ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KEZDIVÁSÁRHELY.

Ötödik évfolyam.

SZAMOSÚJVÁRTT
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
1891.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

Dr. Ákontz Károly (Kolozsvár).
Ávedik Lukács (Erzsébetváros).
Bárány János (Maros-Vásárhely)
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Velencze).
Csontosi János (Budapest).
Duha Dávid (Újvidék).
Dr. Erődi Béla (Budapest).
Dr. Esterházy Sándor (Kolozsvár).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
Esztegár László (Budapest).
Fáraó Simon (Csikszépviz).
Fogalyán Tivadar (Mármaros Sziget)
Dr. Gopcsa Jakab (Kolozsvár).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Govrik Gergely (Erzsébetváros).
† *Dr. Hanusz János* (Bécs).
Harmath Lujza (Moson).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
† *Höke Lajos* (Csurgó).
Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros).
Karácsonyi Károly (Szamosújvár).
Dr. Kábdebó Ferencz (Fogaras).
Kritsa Klára (Gyergyó-Szent-Miklós).
Kritsa Konrád (Gyergyó-Szt-Miklós).
Gróf Kuun Géza (Maros-Németi).
† *Markovich Jakab* (Erzsébetváros).
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár)
Dr. Moldován Gergely (Kolozsvár).
Dr. Molnár Antal (Budapest)
Novák Antal (Szamosújvár).
Orel Máté (Gyergyó-Szt.Miklós).
Papp Mózes (Kolozsvár)
Páll Bogdán (Szamosujvár).
Dr. Patrubány Lukács (Budapest).
Dr. Réthy László (Budapest).
Rudnyánszky Gyula (Debreczen.)
Sándor József (Kolozsvár).
Simay Gergely (Szamosujvár).
Dr. Simay Gyula (Kolozsvár).
Dr. Simay János (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Bécs).
Dr. Temesváry János (Zenta).
Torma Zsófia (Szászváros).
Törös Tivadar (Budapest).
Dr. Turcsáné Placsintár G. (Kolozsvár).
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Szamosújvár).
Tutsek Anna (Kolozsvár).
Veszely Károly (Borbánd).

TARTALOM.

I. Főczikkek.

		Lap
Ávedik Lukács,	Az Appafi kastély emlékkövei . .	85
» »	Az örmények honfiúsítása . . 146	185
» »	Koszorú az erzsébetvárosi örm. kath. nagytemplom fölszent. 100 éves jub.	169
» »	Erzsébetváros polgármesterei . .	336
» »	Erzsébetváros örmény kath lelkészei	374
Bárány Lukács,	Dr. Esztegár Vártán József . . .	97
Cselingárián Jakab,	Egy jubilált hírlapiró	202
» »	Örmény népdalnokok	257
» »	Száját Nová ásugh	311
» »	Ar örmények a legelső keresztények	344
Esztegár László,	Lukács György	129
» »	Vadnai Károly az örményekről .	213
Fáraó Simon,	Örmény népirodalom.	18
» »	Örmény népirodalmi termékek . .	45
Dr. Gopcsa László,	Lukács Béla	1
» »	Erdélyi örmény közmondások . .	335
Govrik Gergely,	Erzsébetváros hatósági redeleteiből	274 [302
» »	A bécsi mechitháristák: Ázáriá Aristáccs	369
Dr. Issekutz Viktor,	Gróf Karátsonyi Guidó	161
Dr. Kápdebó Ferencz,	Gorove István	66
Kritsa Klára,	Oh az az ángádsábur leves! . .	8
» »	Képzelet és valo — A kibékülés	109 [134, 179
» »	Szerencsét kell próbálni	328
Gróf Kuun Géza,	Az új-perzsa nyelv tulajdonitó és tárgyi ragjairól	104
Markovich Jakab	Második Ártásesz 24, 55,	86
» »	Artávázd és Dirán királyok . . .	114
» »	III. Tigrán	149
» »	Vághárs (Valars) király	183
» »	I. Choszrov király 221,	241
» »	Tiridát király . . . 278, 314, 345,	376
Dr. Molnár Antal,	Szent Rhipszima legendája. . . .	5
» »	Örmények a keletrómai császárság trónján 36,	72
» »	Agathangelos örmény történetiró	100

Lap
[130, 165, 197, 227, 264
» » Főgymnasium Szamosújvártt . . 207
» » Az örmények Törökországban . . 295 [325, 356
Papp Mózes, Aiwasowszky tengerképei. — Eredeti levél Berlinből. — . . 75
Orel Máté, Nyilt levél a szerkesztőhöz . . . 122
Dr. Patrubány Lukács, Viszhang Kuun Géza gróf czikkeire 299
Páll Bogdán, A beköltözés történetéhez . . . 78
Rudnyánszky Gyula, Ághász anyjának dala (költemény) 4
» » A két testvér (költemény) . . . 39
» » Az éj költemény) 65
» » Álom volt (költemény) 108
Simay Gergely, Világositó Szent-Gergely életéből . 192
Dr. Simay Gyula, Ádámján 33
Dr. Simay János, A magyar Chorenei 353
Szongott Kristóf, »Szegény asszony«! 15
» » Az örményországi keresztények . 26
» » Vallási társulatainkról . . 47, 90, 119
» » Az »Union Republicaine« egyik czikkéből 144
» » Örmény és latin feliratok Erzsébetvároson 209
» » Képviselőnk a parlamentben. az irodalomban és itthon 214
» » Emin Ker. János 225
» » Utazás Orosz-Örményországban . 237
» » —f. Egy örmény ifjú, ki a calcuttai egyetemen tanult 252
» » Érintkezés Angol- és Örményország között a XIV. században . 268
» » Nehány adat Ájvázovszki János életrajzához 289
» » Lukács László 321
» » Örmények az ötödik világrészben . 341
» » Chorenei műve és az európai armenisták 366
Dr. Temesváry János, Magyar-örmény nemes családainkhoz. — Nyilt kérelem.— . . 155
» » A Novák család ereklyéje . . . 174
Törös Tivadar, Az »Örmény«-ből 22
» » Az örökség . . . 41, 81, 139, 232
» » Ászvádur. — Elbeszélés az erdélyi örmény életből. — . . 306, 338

* * *

Lap
Simor János, bíbornok-herczeg-primás 59
Gajzágó Salamon, mint ifjúsági szónok 324
Örmények Trója ostrománál. — Mutatvány Chorenei történeti művéből. — 359
Egy magyar iró Choreneiről. — Az elhunyt Edelspacher Antal értekezéséből. — 361
Chorenei Mózes és Lukácsy Kristóf. — Lukácsy véleménye Chorenei történeti művéről 362

II. Kisebb közlemények.

Lap
A bulgáriai örmények . . 350
A fényüzés korlátozása . . 123
A gyergyó-szt-miklósi »Szt-Háromság társulat« . . . 158
A magyar néprajzi társulat. 60
A martinuzzi-vár 27
A stambuli örmények . , 28
A szucsávai örmények . . 190
Az angol földrajzi társaság ülésén 253
Az ákuliszi örmény . . . 223
Az Úr imája 350
Ádámján játéka 318
Felfedezések az őskorból . 94
Iszlimia mezőváros (Bulgaria) 286

Lap
Jeruzsálem népviszonyai . . 124
Közmondások és elmésségek 253
Népszokás 318
Nyomtatott »Jótékonyság« . 380
Örmény kolónia Indiában . 223
Örmények Jávából . . . 285
Örmény önkéntesek . . . 350
Régészeti kutatások örmény földön 381
Statisztika a törökországi örményekről 93
Trápezunti örmények . . 318
Tréfás étlap 223
Ünnepi kántálás 60

III. Irodalom és művésset.

Lap.
A berlini műtárlat . . . 254
A »Britisch muzeum« legrégibb örmény kézirata . 191
A »keleti élő nyelvek iskolája« 191
A konstantinápolyi hirlapok 224
A magyar Chorenei . . . 318
A zeneszerzés köréből . . 223
Alisán »Ararát 158
Csuchádsián zeneszerző . . 350
Czimertani munka. . . . 319
Egy császár életéből . . . 94
Egy érdekes könyv . . . 382
Elhunyt orientalista . . . 124

Lap.
Irodalmi statisztika. . . . 287
Keleti hangszerek 95
Két régi codex 124
Nagyar-örmény zeneszerző . 60
Négynyelvű szótár. . . . 382
Népnyelvi adalékok . . . 60
Örmény történelmi regény. 287
Összehasonlitó nyelvészet . 350
Pásincsáreán örmény festő . 159
Polyglott újság 29
Udvari színház Teheránban 253
Ujabb festészeti művek . . 29
Zenészeti hírek 254

IV Közgazdasági élet.

Lap.
A bécsi mechitháristák sorsjegyei 30
A konstantinápolyi kiállitás. 30
A dohányváltság Krimiában. 351
A kisázsiai vasút 224
A mezőgazdaság köréből . 287
A moszkvai kiállitás . . . 254
A saloniki szőrme-üzlet . . 255
A törökországi vasútak . . 319
Az oroszországi mezőgazdaság 319
Az orosz török kereskedelmi szerződés 62
Árúminta-gyüjtemény . . . 351
Baross miniszter a török fővárosban 351
Gözhajózási társulat . . . 191
Hajóforgalom a Fekete-tengeren 351
Hajóink a keleti vizeken. . 62
Kereskedelmi tudósitók Keleten 29
Keleti kertművelés. . . . 224
Kelet némely iparágairól . 254
Keleti szőnyegkiállitás . . 159
Két világrész hidja . . . 95
Külkereskedelmünk jövőjéről 125
Magyar nemzeti kiállítás . 382
Magyarország és a Kelet . 124
Olasz borok Keleten . . . 288
Tejtermékeink kivitele . . 30
Új kereskedelmi muzeum . 95

V. Mi újság az örmény világban?

A czár a sáhnak 96
A kurdok fölfegyverzése . . 31
A kurdok közt 96
A Luszinián-család . . . 224
A magyar pasa veje . . . 63
A mancheszteri gyűlés. . . 31
A perzsa trónörökös . . , 192
A szultán ámnesztiája . . 63
A szultán kegyelme . . . 96
Az angol parlamentből . . 32
Az örmény kivándorlás . . 320
Az örmények üldöztetése . 32
Agop pasa 128
Agop pasa meghalt . . 320
Anglia és a török reformok 127
Ásêkián patriarkha. . . . 96
Bákuban hajótársaság alakult. 256
Csiky Gergely 383
Czetz János tabornok. . . 288
Deljánov lemondása . . . 96
Egy örmény herczegnő halála 64
Európa és az örmények . 288
Erdemes dolgozótárs . . 351
Földrengés Tiflisben . . . 31
Földrengés Vánban. . . 160
Főpapi bevonulás . . . 64
Gyászjelentés 384
Jótékony egyesület . . 320
Hódolati felirat 30
Höke Lajos 384
Kapatán Márton kanonok . 126
Kaukazusi tudósítások . . 352
Két nagy halott 255
Kivándoriás Amerikába . 224
Kurd lovas ezredek . . 256
Kurdok kegyetlensége . . 352
Lázárev-féle Akademiából 126
Lorisz Melikov anyja . . 384
Melkhon khán 127
Monarkhiánk a Keleten . 96
Nehrimán khán 352
Orosz katonai készülődések 64
Orosz-török egyezség. . . 96
Örmény tanulók 320
Dr. Patrubány Gergely . . 255
Persia ömény képviselője . 288
Rendjel adományozás. . . 96
Rövid hirek 192
Szivtelen szomszéd . . . 288
Sávalán Ádhemár . . . 352
Smyrnából 352
Török rendőrség 32
Új miszterek 320
Váhrám bey Dádián neje . 320

Lukács Béla,

a magyar kereskedelmi miniszterium államtitkára.

Lukács Béla.

A soktagú és sokérdemű Lukács családnak egyik jeles ivadéka. Annak az örmény családnak, melynek csaknem minden sarjadéka kiváló nevet vívott ki magának Magyarországon irodalmi működés, terjedt politikai tevékenység, avagy a közéletben való kiemelkedő szereplés által.

E hármas irányú működésből azonban a család egyik tagja sem vette ki talán bővebben a részét, mint épen Lukács Béla, kereskedelmi miniszteriumunk államtitkára, ki lankadatlan munkásságával mint iró, sokoldalú tevékenységével mint politikus és kitartó, odaadó munkásságával előbb mint a magyar államvasútak igazgatója, utóbb mint államtitkár tudta nevét széles körben ismertté és ugyanekkor tiszteltté tenni.

Erdély ugynevezett »Aranyvidékén« Zalathnán született 1847 április 27-én. Atyja, Simon, gazdag bányatulajdonos és földbirtokos volt. Hat gyermeke közűl csak Béla, a legfiatalabb, maradt életben!.... ki iskolai tanúlmányainak végeztével, mint alig 20 éves ifjú feljő az ország szivébe,

Lukács Béla,

a magyar kereskedelmi miniszterium államtitkára.

Lukács Béla.

A soktagú és sokérdemű Lukács családnak egyik jeles ivadéka. Annak az örmény családnak, melynek csaknem minden sarjadéka kiváló nevet vívott ki magának Magyarországon irodalmi működés, terjedt politikai tevékenység, avagy a közéletben való kiemelkedő szereplés által.

E hármas irányú működésből azonban a család egyik tagja sem vette ki talán bővebben a részét, mint épen Lukács Béla, kereskedelmi miniszteriumunk államtitkára, ki lankadatlan munkásságával mint iró, sokoldalú tevékenységével mint politikus és kitartó, odaadó munkásságával előbb mint a magyar államvasútak igazgatója, utóbb mint államtitkár tudta nevét széles körben ismertté és ugyanekkor tiszteltté tenni.

Erdély ugynevezett »Aranyvidékén« Zalathnán született 1847 április 27-én. Atyja, Simon, gazdag bányatulajdonos és földbirtokos volt. Hat gyermeke közül csak Béla, a legfiatalabb, maradt életben!.... ki iskolai tanúlmányainak végeztével, mint alig 20 éves ifjú feljő az ország szivébe, Budapestre, hogy itt vesse meg alapját annak a komoly irányú munkálkodásnak, mely aztán egész pályájára kihatással legyen.

Az irodalmi téren kezdi meg legelőször a munkálkodást. Huszonegy éves korában már a »Hazánk« czímű lap dolgozótársa s mint ilyen számos, jeles irótársa sorából kiválik élénk irálya, erélyes hangja és szellemes polemiái által. Majd a »Hon« munkatársa lesz és a politikai hírlapírás terén, korán fejlett tehetségeivel, szorgalmával és tanulási szenvedélyével csakhamar jelentékeny sikereket ér el.

Első irodalmi munkálkodásának — a szépirodalminak — tárgyait a regényes erdélyi vidék életéből meriti. Útleirásokat, történelmi rajzokat sűrűn hoznak a lapok neve alatt, sőt regény is jelenik meg tollából. — I. Rákoczy György, Balán a székely földön, Vajda-Hunyad vára, Nagy-Ág, Az erdélyi bányavidék, Segesvár, A szentimrei tér és Kenyérmező, Nagy- és Kis- Disznod, Az utolsó nemzeti fejedelem, Kik lakták és birták Erdélyt a honfoglalásig? Jánk Abrahám, az erdélyi harczok királya; Zalathna és vidéke, A mádéfalvi székelyek, Kolczvár romjai, Úti emlékek a székely földről, A föld alatti csata stb. stb. czímű dolgozatait, (melyek közűl több német nyelvre is lefordittatott) ifjú hévvel és a szülőföld iránti meleg szeretettel megirván, — felhagy a szépirodalmi munkássággal és átlép arra a térre, hol politikai pályáját vala megkezdendő.

*

Szamosújvár, a kis erdélyi örmény város, nyújtja ehhez az alkalmat. 1872-ben a 25 éves ifjút az országgyűlésre képviselői mandatummal küldi fel. És a fiatal, Deákpárti képviselő, sokoldalú fényes tehetségével és az államtudományokban, különösen a nemzetgazdasági és pénzügyi kérdésekben való kiváló jártasságával itt is sikereket arat. Részt vesz mindjárt a »felirati vita« tárgyalásában oly hatással, hogy a haza bölcse, Deák Ferencz is meg van elégedve vele. Mint képviselőt, az adó majd később a pénzügyi bizottság is tagjává választja, hol alapos szakképzettségével annyira kitűnik, hogy a közfigyelem tárgya lesz.

S mikor politikai napi lapja, a »Közvélemény« megjelenik, neve már mint publicistáé is annyira ismeretes, hogy

nemsokára Gyulafehérvárott báró Kemény Gábor miniszter képviselőjelöltségével szemben, győzedelmesen kerűl ki neve a választási urnából. — Jelenleg Marosvásárhely szabad kir. város országgyűlési képviselője.

*

Lukács Bélának, mint képviselőnek maradt még ideje arra is, hogy közgazdasági és pénzügyi alapos tanúlmányokat tehessen. Még a hetvenes években, akkor, midőn az ujonnan felállított legfőbb számvevőszékhez fogalmazónak neveztetett ki, kezdett ily irányú munkálkodáshoz. Egy év múlva innen kilép és Kerkápoly pénzügyminiszter mellé kerül, hol is a legnehezebb pénzügyi kérdések elintézése jut osztályrészeűl.

Első jelentékenyebb szakmunkája a keleti vasútról irt röpirata volt. Ezután a forradalom pénzügyeiről ír, majd közöl egy hosszabb czikksorozatot az 1847/8 évi bank-viszályokról. Ausztria-Magyarország pénzügyi és adórendszerének megírása után »A horvát egyezség pénzügyi részéről« czimű tanulmánya jelenik meg. Ujabban Románia, Anglia és Francziaország pénzügyeiről írott nagyobb műveit a Magyar Tudományos Akadémia is megkoszorúzta; Lukács már korábban az akadémia statistikai bizottságának tagja volt.

*

A nemzetgazdasági és pénzügy- politikai téren úgy elméleti, mint gyakorlati ismeretekben, egyike levén a közélet legjelesebb munkásainak, működése elismerés nélkül nem maradhatott. És nem is maradt. A főváros több hírneves pénzintézete igazgatósági állásokat biztosított számára, míg nem azokról visszalépve a magyar királyi államvasútak igazgatója lett. És utóbbi hivatalától ismét csak akkor vált meg pár évvel ezelőtt, mikor a magyar kereskedelemügyi miniszterium államtitkárává neveztetett ki, a mely állását ritka munkaerővel és kötelességérzettel tölti be ma is....

S ime ezekután még csak egy lépés van hátra: — hogy Lukács Bélát idővel **Gorove István miniszteri székében üdvözölhessük!**

Dr. Gopcsa László.

Ágház anyjának dala.

— Pátkánián Rafael költeménye. —

Ébredj, fiam, álmaidból,
Nyisd ki fényes két szemed;
Szálljon el már pilláidról
Az ábrándos képzelet!
Angyalszőtte szép meséket
Láttál eddig, álmodó!
Jer ölembe, halld anyádtól:
Mi az élet, a való.
Ebredj fiam, régen alszol,
Szép szemed nyisd végre föl;
Jó anyádra szemeidből
A kelő nap tündököl!

Délczeg ifju lesz belőled,
Bátran állsz anyád előtt,
S hogy olyan légy, mint hős Vártán, —
Mászisz bűve ád erőt.
Övet varrok, aranyszálút,
Derekadra övezem
S én kötöm rá majd a kardot,
Mit élesre fent kezem.
Ébredj fiam, régen alszol,
Szép szemed nyisd végre föl;
Jó anyádra szemeidből
Üdv, szerencse tündököl!

Istállónkban prüszköl a ló
Ès nyerítve hívogat.
Èbredj, fiam, régen alszol,
Vedd elé már kardodat!
Nemzeted nyög lánczra verve,
Mennyi testvér, nézd, fogoly!
Sir az örmény, – és vitézem,
Te csak alszol s álmodol?
Ébredj, fiam, régen alszol,
Szép szemed nyisd végre föl;
Jó anyádra szemeidből
A kelö nap tündököl!

Nem! nem!... Fiam ébred immár,
Tettre serken, lóra ül;
Jajgatást, bút ő eloszlat,
Minden könnyet letörül.
Fel, örmények! Hányan vagytok?
Ághász fiam hangot ád, —
Lóra pattant, kardot rántott:
Kövessétek! Rajta hát!

Rudnyánszky Gyula.

Szent Rhipszima legendája. *)

Számos örmény iró meritette legszebb inspiratioit egy előkelő származású keresztény nő történetéből, ki időszámitásunk harmadik századának végén Nyugatról Keletre utazván, több társával egyetemben vértanú-halált szenvedett volna Örményországban. E történet egyes mozzanatai részint homályosak, részint nem birnak a valószinűség jellegével. De maga a keresztény nők vértanúságának emléke kiolthatlanúl él az örmény nemzet lelkében.

Azon időszakban, így szól a legenda, midőn Dioclētian császár egy tökéletes asszonyt kerestetett a maga számára, egy rendkivüli szépségű fiatal herczegnő élt Italiában, visszavonulva, jámbor barátnőinek a társaságában. Az elhurczoltatás veszélye által fenyegetve, útra kelt, bátran keresztülhatolt a római császárság keleti tartományain s eljutott az örmény királyság központjaig. Menedékhelyet talált a maga és társnői számára Ararát vidékén, Vághársábád közelében, elhagyott gazdasági épületek falai között. Rábukkantak azonban az emberei Tiridát királynak, kit a római császár értesitett a szökéséről. Tiridát, akkoron még a pogány vallás hive, maga elé vezetteté. Elbájolva szépsége által, megkisérlette a hizelgésnek s fenyegetésnek minden nemét, hogy rábirja szenvedélyes szerelmének a viszonzására. Az ifjú herczegnő, Rhipszima, állhatatosan ellene szegült, kijelenté, hogy keresztény s Istennek oltalmába ajánlotta magát. Tiridát látván, hogy hiábavaló minden kisérlete, hallatlan kinoztatásoknak vetette alá. Kiszaggatták nyelvét s elvégre levágták fejét. A keresztény hit vallásában szilárdúl megmaradt társnői is kinhalált szenvedtek. Szent Rhipszimáén kivűl is csak egynek a neve maradt reánk, szent Kajaneé, ki a fiatal herczegnőt bátoritotta s támogatta szenvedéseinek közepette. Szent Rhipszima harminczhárom társnőjével együtt, szent Kajane nehány nappal később két más kereszténynő társaságában szenvedte a vértanú-halált. Az örmény nemzet kegyelettel őrizte meg e hőslelkű nők emlékezetét. Összegyüjtötték ereklyéiket, s a keresztény hitre tért nemzet első főpapjai egyházi tiszteletet rendeltek emlékökre, a mely annyi sok századon át mind e mai napig fenmaradt.

---

*) Nève, l' Armenie chretienne. Louvain, 1886. — Brosset, Deux historicus armeniens, Kiracos et Oukhthanes, St. Pétersbourg, 1870. — Aucher atya örményországi szentek élete, 3-ik kötet, 5—55 l. — Leguien, Oriens christianus, I. 1386.

Szent Rhipszima legendájával találkozunk már a legrégibb örmény történetirók egyikénél, Agathangelosnál s az ő munkája képezi forrását annak a görög leirásnak is, melyet a Bollandisták egy florenczi kézirat után felhasználtak. Stilting atya beható kritikának vetette alá a legendának egyes részleteit; nézeteit azonban nem irták teljesen alá a velenczei tudós mechitharista atyák, a kik közzé tevén Agathangelos művének örmény szövegét, közrebocsátottak egy olasz forditást is, Tommaseo birálati észrevételeinek kiséretében. *)

Ám ha az elbeszélés minden egyes körülménye nem is tarthat számot a hitelességre, mindenesetre igen régi hagyománynyal állunk szemben, melyet már Világositó szent Gergely idejében elfogadtak s a melyről az ötödik században Khorenei Mózes is tanúságot tesz szent Rhipszima és társnői vértanúságának főbb mozzanatait egybefoglaló homiliájában. **) E szent vértanúk emlékezetét az örmény egyház a pünkösd nyolczadára következő héten ünnepelte meg, szent Rhipszimáét külön a nyolczad utáni hétfőn, szent Kajaneét kedden (a görög egyház e vértanúk

---

*) Agathangeli historia, 1835. — Az örmény kiadás újra nyomatott 1862-ben. — Storia di Agantangelo, Venezia, 1843.

**) Összes műveinek 1843: örmény kiadása, 297—325 l.

emlékének szeptember 29-ét, a latin egyház szept. 30-át szentelte.) Midőn Örményország szivében a nagy ecsmiádzini kolostort épitették, kis távolságra egymástól két templomot is emeltek a harmadik század nő-vértanúinak Rhipszimának és Kajanénak emlékezetére. Az Araráttal határos rónaságon ma is láthatók ezen épületeknek annyi század pusztitó viharai után meglehetős épségben fenmaradt romjai.

Szent Rhipszima legendája nagy népszerűségre emelkedett az örmény egyházban. Gomidas patriarkha már a hetedik század elején belőle meritette a Sárágán egyik figyelemreméltó hymnusának anyagát s a XII-ik században IV. (Snorháli) Nerses magas röptű költeményekben dicsőitette a szent vértanúkat. Gomidas patriarkha, ugymond egy tizenharmadik századbeli örmény történetiró, kándzági Kirakos, »szép és fényes templomot emeltetett Rhipszimának, a szent vértanúnak tiszteletére. A régi, sötét templomban feltalálta szent ereklyéit. Nem tudván felnyitni az ereklyetartót, saját pecsétjét illesztette reá. A szent vértanúk emlékére betűsoros hymnusokat is szerkesztett ‚Krisztus szeretetének áldozatai‘ czimen, stb.« A Rhipszima és társnői ünnepének ezen első sárágánja, melyet Luigi Carrer olaszra is leforditott (Inno alle Ripsimiane czím alatt) harminczhat versszakból áll, az örmény abc. betűivel megjelölve. Ugyanazon eszmék ismétlődnek ugyan az egyes versszakokban s a hasonlatok és képek is azok, a melyekkel leggyakrabban találkozunk a régi egyházi költeményekben, de a kifejezéseknek annál gazdagabb változatossága tárul elénk. Álljon itt mutatóul két verszak:

»Szépségeteknek ragyogása megrészegitette a királyokat s álmélkodással tölté el a hitetlen nemzeteket. Elragadtatva az Istennek szentelt szüzek szépsége által, az angyalok is együtt ünnepelték azt az emberekkel.

Ujra megnyilatkozott a teremtő hatalom, ujra feltárult az Isten által ültetett Éden; mert az életnek fája ujra elfoglalta helyét a paradicsomban, gyümölcsül adván nekünk a boldog Rhipszimát.«

Nerses patriarkha szent költeményeinek gyüjteményében *) három verset találunk, a melyek szent Rhipszima dicsőségét zengedezik. Az egyiket, az ó-örmény egyházi költészetnek egyik legszebb darabját, egész terjedelmében ide igtatjuk:

---

*) 1830: velenczei örmény kiadás, 568—475 l.

»Felruházva elbájoló szépséggel, te valál kiválasztva hatalmas, királyi családok kebeléből; te jövél hozzánk, mint egy ajándoka Nyugat nemzeteinek, ó szép angyal, Rhipszima!

Te irányoztad lépteidet az egeknek utain, szemeidet mindenkoron az isteni törvényekre szegezve, s nagylelkűen lemondva önnön magadról, lemondva hazádnak dicsőségéről, ó szép angyal, Rhipszima!

Tiszta és bölcs szűz, méltó tárgya a tiszteletnek, te gyujtottad meg a hitnek fénylő szövétnekét annál a szent tüznél, melyet az Ige hozott a földre, ó szép angyal Rhipszima!

Tiszta szüzességed által te lettél jegyese a Hitvesnek, a testté lett Krisztusnak; te hivattál meg az égi lakomára, ó szép angyal, Rhipszima!

Te vagy a csillagos tollazatú ékes madár, elbájolója a szemeknek arany szálakkal, fejeden hármas koronával, ó szép angyal, Rhipszima!

Te vagy a légnek térein átröpülő galamb, a te nyugovóhelyed Noénak bárkája; te vagy a hű gólya, mely halált ad a kigyónak, ó szép angyal, Rhipszima!

Te daczoltál hősiesen a szenvedésekkel és a halállal az Atya örök Igéjének segitsége mellett, te töltötted be bátorsággal az áldozatnak kelyhét, ó szép angyal, Rhipszima!

Te merültél bele vérednek üdvadó fürdőjébe; hasonló vagy te a virágokban és gyümölcsökben gazdag almafához; a te menyasszonyi fátyolod a vértanúságnak dicsőséges bibora, ó szép angyal, Rhipszima!

Dr. Molnár Antal.

Oh az az ‚ángádsábur‘-leves!

— Családi kép. —

— Az Istenért mi lelt téged édes Blankám, miért sirsz!? kérdé Róza barátnőjétől, kit amint ennek szobájába lépett, a pamlag vánkosára borulva, hangos sirás közt talált.

— Oh az az ángádsábur-leves! mondá Blanka fuldokolva s még hangosabban kezdett sirni.

— Hahaha! — nevetett Róza. — Bocsáss meg édesem, önkénytelenül jött a nevetés ajkaimra! Te engem ellentétes érzelmekre ragadsz. Beléptemkor, keserves sirásodat hallva, majdnem magam is sirva fakadék, de szavaid nevetésre késztenek. Hogyan indithatott meg annyira az ángádsábur-leves? Ha kis gyermek volnál, azt hinném, hogy a mamád nem adott kedved szerinti mennyiséget az ángádsábur-levesből; de így meg nem foghatom, hogy mi okból sirhatsz te ama leves miatt.

Blanka letörülve könnyeit, kéré barátnőjét, hogy foglaljon helyet mellette, aztán így kezdé:

— Ha meghallgatod az okot, a mely sirásra inditott, bizonyára nem fogsz többé nevetni, hanem szánalom és részvét ébred szivedben, boldogtalan barátnőd iránt.

— Boldogtalan? Ugyan hogy mondhatsz ilyet? A kinek oly férje van, ki semmi kifogás alá nem eshetik, az miként mondhatja magát boldogtalannak?

— A látszat gyakran csal Róza s hogy meggyőzzelek erről, ime halljad:

Te tudod, hogy szerelemből mentem férjhez, de megvallom, az a tudat is nagy vonzerőt gyakorolt reám, hogy férjem mellett én majd valódi urnő leendek. Diszes fogatom lesz, két gyönyörű lóval s amig én kikocsikázom, addig a szakácsnő otthon késziti az ebédet; minden nagyobb társas összejövetelben részt veszek s magam is gyakran adok fényes estélyeket; ruháimat Párisból vagy legalább Bécsből készen hozatom stb. stb. És oh mennyire csalódtam!...

— De mond csak kedvesem! — szakitá félbe Róza — férjed mondta-e neked egybekeléstök előtt, hogy mindazon kényelmet és fényüzést megszerzi számodra?

— Férjem efféléről nem beszélt nekem, de én bizton hittem, hogy mellette minden vágyom teljesülni fog. Igen, mert hallottam, hogy az örmények nejei mily kényelemben élnek semmire sincs gondjuk; láttam, hogy azok viselik a legdivatosabb ruhákat. Azt hittem, hogy férjem sem képez kivételt; hisz mint ügyvédnek szép jövedelme lehet. De mint mondám, csalódtam.

Menyegzőnk utáni napon férjem értésemre adá, hogy magamnak kell főznöm.

— Mily boldog vagyok a te birtokodban szeretett Blankám! — mondá, gyöngéden magához vonva engem — és mily gyönyör leend ezentúl az életem! Midőn naponta hazatérek az én drága, kis feleségem ölelő karjai fogadnak. Még az étel is jobban fog izleni azon tudatban, hogy azt a te kezecskéid készitik. Te fogsz ám főzni galambom, mivel szakácsnőt nem tarthatunk, mert sokba kerűl, a szolgáló meg oly ostoba, hogy elrontaná az ételeket. Tudod én még csak kezdő ügyvéd vagyok, jövedelmem nem nagy, azért csak egyszerű háztartást fogunk vinni. Oh de nem cserélek a leggazdagabb emberrel sem, mert birok egy drága kincset, az én aranyos Blankámat!

Ezzel megcsókolva engem eltávozott.

— Szakácsnő, diszes fogat, szép lovak, divatos bécsi ruhák, fényes estélyek Isten veletek! mondám magamban.

— De Blanka, hisz ezek nélkül is boldog lehet egy nő, ha férjét igazán szereti, szólt közbe Róza.

— Hát épen magam is azért nem voltam e csalódás miatt rendkivűl elkeseredve; mert ugy éreztem, hogy a szerelem mindent kárpótol. Aztán atyám házánál nemis voltam hozzá szokva a fényüzéshez, ennélfogva le is tudtam könnyen mondani ebbéli vágyaimról. A főzésben nem igen volt gyakorlottságom, de azért főztem derűre-borúra, egyben másban anyámtól kérve utasitást. Férjem, a séberlileves kivételével, meg volt elégedve az általam készitett étkekkel, de nem mult el egy vasárnap sem, hogy az ángádsábur-levest föl ne emlitette volna.

— Tudod Blanka páratlan jó leves az ángádsábur, igy szólt egyszer.

Máskor meg:

— Oh ángádsábur! mikor jőn el a te országod?

Máskor ismét:

— Én nem tudok megbarátkozni a séberli-levessel, az én kedvencz levesem az ángádsábur.

Legtöbbször pedig ezt mondá:

— Szegény megboldogult anyám minden vasárnap ángádsábur-levest főzött! Midőn aztán tanulmányaim végett távol kellett lennem a kedves otthontól, annyiszor irta nekem: »Tudom fiam, hogy szeretnél egy kis jóizű ángádsábur-levest enni; de csak jere haza a vakáczióra, majd lesz itthon részed belőle.«

Már egészen idegessé váltam az ángádsábur hallatára, már borzadtam a vasárnapoktól, hogy újra és újra fogom hallani, különböző váriácziókban, az ángádsábur-levest dicsőiteni.

— És ugy-e készitettél gyakran ilyet tudván, hogy férjednek kedvencz étele? kérdé Róza.

— Nem.

— Miért nem?

— Mert nem tudom, hogyan készül, minthogy ez örmény eledel. Megtanulhattam volna ugyan, de nem tettem, mert végtelenül boszantó rám nézve, hogy férjem a gyomrát annyira szereti. Aztán férjem sem tette meg ám a kedvemet, hogy megvegyen nekem egy divatos felöltőt, melyet egyik divat-üzlet kirakatában láttam; pedig előtte többször nyilvánitám, hogy mennyire szeretnék egy olyant sajátomnak tudni.

Róza újra közbe akart szólani, de Blanka nem engedé.

— Bocsáss meg édesem — mondá — ha arra kérlek, hogy hagyd akkorra megjegyzéseidet, ha már bevégeztem mondanivalómat.

Aztán ekkép folytatá:

Ma kitört a vihar. Az ebéd kész; asztalhoz ülünk, férjem tányérjába levest merek; kezébe veszi a kanalat, fölkavarja a levest, aztán ugy az asztalhoz csapja a kanalat, hogy az messze szökik s székét dühösen hátra lökve, felugrik az asztaltól.

— Mi volt ez János? kérdém ijedten.

— Az, hogy te rossz vagy Blanka! — mondá haraggal. — Már nyakig vagyok ezzel a divatos séberli-levessel. Másfél éve, hogy elvettelek s ez idő alatt egyszer sem készitettél a kedvemért ángádsábur-levest! Megyek a nagynénémhez ebédelni!

S ezzel kalapját véve, elrohant.

Én a legkellemetlenebb érzések hatása alatt darabig, mintegy megmerevedve ültem az asztalnál, aztán erőt vett rajtam a fájdalom s ide jöttem kis szobámba, kisirni magamat.

Mond hát, nem vagyok-e boldogtalan én, a kit férje egy levesért képes ennyire megsérteni? Ő engem nem szeret, ő csak a gyomrát szereti! végzé Blanka és újra megeredtek könnyei.

— Nincs igazod Blanka — szólt Róza. — Férjed nem inyencz, ő szeret téged s hidd el olyat nem kivánna tőled, melyhez nagy áldozatod árán juthatna; de az ángádsábur-levest kevés fáradsággal előállithatni. Hidd el, hogy az bántja őt, hogy te másfél év óta egyszer sem tetted kedvét, hogy az ő kedvencz levesét készitetted volna, ellenkezőleg mintegy boszantásból, az általa nem kedvelt séberli-levessel állottál elő gyakran. Pedig bizony a szegény férjek megérdemlik, hogy bár ily csekélységben kedvöket tegyük; hisz ők mennyit futnak fáradnak, hogy a mindennapit megszerezhessék. Inkább áll az, hogy te nem szereted őt, mert ha szeretnéd, úgy ellesnéd a gondolatát is.

— És ő vajjon teljesité-e kivánságomat, megvette-e a felöltőt? mondá Blanka.

— Ugyan Blanka, hogy mondhatsz ilyet?! Hát ő nem előbb fejezte-e ki előtted ohaját az ángádsábur-levest illetőleg? Aztán egy felöltő megszerzése már valóban áldozat, mert 40—50 forintot kell kiadni érte, de az ángádsábur készitése nem kerül ám sokba. Ha te ily csekélységben kedvét nem teszed, hogyan kivánhatod, hogy ő a nagyban tegye kedvedet?

Tudod mit Blanka, tedd jóvá hibádat!

— Hát valóban engem tartasz hibásnak?

— Természetesen!

— Hát férjem mai magaviselete?

— Hja kedvesem! elég hosszú ideig türtöztette magát. Nos tehát megteszed-e kérésemet, hogy jóvá tedd hibádat?

Blanka darabig gondolkozott, aztán sóhajtva szólt:

— A szegény asszonyok osztályrésze, hogy a férjek szeszélyeinek hódoljanak s minden kivánságukat parancsnak tekintsék!

— És gyakran — ha lehetséges — még papucs-hősökké is kiképezzék őket, mondá Róza tréfásan.

Aztán újra kérte Blankát, hogy hibáját tegye jóvá.

— De miként, ha nem tudom elkésziteni azt a furcsa levest?

— Azt bizd reám. Eljövök holnap és megtanitalak reá. Azt tudod nemde, hogy e levesnél a churut a főkellék? Én arra is megtanitalak, hogy miként kell a savanyú tejet meggyüjteni s ha megérett, hogyan kell petrezselyem levéllel megfőzni, hogy churut váljék belőle. De erről majd máskor, mert ez évben már ugyis elkéstél vele, minthogy nyáron van ennek az ideje. Addig kölcsönzök én neked nehány darab churutot, hogy többször készithess ángádsáburt.

— Hogyan te érted a churut főzését? — kérdé Blanka bámulva — hisz te nem vagy örmény.

— Nó még a férjem sem az. De ez nem akadályoz abban, hogy ne szeretnök az ángádsábur-levest. Én még kis leányka voltam, anyám beteg volt, étvágyhiányban szenvedett. Egyszer egy jó örmény szomszédnő hozott egy csésze ángádsábur-levest s biztatta anyámat, hogy izlelje meg. És anyám ezt oly jónak találta — az étvágya is megjött tőle — hogy azóta egy évben sem maradt el a háznál a churutfőzés.

Blanka nagy bámulattal hallgatta barátnőjét; végre aztán megadta magát és ráállott az ángádsábur készitésének megtanulására.

Róza még sok jó tanácsot adott neki, hogy miként viselje magát a mai eset után férjével szemben, aztán távozott.

*

Következő napon ángádsábur-leves párolgott az asztalon.

Blanka szelid, nyájas hangon — miként barátnője tanácsolta — ebédhez szólitá férjét, aztán mindkettőjük tányérjába levest tett.

A férj kezébe véve kanalát fölkavará a levest s a mint kellemesen meglepetve meggyőződött, hogy az ő kedvencz levese párolog tányérán, arcza földerült s megfogva neje kezét, meghatottan igy szólt:

— Drága kis feleségem! megtudsz-e bocsátani tegnapi viselkedésemért? Lásd nem annyira e leves utáni vágy bántott engem, mint inkább az, hogy te édes Blankám nem akarád a kedvemet tenni. Azt hittem, hogy tán nemis szeret engem az én egyetlen boldogságom, mert ugy gondolám, hogy akit szeretünk, azért mindenre készek vagyunk. Egy leves elkészitését pedig nem tartám oly nagy áldozatnak. De már látom, hogy rosszul vélekedtem felőled, mert te a legjobb asszony vagy a világon!

Aztán megcsókolva neje kezét, jóizűen szürcsölgeté az ángádsábur-levest.

Blanka szép szemeit bájolóan függeszté férjére s mondá:

— Nagyon örvendek, hogy meg vagy velem elégedve!

Édesen folyt tovább a társalgás a kibékült házasfelek közt. Ebéd végeztével a férj melegen megölelve s megcsókolva nejét e szavakkal távozott:

— Mennem kell angyalom, mert sürgős elintézni valóm van. Blanka szivét olyan jól eső érzés járta át; férje gyöngédsége nagyon meghatotta. Föltette magában, hogy ezután mindenben kedvét fogja keresni.

Kis idő mulva Róza toppant be a szobába.

— Ablakomból láttam férjedet távozni; ide szaladtam, hogy az eredményről értesüljek, mondá.

— Az eredmény az, édes Rózám, hogy férjem ép oly szeretetreméltó volt ma, mint a minő ellenszenves tegnap és én elhatároztam, hogy többé nem adok okot a kellemetlenségre s ezután minden vasárnap ángádsáburlevest produkálok. Fogadd hálás köszönetemet, hogy megtanitottál e leves készitésére, de különösen jó tanácsaidért, melyeket követni fogok mindig. Igy beszélt Blanka, melegen megszoritva barátnője kezét.

— Én pedig végtelenül örvendek annak, hogy a sötét fellegek háttérbe vonultak s egeden kisütött a boldogság napja. Boldogit az öntudat, hogy ezt az én közreműködésem okozta.

E szavakat mosolyogva mondá Róza.

Ekkor egy fiú lépett a szobába, egy nagy csomagot czipelve magával.

Ezt a nagysád részére küldték — mondá Blankához fordulva — letehetem-e ide az asztalra?

E szavak után a csomagot asztalra helyezve gyorsan távozott.

Blanka felbontá a csomagot s örömében majdnem felsikoltott a csinos, divatos felöltő és a kalap láttára, melyeket a csomag tartalmazott.

— Oh kedves drága férjem, mily nagy örömet szereztél nekem! szólt elragadtatva. Aztán barátnője nyakába borulva össze-vissza csókolá ezt.

Mivel rójjam le hálámat irántad édes jó Rózám? kérdé.

— Ne hálálkodj kedvesem, mert a mit tettem, az baráti kötelességem volt. Különben az az édes jóleső érzés, mely lelkemet eltölti azon tudatban, hogy örömed megszerzésében nekem is részem van, elég jutalom nekem. Most pedig — miután az eredménynyel tökéletesen meg vagyok elégedve — távozom, mert dolgaim várnak otthon. Isten veled!

E szavakkal Róza magára hagyta, az örömtől ragyogó arczú Blankát.

Ez magára vette a felöltőt, föltette a kalapot és a tükör elé állva tetszelgett önmagának.

A férj pedig hazatérve, nesztelenül benyitott a szobába s az ajtónál megállva gyönyörködve szemlélte nejét, aki magában ezt gondolta:

— Oh az az ángádsábur-leves, bizony kitünő, jó leves!...

Kritsa Klára.

»Szegény asszony!«

Karácsony éjszakája volt. Minden buzgó hivő örömmel sietett a szentegyházba. A templom fényesen volt felékesítve. A csillárok égtek; minden egyes kép előtt égő gyertya, melyek úgy fénylettek, mint egy-egy éjjeli csillag. Az énekek gyönyörű dallamai minden lélek számára szárnyakat készitettek. Különösen, sárágánaink, atyáink ezen szent hymnusai mindnyájunkat mintegy aranyszálakkal kapcsoltak ahhoz, ami isteni. Elkezdették a »Phárk i párczunsz«-t (»Dicsőség a magasságban....«) énekelni. Mindenütt és minden kézben égő viaszgyertya... és midőn az ének ezen szavai is elhangzottak: »Jév orhnuthiun khiéz i párczunêsz« («És dicsőség neked a magasságban«) — egy vén asszony mellettem ezt suttogta: »Szegény asszony!«... Erre egy történet jutott eszembe.

*

Áuguszt hó egyik napján ...i állomásnál kiszállottunk. Melegen sütött a nap. Alig nyitottuk ki nap-ernyőinket, midőn egyik harmadosztályú kocsiból egy nő szállott ki; ruhája rongyos, csipője ocska, arcza sovány, színtelen; mély, közönyös tekintetében a fájdalmak oczeánja, ábrázatján kétségbeesés. Karjai egy csecsemő gyermeket öleltek, kinek födetlen fejecskéje anyja vállára hajlott. Gondatlan anya? Nem volt mit tegyen annak fejére. Közönyösen járt a sokaság között; senki sem tudta, hogy mit keres és hová megy. Habár nem törődtünk vele, de azért nyomorult állapota befolyást gyakorolt mi reánk és fájdalma a nézők sziveiben is részvétet keltett. Most éreztem az életben első izben azt, hogy az ember elviselheti keblében a mások fájdalmait. Azután is többször ismétlődött a nyomor e képe képzeletemben.

Egy vasárnap, a mint anyámmal beszélgetvê templomba mentünk, szük utczába léptünk. Hirtelen gyermek sirást hallottunk; figyelmünket és szemeinket arrafelé forditottuk. Szegényes ház volt; az ablak előtt szomorú nő ült. Megismertem. Az áugusztus havában látott asszony volt. Erre képzeletemben ismét megújult a nyomor képe. — Vannak dolgok, melyek maradandó nyomokat hagynak hátra elménkben. Beh jó lenne, ha némely dolgokat elfelejthetnénk!

Az nap anyám egy asszonyt fogadott a házhoz: az élő napilapot; e lap nem olvasásra, hanem hallásra való; ebben sok iratlan dolgot lehet felfedezni. Ezen asszony jól ismerte a helységet és vidéket. Tudta mindenkinek életkörülményeit, még a családi titkok sem voltak előtte elrejtve. Habár már élemedett asszony volt, azért bámulatos emlékező tehetséggel birt. Jól emlékezett a helység félszázados

történelmére. Megkérdeztem, hogy mit tud az ...i útczában fekvő házacskáról. Erre egyet sóhajtva azt mondá, hogy férj és nő tisztességes és vagyonos szülők gyermekei voltak; de Gárábed ághát egymásután több szerencsétlenség érte, miért teljesen tönkre ment; elvesztette nemcsak az ő vagyonát, hanem még nejének szép hozományát is. Végre a búbánat felemésztette testi erejét, elhalt és nagy nyomorban hagyta nejét egyetlen kis fiával Eruánt-tal. Nejétől, Záruhi asszonytól a hitelezők mindent elvettek. Kitették házából is; így költözött mostani nyomorúságos viskójába. A világban élt, de a világgal minden érintkezést megszüntetett. Még szomszédai se látogák meg. Pedig nem volt rossz asszony, csak szegény volt. Férje halála után a házipap is csak egyszer ment el hozzája, hogy a temetési költséget felvegye. Végre egy szomszédja azt tanácsolta neki, hogy forduljon a patriarkhához segélyért.... Onnan jött a mondott áugusztusi napon. Sürgés-forgás volt a patriarkhai épületben; papokkal, vártábedek- és püspökökkel találkozott. Egyházi gyűlés volt. Közeledett az ajtóhoz; de meggondolkodott, visszatért és a szentegyházba ment. Nem volt bátorsága az emberektől kérni: Istenhez folyamodott. Buzgó szivvel közeledett a Szűz-anya képéhez. Mily boldog anya! Egyszülött Fia, ölében. A kis Jézus kövér lábait és kezeit bársony födi, szemeiből isteni láng fénylett, fejét dicsfény környezi. Oh mennyi boldogság e papiron! Itt nincs fájdalom, nincs könyhullatás, nincs szegénység. Szivesen átváltozott volna Záruhi is képpé, hogy a festékek közt ő is ölelhesse egyetlen magzatját. Sokáig nézte a szép képet — azalatt fájdalmait elfelejtette — azután szomorúan haza ment.

Beáliottak a deczemberi hideg napok; a rongyos házfedelen át a hó és eső beesett; tüzelőfája nem volt. A kenyér is elfogyott. Beteg fia ágyban feküdt. Ünnepnap volt. A szomszédban vigság és ő álmatlanul virraszt a hideg szobában szenvedő gyermeke mellett. De csak még egyet mozdult a beteg — és behunyta szemeit örökre. Magukkal vitték az angyalok Eruántot.

*

Karácsony éjszakáján Záruhi is templomba ment. Nem zugolódott az isteni Gondviselés ellen, hanem megnyugodva az Ég intézkedésében így imádkozott: »Legyen meg a Te akaratod,... add meg nekünk a mindennapi kenyerünket.« — Az Úr szolgája a szent misét bevégezte és a sokaság kitódúlt a templomból. Záruhi, a szegény asszony épen egy jószivű ember mellett haladt, ki megkönyörült rajta, magához vitte, meleg új ruhába öltöztette, mindennel ellátta — és megigérte, hogy gondoskodik róla. »A mig élsz — így szólott — szükséget nem fogsz szenvedni!«

Az angyalok kara pedig tovább énekelt:... »És békeség a földön a jóakaratú embereknek.«

Az „Árevelkh" után eredeti örményből

Szongott Kristóf.

Örmény népirodalom.

— Mesék. —

Az örmény irodalom — mely iránt méltó figyelmet tanusitanak az európai irók, kik annak tudományos értékét hangyaszorgalommal dolgozzák fel — gazdag törzsét diszitő terebélyes ágak hajtásain teremtek a népirodalom gyümölcsei: a mesék, dalok s mondák.

A bécsi mechithárista atyák »Hántesz Ámszoreáh« »(Havi Szemle)« czimű lapja, melyből meritem jelen dolgozatom számára az anyagot, azt mondja, hogy van a párizsi könyvtárban — 125 szám alatt — egy 1615-ből való kézirat, mely 168 mesét foglal magában; ebből fordított le a párizsi akadémia jeles tagja: Saint Mártin 45 mesét francziára és magyarázatokkal kisérve 1825-ben adott ki. Már 1668-ban jelent meg Amsterdámban »A roka könyve« czím alatt egy örmény mesegyüjtemény; a második a marseillei nyomdából került ki 1683-ban, a harmadikat 1689-ben nyomtatták Ecsmiádzinben.

Hogy kik kezdették a nép ajkán élő s szájról szájra áthagyományozott meséket összegyüjteni s irásba foglalni, meghatározni nem lehet. Annyit azonban tudunk, hogy már Koss Mechithár, irodalmunk ezen kimagasló alakja, ki a XII. században élt, »Mesék könyve« czím alatt olyan derék munkát hagyott hátra, mely valamint irálya, úgy tartalmánál fogva is az örmény irodalom legjelesebb termékei közé tartozik. Továbbá bizonyos az is, hogy Nagy Vártán, ki a XIII. század második felében Ciliciában élt, egy nagy kézirati művel ajándékozta meg az utókort, mely 144 mesét tartalmaz.

Az elmondottakból látjuk azt, hogy az örmény népirodalom ezen ága rég idő óta állott művelés alatt; és ki kételkedhetik azon, hogy az utódok, időnként — kisebb-nagyobb ügybuzgalommal — folytatták az ősök áldásos munkáját és tovább művelték e tért.

E népirodalmi termékekből bemutatok jelen alkalommal négy örmény mesét magyar forditásban.

*

Bizonyos özvegy asszonynak csak egy fia volt. Oktalan szeretete, melyet gyermeke iránt tanusitott, fátyolt vont szemei elejébe; nem látta, nem akarta észrevenni gyermekének csintetteit. Bár meg sem dorgálta akkor, midőn az büntetést érdemelt volna. »A mi csalán, csip az korán.« Már gyermek korában kezdett egyet-mást lopogatni, mely rossz hajlam annyira növekedett benne, hogy mint serdülő ifjú egy rabló csapatnak lett vezére. De nem sokáig folytathatta gonosz tetteinek sorát, mert elfogatott s bítófára itéltetett. Mikor a vesztőhelyre érkezett, igy szólott:

— Anyámmal szeretnék beszélni.

Elővezettetett. Feléje hajolt, mintha sugni akarna valamit fülébe — és leharapta azt. A néző közönség megbotránkozott. De ő ezeket mondotta: «Megérdemelte. A szülők kötelessége gyermekeik jó neveléséről gondoskodni; az én anyám kötelességét elhanyagolta és engedte, hogy a rossz hajlamok bennem kifejlődhessenek. Ha mindjárt az első alkalommal szigorúan lépett volna fel és ismétlés esetében jól elvert volna. . . most nem állanék e gyalázatos helyen. Anyám volt oka annak, hogy ide kerültem. Gyermekek irtózzatok eljárásomtól! Szülők! ne kövessétek szerencsétlen anyámat az elnéző engedékenységben. . . És most bakók! végezzetek velem. . . .«

*

A bágdádi kalifa kiséretével útra kelt. Nemsokára lát egy öreget, ki pálmafát ültetett. Bámulva néz a munkás öregre s igy szól hozzája:

— Ugyan miért fáradsz? Hisz fád még csak 40 év mulva fog teremni gyümölcsöt; magad pedig ma élsz és holnap már meghalhatsz.

— Kegyelmes uram! — felelt az öreg — ezeket a fákat más ültette és én élvezem gyümölcseiket; hadd ültessek én is az utódok számára.

Az uralkodó 100 aranynyal jutalmazta meg a hasznos embert, mire ez hangosan mondott hálát Istennek.

— Miért hálálkodol e csekély jutalomért oly nagyon?

— Hogyne hálálkodnék, mikor látom, hogy fám, melyről az unokák csak 40 esztendő mulva fognak érett gyümölcsöt szedhetni, — már ma, az ültetés első napján hullatott drága gyümölcsöket markomba.

Ekkor az uralkodó még 100 aranyat adott neki; mire az öreg még buzgóbban kezdett hálálkodni.

— Hát ez már megint mire való? kérdé ismét a fejedelem.

— Oh uram — felelé az aggastyán — minden fa tulajdonosának évenként csak egyszer hoz gyümölcsöt, s én az enyémről már kétszer szedek — egy nap alatt. Tehát hogyne hálálkodnék?

E feleletre az uralkodó megölelte az öreget s fölkérte, hogy tanitsa meg az ő gyermekeit is hasonló bölcseségre.

*

Egykor bizonyos fejedelem a következő kérdést intézte bölcs tanácsnokához:

— Miben bizhatik az ember szilárdúl?

A kérdezett így felelt:

— Mindenben, csak embertársában nem.

— Hogyan? — kérdé a fejedelem.

Mire a bölcs a következő történetkét beszélte el:

— Az út szélén lévő kútba esik be ugyanazon nap egy majom, egy tigris, egy kigyó és egy ember, ki mesterségére nézve ötvös volt. Nem sok idő mulva arra felé jő egy ember s meglátja a nyomorultakat a kútban. Gondolkodóba esett és elhatározta, hogy kiszabaditja őket. Azért hosszú kötelet ereszt be a kútba s egyenként kihuzza a három állatot. Már leeresztette a kötelet, hogy az embert

is kihuzza, midőn igy szólottak hozzája a kiszabaditott állatok:

— Ne huzd ki, mert rossz ember; ez jóságodért majd roszszal fizet.

De ő nem hallgatott rájok s kiszabaditá embertársát is.

Valamint a három állat, ugy az ember is előbb szives köszönetet mondott a jótevőnek, azután kérték, hogy ha majd arra felé jár, hol tartozkodási helyük van, keresse fel őket, mert ki szeretnék fizetni tartozásaikat; aztán — eltávoztak.

Sok idő mulva útra kel a jószivű ember azon elhatározással, hogy fölkeresi azokat, melyekkel ő egykor jót tett. Először is a majommal találkozott, mely így köszönté őt:

— Légy üdvöz szabaditóm! és megvendégelte gyümölcscsel.

Aztán a tigris jött vele szembe, mely szabaditójának hálából több arany meg gyöngydarabot adott.

Erre ő így szólott magában:

— Ha az állat sem felejtkezik meg a vett jóról, akkor az ember bizonyára még nagyobb mértékben gyakorolja a háladatosság erényét . . és elment az ötvöshez. Egyről-másról beszélgetnek, aztán átadja aranyát és gyöngyét a házigazdának, hogy tegye ezeket pénzzé. Az ötvös tudta, hogy e tárgyak egykor a fejedelmi kincstár diszét képezték; azért azokkal a fejedelmi udvarba futott. Nagy jutalmat remélt.

A fejedelem elfogatá az ötvös vendégét, a képzelt tolvajt, elverette jól és aztán börtönbe vettette. Az utasnak itt rögtön eszébe jutott az állatok mondása. »Ha ki nem szabaditom, most nem lenne árulóm.«

De váratlanul meglátogatja a kigyó s bátoritván őt mondá — vedd e zöld lapút; én megyek és megharapom a fejedelem leányát. Senki sem fogja tudni meggyógyitani; csak ezen lapú, mit most adtam át neked, mentheti meg a haláltól.

A megsebzett leány már a végperczekben volt, midőn értésére esett a fejedelemnek, hogy a fogságban sinlődők közt van egy ember, ki készséggel vállalkozik arra, hogy leányát meggyógyitsa. Előhozatott. És ime! alig tette a lapút a sebre, a betegség megfordult. Nehány nap mulva teljesen meggyógyult a leány.

A fejedelem — hálából — neki adta leányát feleségül. De a vő nem állhatta ki, hogy el ne beszélje egykori árulójának fekete hálátlanságát; miért is a haragra lobbant fejedelem elfogadta az ötvöst és azt parancsolta, hogy foszszák meg életétől.

*

Egy özvegynek tiz fejős kecskéje volt; ezeket egyetlen fia őrizte.

— Miért elegyit anyám az eladásra szánt tejbe vizet?

— Kissé szaporitom jövedelmünket. Másnap a fiú újra kihajtja a kecskéket. De megered a zápореső; a viz patakként folyt a mezőn. Eső után csak egyedül ment haza.

— Hát a kecskék? kérdé az anya.

— A sok viz, melylyel tejünket szaporitád, s a vevőket megcsaládd, kiáradt medréből s kecskéinket magával ragadta.

Fáraó Simon.

* * *

„Az örmény"-ből. *)

Afgánistán Vártán belépő dala.

(A második felvonásban.)

Magyarabbak a magyarnál,
Szamosujvártt a Szamosnál,
Mi vagyunk!
A templomban és a boltban,
A szivünk magyarul dobban:
Halálig!
Ilyen csendes, s ilyen hű
Generáczió
Voltunk, vagyunk és leszünk:
Örmény náczió!
Soha nem zúgolódunk,
Jól van tartva a gyomrunk!
Ételeink,
Nagy kincseink:

Dáláuzi,
Pêthádzkhênis,
Ujját szopja
A püspök is,
Ha eszi!
Dáktákhálva
S a páchláva,
Olyan mint egy
Édes dáma:
Csupa méz!
Angádsábur,
Hát a jámesz!
E nélkül az
Élet kámpecz
S mit sem ér!
Buzsenyícza,
Szűz herísza!
Ah! a szivem
Is felissza!
Olyan jó!
Ablemámá,
Bőjti máchoch,
Ha ezt eszed
— Bár haldokolj —
Ujra élsz!
Kaczczenjammer
Hogyha bánt,
A churutot
Csak azt kivánd
S mentve vagy!
Ármenopoliszban
Már ez mindig igy van!
Mert bölcs politíka
A gásztronomía!
S hozzá — ráti bumm!
Nem kell Erzerum!
Haj! Mert:
Magyarabbak a magyarnál:
Mi vagyunk!
S a templomban és a boltban
A szivünk magyarul dobban:
Halálig!
Ilyen csendes, ílyen hű
Generáczió,
Csak egyedül mi vagyunk:
Örmény náczió.

Törös Tivadar.

* * *

---

*) Lapunk munkatársának, Aradon már négyszer zsúfolt házak előtt adott „Az örmény" czimű darabjából való ezen érdekes mutatvány. Szerk.

Második Artáses.

II.*)

A megnépesült honnak áldott keblén széttekintvén önérzetes örömmel nézi Ártáses az áldásnak elláthatlan bőségét; de az örömöt a méreg cseppje keserité meg. Idősbik fia-, Ártávázdnak — ki ellent nem tudván állani a nagyravágyás részegitő csábjainak, jeles tehetségeivel a gonosznak állott szolgálatában — homlokát a cselszövény bűne bélyegzi. Nehezen sziveli, hogy atyja után nem ő az első személy az országban. A derék Árkám az, kire figyelmét szegezte. Épen ami ellen amannak egész multja a legünnepélyesebben tiltakozott: azon sötét váddal kezdé terhelni, hogy atyja ellen a főhatalomra törekszik. Az odavetett rágalomnak sikerült a királyt tévútra vezetni s a viszonyt a leghivebb ember irányában nem a legmelegebbé tenni. Egy alkalommal a vádoltnak kir. udvarszerű lakában ritka vendég jelenik meg; van sürgés-forgás, készülődés a lakomára. Az agg Árkámnak felvillanyozta kedélyét, hogy a királyt fiaival együtt vendégeinek mondhatja. A népes termekben tompa suttogás van. A rágalom galád kigyója ezt sziszegi, hogy itt a kir. családra tervszerű nehéz pillanat vár. A koholmány szájról szájra teszi meg körútját s a király cseltől tartván, eltávozott. — A helyzeten amaz izgató ember uralkodik, ő és fivérei a gazdának megőszült, becsületes fejét nagyitott vádakkal kezdék szidalmazni és a személyes kiméletről megfeledkezve szakállát ragadják meg s alacsony bántalmakkal illeték. Győzött a nemtelen szenvedély s Ártávázd Árkámnak fontos állásába helyeztetik. Ezzel meg nem elégedve még javaira is áhitozik. Szánandó az ember az elnemtelenedésben! Mazsán a második fivér fegyveres erővel a sértett férfiúnak náchicseváni birtokai fölprédálására kültetik. A czél fényesen sikerül. Jó ideig misem hallatszott ez ügyről s a derék ember feledségben kuczorog. Két év elteltével a király — ki oly nagyon bizott fia szavainak hitelességében — s a dolgokat történni

---

*) L. »Armenia« 1890. évfolyam 370 l.

hagyta, az elkobzott javak visszaadásával azt látszott jelezni, hogy el nem ismeri azokat, miket a kir. tekintély bűvével takarozva tesznek. De eme fényesebb nap nem sokára sötét éjre változott. A gonosz Ártávázd személyével és érdekével a kir. ház közérdekét azonosítván vasujjal mutat egy — az öreg Árász éjszaki népes térein tömör falvakkal behintett fényes pontot, amely kellemeinek hatalmával oly csábitó szinekben pislogat az élvsovár felé. E gazdag vidéket s az ipar által jólétnek örvendő lakóit jól ismerték India, Ibéria, Persia és Rómának ügyekvő fiai, kiket az ott uralgó kereskedelmi zajos életforgalom sürű csopotokban vonzott magához. Erre fájt az ő ragadozó foga s mint barangoló fergeteg csapatait a védtelen birlalónak náchicseváni s fönjelzett birtokába tereltette s azt el is sajátitotta.

Árkám és fiai ezideig türelmes bevárás mellett tétlen szemlélői voltak az eseményeknek; most cselekvő életre ébredve fegyvert ragadnak. Amaz gyilkos ellenszenvvel rohan rájok s a Muráczián család emez ága, a jótéteményben utólérhetlen I. Tigrán háikházi uralkodó által őseiknek a legyőzött Astyages sarjának adományozott szabad földön Árkámmal együtt a vérfürdő áldozatai lettek. A családnak menekülő nehány jelentéktelenebb tagja az udvarnál szives fogadtatásra talál; mert a király sehogy sem feledhette, hogy neki Árkám irányában kötelességei vannak s ezek iránti rokonszenvvel adózott az elvérzett férfiúnak emlékére.*)

Ártávázd kivánatai teljesültek; terem már elég gazdag kalász számára s mégis munkájával be nem érve erősségeket, palotákat s még egy kastélyt is épitett Márágherd néven. Mindezekre az idegen vagyon neki szabad tért engedett.

Nó de félre már a szomorú képpel.

Markovich Jakab.

* * *

---

*) E nemes fajnak utódait Válársáces király satrapai, a család fejét pedig az országban második rangra emelte. Méd (örm. »már«) eredetüknél fogva murácziaknak neveztettek s a családfő, mint Árkám is »Murácziak ura.«

Az örményországi keresztények.

A párizsi »Union Franco-Rous« czimű lap a közlött czím alatt a következőket irja:

Örményországban a mahomedánok által előidézett mozdalom nyughatatlanságot okozhat Európának. Két örmény és három görög püspök Konstantinápolyból kiüzetett. Az elfogatások folytattatnak; a foglyokat kinozzák, hogy veszélyes vallomásokat csikarjanak ki tőlük. Újabb hirek szerint a baj még inkább növekszik és rettenetes a helyzet, mely Örményország keresztény lakóira nehezedik. Az összeütközések hovatovább sokasódnak, az események egymást követik és a helyzet napról napra nemcsak nehezedik, de sőt veszélyessé kezd lenni.

Nincs kétség abban, hogy Francziaország nem viseltetik rossz indulattal Törökország iránt; rokonszenvének a magas porta kormánya iránt fényes jeleit adta. Mondhatni, hogy Francziaország hagyományos politikájának egyik részét képezi: jóindulat Törökország iránt. Következőleg ez is egy fontos ok arra, hogy Törökország ne legyen közömbös egy olyan országból jövő figyelmeztetés iránt, mely századok óta mindig barátja volt.

A berlini kongresszus alatt Európa kezébe vette az örményországi keresztények panaszát, biztonságuk érdekében feltételeket szabott és azokat erkölcsi védelme alá vette. Még nem rég ideje annak, hogy a párizsi és londoni örmények egy igen szivreható folyamodványt nyujtottak át külügyminiszterünknek, melyben elpanaszolták, hogy szerencsétlen honfitársaik Örményországban milyen elnyomatás alatt nyögnek és kérték, hogy lépjenek közbe azon hatalmak, melyek a berlini szerződést aláirták. Európának nem szabad füleit bedugni ezen sóhajtásokkal szemben. Ha nem is lenne politikai kötelessége, akkor is a humanismus tenné kötelességévé a közbelépést. Lapunk, mely a nemzetközi igazság eszméinek szolgálatában áll — a nélkül, hogy titkos szlávophil szándéklattal birna — képes-e hallgatagon egyszerűen tudomásul venni azokat az izgató hireket, melyeket a táviró Kársz és Erzerumból hoz? Nem kell russophileknek lennünk, hogy boszankódjunk és felkiáltsunk az elkövetett gonoszságok miatt, különösen midőn látjuk, hogy a lelkiismeret szava és egy elnyomott nemzet függetlensége tekintetbe se vétetik.

. . . A szultán örmény alattvalóinak biztonsága, vagyona, istenitisztelete veszélyeztetve van. A berlini szerződésnek azon része, mely az örményekről szól, nincs végrehajtva. Rend és törvény megzavarva és a vagyonbiztonság száműzve.

Ideje, hogy Európa szükséges figyelmeztetéseket intézzen ahhoz, a kit illet.

Sz. K.

Kisebb közlemények.

A Martinuzzi-vár (a mai szamosújvári fegyintézeti épület) tizenhatodik századbeli történetének egyik legsötétebb lapjára vett szomorú világosságot azon értekezés, melyet dr. Szádeczky Lajos, a magyar akadémia levelező tagja, olvasott föl az akadémia egyik közelebbi osztályülésében e czím alatt: »Kovacsóczy Farkasról a Báthoryak cancellárjáról, (1574—1594).« E fölolvasás első része egy nagyobb munkának, melyet a szerző a Kovacsóczyak történetéről s az erdélyi fejedelmi cancelláriáról ir. A most fölolvasott részben, eleven szinekkel ecseteli Báthory Boldizsárnak és Kovacsóczy Farkasnak, az ellenzék vezérférfiainak, a fejedelem (Báthory Zsigmond) parancsára, Szamosújvártt 1594 évi szeptember 11-én éjjeli 10 és 11 óra közt történt megöletését. Értekező előadása szerint e kegyetlen politikai gyilkosság következőleg ment végbe: A szerencsétlen Báthory Boldizsárné ugyanis az emlitett év szept. 11-én (vasárnap) reggel a szamosújvári várból eltávolittatván, és pedig azon czim alatt, hogy kegyelmet kérjen Zsigmondnál férjeért — a szamosújvári várkapitány, Ravazdi György belépett a magára maradt Boldizsárhoz, s kijelenté neki, hogy a fejedelemtől parancsa érkezett őt megöletni. Boldizsár fájdalma kitörésében kemény szavakra fakadt, unokaöcscse, a fejedelem hálátlansága miatt; de Ravazdi nem akarván őt végig hallgatni, röviden kijelenté, hogy készüljön a halálra! Boldizsár ekkor kérésre forditá a dolgot; kétségbe vonta a fejedelem parancsának hitelességét, azt állitván, hogy azt az ő ellenségei titokban irták, s kérte a várnagyot, várja meg, mig ő a fejedelemnek ir s arra válasz érkezik; emlékezzék vissza, ugy mond Gálfi esetére, kinek részére, midőn két év előtt Huszton lefejeztetett, egy óra mulva kegyelem érkezett. Erre Ravazdi — nevéhez méltóan — ravaszsághoz folyamodott. Szinleg beleegyezett foglya kérésébe, a ki azonnal hozzá fogott a levéliráshoz. A várnagy azonban kimenvén, tüstént megparancsolta a várbeli drabantok hadnagyának, Kérey Albertnek, hogy Báthory Boldizsárt késedelem nélkül fojtsa meg. Kérey engedelmeskedik: fegyveres drabantok élén belép a fogoly cellájába s megragadja áldozatát. Ez ellentáll s a haláltól való irtozás ösztönszerű erőfeszitésével küzd hohérai ellen, de a kik végre is erőt vettek rajta s könyörtelenűl megfojtották. A nagy tusában vére a falra feccsent, melyet sokáig nézni jártak oda még később is (a helyiség a mai fegyházba van beépitve, a négyszázéves falak épségbentartásával) — azon népies közhit levén felőle elterjedve, hogy a sötét vérfolt nyoma a falon minden bemeszelés alól újra meg újra előtör! — Báthory Boldizsár után ennek sógorára Kovacsóczy Farkas korlátnokra került a sor, a ki nem is sejtve, mily irgalmatlan haláltusa megy végbe a szomszédos cellák egyikében! — nyugodtan aludt. Midőn aztán a hohérok Boldizsárral végeztek, s Kovacsóczyhoz belopóztak, őt ágyában feküdve s mély álomba merülve találták, és ugy fojtották meg a szerencsétlent, alvásközben. A megölt foglyok halálát nehány napig még titokban tartották, s négy napon át a várbeli közös konyháról vittek számukra ételt, melyet azután a drabantok ettek meg.

A stambuli örmények Érdekes és sok tekintetben tanulságos ismertetést, illetve összehasonlitást adott elő Vámbéry egy budapesti társaskörben, Konstantinápolynak mostani és harmincz év előtti állapota közt szellemes párhuzamot vonva. Első sorban a török főváros különböző nemzetiségeinek életviszonyait tette többoldalú megbeszélés tárgyává, miközben az ottani örményekről is sok, figyelmet keltő észrevételt szőtt élvezetes előadásába. Az örmény népelem, mely jobbára a török hóditás után telepedett meg a városban, Vámbéry szerint Konstantinápoly keresztény lakossága közt legjobban simul a törökhöz. Az örmény a legrégibb idő óta mesterségüző nép, de különös előszeretettel foglalkozik pénzüzletekkel és bankárkodással. A hordárok (hámálok) nagy kontingense is az örmények soraiból kerül ki. Ujabb időben sok örmény jutott a legmagasabb török államhivatalokba. Örmény nemzetiségű ember: Ágop pasa, pénzügyminiszter, Ártin pasa, külügyminiszteriumi államtitkár, Váhán efendi igazságügyi államtitkár. Ezenkivül sok az örmény hivatalnok a portán, a tengerészetnél és más közhivatalban. Meglepő, hogy a mozlim lakosságot a Boszporusz partjairól mindinkább befelé szoritotta, az élelmességével mindent elfoglaló görög és örmény népesség. A török fővárosban, hol minden ázsiai néptörzs képviselve van, az örmények és a görögök képezik kiválólag a kereskedői osztályt. Többek közt egy keleti közmondást is fölemlitett Vámbéry, a mely igy szól: Ha egy szobába 5 görögöt, 15 örményt és 30 zsidót zárnak be, bizonyosan az 5 görög a többieknek mindnek el fogja nyerni a pénzét!

Irodalom és művészet.

Ujabb festészeti művek. Pásincságheán örmény festő a Kaukazusban lakik. A látogató, műtermében különösen négy új, olajfestésű képét veszi szemügyre. 1. Buzavetés (buzaföld), melynek fele már le van aratva, itt-ott már keresztek is vannak; a másik felében a nap sugarai megaranyozzák a sárga kalászokat. Szép a kép, de e tárgy nem Pásincságheán ecsetje alá való. Festőnk mit sem képez (képet csinál) oly sikerülten, mint a csendes helyzetben levő vizet, legyen az akár folyó, akár tenger. 2. Lora kerületben Szánán völgye éjjel. Ez már Pásintságheán igazi genreje. Keskeny fás völgyön át csavarogva lejt a Tepeta folyó vize, melyet a felhők közül kikandikáló hold ezüst fényével megvilágit, a kiálló kövekbe ütközve habokat ver. Ez a fényes ékkő festői ellentétet képez a homályos fák és a természetben uralkodó sötétséggel. Az aranykeret dombormű alakot kölcsönöz a festménynek. 3. A festő képéhez tárgyat Soda Ruszdaveli georgiai költő egyik költeményéből meritett. Egy szép leány arra volt kárhoztatva, hogy a tengeren élje le szomorú napjait. A leány kétségbeesve a parton áll; két hajós egy csolnokot vontat, hogy abba tegyék a szerencsétlent. A tenger nyugodt felülete visszatükröz minden tárgyat. A nap lemenőben van; estpir terül el a láthatáron. A kép jobb oldalán — a messze távolban — szőlővel befutott szép nyárilak. 4. A Kéghám tó (Örményországban) csendes időben. A képen látszik a parton épült Czhámákápért falú, evvel szemben a tó közepén Széván sziget zárdájával. A csendes tavon nehány hajó evez. Jobbról a magas hegyek fölött elterülő felhőkből eső esik. . . Azok, kik a fiatal festő ezen újabb alkotásait látták, azt mondják, hogy Pásincságheán az utóbbi évek alatt igen sokat haladt előre művészetében és hú maradt választott műfajához: a nyugodt természetet, a csendes látképeket festi sikeresen.

Polyglott újság. A konstantinápolyi kereskedelmi kamara közlönye eddig két nyelven szokott megjelenni, és pedig francia és török nyelven. A török főváros némely üzletemberei azonban a kamara elnöksége útján, lépéseket tettek: hogy a lap még örmény és görög nyelven is, tehát négy különböző nyelven irt szöveggel adassék ki.

Közdasági élet.

Kereskedelmi tudósitók Keleten. A magyar kereskedelemügy fáradhatatlan minisztere a hazai kivitel és szorosabb üzleti összeköttetések létesitése érdekében, a Keleten és különösen a Balkánfélsziget fontosabb kereskedelmi helyeire állandó kereskedelmi tudósitók kinevezését határozta el. A tudósitók feladatát fogja képezni különösen: iparosainkat és kereskedőinket érdeklő minden fontosabb mozzanatról, piaczi viszonyokról, árlejtésekről stb. jelentéseket tenni; az ottani szükségleti czikkek mintáit beküldeni; saját kiállitóink készitményeit a Keleten megismertetni és azoknak piaczot szerezni; az ottani czégek hitelviszonyairól értesitéseket adni; továbbá fogyasztási, vám- és forgalmi kérdésekben felvilágositást nyujtani. A miniszter a szervezési szabályzat alapján már az Orosdi és Back konstantinápolyi nagykereskedő czég, egyik tagját (és pedig az utóbb nevezettet) a magyar kereskedelmi muzeum állandó tudósitójává nevezte ki.

Tejtermékeink kivitele. Mint a »Gazdasági Lapok-«ból értesülünk, a magyar kereskedelmi miniszterium a hazai (budapesti) vajnak, a nyári hónapokban negyvennyolcz óra alatt, a téli időszakban pedig legfeljebb 4—6 nap alatt Konstantinápolyba való elszállitásáról már kellőleg gondoskodván, ennek következtében sikerült a török fővárosban, hol naponta tizenöt- huszezer kilogramm vaj szokott elfogyasztatni, — oly piaczot találni, mely tekintettel az oda, egyedül Orosz-, Olasz-, és Angolországból szállitott vajnak silány minőségére, s aránylag magas árára, — tekintettel továbbá a törökországi gazdasági viszonyokra is, melyek a tejgazdaság meghonositását évtizedekre biztosan kizárják, — nemcsak hazánk összes vaj-feleslegét hosszú időkre engedi elhelyezni, hanem a mellett tág tért nyit a tejgazdaságnak, okszerű vajtermelést czélzó berendezésére is. A budapesti tejcsarnok igazgatóságát, mely a konstantinápolyi piaczi viszonyokat tanúlmányozta és ismeri, — e téren méltán megilleti a kivitel kezdeményezésének érdeme.

A bécsi mechitáristák sorsjegyei. Egy bécsi német lapban olvassuk, hogy az ausztriai kormány megengedte, hogy az ottani mechitárista kongregáczio finöveldéje és papi szemináriuma javára, valamint a keleten fentartott iskolái érdekében, sorsjegyeket bocsáthasson ki, a mely pénzügyi műveletnek védnökségét Stefánia özvegy koronaherczegné Ő Fensége volt kegyes elvállalni. A sorsjáték igen értékes, arany és ezüsttárgyakból álló, ezer darab nyereményre van tervezve, mely tárgyak karácsonyi ajándékok gyanánt czélszerűen használhatók. A sorsjegyek huzása f. évi deczember hó 15-ik napján történt; egy jegy ára ötven krajczár volt.

A konstantinápolyi kiállitás. Törökország közmunka-minisztere, hir szerint elhatározta, hogy intézkedéseket tesz egy ipar- és mezőgazdasági tárlatnak a török fővárosban leendő rendezése iránt.

Mi ujság az örmény világban?

Hódolati felirat. Abdul Hamid szultánnak (egy november 27-én kelt stambuli jelentés szerint), a török fővárosban lakó összes örmény előkelőségek aláirásaikkal ellátott feliratot nyujtottak át loyalis hódolatuk feltétlen kifejezése mellett. E hir a keleti forrongás hullámai fölött olajággal röpködő béke-galambként

száll föl a Boszporus partjairól. A szultán e feliratra válaszolva kijelenté, hogy a bizalom, melylyel a császári kormány a hű örmény nemzet iránt mindig viseltetett, egyátalán nem csorbult. A szultán most is csak oly rokonszenvvel viseltetik az örmények iránt s különös megelégedéssel tölti el az örmény előkelők hűségének e manifesztacziója. Bizton reméli a szultán, hogy a felirat aláirói a helyes útra fogják visszavezérelni az eltévelyedetteket!

A mancheszteri gyűlés. Manchesterben egy, kereskedőkből, bankárokból s más személyiségekből álló gyűlés, melyen maga a város polgármestere elnökölt, oly politikai irányban nyilatkozott, hogy Armenia helyesebb igazgatása czéljából szükségesnek mutatkozik, miszerint a porta az európai hatalmakkal egyetértőleg nevezzen ki egy örményországi főkormányzót.

A kurdok fölfegyverzése. A konstantinápolyi diplomaczíai körökben élénk megbeszélés tárgyát képezi a portának azon legújabb, s bátran szerencsétlennek nevezhető terve, miszerint tiz kurd zászlóalj szervezését vette czélba. Ez a terv, mirt irják, szoros összefüggésben áll az örmény kérdéssel, mert ha sikerülne végre a török kormánynak a vad kurd törzseket engedelmes és kormányozható népelemmé átalakitani, az örmény panaszok legnagyobb részének főoka el lenne távolitva. A terv már régóta fenforog, s Goltz pasa is bevette azt azon új szervezetbe, melyet a török hadsereg számára kidolgozott. A szultán a kurdokat átalánvéve igen hű alattvalóknak tartja, kiknek csak az alkalom hiányzik, hogy loyalitásukat kitüntessék; ezt pedig annál inkább megtehetik, ha regularis ezredekbe osztják be őket. A kurdok — az emlitett terv szerint — nem csak jeles elócsapatát képeznék a török hadseregnek, hanem csendőri szolgálatokat is teljesithetnének, melyre (mint kiválóan lovas nép) rendkivűl alkalmasak. Diplomácziai körökben azonban némi aggodalmakat táplálnak a kurdok katonai fölfegyverzése iránt, mert kérdés: ha vajjon a kurd nép erőszakossága az ezredekbe való beosztás után is, csakugyan föl fog-e hagyni a rablásokkal? s a török kormánynak nem kell-e majd ellenük épp oly szigorú rendszabályokat foganatositani, mint annak idején Oroszországnak, a kozák ezredekkel szemben? Annyi már is bizonyosnak látszik, hogy Anglia határozottan ellenezni fogja a tervet azon fontos nyilatkozatok után, melyeket Clifford, a napokban Konstantinápolyba érkezett kurdisztáni angol főkonzul tett.

Földrengés Tiflisben. A müncheni »Allgemeine Zeitung« tudósitása szerint november 9-én (vasárnapon) este, kevéssel tiz óra előtt jelentékeny, mintegy harmincz másodperczig tartó földrengés volt, még pedig oly erős, hogy ama bizonyos »legöregebb emberek« sem emlékeznek hasonlóra. Jelentéktelenebb földingások meglehetős gyakoriak e vidéken és sajátszerű módon főleg őszszel fordnlnak elő. A legújabb földrengés egy kisebbszerű és azután két egymásba folyó erősebb lökésből állott, melyek Délkeletről Északnyugat felé irányultak; mindhárom lökés földalatti moraj kíséretében történt. Ugy érezték, mintha a házak megrázkodtak volna, s minden a mi a falakon függött, vagy fel volt állitva, megelevenült volna. Imitt-amott megrepedtek a falak a szoba-mennyezet beomlott, nemkülönben nehány dülőfélben volt ház is. A clubbokban nagy rémület támadt, a hölgyek elájultak, a férfiak kalap és felöltő nélkül, hirlappal és kártyával kezükben rohantak az útczára. Mindenfelé megnyiltak a kapúk, s a lakosok az útczákon kerestek menedéket. Szerencsére emberélet nem esett áldozatul. A keleti Kaukazus különböző pontjain a földrengés nagy mérvben volt érezhető.

Az örmények üldöztetése. A »Reichsanzeiger« egy berlini lap ama hirével szemben, miszerint az örményeket Konstantinápolyban kegyetlenül üldözik, a következő megjegyzést teszi: Hogy mily kevéssé vannak az örmények Konstantinápolyban üldözéseknek kitéve, mutatja az a tény, hogy ott az összes kormányzati ágakban és kivált az összes miniszteriumokban számos örmény fontos és felelősségterhes állásokat tölt be. A fontos pénzügyi tárcza és a szultán civillistája az örmény Agop pasára van bizva. Sajnálatos dolog — mondja továbbá a »Reichsanzeiger« — hogy egy német lap az örmények üldöztetését a szultánra magára vezeti vissza s megnyitja hasábjait a velünk barátságos, elismerten jóságos és igazságos fejedelem gyanusitásának!

Török rendőrség. Konstantinápoly pérai városrészében nem rég éjnek idején elfogtak egy amerikai alattvalót, a kit szabályszerű útlevele daczára egyik rendőrségről a másikra, végül pedig a hadügyminiszteriumhoz kisérték, s ott kellett töltenie az éjszakát. A letartoztatott idegen csak másnap fordulhatott az Egyesült-Államok főkonzuljához, a ki honfitársát ki is szabaditotta; de csak azon feltétel alatt helyezték őt szabadlábra, ha a konzul, mihelyt a török biróság kivánja, azonnal előállitja. Az elfogott amerikait ugyanis azzal gyanusitották, hogy egy titkos örmény bizottság érdekében működik. Hirsch, (az Egyesült-Államok követe), értesülvén az eljárásról, a török kormánytól elégtételt és a vétkes rendőri közegek megbüntetését követelte. A porta ez alkalomból sajnálatát fejezte ki az eset fölött, — melynek fenti leirását a »Politische Correspondenz« tudósitása nyomán közöljük.

Az angol parlamentből. Az alsóházban Gladstone közelebbről ismét birálat tárgyává tette, illetve kifogásolta Törökország közigazgatását, de nem fejezte ki magát egész világosan, vajjon az arméniai helyzetre avagy inkább a görög egyházi kérdésre czélzott? Ennélfogva Smith miniszter válasza is csak átalánosságban mozgott és hangsúlyozta, hogy Angolország nem osztogathat a portának minduntalan tanácsokat, mert ezáltal csak politikai befolyását gyöngitené meg.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF

Szamosújvártt, Todorán E. „Aurora" könyvnyomda.

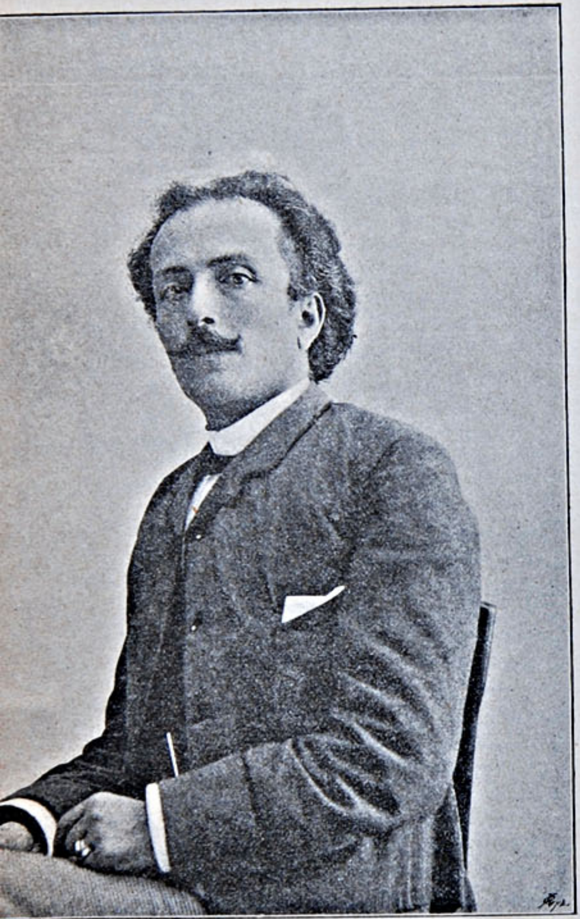

Ádámján.

Ádámján.

Az örmény színművészet, melynek legelső kezdetleges nyomaira a jelen század huszas éveiben akadunk — a tanuló-ifjúság szavalati előadásaiban — már a negyvenes években egy lépéssel előbbre haladt; mert akkor tették az örmények Konstantinápolynak egyik városrészében az első kisérletet arra, hogy műkedvelői színházat állítsanak, s csak jóval később, 1858-ban jött létre ugyancsak a török fővárosban az első állandó, nyilvános örmény színpad.

Ezen időponttól számitható az örmény nemzeti színművészet gyorsabb fejlődése is, úgy hogy ma már az örményeknek Szambulban, Smyrnában, Tiflisben, Teheránban s több más helyen diszes nemzeti színházaik vannak, melyekben örmény nyelven, részint eredeti, részint a nyugat-európai legismertebb drámairók örményre forditott művei nyernek bemutatást, örmény művészek által.

A nemzeti színművészet mai előhaladottságának korszaka szoros összefüggésben áll, az örmény színpad legelső, európai hirű tragikai művészének, Ádámján Péternek nevével; a kinek arczképét a jelen füzetünkben adjuk.

Ádámján 1850. évben Konstantinápolyban született, gazdag örmény szülőktől. Atyja bankár volt, s fiát is a hagyományos kereskedői pályára szánta. De az ifjút korán magával ragadta a művészet iránt való vonzalom. Rajzolt, festett, költeményeket irt, szavalt.

Szülővárosában, 1863 év végén lépett először színpadra a »Hódító Vilmos«, czímű szomorújátéknak egy igen jelentéktelen szerepében; sem a közönség, sem szinésztársai nem sejthették, hogy a kezdő szinészből, valaha még az a világhirű művész válik, ki az örmény tragikai színművészet disze leend.

Konstantinápolyból, — a színtársulat feloszlása folytán Uj-Náchicsevánba ment, egy ujonnan szervezett társulattal, honnan kilencz havi működés után újra a török fővárosba térvén vissza, Pera és Galata városrészek színházaiban szerepelt.

Majd 1879 évben Tiflisben alakított magának színtársulatot. Ekkor már Oroszország nagyobb városaiból is meghivásokat kapott vendégszereplésre. Az orosz és örmény lapok folyton dicséretekkel halmozták el művészi játékát, s ő fényes diadalok között járta be Oroszország nevezetesebb városait.

Ádámján jelenleg 40 éves, impozans színpadi alak, arczvonásai magasabb értelemre vallanak, szemeiből nemes tűz sugárzik, — úgy hogy már megjelenésével leköti a néző közönség figyelmét; valódi megtestesülése a shakespearei tragoediák hős alakjainak. Hangja terjedelmes, érczes és férfias, s a különböző érzelem-fokozatok kifejezésére rendkivűl alkalmas. Az örmények nyelvén senki sem szavall szebben!

Legjelesebb szerepei: a nagy britt költő tragoediáinak czímszerepei, mint Lear király, Othello, III. Richard, de különösen Hamlet; mely utóbbi szerepében művészi játékát az oroszországi kritika Salvini és Rossi művészetével helyezte párhuzamba.

Egy alkalommal Oroszországban Hamlet czímszerepét a czári család jelenlétében játszotta el oly sikerrel, hogy Vladimir nagyherczeg, a császári család e műértő tagja, a »Novosti« czímű lapban valóságos dicshymnust

zengett Ádámján művészi alakításáról. Egyik kritikusa pedig aesthetikai tanulmányt tett közzé Odessában, — melyben elragadtatva a lelkesedéstől kimondja, hogy Ádámján Hamlet szerepében magasabban áll mindazoknál, kik valaha e szerepet játszották!

De nemcsak a színpadon egyike ő Shakespeare legjelesebb interpretatorainak, hanem az irodalomban is annak költészetét magyarázza; alig pár éve jelent meg örmény nyelven széleskörű tanulmánya »Hamlet«-ről és egy kitünő essay: »Shakespeare költői szellemé«-ről.

Az 1889. évi január 11-ikén tartották meg Konstantinápolyban az ottani örmények Ádámján 25 éves szinészi jubileumát, rendkivüli fényes ünnepélyek között. Ez alkalommal a tiszteletére rendezett banquette-n tartott felköszöntésében a színművészet feladatáról következőleg nyilatkozott: »A mai ünnep nem csak engemet illet, hanem ünnepe és diadala ez, a szép, jó és igaz eszméinek; diadala azon fönséges és nemes eszméknek, melyeket egyedül a valódi művészet fejez ki, s melyeknek egyik tolmácsa a szinész. Boldognak vallhatja magát az a művész, ki nemzete körében a nemesnek és jónak eszméit terjeszti, ki habár csak egy gyönge sugár lehet is az emberiségnek abban a tükrében, melynek ‚szinpad' a neve, — s mely ha feladatának megfelelni kiván, a jóra és nemesre tanitó élet-iskola kell hogy legyen!«

Pár évvel ezelőtt Ádámján meghivást kapott a bukaresti színháztól, hogy egész társaságával menyjen oda vendégszerepelni; mit ő el is fogadott, s ott nehány legjobb szerepében (franczia és örmény nyelven) lépett föl nagy tetszés között.

Ugyanakkor közölték hazai lapjaink azt a hírt, hogy Ádámján esetleg a magyar fővárosban is be fogja mutatni művészetét, — a mi azonban eddigelé valósulatlanul maradt!

Dr. Simay Gyula.

Örmények a keletrómai császárság trónján.

I.

Négy császárt adott az örmény nemzet a keletrómai világbirodalomnak: Bardanes Fülöpöt a nyolczadik században, ötödik Leot a kilenczedikben, Lecapenos Romànt és Zimisces Jánost a tizedikben. Vitéz hadvezérei voltak Byzancz seregeinek, összeesküvések és forradalmak emelték fel öket a hatalom tetőpolczára s buktatták is meg egynek, az utolsónak kivételével, ki a nagy birodalom legjelesebb uralkodóinak sorában foglalt helyet.

II. Justinián császár vérszomjazó kegyetlenségét megsokallották elvégre a saját katonái. Embertelen parancsa, hogy Cherson virágzó kereskedővárosnak lakosságát az utolsó emberig kiirtsák s a várost teljesen szétrombolják, kihivta az ellenszegülést; az elégületlenek és számüzöttek összegyültek Taurisban s az örmény Bardanest Fülöp néven ellencsászárnak kiáltották ki (711 Kr. után.) A hajóhad új fejedelmének vezetése alatt szerencsésen megérkezett Konstantinápoly falai alá; gyilkos kéz vetett véget a testőreitől is cserben hagyott Justinián életének; fiát, Tiberiust az oltár előtt kaszabolták le s az egész lakosság örömujjongással üdvözölte Bardanest, mint a ki a legkegyetlenebb zsarnokok egyikétől szabaditotta meg a hazát.

Elődjének gyülöletes emléke hatalmas támaszul szolgálhatott volna az új uralkodónak, de ő ezt a támaszt mihamar eldobta magától. Féktelen kicsapongásokban elmerülve, se a főváros környékeig előnyomuló bolgárokat nem tudta megfékezni, se Kisázsiában az arabok előrenyomulásának nem volt képes határt szabni. Hozzá minden indok nélkül megújitotta egy Konstantinápolyban, 712-ben tartott zsinaton a vallási villongásokat is.

Már a következő év meghozta végét rövid uralkodásának. A császár születés napján fényes játékokkal mulattatta a néptömeget a Hippodromban; aztán ezer zászlóval és ezer trombitással végigvonult a főváros utczáin, felüdité magát Zeuzippus fürdőjében, visszatért palotájába s pazar lakomával vendégelte meg a birodalom nagyjait. Mámorba ejtve az italtól és a hizelgésektől, nyugalomra tért. Nehány vakmerő összeesküvő, felhasználva a lakmározás előidézte rendetlenséget, betört az álomba szendergő fejedelemhez; összekötözték, elhurczolták a palotából, kiszurták a szemeit s a senatus hozzájárulásával az első minisztert, Artemiust kiáltotta ki a nép uralkodójának.

Épen egy évszázaddal később, 813-ban ismét egy örmény származású hadvezért Leot emelte a sereg Byzáncz trónjára. A mondott év derekán Mihály császár nagy csatát veszitvén el Bersinikia mellett (a mai Drinápoly környékén) a bolgárok ellen, visszavonult székvárosába. A hadsereg kikiáltotta császárnak legvitézebb tábornokát, a phrygiai, lykaoni és kappadocziai kerületekből toborzott csapatok vezérét, az örmény Leot.

Vonakodott elfogadni a koronát, mire egyik vezértársa, a phrygiai Mihály így kiáltott fel: »Evvel a karddal fogom én császári hatalmad előtt feltárni Konstantinápoly kapúit, vagy pedig azonnal melledbe döföm a kardot, ha makacsúl daczolsz bajtársaidnak jogos kivánságával.« Engedett végre óhajtásuknak, a sereget egyenesen a Bosporus felé vezényelte. lemondásra kényszerité Mihály császárt s ötödik Leo néven nyolczadfél évig uralkodott a keletrómai birodalom fölött.

A táborban nevekedvén fel, vas-szigort léptetett életbe ugy a katonai, mint a polgári kormányzatban. S ha e szigor olykor az ártatlanokat is sujtottta, annál nagyobb rettegéssel tölté el a vétkeseket. Uralkodása elején rémüléssel látta a főváros lakossága a bolgárok vad hordáit Byzancz falai alá nyomulni. Vezérök, Krum khán feladásra kényszeritette Drinápolyt is s gyujtogatva és fosztogatva, óriási zsákmánynyal tért haza. Szerencséjére a keletrómai birodalomnak, újabb harczi készülődései közben hirtelen elhunyt. Utódját Mezembria közelében tönkre verte Leo császár s maga hatolt most már be a bolgárok földjére s hosszú időre biztositotta a birodalom nyugalmát e vad szomszédaival szemben.

Ebből a nyugalomból Leo császárnak magának semmi sem jutott. Új erővel tört ki alatta a szentképek tisztelői és rombolói közti szenvedélyes viszály. Leo maga ellensége volt a képcultusnak, beérte azonban egyelőre avval, hogy a két nagy pártot kölcsönös türelemre kényszeritse. Nem állhatott azonban ellent a képtisztelet iránt ellenséges érzületű hadsereg s számos főpap nyomásának s a képrombolók szenvedélyes dühe csakhamar egész sorát az erőszakosságoknak idézte elő. Nikephor patriákhát megfosztotta méltóságától egy 815-ben tartott zsinat s utódja, Melissenos Theodot egyházi átok alá vetette a képtisztelőket.

Eközben összetornyosultak a fellegek Leo császár feje fölött is, kinek kormányzási érdemei különben általános elismeréssel találkoztak. Mint a római birodalom régibb korszakaiban, most is áthatotta az előbbkelő köröket a forradalmi pártoskodás szelleme, a mely minél gyakoribb változásra tört az uralkodók személyében Hiábavalóknak bizonyultak Leo bölcs intézkedései, melyekkel gondoskodott a birodalom határainak biztonságáról, a kormányzatnak s igazságszolgáltatásnak jóságáról; a szenvedélyes képrombolási küzdelemnek hevében nöttön-nött az elégületlenek száma s a forrongás veszélyes jelleget nyert különösen a császár egykori vezértársainak, a phrygiai Mihálynak lelkiismeretlen dicsvágya által. Leo elhalmozta őt kincsekkel, magas hivatalokkal és kitüntetésekkel, de Mihály ezeknek daczára minduntalan gyülöletes beszédekben kelt ki fejedelme ellen. Ismételve megbocsátott neki Leo császár; végre is azonban győzedelmeskedett a hála érzete fölött a félelem és harag; Mihályt a felségárulás bünében vétkesnek találták s arra itélték, hogy a magánfürdők kemenczéjében elevenen megégettessék.

Karácsony napjára volt kitüzve a kivégzés; Theophano császárné vallásos érzülete azonban irtózott attól, hogy a szent ünnepet vérontással szennyezzék be. Kérésére — vonakodva bár — beleegyezett Leo a kivégzés elhalasztásába s ezzel romlást hozott magára és egész családjára.

A fogoly gyontatót kért magának s ezen az uton módot talált arra, hogy érintkezésbe lépjen összeesküvőtársaival s megállapitsák a császár élete elleni merényletnek tervét. Nagy ünnepek alkalmával szokás volt egy mellékajtón a papoknak és énekeseknek válogatott csoportját bocsátani be a palotába, hogy annak kápolnájában a hajnali misén énekeljenek. Leo császár papi öltönyben mindig személyesen megjelent e hajnali istentiszteleteken. Karácsony reggelén az összeesküvők egyházi öltönyben, fegyverekkel ruháik alatt, belevegyültek a papok és énekesek csoportjába, meghuzódtak a kápolna szögleteiben s várták a gyilkolás előre megállapitott jelét, azt, hogy a császár maga énekelni kezdje az első zsoltárt. A félhomály s a ruházat egyenlősége könnyen lehetővé tették volna a császár megmenekülését, mialatt az összeesküvők tévedésből a papok egyikét rohanták meg. Csakhamar észrevették azonban tévedésüket s minden oldalról körülvették Leot. Fegyver és barát nélkül állott közöttük, átkarolt egy keresztet s kegyelemért esedezett. »Nem a kegyelemnek, hanem a bosszúnak órája ez« volt a könyörtelen válasz. Egy jól irányzott kardcsapás eltávolitotta a szerencsétlen császár testétől jobb karját és a keresztet s a 820-ik év karácsonyának reggelén a palotakápolna oltárának lábánál összekaszabolták ötödik Leo császárt s a Césarok trónját elfoglalta phrygiai Mihály, kinek lábain még ott csörögtek a rabbilincsek, melyeket a nagy zürzavarban nem volt, ki leszedjen. . . .

A keletrómai birodalom másik két örmény császárjáról jövő közleményünk fog megemlékezni.

Dr. Molnár Antal.

A két testvér.

— Pátkánián R. költeménye. —

Egy király élt egyszer, hajdanában;
Feje ősz volt, lelkénél korábban.
Birodalmát tenger árja mosta;
Jó népére az aranykort hozta.
Két leánya volt az agg királynak:
Rút az egyik, — másik tükre bájnak.
Egy nap így szólott a rút a széphez:
»Sétáljunk a tengerpartra, édes!«
Elül ment a szép lány szomorúan;
Vad irígység lázongott a rútban
Es gyülölség vijjogott fölötte:
Testvérét a nagy tengerbe lökte.

Fuldokolva szólt a szép az árból:
»Testvér, testvér, ments ki a halálból!
Drága nyaklánczom van otthon nékem,
A tied lesz, — élni hagyj cserében....«
— Szép nyaklánczod úgyis az enyém lesz,
Szabadítást tőlem ne remélgess! —
»Testvér, hogyha nem tartod elégnek,
Arany koszorút is adok néked....«
— A koszorú úgyis az enyém lesz,
Szabadítást tőlem ne remélgess! —
»Testvér, ments meg, óh add vissza éltem!
Néked adom kedves vőlegényem....«
De a rút lány irgalmat nem érzett:
Veszni hagyta kőszíve a szépet.
Hálóját hogy a tengerbe dobta,
A halász a szép holtat kifogta;
És kivette és a partra tette
És virággal szépen behintette.
Arra ment a költő: észrevette,
Megsiratta, aztán haza vitte.
Könnye hullt a drága szép halottra,
Míg nedves ruháját száritotta.
Színaranyból vert magának lantot,
S édes hangu húr helyett a dalnok
A leány haját feszítve rája,
Elindult a király udvarába.
S hogy elérte a királyi termet:
Ott a rút lány vőlegénye mellett;
Ajka megnyílt és a dalnok újja
Rásimult a sírva zengő húrra:
»Zendülj lantom, dalod bátran zengje:
Rút testvérem koszorúm' elvette;
Halld szülém, halld, kedvesem, dalomba':
Rút testvérem mátkám' elrabolta;
S halld te csöndes nép a szörnyü dolgot:
Rút testvérem a tengerbe fojtott....«
Máglyát raktak már a bakók másnap,
A rút testvérnek rakták, nem másnak;
S így sikoltott az a lángtengerben:
»Bűnömért vert meg az Isten engem.«

Rudnyánszky Gyula.

Az örökség.

— Regény az erdélyi örmény életből. —

Irta: *Törös Tivadar.* (1.)

I.

A takaros kis szász község végén állott a Cshámics Kristófék nagy kőháza. Jó kis dombon épült, és erős kőkeritésével, vasalt kapújával valóságos vár volt a többi viskószerű, csinos házak mellett. A házhoz vezető deszkalépcsők aljától balra, nagy fakereszt állott, keskeny, boltozatos fedéllel, mely egészen ráborult az Istenember töviskoszorús fejére, védve azt az időjárás rontása ellen, úgy hogy a kereszt térdeplőjéről felnéző ájtatos emberek, — mégha vastag hótakaró is borult a feszületre — tisztán látták a Megváltó kiszenvedt arczát, s szivük felemelkedett a gondolatra, hogy jó emberek lakhatnak a házban, hol ez istenes jelképet így gondozzák, őrzik.

Az öreg Cshámics egyedül lakott a házban hűséges élettársával Máriámmal, kinek ezüstös fehér haja egykor hollófekete volt, összeesett arczán az élet rózsája piroslott, és bágyadt fényű szemeiben az ifjúság és szerelem tüze csillogott. Szivében a szűzies szerelem érintetlen melegével érezte vérét összefutni akkor, mikor még jóságos öreg társa, szenvedélyes szeretettel mondta el neki azt a vallomást, mit annyi millió ember mondott el már előtte és utána; ki szivből, ki hazug ajakkal; sokan meg — szokásból.

Az ő szivük akkor tiszta volt, és szavuk igaz vala. Szebb párra, istenfélőbb ifjakra alig adta a szamosújvári tudós, öreg plebános áldását, mint reájuk.

És be is teljesedett a mondás rajtuk is, hogy a ki szivéből esküszik az Urnak, annak szivébe lopódzik a boldogság.

De mégis, hosszú tiz éven át, egy kis árny lopódzott olykor kettőjük közé. Nem boritotta ugyan el köröttük a boldogság derűjét, de úgy voltak vele mint a sokvirágú fa, mit gyümölcsözés előtt a dér lep meg, és új tavasz jöttén virágot hiába is várnak rajta.....

A hogy boldogságban elröppent fejük felett az idő, és a mikor ifjúságuk kialudt tüze hamvát fejükön hagyta, azt vették bús szivvel észre, hogy még mindig csak ketten vannak. Az a nagy istenáldás, — mit szegény ember sokszor botorúl felpanaszol az égnek, — tőlük elmaradt. Szivük sovárgása, szent-misék imádsága után sem látogatott az be a gazdag házba. Érezniök kellett, hogy ez így van elvégezve, és lassan bár, bele is nyugodtak.

Akkor még a mi — családnak nagy, de nemzetnek nagyon kicsiny — véreink elsőbb rakott régi fészkén, Szamosújvártt laktak. Cshámics egyik volt azok közül a hires kereskedőkből, kiknek bár egyszerű, de puritán becsületességű nevét hét vármegye ismerte. Akkor még szűzföld volt az a vidék messze földnyire a vasútnak. Váradig és Debreczenig fatengelyen ment a bázêrgán 1), s szinte végrendeletet csinált, ha ilyen útra indult. Fegyvert se vitt magával az életéért; egy keresztvetés bátrabbá tette, mint egy sereg puska, vagy revolver; váltóktól se duzzadt a tárczája, a mi összehajtott bőrből állott, mert akkor még az a becsületes világ járta, a mit a szájhagyomány humora azzal tréfál meg, hogy sok kontraktusra az volt lejáratnak irva: »Háromszáz forintokat, Gergicz sógortól felvettem, és jövő szombaton megadom«. Azt a jövő szombatot aztán lehetett akár a világ vége előtti utolsó szombatra is érteni, mert a kontraktuson se hónapnak, se esztendőnek a datuma nem volt sehol. De azért ebben az egyszerű irásban több szótartás volt lekötve, mint egy vaggon mai szélhámosságra való váltóban, és be nem tartott, közjegyzői pecsétes papiros fogadkozásaiban.

Cshámics lovakkal járta be a megyéket, s úgy ismerték őtet, mint egy jámbor, eszes embert, kit se megharagitani, se megcsalni nem lehet. Jól járó, erős lovainak olyan hire volt, mint most valami hires verseny-istállóénak, és az a katonai komisszió és jómodú gazda járt jól a ki tőle vett lovat. A vásárai abból állottak, hogy éppen bevárta a míg a lovak megérkeztek; aztán úgy megrohanták a pompás szállitmányt, hogy pár óra mulva akár indulhatott is

---

1) Kereskedő.

vissza az ősi fészekbe, tenger jó kedvvel és tenger pénzzel, a miből aztán jutott szépen Máriámnak selyem ruhára, a plebánosnak misére valóra, a kupeczeknek búsás »bástángira« 1); s a régi, kopottas ‚kaszlinak‘ kinyílott a legalsó fiókja, hogy a többi mellé magába nyelje az új ezreseket.

Volt is a Cshámics házánál olyan dáridó és vendéglátás, hogy – mikor minek volt az ideje — ángádsábur, heriszá, dáláuzi, töltött hagyma, áble-mámá, régi és frissen füstölt buzsenyicza, mesebeli bőségben roskasztották az asztalt, s nem egyszer végződött a Cshámicsék vacsorája tánczczal, a mit akkori szokás szerint énekszó avagy gitár mellett lejtettek, és az öregek eldudolgatták a most már hiréből is alig ismert melodikus, világi örmény notákat. Volt is rá okuk, mert a Cshámicsék bora, a hogy a nóta mondta:

»Kini, kini
Ánus kini« 2)....

volt; a Cshámicsné ragyogó szép két fekete szeme pedig öreg embernek is az ifjúságát juttatta eszébe ...... Egyszer, a hogy az ilyen estén már kiürült a vendéglátó ház, és Cshámicsék magukra maradtak, a szép derék barna férfi odalépett a felesédgéhez, megfogta mind a két kezét és szemeibe nézve törött hangon mondá:

— Tudom, hogy igaz emberek útján járok, és Istennel naponta kibékülve élek, de valami nagyot véthettem a szentek ellen, hogy olyan üres a házam.

— Ne vétkezz, jó uram; hát nem szeretnek az emberek, nem vagy gazdag? Ne vétkezz sziun 3) Kristóf.

— Szeretnek, és a mi a legédesebb rnekem, te is szeretsz, te drága; gazdag is vagyok, igaz, de kire marad a becsületes nevem, ki éli majd a verejtékemmel, a kinommal szerzett drágaság életét. Elpusztulunk mind a ketten a világból, és nem fogja senki az arczában, a becsületességében mutatni, hogy voltunk mi is a földön . . .

A két szeme megtelt könynyel. Nagy, erős melle reszketve zihált.

---

1) Borraváló.
2) Bor, bor — zamatos bor...
3) Szeretett.

Bús dolog volt ez nagyon. Gonosz embert is meg lehetne sajnálni ilyen nehéz bánatban; hát még őket, kik a megtestesült jóság voltak.

II.

Még egy pár esztendő ment lassan, lomhán feledésbe. Cshámicsék magukra voltak azután is. Kétségbeesés azért nem férkőzött szivükhöz. De egyszer az ember így szólott Máriámhoz:

— Legyen meg az Isten akarata, de mi elmegyünk innen. Valahová messze, a hol csak magunk leszünk, és köztünk az Isten. Ha téged nem ismertelek volna, talán az utolsó szolgának szegődnék a nagy templomhoz. Majd így is tehetünk minél többet az Isten kedvére.

Az asszony csodálkozva nézett urára. Szava elakadt. Szinte a szemei beszéltek helyette.

— Azt gondolod fiam, — volt erősebb az ember ismét e perczben a beszédre, — hogy el tudjuk-e hagyni az öregeink földjét? A régi házat, s a templomot, a hol — Isten bocsássa meg — még a szentképek is ismerősebbek nekünk? Mi lesz velünk, ha nem halljuk a mi beszédünk szavát, ha idegenek szeme jár rajtunk? Légy erős megpróbáljuk. Csak az Isten is segítsen hozzá....

És nem sokára el is mentek. Mintha leégett volna utánuk az üresen hagyott ház, s mintha elhaltak volna, úgy nem tudott róluk sok ideig senki. Pár hónap mulva aztán hivatalos irás jött a város főbirájához. Sokat mondott. A Cshámicsék háza, földje, mind a templomé lett. Mintha engesztelés akart volna lenni, hogy többé nem lépnek ők a szent falak közé....

A kis erdélyi szász falú végén ezalatt, mintha a földből támadt volna, tünt fel egy erős kőház, egy kis dombon. Kivül meszelve se volt, csak a vakolat szürkéllett a falakon, a mi elég komor külsőt adott a barnára festett zsindelylyel fedett épületnek. — Fekete kapúja erős vaspántokkal volt elboritva, az országútra néző s a kapú két oldala mellett lévő ablakokon vasrács fogódzott a falba.

Egy kolostorhoz hasonlitott a falúvégi kőház, mit ,örmény-ház'nak hivtak a falubeli szászok.

Cshámicsék laktak benne.

A házhoz vezető vastag deszkalépcsők aljától balra pedig, nagy fakereszt állott, keskeny boldozatos fedéllel, mely egészen ráborult az Isten-ember töviskoszorús fejére.....

(Folytatása következik.)

Örmény népirodalmi termékek.

Folyóiratunk jelen évi januári füzetében közöltem volt a bécsi mechitharista atyák által kiváló gonddal szerkesztett »Hántesz Ámszoreáh« (Havi szemle) után négy örmény mesét; jelen alkalommal az örmény népirodalmi termékekből három legendát mutatok be, melyeket szintén a XII. században élt Kos Mechithár munkáiból forditottam le magyarra.

*

Egykor az angyal így szólott a molnárhoz:

Tarts penitencziát, mert tizenöt év mulva utánad jövök s magammal viszem lelkedet.

— Úgy teszek — válaszolt a molnár; de alig távozott az angyal, már-is így gondolkodott: »Tizenöt év, mégis csak — sok. Tiz évig majd élvezem a világot s elég lesz öt év a töredelemre.« Azonban hamar eltelt a tiz év; ekkor ismét így szólott önmagához: »Kedvem szerint élek még négy évig, aztán egyet penitencziatartásra forditok.« Elmult a négy év is. »Tizenegy hónap még a világi életnek legyen szentelve, egy hó alatt aztán mindent kipótolok.« Elrebbent a tizenegy hónap is; ekkor ismét így biztatá önmagát: »Isten irgalmas! tehát még huszonöt napot lehet élvezet közt eltölteni; öt nap elég lesz a töredelemre.«

De nem várta be, hogy teljék el az utolsó öt nap is, hanem fejére veres sipkát téve bekormozott arczczal útra kelt Arabia felé, vélvén, hogy vagy kikerüli az angyalt, vagy ha találkozik is vele, ez nem fogja őtet felismerni. Rövid idő mulva azonban szembe jő vele az emberi alakot öltött angyal és így köszönt:

— Jó napot atyafi.

A molnár mit sem gyanitva, arabul felel: »Ásdáchul?« — mi annyit tesz: »Mit mondasz?«

Erre eltávozik az angyal, de kevés idő mulva ismét elébe kerül vakitó fényben, lángvörös pallossal kezében. Most úgy megijed a molnár, hogy lába gyökeret ver és nem tud tovább menni. Erre az angyal ekkép szól hozzája:

— Megmondtam volt neked, hogy még tizenöt évet élsz . . . . és forditsd ezt az időt töredelem-tartásra, mosd tisztára lelkedet s igyekezzél fejér arczczal bejutni a mennyországba; minthogy nem kivánkoztál a mennyországba fejér arczczal, távozzál most a pokolba — fekete arczczal.

*

Mikor az izraeliták ős atyja Ábrahám még ifjú volt, ennek atyja: Thárá bálványképek készitésével s eladásával foglalatoskódott. Bizonyos napon Thárá honn maradt s fiát küldötte a vásárra. Ábrahám útra kelt szamarával, mely hátán bálványképekkel telt zsákot vitt.

De egy mocsáros helyen keresztül kellett gázolniok és a megterhelt állat erölködés közben elejti a zsákot, mely benreked az iszapban. Ekkor Ábrahám haragjában így kiáltott fel: »Jaj nektek! Micsoda istenek vagytok, hogy még e sárból sem tudtok kimenekedni. Méltók vagytok arra, hogy itt veszszetek el.« És felhevülésében összetördelte a bálványképeket; azután haza tért.

Az apa elébe siet; de bámulva veszi észre, hogy csendes s szelid fia mennyire fel van ingerülve, azért így szólitja meg:

— Mi bajod fiam? Miért haragszol?

— Út közben, a mint egy mocsáron akartunk keresztül törni, a zsák leesett és a bálványképekből nehány eltörött. Erre megharagudtam, hogy milyen istenek ezek, melyek se magukon, se szamarunkon nem tudnak segiteni . . . . és a többit is összetördeltem, azután a darabokra tört holmit ott hagyám a sárban. Hát ilyenek a mi isteneink? Ha saját ügyükben ennyire tehetetlenek, hogyan várhatunk mi tőlük segélyt?

— Fiam! igazat mondasz. Légy üdvöz érte!

*

Ábrahámhoz egykor így szólott atyja:

— Menj fiam a szőlőbe s kergesd el a darázsokat, mert tönkre teszik a gerezdeket.

Ábrahám a szőlőbe érkezvén látja, hogy mily ténmyételen sok darázs szállta meg a gerezdeket, s mily nagy pusztitást visznek ezek véghez, azért így szólott hozzájok:

— Halljátok darázsok! az én atyám isteneket készit; ha titeket ezek teremtettek, nevökben azt parancsolom nektek, hogy ne pusztítsátok tovább szőlőnket. — De a darázsok nem távoztak el. »Lehet, hogy van más Isten — szólott tovább Ábrahám — ki minket és titeket teremtett, ki létre hozta az eget és földet: akkor ez az igaz Isten . . . és én ennek hatalmával kergetlek el innen.« Alig ejté ki e szavakat, a darázsok mind eltávoztak. Ő pedig ég felé emelte fel szemeit és így kiáltott fel:

»Ég és föld Ura, te vagy az igaz Isten.«

A darázsok nem is jöttek többé elő. S Thárá, ki fiával gazdag szüretet tartott, e percztől kezdve az egyedül igaz Istenben hitt.

Fáraó Simon.

* * *

Vallási társulatainkról.

I.

Az örmény vallásossága közmondássá vált. Őseink készebbek voltak odahagyni édes hazájukat, mint Krisztus üdvezitő hitétől elválni. Az örmény gyermekének vallásos nevelést ád. A hitbuzgó hazai örmények vallásosságát előmozditották és fentartották még azon vallási társulatok is, melyek közöttünk a legújabb időkig éltek. Itt közlöm három ilyen Szamosújvártt létezett társulat szabályzatát.

*

A Szent-Háromság nevében! Stephánián-Roska István, a hittudományok tudora, vicarius, stanislavovi prépost és az erdélyi örmény egyházak látogatója — XIII. Benedek pápa, báró Sorger Gergely erdélyi püspök, Thoroszéncz (Theodorovics) Minász az erdélyi örmények főesperese (Արհիփոխանորդ Հայոց Դրանսիլվանիոյ) és Szamosújvár

(Հայաքաղաք — Örményváros) első plebánosa, III. Károly legkegyelmesebb urunk királyunk, Kornis Zsigmond kormányzó. Hágopsa Kristóf ághá főgondnok, Simay (Ճիմայեանց) Salamon Tódor ágha biró idejében — szervezte e társulatot.

A Szt-Háromság-társulat szabályai.

a. Szamosújvár város ifjúságának társulata a Szt-Háromság védnöksége alatt áll. A tagok évenként megülik a a Szt-Háromság ünnepét; minden tag köteles e napon gyónni és áldozni. Aki e napon nincs itthon, hazajövetele után a legelső vasárnap végezze el a gyónást és szentáldozást.

b. Minden tag tartozik naponként 3 Miatyánk-ot, 3 Üdvözlégy-et, 3 Dicsőséget és a rövid Hiszekegy-et elmondani a Szt-Háromság tiszteletére kérvén, hogy legyen e társulatnak segitségére és terjeszsze az igaz vallást a hitetlenek és pogányok között.

c. Aki a társulat tagjai közé akar felvétetni, tartozik szándékát tag által a gyűlésen bejelenteni. Az új tag a bevételért fizet a társulat ládájának, ha elsőrendű *) 3 magyar forintot (մածրի mádsri), ha másodrendű 2 magyar forintot, a harmadrendű 1 m. forintot; — ezenkivűl még évdíjat is fizet.

d. A bevett tag nevét a társulat káplánja beirja a tagok névlajstromába, mely a Szt-Háromság oltárán áll. A beirás napján a tag meggyónik és áldozik.

e. E társulatnak három elnöke van. Az első a prefekt, a második az alprefekt és a harmadik a mársálek (felügyelő). E három tisztviselő évenként Szt-Háromság napja előtt három nappal előbb választatik. A választást megelőző napon a káplán a Szt-Háromság oltáránál misét mond; ekkor a tagok mindnyájan jelen legyenek a templomban. A választás az esperes és alapítók jelenlétében a prefekt házánál történik. Itt előbb a volt tisztviselők számot adnak évi működésükről — azután lemondanak állásukról; ekkor adják át nemcsak az irományokat, hanem a ládát is a benne levő vagyonnal együtt a társulatnak. — A választás szavazattöbbséggel történik. A lemondott tisztviselőt ismét meg lehet választani. A jegyzőkönyvbe nemcsak a választás eredménye jegyeztessék be, hanem a számbavett társulati vagyon mennyisége is. Az esperes a jegyzőkönyvet következő záradékkal látja el: »E választást, mely szabályszerűen történt, helybenhagyom. Szamosújvártt . . . . N. N.« A mely ifjú e választó gyűlésen jelen nem volt, büntetésül 3 font viasz-gyertyát ád a templomnak.

f. A társulatnak van egy pálczája, melynek tetején ezüst kép diszelg; e kép egyik oldalán a Szt-Háromság, a másikon a boldogságos Szűz képe látható. E pálczát kezében hordja a mársálek, 1-ször körmenet alkalmával, midőn az ifjakat kettős rendekbe sorakoztatja; 2-szor karácsonykor, midőn »ávedisz-t« (üdvözlet, kántálás) és húsvétkor, midőn Miatyánk-ot járnak mondani és 3-szor, midőn a vőlegényt és menyasszonyt menyekzőjük alkalmával a templomba kisérik.

g. Választás alkalmával választanak még négy társat, kik közűl kettő a betegek gondját viseli, a másik kettő pedig a társulat holmijaira (oltárnemű, viasz-gyertya, ruhák) ügyel.

h. A társulat két-kulcsos ládája, melyen a záron kivűl még lakat is van, a prefektnél áll; a zár kulcsát az alprefekt őrzi, a lakat kulcsát pedig egy társulati tag tartja magánál. Ha ezek közűl, kiknél a kulcsok állanak, valamelyik útra kel, a nála őrzött kulcsot visszatérteig más társának adja át. E ládában tartják e szabályzatot, melyet minden hónapban egyszer fel kell olvasni, hogy ismerjék a tagtársak kötelességeiket. A ládában van még más öt könyv. Ezek közűl az elsőbe irják a tagok névsorát. Ha a tagok közűl valaki elhal, ennek neve után tétessék kereszt, aztán neve irassék be a fekete táblájú könyvbe, hogy az évnegyedes misékben róla is megemlékezzék a pap. A második könyv a mise-alapítványok- és a misék rendjéről szól. A harmadik könyvbe az évi választás eredménye és a kézi-zálogok jegyeztessenek; a negyedikbe a bevétel és kiadás és az ötödikbe az évi tagdíjak irassanak be.

---

*) A hazai örmények polgári és vagyoni állás szerint 1848-ig három rendet képeztek; az első rendhez (առաջին ձեռք, árácsi cérkh [ձեռն, cérên=kéz] tartoztak a dúsgazdagok, a második rendet (erguszum cérkh) alkották a vagyonosok, a harmadik rendhez (irékhum cérkh) soroztattak azok, kik megélhető állapotban voltak.

i. Minden két hétben egyszer (vagy ha a szükség úgy hozza magával hamarább is) vasárnap mise után a prefekt házánál gyűlés tartassék. Aki igaz ok nélkül marad el a gyűlésről, 15 pénz büntetést fizet. Gyűlés alatt előbb a korosabb tagok szólanak; ki e szabály ellen vét, valamint az, ki engedély nélkül láda-felnyitás előtt távozik el, büntetésül egy font viasz-gyertyát ad a templomnak.

k. Midőn kinyitják a ládát, minden tag fennállva, hajadon fővel egy Üdvözlégy-et és Dicsőség atyának-ot mond; láda-záráskor pedig egy Miatyánk-ot, Üdvözlégy-et és Dicsőség-et az elhalt tagok lelkeiért.

l. Azon tag, ki a társulattól vett kölcsön-tartozását, vagy tagdíját, vagy a reá szabott büntetést megfizetni nem akarná, engedetlenségeért egy font viaszt ad.

m. Tagdíjban a gazdagok évenként 50 pénzt, a többiek az elnökség belátása szerint 30 vagy 20 pénzt fizetnek.

n. A láda pénze csak tagoknak adassék ki kamatra; ha kölcsönző nem lenne, akkor valamelyik tag közvetítésével nem tag is juthat kölcsönhöz, azonban a zálogkönyvbe nemcsak az adós, hanem a tag neve is jegyeztessék be. Zálog nélkül kölcsönt senkinek sem lehet adni; zálogúl, melynek kétszeres értékkel kell birnia — szolgálnak: arany, ezüst, drágagyöngy és becses kövek; az évi százalék 6 frt.

o. Ha az adós év elteltével a kamatot meg nem fizette, akkor háromszori eredménytelen felszólitás után az alapitók a társulat elnökeivel együtt megbecsülik a zálogot és azután eladják; a begyült pénzből kihuzzák a tőkét kamatostól együtt, a megmaradt összeget pedig a zálogtulajdonosnak adják. Ha az alapitók és elnökség rokonsági vagy egyéb tekintetekből esetleg kevesebb kamatot vennének, ugy kötelesek a hiányt magukéból pótolni.

p. Ezen társulatnak hat alapitója lesz; ezek háztulajdonosok, eszes és istenfélő emberek legyenek. Ezeknek tisztsége halálig tart. Az elhalt alapitó helyébe a többi alapitók a prefektekkel együtt a társulat tagjai küzül más alapitót választanak, hogy mindig haton legyenek. Az alapitók választását a főesperes hagyja helybe. Az alapitók tartoznak havonként egyszer vagy a szükséghez képest többször is gyűlésre menni és figyelni arra, hogy a láda pénze szaporodjék és ne apasztassék szükségtelen kiadással. Azért a ládából se a városnak, se más szükségletre pénzt ki ne adjanak — hanem csak irgalmassági cselekedetre.

q. Az ifjú, ki menyegzőt akar tartani, megkéri a társulatot, hogy — mostani szokás szerint — rendelje ki a menyegzőre az ifjakat. Ezért a társulat ládájába fizet az elsőrendhez tartozó házasulandó ifjú 6, a másodrendű 4 és a harmadrendű 2 magyar frtot. A szegény mit se fizet. Ugyanennyi díjt fizet az a vőlegény is, ki ő maga nem idevaló, de e városból vesz magának feleséget. Ha ellenben idevaló férfi más helységbe megy házasodni, akkor vagyoni állásához képest e díjnak csak felét fizeti.

r. A megnősült ifjú egy évig még tagja a társulatnak, azonban ment minden szolgálattételtől; de azután is tartozik tagsági díjt fizetni, hogy eddig élvezett jogait el ne veszitse, — választáskor pedig gyűlésre megy.

s. Végre azon legyenek a testvérek, hogy kötelességeiket és az irgalmasság cselekedeteit szivesen teljesítsék, mert csak így fogják a Szt-Háromság áldását és fáradságuk jutalmát nyerni.

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. Az ifjak Szt-Háromság társulata a fentebb mondottakon kivűl tartozik az új templomban*), melyet ezen istenfélő nép ezután épitend fel, a Szt-Háromság oltárát saját költségén felépiteni. A társak fognak ezen oltár ékitményeiről, viaszgyertyáról és a t. gondoskodni. A Szt-Háromság napját nagy fénynyel és ájtatossággal ülje meg a társulat. Az nap tartasson körmenetet monstrancziával és prédikácziót. A felmerülő költségeket a társulat ládája fedezze. Ezen ünnepnapon elmondandó énekes miséért 1 frtot adjon.

2. A káplánok közül az lesz a társulat papja, kit a főesperes rendelni fog. E káplán köteles minden hétfőn egy, évenként pedig ötven misét mondani a Szt-Háromság oltáránál, egyik hétfőn a társulat élő és a másik hétfőn

---

*) A mostani plebániai templom; mert a »Salamon-templomot« réginek nevezték.

elhalt tagjaiért. A káplán úrnak fizetnek az ötven miséért 25 német frtot. Ha — Isten segitségével — idővel a láda meggazdagszik, akkor a káplán ur 100 misét fog mondani a Szt-Háromság oltáránál, minden hétfőn az élőkért és minden pénteken a holtakért; a káplán urnak a 100 mimiséért 50 német frtot fognak adni. Amely ifjú e misékről —igaz ok nélkül — elmarad, 6 pénz büntetést fizet.

3. És hogy az Eustrat vértanúk, kiknek nevét viselte ezelőtt e társulat, emléke ébren tartassék, évenként a a szent Eustratok napján misét mondasson a társulat a káplán ur által; ezenkivűl festesse a társulat ezen öt szent képét egy vászonra és függeszsze azt a társulat oltára mellé a falra.

4. A káplán ur évenként 4 énekes misét mond a társulat elhalt férfi és nő tagjaiért a Szt-Háromság oltáránál Márczius, Junius, Szeptember és Deczember havaiban. E misék alatt legyen a nagy oltár előtt tumba felállitva, rajta kereszt és körülötte a nagy gyertyatartókban 6 viaszgyertya; a gyertyákról a társulat gondoskodik. A káplán ur mise közben a »Hájr mjér« (Miatyánk) előtt a nép felé fog fordulni és előbb rövid oktatást adand arról, hogy miként segithetünk az elhaltakon, azután elolvassa a fekete kötésű könyvből az elhalt fivérek és növérek neveit; a nép minden egyes név után ezt mondja: »Könyörülj uram lelkén«. E fekete táblájú könyvet a káplán ur magánál tartja, hogy ha valamelyik fivér vagy növér elhalt, ennek nevét azonnal beleirhassa. E négy miséért adnak a testvérek a káplán urnak 4 német frtot; a kántornak, ki e misék alatt szolgálatot tesz, egy mise után két sustákot.

5. A fogadalmi (uchdágán) miséért, mely az elöljáróság megválasztása előtt mondatik, a káplán urnak szokás szerint fél forintot adnak.

6. Külön a kántornak, ki a szegény emberek gyermekeit tanitja olvasni, évenként 6 német forintot ád a társulat.

7. A társulat gondoskodjék arról, hogy állandóan legyen 6 nagy viaszgyertyája (ջահ. բամ՛ուկերոն); szentséges körmenet alkalmával e gyertyákat meggyujtva vigye 6 ifjú a mennyezet mellett.

Minden ünnep- és vasárnap a mársálek kirendel 6 vagy 4 ifjút, kik a nagy-mise alatt a Hájr mjértől az ի սուրբ սուրբն (i szurp szurpên) utánig térdenállva tartják kezeikben az égő viaszgyertyákat. A mely ifjú kiállani (gyertyát tartani) nem akar, az büntetésül egy font viaszgyertyát vesz. Körmenetek alkalmával nemcsak az alapitók, hanem azon tagok kezébe is, kik évi tandíjaikat kifizették, égő viaszgyertyát adjanak.

8. Minden ifjú tartozik a körmeneteken jelen lenni; a mársálek — pálczával kezében — állítja őket kettős rendekbe. Az az ifjú, ki a körmenet alatt a mársáleknek nem engedelmeskedik, egy font viaszgyertya büntetést fizet.

9. Karácsonykor, midőn kántálni és húsvét hétfőjén, midőn Miatyánkot mennek házról-házra mondani az ifjak, elől menjen a pálczával a mársálek, utána a prefektek, azután az ifjak. Ezen alkalmakkor viseljék az ifjak magukat illedelmesen, lármát ne csináljanak és italt sehol se igyanak.

10. Ha a püspök vagy az ország kormányzója meglátogatja e várost, az ifjak kötelesek lóháton elejébe menni és eltávozása alkalmával őt elkisérni. Rendeltessék ki nehány ifjú arra is, hogy a kormányzót a következő városig elkisérjék. A mely ifjú ilyenkor engedetlenséget tanusítana a prefekt iránt, büntetésül 3 font viaszt ád. Ugy szintén tartozik — a mondott büntetés terhe alatt — a lelkiekben minden ifjú a főesperesnek — a mint ez ezelőtt is szokásban volt — engedelmeskedni.

11. A tagtársak valamint az életben, úgy a halál után is keresztényi szeretetet tanusitsanak egymás iránt; azért ha a tagtársak közűl valaki megbetegszik, az a két tag, kikről fentebb (é. g.) volt szó, látogassa meg azt és ha az szegény, a társulat ládájából adjanak neki anyagi segélyt, hivjanak hozzája orvost és fizessék orvosságát. Ha nehezednék betegsége, hivjanak papot, azalatt pedig míg ez az utolsó kenetet feladja, nehány tagtárs is legyen jelen égő viaszgyertyával. Ha elhal a beteg, a társulat tagjai mindnyájan menjenek el temetésére a társulat gyertyáival. Ha a meghalt tag vagyonos volt, akkor örökösei tartoznak tehetségükhöz képest a társulat ládájának valami pénzt adni; ellenben az elhalt szegény tagtárs temetési költségeit maga a társulat fedezze, lelkeért pedig miserevalót adjon.

12. Mostanig a fiatalság ásott sírt. — Mivel a sírásás és eltemetés irgalmassági cselekedetek, azért Krisztus nevében óva intjük a fiatalságot, hogy tartsa meg ezután is ezt a dicséretreméltó szokást. Az az ifjú, ki nem akarna sírt ásni, vagy temetésre menni, egy font viaszt fizet büntetésül.

13. E társulat elöljárói vigyázzanak arra, hogy szeretettel kormányozzák az ifjakat, minden csekélységért ne büntessék meg őket; azt, ki első ízben hibázik, intsék meg; de a másod és harmad ízben elkövetett hibát büntessék meg. Ha harmadszor sem engedelmeskedik, akkor hivják el gyűlésükbe a főesperest, hogy ez intse meg őtet. Ha az illető még ekkor is engedetlenséget tanusitana, ez esetben a főesperes az alapitók és prefektek jelenlétében kihuzza nevét a társulati tagok sorából. Az ilyen többé be ne fogadtassék.

14. Ha két vagy több ifjú a templom-pitvarában vagy udvarában czivakodna, verekedne, a főesperes ur intézze el dolgukat; de ha a czivakodás, verekedés a templom udvarán kivűl történt, akkor a társulat alapitói és prefektjei mondjanak felettök itéletet. Ha olyan ifjak verekednének, kik nem tagjai a társulatnak — akkor, a biráskodás ezeknek vétségei felett a nagyságos tanács (Մեծարգի Ատեանր) hatásköréhez tartózik.

15. Az az ifjú, ki a társaság elöljárói határozatát reá nézve terhesnek tartja, ügyét fellebbezheti a főespereshez; ha ennek itéletével se lenne megelégedve, még a nagyméltóságú püspökhez is fellebbezhet.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel is megerősitettük. Szamosújvártt (Հայաքաղաք, Գերլայ) 1721, örmény időszámitás szerint 1178 áug. 20.

Stephánián-Roska István dr. mp. Hoháneán Mêchithár János,
az erdélyi örmény egyházak látgatója. a mélt. dr. ur jegyzője.

*

Eredeti örmény kéziratból közli:

Szongott Kristóf.

Második Ártáses.

III.

Vologeses és utódának elhalálozásával Ártáses latba vetvén nyomós szavát, a hasonnevű IV-ik Ártáses jutott a parthus trónra. Ennek nem kedvelt személyisége ellenszenvet keltett fel a szomszéd országban. Az ellenpárt vezérei a harczias káspi nép csatlakozása által egy irtózatos forradalmi áradatot mozdítottak elő. Elegendő jel mutatott arra, hogy a fölkelésnek éle nem kicsiny részben volt Armenia felé fordítva. Ártáses erélyes intézkedéseivel a vészkitörésnek meggátlását az annyi dicsőségtől környezett Szêmpádra bizta. Nem sokára a forradalom erőlködése minden irányban meghiusult. A szilaj tömegek leverettek, a tartomány földulatik. Ártáses a fölkelő Zármán király és számtalan hadfogolylyal visszatérő vezért a tisztelet mindenféle bizonyitványaival fogadja s a hadi zsákmányon kivűl nagy kiterjedésű korona-javakat ad neki ajándékul.

De a mélyen sülyedt ember: Ártavázd czélja valósításában akadálynak tekintette a fővezért. S vajjon ember, koszorúzott múltja érzetében tüntethette volna-e szellemi fensőbbségét erősebben, mint épen a főhadparancsnok? aki páratlan engedékenységből az ismétlődő összeütközéseknek őmaga vet véget, midőn önként félrevonult s a király beleegyezésével Armeniának megerődített s előtte igen kedves délkeleti végrészeire huzodott, minthogy az Assyriával, nejének szülőföldjével határos volt.[1] Azalatt Ártávázd fivéreiben, ezen új vivmány a gyülölség szikráját lángra éleszti. Hogy nagyobb bonyodalmak megelőztessenek, a közügyek vezetéséből mindenik tekintélyes osztalékot nyert. A király, fiai közül az élelmes Verortot, kinek tudományos képzettsége elismerésben részesült, a kir. udvar tőgondviselőjének, Mazsánt Jupiter (Árámázd) főpapjának rendelte Áni erődben.[1] Sergét pedig négy hadtestre osztotta; a keletit, mely számra nézve a többit fölülmulta, a gonosz szellem ostromolta Ártávázdra; a nyugatit Diránra, a délit az önmegtagadás példányára Szêmpádra, az északit Záréh fiára bizta. Ekként a surlódások kiegyenlittettek.

---

[1] Az erőditett Demorik vagy Gortik két különálló, de egymással határos tartomány volt. Terményei közül nevezetes volt a fahéj. Indsidsián, Ó-Armenia 146 l.

Záréh területe vidám örömök és kicsapongó vadászkalandok helye volt, ki a vadak üzése s a gyilkoló lándsa röpitésében első, a csatatéren pedig nem sokat érő volt. E gyenge oldala reménykeltő volt a szomszéd Iberia királyára nézve.

Az ügyes alakoskodás régi tudomány. A számitó Chárzám, terve foganatositására kápráztató szólamokkal a lakosok szivéből a hűséget kicsalván, védtelenségében Záhrét hatalmába keritve Káukáz bérczeiben őriztette; de a merény kivitelének sikere megtört; mert a segitségére siető Ártávázd és Dirán, nem különben Szêmpád hadaikkal megérkezvén a fogoly Záréh kiszabadításával a fölkelés leveretett.

Amint Ártáses munkás életének puszta tényekben felsorolt érdemeiből kitetszik: országát virágzásra emelte. Nem csoda tehát, ha nagyratörő lelkében kicsapott a vágy, minden idegen befolyás kapcsai közül kibontakozni. Tráján, korának legnagyobb hadvezére volt ekkor a római császár. A germánok küldöttséggel járultak hozzája; Decebál legyőzetésével 105 Kr. u. Dacia is meghódolt s így kedvencz esküjében foglalt egyik óhajtása — »Vajha Daciát tartománynyá tehetném s az általam épitett hidakon kelhetnék át a Dunán és az Eufrát folyókon« — ténynyé vált.[2] Pedig Augustus császár a szerfeletti terjeszkedés helyett utódának — végakarataként — a birodalom keleti természetes határául Eufrátot jelölte ki. Trájánnak tervében volt az örményeket és párthusokat a birodalom horgonyára akasztani. Armenia magatartásától igen sok függött. Kis- és Felső-Ázsia a birodalom számára a szerint volt biztositva, amint Armenia a rómaiakkal tartott, vagy pedig

---

[1] A megviselt erőd ma is főnáll egy tornyával, sziklába vágott szükvizű kutjával, és még jó állapotban levő örmény templomaival. Leontius Álisán, N. Armenia topographiája, 61.

[2] Sic in provinciarum speciem reductam videam Daciam, sic pontibus Histrum et Eufratem superem. Ammian. Marcel. XXIV 3.

a szomszéd párthussal viszonyos védelembe olvadt össze. Az első esetben a római gyalogság Crassus gyász multjának rémképétől: Mesopotámiától menten rövidebb úton az armeniai hegyeken át veszély nélkül hatolhatott a párthus földre; míg ellenkező esetben a párthus betörési tervekben gyakran előcsapatul szolgáló Armenia kérdésessé tehette a rómaiaknak fájdalmas áldozatok árán kivivott kisázsiai és syriai előnyeit. Tráján irányának elhatározására leginkább befolyt azon körülmény, hogy Ártáses az önálló állami egyéniség megóvása tekintetéből a római adót megtagadta; erre Tráján hadai már Caesarea körött összpontosulva állának. Ártávázd is elősiet, támadást intéz, de szétriasztatik s a hadtest zöméhez, a kies fekvésű és termékeny báseni síktérre vonul, melyet a Ván-tónak éjszaki része határol. Vereségéből fel sem ocsúdhatott s a nem szunnyadó ellenség új küzdelemre hivja föl. A vitézségben egymással vetélkedő fivérek jelentéktelen vereséget szenvednek s im jőn a hajlott korú bajnok, mint nap a sötét égre, aki annyi vihart birt túlkiáltani, megtanitandó az ifjakat, hogy az erős ellenfél még néhány megnyert ütközettel sem számithat végleges eredményre. Általa lelket nyervén az örmény sereg, megújul az önérzetet keltő látvány: az ellentábor megtörött ereje visszaveretik s az agg vezér a győzelem csillámával gazdagitá fáradalmas életének rajzát Kr. u. 114. Ez idő tájt a nép ajkán zengő monda elpálástoló kifejezésekben bizonyos római »Domet« nevet hozott forgásba. A muzsa édesdeden rábeszéli Choreneit, hogy az alatt Domitián császárt jelképezve vélje, egyszersmind hogy a fennebbi csorbá annak uralkodása alatt esett a római fegyveren.[1] A takarodó fuvásnak sulyát nagyon is érezte Róma; mert a párthusok Armeniával legott kezet fogtak, mire aztánegy oly viharnak szele kezdett zugni, mely tűzzel-vassal egész környékeket kietlenné téve Cappadociát, Graeciát és a birodalom ázsiai épületét minden kiterjedésében megrázkodtatta.[1])

---

[1] Chorenei 2. k. 51. §. Az üres óráiban légyfogással foglalatoskodó ama szörnyeteg kéjencz 81—96-ig uralkodott; II-ik Ártáses országlásának kezdete, alamint házasódása is 88-ra esik; tehát fiai Domitián alatt nem lehettek fegyverképesek, hogy hadat folytathattak volna. Ezen indokok valószinűvé teszik, hogy Tráján által a sereg élére állitott vezér Domitián nevet viselt, vagy pedig az egész ügy Domitius Nerónak Armeniában oly változó szerencsével folytatott s Domitius Corbulo által sikeresebben befejezett hadjáratra vonatkozik.

A rossz példa megmételyezé Palaestinát és Egyptomot is, melynek lakói a lázongást támogatóknak lobogói alá menekülve a hivatlan hatalomnak elnyomását nyakukról lerázták. — Az előrobbant mozgalmak korszaka volt ez. Az események szava azt sugta Trájánnak, hogy Ázsiának megfékezésére küldendő serget személyesen vezényelje. Megérkezvén Antiochiába számos fejedelem hódolatot nyilvánitott. Egyptom, Mesopotamia és Pelaestina megadta magát. Tráján Armenia és Párthia meghódításával akará hadjáratainak legdicsőbb lapját beirni. Ifjú korában az emlékezetében jól feljegyzett párthusok ellen harczolván jól tudta, hogy ott és a hadászatban egyöntetű művezetet követő Armeniában a nagyra növekedett izgalomnak dühöngését csak összesített nagy hadtömeggel leend képes visszautasitani s evégett Armeniába készült. Ártáses nemes feladatát teljesíté, midőn a viszonyok kényszerűségének engedve békét ajánlott, amelyet mindazáltal nem alacsony szolgaság árán, hanem a hátralékban levő adó lefizetésével akarta eszközölni. A béke örömteljes élénkséggel fogadtatott, miáltal az ország a hatalom túlcsapongásaival szemben a bajok örvényéből kiragadtatott. Kr. u. 115.

Armeniával áll s vele döl Párthiában minden!

Markovich Jakab.

---

[1]) Constantin Manasse 12-ik századbeli görög iró; l. Csámicsián 2 k. 348 l.

SIMOR JÁNOS, bibornok-herczeg-primás.

Az Egek Ura nem engedé tőlünk elmulni a keserű poharat, — magához szólitá leghivebb szolgáját! **Simor János**, esztergomi biboros érsek, Magyarország főmagasságú herczegprimása, visszaadta áldott lelkét Teremtőjének!... Gyászos kegyelettel állunk meg a nagy főpap dicsőült emlékezeténél, — s nem tudjuk, ha vajjon erkölcseinek tisztaságát magasztaljuk-e inkább, vagy tudományának bőségét, avagy a jóságos cselekedetek kifogyhatlan érdemeiben halomra gyüjtött kincseit, melyek a síron túl sem vétetnek el tőle. Mert örökre boldogok a halottak, kiknek kiszenvedett lelke tiszta; s életük pályája nemes, igaz és könyörületes tetteknek munkája vala! Istenbe vetett szilárd reménynyel tanitotta ő lelkesült apostoli szónoklatában, a szent hitet Krisztusban szeretett hiveinek: »Meghaltok ti és meghalok én is; egyformák leszünk ti és én egy pár év leforgása alatt; — nekem egyedüli vágyam, hogy üdvözűljek és titeket is üdvösségre vezéreljelek. Majd akkor szemtől-szembe mondhatjátok, mily igaz lelkesedéssel tanitottalak e hitre«... S most, midőn már zokogva zugtak a harangok sirja fölött, szomorúan hajlottak meg a gyászos lobogók, s a templomok engesztelő szent miseáldozatain a nemzet millióinak áldó fohásza kisérte el az örök üdvösség útjára, — mi is szerényen oda állunk a gyászolók sorába, s hálás kegyeletünk igaz fájdalmával bucsúzunk el tőle — az egyház és a haza bölcsétől, — kit Isten kegyelme magához szólitott: Dicsőség legyen érdemdús életének méltó jutalma e földön; »et cum Lazaro, quondam paupere, vitam habeat sempiternam!«

Kisebb közlemények.

A magyar néprajzi társulat, — mint a »Nemzet«-ben olvassuk — igazi ethnographikus ülést tartott közelebbről. Még a közönségben is visszatükröződött ez. A magyar hallgatóság között, (melynek soraiban a hölgyek is képviselve voltak) a nagy asztal körül: Nikolics Fedor báró és Popovics István, valamint az értekezők egyike: Hadzsics Antal a szerb, — Marianescu curiai biró a román, — Tialiosz György a görög és Pátrubány az örmény nemzetiséget képviselték. A választmány megállapodása szerint, a társulat nemsokára hozzá lát a »Néprajzi Muzeum« számára szükséges gyüjtemények beszerzéséhez is.

Ünnepi kántálás. Erzsébetváros tanácsa 1731 január 2-án [1]) következő határozatokat hozta. — A kántorok számára, kik a Szűz-Anya képével járnak »Chorhurt mjédz«-t [2]) (*խորհուրդ մեծ*) énekelni, kiadott rendelet. 1. Nyolcz vátáh (timármester) két kántor [3]) elnöklete alatt menjen előbb a papokhoz, a főgondnok- és biróhoz »Chorhurt mjédz«-t énekelni; azután oszoljanak két csoportra, négy vátáh és egy kántor menjen egyfelé, a többiek menjenek másfelé. Azt az összeget, mit az egyes házaknál kapott ajándékozásból gyüjtenek, oszszák fel egymás közt egyenlően; az elnök kapjon abból 12 és a többiek fejenként 10—10 pénzt. 2. Az iskolás gyermekek négyesével járjanak »Ávedisz«-t (annuntiatio, bonum vel laetum nuncium, hiradás, kántálás) mondani. Minden csoportnak legyen egy-egy — a pap által aláirt — képe; e képről fogjuk megismerni azt, hogy ők iskolás gyermekek. Menjenek el ezek mindenüvé — tisztességesen. 3. Megengedjük, hogy a külső — idegen — gyermekek is járhassanak kettesével kántálni. Valamint az énekesek a »Chorhurt mjédz«-t, ugy a gyermekek is a kántálást végezzék el féléjszakáig, hogy a városi polgárság templomba mehessen és a kántorok teljesithessék egyházi kötelességeiket. — Ezen irat olvastassék fel a szentegyházban három-négy izben, hogy a közönség tudomást vehessen arról.

Irodalom és művészet.

Magyar-örmény zeneszerző. Vikol Simon Kolozsvártt egy sikerült csárdás-zenét irt, mely az ottani egyetemi könyvárus (Márton Kálmán) kiadásában, épen most jelent meg, zongorára átirva.

Népnyelvi adalékok czime alatt, a magyarországi néprajzi társaságnak, dr. Réthy László szerkesztésében megjelent »Ethnographia« czimű értesitője az I-ső évfolyam negyedik számában egy saját

---

[1]) A keltezés idejéből ugy látszik, hogy a hazai őrmények a beköltözés után még sokáig jan. 6-án ülték meg — magukkal hozott keleti szokás szerint — karácsony napját.

[2]) Az örmény egyházakban karácsony éjszakáján mise előtt énekelni szokott gyönyörü ének kezdő szavai (Mysterium magnum . .)

[3]) A mondott évben az egyik kántor Chárib István, a másik Ovág (Joachim) volt.

dallamú, erdélyrészi örmény tájnyelven irott újévi, alkalmi versezetet adott közre, melyet a jelen század első felének derekán (az 1836-iki újév napjára) a szamosújvári népiskola egykori érdemes tanára, a »Szózat« és »Hymnus« örmény műforditója, a tudós és költői szellemű Gábrus Zakhariás irt, melyet folyóiratunk szerkesztője — ki egyszersmind az ethnographiai társaság örmény szakosztályának egyik előadója, — a birtokában levő Gábrus-féle kéziratos »vegyes költemények«-ből (Zánázán adánávor kirkh, 16⁰ 552 l.) küldött be az emlitett társulati közlöny szerkesztőségéhez. Ezen eredeti magyar-örmény ének, mely az »Ethnographiá«-ban jelent meg először nyomtatásban, tizenkét vers-szakból áll, s a most idézett helyen örményül (magyar betűkkel irva) és magyar prózai forditásban, dallamának hangjegyeivel együtt közöltetett, s tárgyát az örmény konyhaművészet egyik legismertebb czukrászati remeke, az újév napjára készittetni szokott, ugynevezett »dáláuzi« megéneklése képezi. Az ének dallamát apáink magukkal hozták e hazába, s e dallam szerint — melynek szerzője különben ismeretlen, — szokták az örmények énekelni az »Ov thev ánkám ánden thárthe« kezdetű dalt is. Maga a »dáláuzi« szó erdélyrészi tájszó; keleten nincs használatban. — A dáláuzi nevű örmény csemege alkatrészei rendszerint: vagdalt dió és méz, esetleg mák is, s a négyszögű vagy kerek alakban összeállitott készitmények fölött különböző szinű apró czukorkák, esetleg újévi ajándéknak szánt ezüst huszasok vagy tallérok diszlenek. E bevezetés után álljanak itt mutatványul a szóbanlevő újévi versezet első és a két utólsó vers-szakai s az ének dallamának hangjegyekre való átirása:

Örményül.	*Magyarul (prózában.)*
Dáláuzi, dáláuzi!	Dáláuzi, dáláuzi!
Khághczrén isz tun zudrê mezi;	Édes vagy te mindig nekünk;
Pájcz ájszovê incsh gánisz?	De evvel mit csinálsz?
Zperênnérêsz gi cháphisz.. ..	A szánkat csalod....
Ov márt! álesz Zásztvádz chêntre,	Oh ember tehát az Istent kérjed,
Or Ná khezig háduczhánе	Hogy adjon Aztneked
Szurp snorháczhê mecsh méghrê,	Szent kegyelmében mézet,
Or dárid êláh khághczhrê.	Hogy éved legyen édes.
Szeb cshárnusz êzleghuthjunê,	Számba ne vegyed a keserűséget,
Vocsh cshi czhávisz êzdêrdumê;	S ne fájlald a szomorúságot;
Vászên Ásztudzo szirun	Hanem Isten kedveért
Hámpirisz zájn szirov tun	Szivesen eltürjed azt.

Az újévi örmény-ének dallama.

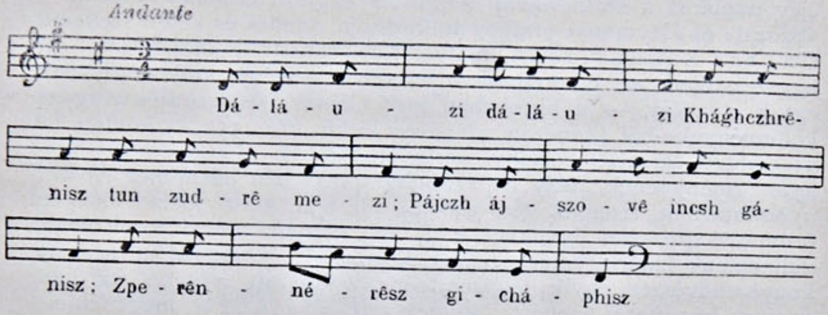
Andante
Dá - lá - u - zi dá - lá - u - zi Khághczhrê-
nisz tun zud - rê me - zi ; Pájczh áj - szo - vê incsh gá-
nisz ; Zpe - rên - né - rêsz gi - chá - phisz

Közgazdasági élet.

Hajóink a keleti vizeken. Napirenden levén az osztrák-magyar Lloyd tisztán osztrák vállalattá való átalakitásának és ezzel a monarchia tengeri hajózási ügye újjászervezésének kérdése, — tanulságosnak mutatkozik a port-saidi osztrák-magyar konzul jelentésének némely, a keleti közlekedési viszonyok tekintetében általános érdekű részleteit olvasó közönségünkkel is megismertetni. Az emlitett konzuli jelentés szerint ugyanis a Lloyd syriai vonalán a hajók kéthetenként egyszer indulnak Konstantinápolyból és Alexandriából, s a syriai partvidék több kikötőjét érinrik. A kereskedelmileg igen fontos Syriában a »khedivié-társulat«, — (mely minden héten jár Egyptomból Konstantinápolyba s innen vissza Alexandriába, érintve Port-Saidot, Smyrnát, Mitylenet s a Dardanellákat) — a Lloyd-társulatnak fóversenytársa, mig másrészt a franczia és orosz hajók versenyét az alexandriai forgalomban érzi meg a Lloyd igen erösen. Ha az osztrák-magyar kereskedelmet a syriai partokon emelni akarjuk, ha a már fennálló egyéb vonalak s az új hamburgi Levante-vonal versenyével meg akarunk küzdeni, s ha Triest és Alexandria közt hetenként akarunk közlekedni: akkor a Lloyd-társulat illető syriai vonalát újjá kell szervezni, és úgy a syriai osztrák-magyar kereskedelem, mint a Lloyd-társulat érdekében is minden héten kellene Alexandria és Konstantinápoly közt hajókat járatni; melyek a port-saidi fontos átrakodó kikötőt is érintenék. A mostani hajóknál azonban mindenesetre nagyobbakat kellene ezen a vonalon járatni, — s egyszersmind több tekintettel lenni az utasok kényelmére is.

Az orosz-török kereskedelmi szerzodés tárgyalásánál a porta képviseletében két kiváló örmény államférfiú nevével találkozunk; kik a szultán kormányában igen előkelő állást foglalnak el. Ezek egyike a lapunkban már többször emlitett Artin pasa, külügyminiszteri másod-államtitkár; a másik pedig a bányászati és erdészeti ügyek igazgatója: **Bedrosz efendi.**

Mi újság az örmény világban?

A „magyar pasa“ veje. A »Fővárosi Lapok« konstantinápolyi tárczairója: Beszédes Kálmán bővebb részleteket közöl gróf Széchényi Ödön pasa vejének, Dádián herczegnek — úgy látszik — alaptalan politikai gyanú folytán történt többszöri letartóztatásának körülményeiről. Az erre vonatkozó részt szószerint adjuk itt a következőkben. Az itteni (konstantinápolyi) magyar gyarmatot kinosan érinté a Dádián Váhrám bej (gr. Széchényi Ödön vejének) szomorú esete. Ez kiváló műveltségű, vonzó modorú fiatal úr, a szultán által igen kedvelt külügyi államtitkár: Dádián Ártin pasának (»vizír«-nek) unokaöcscse, georgiai katholikus örmény s a mingréliai herczegek sarja. Ez év (1890.) elején az itteni törvényszéknél több éven át viselt birói hivatalától megvált s ügyvédi irodát nyitott. Nehány hónappal ezelőtt egy rajongó fiatal örmény tanuló, kit a bej családja jótékonyan segitett, leszúrt egy örmény ügyvédet, — a mint hallatszik, — a tizenháromtagú örmény »vörös« forradalmi bizottság meghagyásából. A tőrt, melylyel leszurta, Váhrám bej régi szép fegyvergyüjteményéből sajátitá el. Váhrám bej, kit a gyilkos vallomása alapján kérdőre vonták-, örült, hogy a becses, keresve keresett tőre megkerült; de annál jobban megszomorkodott, midőn őt is a törvényszék épületében marasztották. Nehány nap mulva kiszabadult, de ismét befogták. Ujra szabadon eresztték s majd újra bekisérték az állami fogházba, hol már több mint két hónapja sinylődik. Menekülhetett volna, de ő maga ohajtja, hogy ártatlansága, az emlitett összeesküvőknek megkezdett pöre folyamában kiderüljön. Védője: Tinghir jeles örmény ügyvéd. Az összeesküvők feje: Váhán Bedrikoff örmény, de orosz alattvaló, egy más összeesküvővel együtt jókor megugrott, de a többi fogva van. Mindannyian mint a konstantinápolyi örmény zavargások és üzelmek főtényezői állnak vád alatt. Ez a pör valóságos »cause celebre«, melyről ma még nem tudhatni, hogy vajjon a törökországi állapotok szövevényeit földeriti-e? vagy még jobban elhomályositja? — A Váhrám bej nejét, kinek kellemes jelensége a mult nyáron föltünt Budapesten is, hol férjét eleintén a szultán egyik fiának tartották, — a legőszintébb részvét környezi. A külhatalmak követségei, hol a fiatal párt mindig szivesen fogadták, valamint a pérai société élénk érdeklődéssel kiséri a pör folyamát. — Mindnyájan reméljük, hogy a gyanú alaptalansága ki fog derülni!

A szultán ámnesztiája. A török birodalom mai uralkodójának, Abdul Hamid szultánnak sokszor magasztalt nagylelkűsége kitünik a legújabb kegyelmi tényéből is. Az örmények (ó-naptár szerinti) karácsonyi ünnepe alkalmából ugyanis ama nyolczvankilencz örmény közül, kik ellen büntető vizsgálat indittatott, — a szultán hetvenhatnak megkegyelmezett. Ezeket azonnal szabadon bocsátották, ezek közt van Dádián herczeg is. A kiszabadultak a patriarkha vezetése alatt egyenesen a templomba mentek, hogy ott az uralkodóért imádkozzanak! A letartoztatottak közül csak tizenhárman maradtak még egyelőre a fogságban. A törökbirodalom többi részébe is utasitások küldettek szét, az örmény politikai foglyok elbocsátása iránt.

Orosz katonai készülődések. A »Pesti Napló« irja: Mig valami két éven át az európai közvéleményt csak azon hadi készülődések foglalkoztatták, melyeket Oroszország közelünkben, a nyugati határon folytatott, az utóbbi hetekben minduntalan érkeznek hirek a Feketetenger mellékén, s az ázsiai határokon történő készülődésekről. Ugy látszik: Európában az orosz katonai kormány ez irányban lényegében már befejezettnek tekinti teendőit, s most a török határok közelében fejt ki hasonló munkásságot. A napokban jelentették, hogy egy hatalmas új hadihajó készült el a fekete-tengeri flotta számára. Londoni lapok viszont Odessából azon hirt veszik, hogy onnan folyton újabb csapatok indittatnak a török határ felé, Ázsiába. Legutóbb négyezer főnyi gyalogság, hét üteg ágyú és hat szotnya kozák lovasság küldetett oda. Kaukázusban az utakat a katonaság segélyével alaposan kijavitották, s különösen azon útak vannak kitünő állapotban, melyek a török határra vezetnek. Ezenkivűl Kars és Olti várakba közelebb igen sok nehéz ágyú, tüzérség és mindenféle lőszer nagy számmal küldetett; a többi katonai állomásokon pedig nagy kaszárnyákat, melyekben tetemes katonaság helyezhető el, valamint raktárakat az eleség számára. épitenek. A török határon levő, s csaknem teljesen mozgósitott orosz sereg számát legalább százezer emberre teszik! Ez orosz készülődésekkel szemben a Török-Arméniában folyó belmozgalmakról minduntalan érkező hirek is komolyabb figyelmet érdemelnek, s az angol sajtó — s valószinűleg a kormány is) — csakugyan éberen szemmel tartja a Kisázsia e részében történő dolgokat.

Egy örmény herczegnő halála. Luszinián Mária örmény herczegnő, ki férjével együtt Párisban lakott, nem rég, jobblétre szenderült. Csak 42 évet élt. Valódi anyja volt a szegényeknek. Minden örömét abban lelte, ha szüköldödő embertársaival jót tehetett. A Kis-ázsiai éh-inség alkalmával is mindent elkövetett a nyomor enyhitésére. Termeit megnyitotta, hangversenyt rendezett és a szép jövedelmet az éh-inségeseknek juttatta. Oda kellett volna koporsójára vésni jelmondatát: »Ékszereim: szegényeim«.

Főpapi bevonulás. Monsignore Gárábéd, az ujonnan kinevezett örmény katholikus főpap székhelyére: Erzerumba érkezvén — az ottani lakosság részéről nagy lelkesedéssel és óvácziók közt fogadtatott.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

DÁVID
9 1 MRC
KÉZDI VÁSÁ

AZ ÉJ.

— Sáházizján. —

Óh be szép volt, a mit láttam!
Tiszta éj volt, csillagos, —
S az örömnek mámorában
Szívem ébren álmodoz. . . .

A virágok illatával
Telve volt az enyhe lég
S éltető, lágy harmatával
Áldást hullatott az ég.

S én vidáman énekeltem
Tiszta és szent dalomat:
Örményország énekemben
Büszke, nagy volt és szabad.

Rudnyánszky Gyula.

Gorove István.

Antik erény a hazáért élni, s nemesebb erőinket annak szolgálatában érvényesiteni. Nemesebb szivek, magasan szárnyaló elmék tulajdona, a közdolgokat magunkévá tenni, s a közjó érdekében feláldozni ifjúságot, munkaerőt s azzal hunyni el, hogy a mit teheténk díj nélkül — megtevők. S nincs semmi, ami korunk hanyatló irányát jobban jellemezné, mint azon szomorú tény, hogy még oly nemes czélok és ideálok is konventionális értékekre estek alá és az, hogy államférfiaink a kicsinyeskedés harczában járják le magukat, elvesztvén a közdolgok küzdelmének szeretetét s a becsületes siker kilátásának bizalmát.

Minő magas piedestal csak az, honnan egy Eötvös József philosophiai lángelméje a status ügyeit szemléli, s a vajudó nagy eszmék kibontakozását keresi; minő statusférfiúi bölcseség, melylyel még oly kedvencz eszméket is valódi értékökre redukál! Férfiú és bölcs; hazafi és tudós, ki sem az igazság keresésében el nem fáradott, sem a becsületes czélok végső diadalában nem kételkedett. Nem a pillanatnyi siker gladiatora, hanem a nagy jövő terhét vállain hordó Atlasz! — Hajh, mert ő és társai, a Kossuthok, Dessewffyek, Deákok, Szécsenyiek nem pusztán munkálkodó individuumok valának, hanem egy egész gigási generatio, mely magas ideálok, nemes eszmék szeretetén táplálkozott, melynek szemlélete a római és görög világ bölcs senatusára emlékeztet. S bár nincsen kor, mely a maga embereit életre ne hivná, azok vesztén méltó a keserv, mert nem oly férfiak valának, kik garasos viaszgyertyával keresik baktatva a járható útat, hanem Prometheusok, kik lobogó fáklyával világiták meg az esélyek homályait.

E felfelé törekvő nagyok iskolájából származott Gorove István is, kinek nevét e sorok homlokára tettük, s kinek

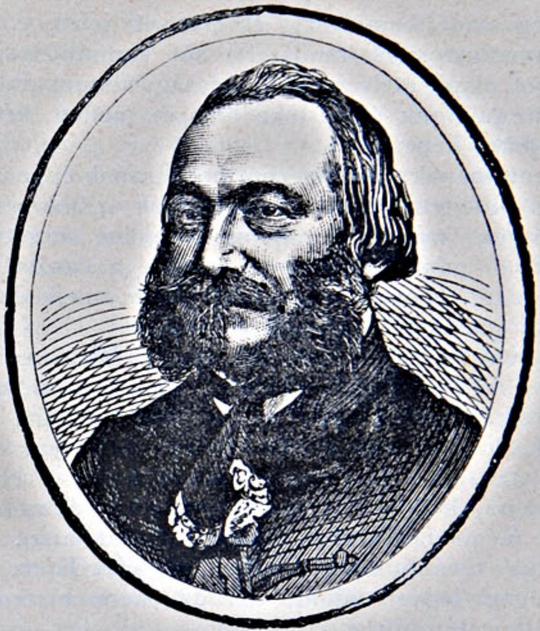

emlékezetét kegyeletes kezekkel olvasóink előtt felújitani szándékozunk.

Gattajai Gorove István született Pesten 1819-ben. Alsó iskoláit Szolnokon és Gyöngyösön járta ki, míg a pesti egyetemen a jogot és philosophiát végezte; oly atya mellett, mint Gorove László, csak természetes, hogy a fiú széles alapokon nyugvó műveltséget szerzett, s a köteles tudomány-szakokon kivűl, főleg a társadalmi tudományokkal, közgazdasággal, börtönügygyel, majd a közlekedés és vasúti ügygyel s irodalommal is foglalkozott. Már mint fiatal ember az egyetemen kört alakitott irodalmi és hazafias czélok buzgó művelésére, maga is a körnek élénk dolgosa lévén.

E korszakbeli munkásságát helyesen jellemzi egyik életirója az Akadémiában tartott emlékbeszédében: »Alig volt husz esztendős, midőn az irodalomban először lépett fel egy uti napló kivonataival, nem üres ábránddal, de részletes tervezetével a hazai vasúthálózat megteremtésének.

Korát meghaladó komolyság és érettség jelzik e dolgozatokat. Kamatbiztositási rendszert, sőt kamatbiztositási tartalék-alapot ajánl, melyek közgazdasági viszonyaink között, fejletlen forgalmunk és a tőke hiányai mellett kétségkivül fejlődési fokot képeznek.«

Talentumának s államférfiúi belátásának éppen a vasútügy terén kifejtett eszméi szolgáltatják a fokmérőjét, ha meggondoljuk, miszerint naplójával akkor sürgeti a közgazdasági, forgalmi reformokat, s közte a vasútat, amikor Deák Ferencz, a már nagy tekintélyre emelkedett követ, a vasút-sürgetőkkel emigy gúnyolódik :

»Hanem én azt hiszem tek. Kk. és Rk., hogy a Debreczen és Pest közötti vasútvonalra nézve alig van valaki a rendek között, aki velem együtt, tekintve a vasútaknak más országbeli történetét, s hazánk ezen alsó részének statisztikai és geographiai helyzetét — álomnak ne tartaná, hogy itt valaha vasút létezhessen; ha pedig mégis találkoznék olyan, aki azt hiszi, nem bánom aludja tovább édes álmát. Sőt adja Isten, hogy az én éberségem legyen álom, aki azt nem hiszem; az ő álma pedig valósuljon.«

A negyvenes évek elején Gorove István nagy útat tett a külföldön s azon útjában nemcsak eszméi- és törekvéseinek szerzett gyakorlati hátteret a tanulmányozás és megfigyelés által, hanem a külföld nagy politikai férfiaival is személyes ismeretségbe és összeköttetésbe lépett. Itt ismerte meg Mittermayert, Aragot, O. Connelt, Thierst s másokat; de külföldön tanulta ismerni gróf Andrássy Gyulát, ki később Európa közdolgainak oly nagylátkörű intézője lett, s mint magyar felelős miniszterelnök Gorovét társminiszternek is választja.

A külföldről hazatérve a »Nyugot«-ban adta ki észleleteit. »Subjektiv mű, de a melegség és őszinte lelkesedés, mely a ‚Nyugot' minden fejezetén átérzik, éppen oly vonzová teszik Gorove művét, mint a mennyire jellemzik egyéniségét. Minden ízében liberális és minden ízében áthatva a legmagasztosabb hazafiságtól, egy szép és fogékony lélek naplójegyzetei s önkénytelen programmja, minden vonásában egy és ugyanaz.«

»Hazajött a nagyreményű ifjú — folytatja életirója — s az itthon látottak inkább apasztották, semmint emelték a közpálya iránti hajlamát. Résztvett a megyei életben, s vezetésében a megyei reformpártnak, mely az azóta sem feledett Vukovits Sebő körül csoportosult; követjelöltje is volt annak, de megbukott. Üres óráit azonban irodalmi tanulmányoknak s a társadalmi élet gyönyöreinek szentelé. A művészetek felé, melyeknek oly lelkes művelője volt, fordult. Tanulmányai közt van Kisfaludy Sándorról, a német színműirodalomról, az épitészeti stylről és közgazdasági politika folyton előtérbe nyomuló kérdéseiről nem egy. Ugy látszik, az újabban előtérbe kerülő áramlat, — bár összhangzott ohajaival — titkos aggodalmakat támasztott lelkében, s Széchenyi ferde helyzete az elfogult közvéleménynyel szemben, nem volt teljesen megnyugtató prognostikon ő reá nézve sem.

A személyes viszonyok zivatarai kellettek hozzá, hogy egy nagyobb szabású actioban részt vegyen. E zivatarok nem késtek. Kiméletlen kézzel szertedulta a rideg valóság rózsafüzérét, melyhez kötötte egyéni boldogságát, s az elveszett kép helyére, — mely képnek helyet foglalni minden nemesen érző szivben joga van — ő odatette egész szivének oltárára a hazának képét. Szomorú vigasztalás az egyénnek, de a közpálya sokkal gyakrabban épiti tönkrezúzott egyéni örömök romjaiból a közérdek csarnokait, mint gondolnók. Szeretni egy ifjú, művelt és nemes szív egész melegével, a közvetlenség mámoritó erejével, és szerettetni: és mindemellett tudni a boldogság teljes lehetetlenségét a társadalmi korlátok békói miatt; élvezni a pillanatok mámorát és megfizetni egy egész életen át: az egy nagy, nehéz fátum. E napok történetéből szaggatott lapok maradtak fenn, de e szaggatott lapokon egy emelkedett lélek fájdalmai, egy pozdorjává szaggatott remény keserű emlékjelei vannak felállitva.

E fordulat keservei megölték nála az egyént: csak a hazafi maradt; a hazafi, aki minden más felett szereti a hazát, kinek egész élete azé lett, ki szivének egész melegét, érzelmeinek egész tárházát oda viszi annak oltárára.«

És ez az, mi Gorove léleknagyságának egész képét elénk tárja. Ez, ami azon férfiú életének szemléletében a megbámulandó és csodás! Kis lelkek elbuknak szívök bálványának elvesztésén, vagy ferde irányra nevelik szenvedelmeiket, míg a nagyok, az erős lelkűek: a nemes kötelmek férfias teljesitésében keresnek vigaszt és azon felemelő tudatban, hogy az élet nem az élvezetekre, de tiszteink jó és hű teljesitésére rendeltetett. Ő honfiú volt a magán ember fájdalmainak gyarlóságai és philosoph az abstractio aberratiói nélkül.

Ez volt nagy általánosságokban Gorove, kit tanulmányai, multja, karaktere és a személyes baráti összeköttetés jogánál fogva gróf Andrássy Gyula, a második parlamentáris miniszteriumban a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárcza képviseletére meghivott, a melyet három év multán a közlekedési tárczával cserélt fel.

Ezen kormánynak terhes kötelességek jutottak osztályrészül. Feladatok, melyeknek megoldása volt felemelendő Magyarországot a modern európai nemzetek színvonalára; megalkotása a parlamentaris háztartás lét-feltételeinek, elsimitása felfelé a nemzet iránti bizalmatlanságnak, lefelé a nemzetiségi széthuzásnak. Nemzetünk százados jogainak érvényesítése, tappintatos engedékenység, s egy parlagon fekvő, széthuzó társadalom nyomorúságainak heggesztése a legsürgetőbb kötelesség! Mindezen teendőkben élénk részt vett Gorove; s azontúl az alkotás munkájában sem pihent. A kereskedelmi és iparkamarák, az iparszabadság, a posta, a távirda megteremtése és a lótenyésztés terén kizárólag övé az érdem oroszlánrésze.

Ezek jellemezték miniszteri működését, s azon ernyedetlen törekvés, hogy a tiszta demokrativ- liberalis irány minden alkotásban megóvassék. S nincs a magyar liberalismusnak Gorovéhoz hasonló alakja de csak egy sem, sem merevségben, sem következetes kitartásban. Sem jó, sem balszerencse el nem tántoritá attól. Végig ment a magyar függetlenségi harcz tűzkeresztjén, végig annyi más jelessel a hontalanság és az elnyomatás tisztitó tüzén, de mindig egy és ugyanaz maradott.

Egyszóval honfi vala a szó legnemesebb értelmében, hazafi — demagogia nélkül, alkotó erő romboló hajlamok nélkül. Tiszta volt és nemes, igazságos és irigykedés nélkül való, kinek öröme tellett a valódi tehetségek istápolásában. Ő volt azon politikus és államférfiú, kiről Deák azon jellemző nyilatkozatot tevé: »Gorove más mocskot a szivar hamvánál magán meg nem türt soha!«

Ilyen vala ő nagyjában és egészében. Férfi a szó magasztos jelentésében; hazafi a szív minden dobbanásával és szabadelvű reformer minden áramlat között. Egy azok közűl, kiknek neve egy egész programm, tiszta, világos, és félre nem magyarázható.

Egy nemesen kezdett, dicsőségen végig küzdött, s megnyugvással befejezett élet. Élet, melyet beragyog a tiszta honszeretet szivárványos derűje; amit besugároz a nemesen teljesített kötelességek dicsköre, s melyet betetőz a jövőben megbizó honfiúi szív megnyugvása! !

Szép és nemes lét, nemes elmulással.

Zivataros és küzdelmes ifjú pálya, mely kezdődik Magyarország politikai újjászületésének bölcsőjénél, s lehúny a parlamentaris kormányzat békés révpartjánál. A tudat, hogy a hazának sorsa immár a nemzet kezében van, s Isten segedelme mellett oly jó kezekben is van: vala Gorove pályájának koszorúja, amit a jók és nemesek azon tudattal tettek fejfájára, hogy azt szívével, eszével, tetteivel méltán kiérdemelé!

Mi pedig szintén örmény születésű magyar honfiak, vegyük a Gorove pályafutását és tetteit példaképpen, hogy úgy teljesítsük — kicsiny és nagy egyaránt — mint ő honfiúi és társadalmi kötelességeinket.

Dr. Kábdebó Ferencz
fogarasi kir. közjegyző.

Örmények a keletrómai császárság trónján.

II.

A byzanczi császári trónnak örököse, Konstantin, kit a történet »Biborban született«-nek nevez, s a kinek kora eseményeiről irott munkája a magyar történet egyik becses kútfejét képezi, alig volt hét éves, midőn atyját elvesztette. Nagybátyja, a kormányzó, elhalt, mielőtt megvalósithatta volna azt a gonosz szándokát, hogy a gyermek trónörököst képtelenné tevén az uralkodásra, egyik méltatlan kegyenczének kezeibe játsza át a főhatalmat. Héttagú kormánytanács lőn az özvegy császárné, Zoe mellé helyezve, de e tanács tagjai csak saját önző érdekeiknek és szenvedélyeiknek éltek s egymást üldözve, vajmi keveset gondoltak a birodalom ügyeivel. A bolgárok elleni szerencsétlen hadviselés megérlelte végre a közhangulatot a dolgok új rendjének elfogadására.

A tengeri haderő fővezére, az örmény Romanos Lekapenos élén a hajóhadnak, mely egész lelkesedéssel ragaszkodott hozzá, a Duna torkolatától Konstantinápoly kikötőjébe evezett. Ugy fogadta a nép, mint szabaditóját. Főparancsnokává lett a testőrségnek s az idegen csapatoknak is; eljegyezte ritka szépségű leányát, Helenát az ifjú Konstantinnal, minek folytán »Basileopator« (»a császár atyja«) névvel ruházták fel, kolostorba száműzte az özvegy anya-császárnét s a 820-ik évnek decz. 17-én fejére tette a koronát.

A következő évek sorain alig van többé szó névleges társáról az uralkodásban, az ifjú Konstantinról. Egészen az irodalomnak és művészeteknek élvén, kész örömest átengedte a hatalom teljes élvezetét apósának s Romanos Lecapenos fiainak, a kik eléggé igénybe voltak véve a Konstantin kiszabadításának örve alatt ismételve kitört lázadásoknak elfojtása által. E mozgalmak daczára nem követte Lacapenos annyi elődjének péld nemáját, fosztotta meg se szabadságától, se életétől azt, a kinek nevében ellenségei az elégületlenséget szitották, Konstantint. Szelid, vallásos érzülete tiszteletben tartá az eskű szentségét, az ifjú ártatlanságát, szülőinek emlékét s a népek ragaszkodását. Látta, hogy Konstantin, kinek a könyvek és zene, a toll és ecset képezték fő gyönyörűségét, nem veszélyes az ő császári hatalmára nézve, s nem is háborgatta őt csendes elvonultságában.

Nem a tudománykedvelő ifjúnak cselszövényei idézték elő Romanos Lecapenos bukását, hanem önnön fiainak bűnös merénylete. Összeesküdtek saját atyjuk ellen s egy téli napnak déli órájában, midőn az idegenek rendszerint elszokták hagyni a császári palotát, fegyveres bérenczekkel atyjukra törtek, barátcsuhába öltöztették őt s mint foglyot a Fekete-tengernek egy félreeső, szerzetesek által lakott kis szigetére szállitották (944), a hol még ötöd-fél évig élt.

Az esemény hirére felkelés tört ki a főváros útczáin. De a nép csakis Konstantin életéért aggódott s Lecapenos fiainak mihamar tapasztalniok kellett, hogy gonosz tettök csakis versenytársuknak szolgál javára. Nővérük, Helena, megtudta, hogy egy lakoma alkalmával meg akarják gyilkoltatni férjét. Konstantin hivei megelőzték a terv megvalósitását, elfogták a két bitorlót s ugyanarra a szigetre vitték, a melyet csak nemrég ők tettek atyjuk számkivetésének színhelyévé. Az ősz apa fájdalmas mosolylyal ajkain jött eléjük s miután szemükre hányta balgaságukat s hálátlanságukat, megosztotta a kolostor új lakóival egyszerű eledelét. Konstantinápoly népe ezalatt általános örömujjongással üdvözölte a trónon Biborban született Konstantint, a császári történetirót.

Egy negyedszázaddal később ismét egy örmény származású hadvezér, Zimisces János teszi fejére a császári koronát. Nikephorus Phokas császárnak fiatal, de romlott lelkű neje, Theophania juttatja hozzá, szerelmét s a hatalmat ajánlván fel neki a császár meggyilkolásának fejében. Nehány vakmerő társával, egy sötét deczemberi éjjelen átkelt Zimisces a Bosporuson, kikötött a palota lépcsőinél s egész csöndben felkapaszkodott társaival együtt a kötélhágcsón, melyet a császárné udvarhölgyei dobtak le. Medvebőrön, a földön aludva találták Nikephorust; harmincz tőr villogott szemei előtt, midőn a belépők előidézte zaj felébresztette. Gúnynyal s kegyetlenséggel tetézték a szerencsétlen uralkodó szenvedéseit, majd levágott fejét megmutatták az összegyült népnek, mely azonnal elismerte Kelet urának a császárné kedvesét.

Megkoronáztatásának napján Polyeuktos patriarkha feltartoztatá őt a templom küszöbén, lángoló szavakkal beszélt lelkiismeretéhez s a bűnbánat jeleként azt követelte, hogy váljék meg még sokkal bűnösebb társnéjától. Ebben a kivánságban korántsem ütközött meg az új császár; belátta, hogy nem ajándékozhat meg bizalmával egy oly asszonyt, ki annyiszor megszegte már legszentebb kötelességeit, s Theophania keserű csalódással s tehetetlen dűhhel lelkében egy örményországi kolostorban volt kénytelen megvonni magát.

Ez a számkivetés s Zimiscesnek megnyerő tulajdonságai s erényei csakhamar népszerűvé teszik őt alattvalói előtt. Kis termetű, de óriási erejű férfiú volt, bátor katona, jeles hadvezér s ügyes kormányzó, e mellett szelid és bőkezű. Mindjárt trónraléptekor magán vagyonának felét a főváros környékén élő szegény parasztoknak ajándékozta, a másik felével kórházat állittatott bélpoklósok számára. Aztán egész figyelmét és tevékenységét a birodalom külügyeinek szentelé. Szükség is volt rá, hogy erélyes kezek intézzék ezen ügyeket, mert az oroszok ellenállhatlan erővel hatoltak keresztül a Balkán hegyein, megszállották Philippopolist, lekaszabolva lakói közöl husz ezeret, s már-már azon reményben ringatták magukat, a mely manapság, kilenczszáz évvel később is törekvéseik fő czélját képezi, hogy Konstantinápolyt is hatalmukba ejthetik.

A 971-ik évnek tavaszán szállott ellenük táborba Zimisces János császár. Háromszáz nagy s számos kisebb hajóból álló flottát küldött a Duna torkolatához, hogy fenyegesse az oroszok visszavonulási útját; a szárazföldi haderővel maga személyesen kelt át a Balkánnak legkeletibb szorosán s Preslav falai alatt fényes diadalt aratott. Majd Silistriánál szárazon és vizen egészen körülzárolta Svetoslav orosz nagyherczeget, a ki meghiusult kirohanási kisérletek után végre is kénytelen volt békealkudozásokat kezdeni. Svetoslav szabadon térhetett vissza hazájába, a Duna lett ismét északi határává a keletrómai birodalomnak s görög tartománynyá a dunai Bulgaria, melynek koronáját, mint legbecsesebb hadi zsákmányt Konstantinápolyban, szent Zsófia templomában helyezte el Zimisces császár.

Nem kevésbbé szerencsés volt az arabok ellen Syriában. A byzanczi fegyverek diadalai s Antiochia elfoglalása által megdöbbentve, szövetséget kötöttek ellene a musulman fejedelmek. De épen akkor, midőn a császár Silistriát körülzárolva tartá, legyőzte e szövetséges haderőt is egyik vezére, Nikolaos. 974-ben és 975-ben maga a császár intézett fényes hadmeneteket Mesopotamiába és Syriába. Nemcsak különösen szent ereklyékből álló gazdag zsákmányhoz jutott, hanem Amidat, Martyropolist, Nisibist, Apameat, Edessát és Berytost is visszaszerezte a keletrómai birodalom számára. Az oroszok és arabok feletti nagy diadalaival méltán kiérdemelte »a birodalom megmentőjé«-nek s »a Kelet legyőzőjé«-nek kettős czímét.

Nem soká élvezhette e győzelmek gyümölcseit. Visszatérő útjában a hadseregtől Konstantinápolyba, mérget adatott be neki egyik ügynöke által Basilios, az államtanács elnöke, kit a hadviselések által teljesen igénybe vett uralkodó az egész polgári kormányzat vezetésével bizott meg. Súlyosan beteg állapotban érkezett vissza székvárosába s a 976-ik év január havának 10-én, alig ötvenegy éves korában behunyta szemét a keletrómai birodalom egyik legvitézebb uralkodója Zimisces János, az utolsó örmény Byzancz császári trónján.

Dr. Molnár Antal.

Aiwasowszky tengerképei.

— Eredeti levél Berlinből. —

A hírneves örmény festőnek Aiwasowszkynak tengerképei európai körútjukban mindenütt kiváló érdeklődés tárgyát képezik. A múlt év őszén — mint folyóiratunk olvasói annak idején értesűltek — Párisban volt harmicz képe kiállitva, mely alkalommal a köztársaság elnöke elismerése jeléül a becsület-renddel tüntette ki. Körülbelől ezen időben Berlin egyik műkiállításának — Ed. Schulte, Unter-den-Linden 4. a — nagy feltünést keltő részét szintén Aiwasowszky képei alkották. Ki volt állítva egy nagyobb szabású kép »Katastropha a tengeren« (1889) czímmel, s hét kisebb kép, melyeknek czímeit a következőkben adjuk: »Biscaya partjain« (1885) — »Cannes-nél« — »Bosporus« (1889) — »Aiou Dagh-fok« (Krim, 1889) — »Gokhtebel« — »Köd a tengeren« és »Szélvész a Fekete-tengeren.« Ezen, jórészt egészen újabb keletű képek fényes tanuságot tesznek, a késő éveinek daczára még mindig fáradhatatlan munkásságot kifejtő Aiwasowszky művészetéről.

Aiwasowszky képeinek egy része a Fekete-tenger partvidékeiről van véve, köztük több szülőföldjéről, a Krim félszigetről, melynek délkeleti részén fekvő Theodosiában született. Nagy számú európai utazásai alkalmával felkereste az Atlanti-oceán, különösen a Földközi-tenger legszebb partvidékeit, ezen tanulmány-útak gyönyörű emlékei közt találjuk: »Napfelkelte Velenczében« — »Konstantinápoly a holdfénynél« stb. híres festményeit. Képeinek e két osztályához sorakoznak végül ideális tájképei, melyekben a tengert a természeti erőkhöz való legkülönbözőbb vonatkozásaiban állítja elénk, s melyek a kompoziczió eredetisége, valamint a művészi feldolgozás tekintetében kiváló alkotásait képezik.

Képei nagy részének legszembeötlőbb s kivétel nélkül közös, ugyszólva domináló jellemvonását a tájnak élénk megvilágitása képezi; mely egyrészről a tengerviz alapszínének visszaadására ad alkalmat, másrészről a légperspectiva szabályainak alkalmazására gazdag teret nyujt. E két tényező a mesteri ecsetkezelés által kellő összhangba hozva, eredményezi azon gyönyörű koloritot: melyet Aiwasowszky festményében találunk, s mely őt, mint specziálistát a modern elsőrendű művészek sorába emelte. Aiwasowszky bár túlnyomó részben a nyugodt hullám-mozgást szereti ábrázolni; de a háborgó tengert sem hagyja figyelmen kivűl. A hullámok csoportosítását az egyöntetűség legcsekélyebb nyoma nélkül bámulatos könnyedséggel eszközli.

A kiállított művek közül a főbbeknek tartalmát röviden ismertetjük. »Szélvész a Fekete-tengeren« a viz felületnek nagyobb-fokú hullámzását tünteti elő a vihar elől menekülő hajókkal. »Katastropha a tengeren« tárgyát maga a czím szolgáltatja. Az oczeán hatalmas hullámaiban már-már elmerűlő vitorláshajó képezi a festmény középpontját, az előtér jobb oldalán menekülőkkel megrakott dereglye és a vizbe sodort egyik árbocz látható hozzá kapaszkodó hajótöröttekkel. Aiwasowszkynak e műve — az egyenlőtlen erővel vívott küzdelem természethű ábrázolása által — a szemlélőre maradandó benyomást gyakorol. Különösen sikerült e képen a vihar által korbácsolt, tajtékzó hullámok rajza és azok szinezése. Kolorit tekintetében szintén kiváló kép »Cannes-nél«. A napsugarak által élénken megvilágított zöldes hullámok, a távol kékjébe eső helység és az ennek hátterét képező lilás hegyek, a szineknek leggyönyörűbb harmoniáját tárják a szemlélő elé. Hasonló genreben van készítve »Bosporus«, melynél az előtérben a kikötő-hajók árúinak partra szállitása van feltüntetve, átellenben van maga a szoros gyönyörűen megvilágitott palota-soraival, melyek lábáinál a kikötőben horgonyzó hajók valóságos vitorla erdeje látható. »Aiou Dagh fok«-nál a leáldozó nap utolsó sugarai megaranyozzák a csendesen hullámzó tengert, az előtérben sziklás partnál kikötött hajó s mellette lebegő kis csolnak. Végűl »Köd a tengeren« czímű festménynél a tengert boritó sürű köd a nap ráeső fényében (midőn t. i. a szemlélő a nap és az ábrázolt tárgy között áll) van feltüntetve. Ilyen esetben a visszavert sugarak a ködnek erős megvilágitását eszközlik. Aiwasowszky e fizikai tünemény ábrázolásánál nagy virtuozitást fejt ki, midőn a visszavert sugarakat oly természethűen festi, hogy azok a néző szemében a fénynek érzetét keltik; elősegiti a csalodást azáltal is, hogy még az előtérben lévő hajót is csak körvonalaiban teszi láthatóvá. A tenger felületét az ezüstszürke szín uralja. A háttérben levő hajók a tengerrel együtt elmosódnak.

Papp Mózes.

A beköltözés történetéhez.*)

Körülbelől 250 évvel ezelőtt költöztek át a szakadár-eretnek örmények Armeniából Moldvába.... Mivel itt mindig saját püspökük volt, egyházmegyét alapitottak. És Moldva fejedelmével s főrendeivel (bojáraival?) kötött egyezmény után, meghatározott feltételek mellett Moldva hét városa 1) fogadta be őket; mely városokat hiresekké tették templomaikkal, klastromaikkal, házaikkal — és gazdagokká mesterségeikkel, gyártmányaikkal és az általok üzött kereskedéssel.

E nemzetet Nagy Konstantin idejében Szt-Gergely téritette meg, ki az örményektől »Világositó«-nak, Surius történetírótól »Nagy«-nak neveztetik; ez volt az örmények első patriarkhája. Szt-Gergely világosította meg Tiridátes örmény királyt és ennek királyságát a hít világával és létrehozta Szilveszter római pápa, meg az örmény nemzet között az egyesülés és alárendeltség frigyét. De később az ottomán Porta uralkodóitól meghódittatván vallásukat elveszitették és szakadár-eretnekekké lettek az örmények.

1668-ban, midőn Hencul, Duca: Moldva fejedelme ellen pártot ütött, kellemetlen zavarok keletkeztek a szomszéd Moldvában. E sok bajt okozó zavarok a következő évben sem szüntek meg, mert ekkor vonult a török sereg, Podolia Kameniecz nevű városának ostromlása végett a magához csatolt adófizető tartományok (Transalpina, Erdély, Bosnia stb.) segélycsapataival együtt Közép-Moldván keresztül. 2)

---

*) Van Gyulafehérvártt a nagy-szeminárium könyvtárában (alsónak is neveztetik, mert a felső ‚Battyáni-könyvtár‘ név alatt ismeretes) L. 5. IV. 22 alatt egy kézirat (könyv), mely a következő czimet viseli: »Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae, per historiophilum anagnoston R. B. S. J.« Bzenszki Rudolf jezsuita ezen becses munkájának, mely 1699-ben iratott, tizenhetedik fejezetét (»Caput decimum septimum. De Armenis e Moldavia in Transylvaniam migrantibus«) képezi az itt közlött érdekes dolgozat. Bzenszki egykorú iró. Szerk.

1) E városok a következők: Foksán, Tekucs, Bèrlád, Hokná, Román, Jássi, Botusán.

2) Délszakról jött a török és Moldova hosszában éjszak felé huzódott, hogy elérje Kameniecz várát, mely e tartomány fölött fekszik. Mihelyt meghallották a délen lakó ‚foksáni‘ örmények, hogy közeleg a barbar török, odahagyván házaikat fölfelé menekültek és magukhoz véve nemzetfeleiket is, kiknek városai szintén a pusztitó sereg útjába estek, — az ellenség elől a nyugaton fekvő erdélyi havasok közé menekültek. Szerk.

Ezért az örmény egyházmegye félelemtől üzetve hét moldvai városaiból a hegyekre vonult és ott lappangott a második és harmadik évben is, míg végre abban állapodott meg, hogy Erdélybe menekül.

Az örmények — kik előbb a Székelyföldre futottak — legnagyobb része Gyergyószék 1) Szt-Miklós falujában, a kisebb rész Csikszék Szépviz falujában, a legkisebb rész pedig Minász nevű püspökével, a papsággal, tisztviselőkkel és a néppel Erdély határvároskájában: a kellemes Beszterczén telepedett le. Megengedték ugyan nekik, hogy lakást pénzért vásárolhassanak maguknak, de valamint a templomépitést, ugy a vallás nyilvános gyakorlását eltiltották. Eltürték, hogy egész Erdélyben kereskedést folytathassanak, de a királyi adót szigorúan behajtották az örményektől. Az összes erdélyi örmények feje egy kebelbeli biró volt, a ki ép oly hatalommal birt, mint Armeniában a nemzeti biró, de mégis alá volt rendelve a székely főkirálybiráknak.

Az aggodó örmények, hogy Erdélyben vallási gyakorlatokat tarthassanak, megkérték az erdélyi róm. kath. egyház főtisztelendő püspökhelyettesét, hogy engedjen nekik egy kápolnát Gyergyó-Szt-Miklóson és egyet Csik-Szépvizen, a hol istentiszteletet tarthassanak. Előhivattak valamint a magyar, ugy az örmény plebánosok és segédpapok és ezek előtt vizsgálat alá vétetett az örmények vallása. És itt az örmények bebizonyitották, hogy a római kath. anyaszentegyházzal egyesülve vannak és igérték, hogy ebből a kötelékből soha sem fognak kilépni. A kötött szerződés értelmében tehát két kápolna engedtetett át az örményeknek szent használatra.

Lappangott ugyan kebelükben még elég eretnek tévely, de nem volt senki, ki őket elárulta volna. 1684-ben azonban visszatért Rómából Virzireszky Oxendius, ki a mold-

---

1) A székelyföndön a megyéket ezelőtt ‚szék’-eknek nevezték (p. Háromszék.)

vai örmény egyházmegyében született és kis korában ő is e tévtanokra oktattatott, míg végre oda hagyván szüleit, — Rómába ment, a hol 1670-től kezdve 14 évig tanult a Collegium Urbanumban (Propaganda). Itt a tévelygésről lemondván a szentszék palotájában pappá szenteltetett, ki aztán a Propaganda elöljáróitól: a bibornokok szent congregatiojától, mint apostoli hítküldér (Missionarius apostolicus) az erdélyi örmény egyházmegyébe küldetett.

Ki képes megmondani, hogy négy év lefolyása alatt mennyit küzdött a Rómából visszatért Oxendius híttérítő ellen az örmények szakadár-eretnek püspöke Minász a clerussal, és az egyházmegyéjéhez tartozókkal egyetemben? Sőt maguk az országrendek is nem egyszer idézték meg Oxendiust hol titokban, hol nyilvánosan, mint az országos rend és vallások zavaróját. És apostoli működéseért — mint maga a híttérítő vallja — életveszélyben is forgott. De a jó és nagy Isten úgy intézte a dolgot, hogy az ‚apostoli hítküldér' Oxendius maga nemcsak minden ellenkezést, viszályt elsimitott, hanem rábirta Minász püspököt is, hogy menjen el vele együtt Lembergbe, a hol Ő Eminentiája Pallavicini bibornok, Vártán érsek, ennek administratora és suffraganeus püspöke előtt a hítvallást letette. Minász a tévelytől megszabadulván visszatért Erdélybe, azután megbetegedett és lelkét visszaadta Istenének, Teremtőjének.

Ezután clerusa ugy, mint egyházmegyéjének népe is közös akarattal óhajtotta azt, hogy a róm. kath. anyaszentegyházzal egyesüljenek; ezért az örmények főpapjukat, tisztelendő Illés (Elias) atyát nyolczadmagával elküldték a nuntiaturához Lembergbe, a hol Pallavicini utóda: Cantelmus bibornok, ki mint apostoli nuntius akkor Varsóban a lengyel király mellett volt, — meghagyásából a lembergi [1] érsek: nagyméltóságú Hunánián Vártán úr és továbbá az apostoli missziók prefektje, főtisztelendő Bonesana Ferencz atya és ennek helyettese: Accersius Maria Sebestyén apostoli biztos előtt, az egész [2] egyházmegye nevében letették az egyesülés és pápai engedelmesség esküjét.

---

[1] örmény kath.
[2] erdélyi örmény

Miután mindnyájan felszabadultak a tévely kötelékeitől, ugyanezen nuntiatura útján szent atyánkhoz XI. Incze pápához áldást esdő levelet intéztek. Végre, hogy az egyesülés szilárdúl megtartassék, kérték a Szentszéket, hogy szentelje fel püspökükké Virzireszky Oxendius híttéritőt; a mi meg is történt.

Ezen időtől fogva az örmények Beszterczén kivűl, mely városban lakott nevezett Oxendius püspök is, városokban és különféle falvakban lakoztak, u. m.: Görgény, Petele, Bátos, Felfalu, Gyergyó-Szt-Miklós és Csik-Szépviz.

Latinból: *Páll Bogdán.*

Az örökség.

III.

(2)

A medgyesi poros országúton, egy különös alak halad tova. Magas barna férfi, alig élte delén, de arcza legalább is kétszer öregebbnek mutatta. Vonásai hányattatást, szenvedést árultak el, a míg szemeiben könnyelmű szenvedély tüze csillogott. Bot se volt kezében, valami batyút se vitt magával, és kezeit kopottas nadrágja zsebébe mélyesztve, földre sütött, téveteg tekintettel nézve maga elé haladt előre.

Mondhatnám, hogy az egész ember úgy nézett ki, mint a megtestesült elzüllés, és egész megjelenése azt a benyomást tette, mintha a világon semmi sem érdekelné, semmi se bántaná s mindegy volna neki, ha abban a perczben elmulna minden, mi életét a világhoz köti, s vérét mozgásra hajtja.

De ez csak úgy látszott, mert ha a különös ember megállott útján és körülnézett úgy, mintha azt kérdezné magától, hogy mit is akar most ő, arczát ilyenkor szenvedélyes pír önté el, s szemei baljoslatúlag csillogtak fel.

— Még csak ezt kisértsük meg — mormogá — aztán legyen a mi lesz. S egy nagy sohajtással indult tovább. Ő tudta hová, miért? . . . .

Retezár Marczinak a boltját egy egész vármegye parasztsága ismerte Biharban. A paraszt-boltos, — a hogy portékája után hivták, — gazdag, jámbor örmény ember volt, a kinek holta napjáig egy hajszála se őszült volna meg, ha az Isten egy olyan fiúval nem áldotta volna meg, kinek a születése átok lett az öreg Retezár becsületes nevére, s pusztulás a vagyonára. A fiú kis korától kerülte az apja boltját, s gyerekes természetébe csakhamar belevésődött az a gondolat, hogy ő úrnak született; azért van az apjának pénze, hogy ő ne ugráljon, görnyedjen a pudli mellett, hanem az öreg egyszerű, szorgalmas életét lenézve, hozzádörgölődjék azokhoz, kiknek születése s vagyona hamar kiállitották a diplomát a semmittevő élet haszontalanságára.

Az egyedüli fiú áldása korán vált az átok érzésévé az öreg szívében. Egy iskola kerülő úrfi, — kire fejcsóválva nézett már diák korában minden professzora, — hamar tisztán láttatta, hogy jobb lett volna ha az isten-áldás elkerüli a Retezár-ház szerény lakóit, mert ha az öreg Retezár olykor benézett Kolozsvárra, hol a fia már a legemlegetettebb lumpja volt a jogászságnak, legfeljebb arra volt jó, hogy amúgy is vérző apai szivét folyton türelemre erőltesse, és verejtékkel keresett forintjaiból fizesse fiának adósságait, mit léha könnyelműség, és meglazult erkölcs szereztek, nővesztettek minduntalan.

A parasztok jóltevő boltosa, csaknem apja, igyekezett magát azzal a keresztényies érzéssel vigasztalni, hogy az Isten nem fogja talán így jutalmazni az ő becsületes életét, és elhozza az időt arra, hogy a fia lelke megtérüljön a jónak és jó lélekkel szorithatja már egyszer fiát szivére, mit annyira várt örömtelen életében.

Beh megérdemelte volna, és mennyire jó lett volna ez annak a veszendőnek indult embernek is, mert esze, viruló szép ifjúsága, mindarra látszottak lenni, hogy jelentős szerepet kapjon az élet milliónyi állomásai közül valamelyiken.

A remény, ha csalóka szédelgő is, de sok esetben felbátorit a hivésre. Így volt vele az öreg Retezár is, ki bár nyughatatlan gond közt, de hinni kezdte, hogy az ég majd enged örömet neki is. A jónak a szándékát azonban gyakran kicsúfolja a rossz.

Fiát várta éppen haza, karácsonyra. Maga a fiú irta meg bünbánó sorokban, hogy más élethez kezd, csak segitse hozzá az apja. Most még van a becsületén egy kis folt, egy csomó adosság, de ha ezt letörli, eltünik utána egész multja, és apja új embert ölel szivére a szent napon. Szegény öreg, szinte örömtől repeső szívvel irt vissza neki; annyi idő után először nevezte »Bogdi fiam«-nak, és egy egész kis vagyont zárt a levélbe.

Tisztitsa az meg a fiát minden régi nyügtől. . . . .

Így aztán nyugodtan várta a karácsonyt, és estére, mikorrá Bogdi jöttét várta, nagy vendégséget készitett a házában. Milyen örvendetes egy szép nap lesz ez.

Jó embernek sok jó barátja van, és így az öreg Retezár háza estére megtelt vendéggel; férfiúval, asszonynyal, leánynyal. Kit Retezár, kit Mimi az asszony, kit meg Kata a nagy leány hivott össze.

Minden percz siettette az órát, mikor Bogdi be fog lépni, és lesz túláradó öröm, midőn egyszer csak belépett a vidéki postás-legény, s jámbor köszönéssel, szemében résztvevő bánattal ad át az öreg Retezárnak egy táviratot. (A postamester is hivatalos volt a házhoz, de talán ezt olvasva jobbnak látta otthon maradni.)

— Sietős — mondá a postás — azt mondta a postamester úr.

A vendégek önkénytelenül néztek egymásra, de az öreg Retezár uralkodott előérzetén és nyugodtan egy kis pénzt adva a szolgának, mondá:

— Boldog felviradást, a postamester úrnak.

— Hasonlóképen — tudta alig kimondani a postaszolga, és feltünő gyorsan sietett ki az ajtón, mintha attól félt volna, a mi most következik.

Szívet facsaró jelenet következett is erre. Az öreg Retezár a mint felbontá a sürgönyt, egy pillantást vetett belé és a másik perczben hanyatt esett le a székről.

A szél érte. Hiába élesztgették; az orvos is hasztalan jött. Vége volt mindennek. Egygyel több lett azoknak a szerencsétleneknek a száma, kiket gyermekük rosszasága ölt meg.

Csak órák múlva jutott eszébe a szép, nagy leánynak a Katának, hogy a sürgönyt elolvassa. Talán jobb lett volna, ha nem is teszi. Nem az ő ártatlan kedélyének való volt azt olvasni, hogy a Bogdi egy úticzífra rossz leánynyal már napok óta megszökött, azt se tudják hova, és a sok adósságért, hamis váltóért most körözik országszerte. . . . .

A Retezár bátyja, egy tekintélyes kolozsvári öreg ember szánta rá magát e szomorú szerepre, ki aztán — a mikor Bogdi az apja halálának hirére haza került s bajait jól rosszul kiköszörülve az öreg boltot és házat eladva, anyját és testvérét koldussá semmizte ki szinlelt javulásával, — akkor magához vette az olyan érdemtelenül sujtott két némbert.

A fiúról egy ideig hallatszott a könnyelműek utálatos hire; majd senki se tudott róla.

Fenn élt Pesten, és egy egész sereg jómadárral sietett nyakára hágni az apja által verejtékkel keresett és anyjától szívtelenül elcsalt vagyonnak. A mint szokott lenni, sülyedt fokról-fokra. Egy napon már a szegények menházába se akarták éjjelre felvenni. Mikor rongyosan dideregve a felügyelő elé állott, ez kiutasitotta:

— Maga nem ide való!

— De lefizetem a dijamat.

— Menjen és pereljen a rendőrséggel. Az tiltotta ki még ebből az utolsó fedélből is. . . . .

— Nem tesz semmit, — sziszegte az elzüllött alak, és egykedvűen lépett ki a kapún a rejtelmes éjszakába. . . .

Most, ott haladt a medgyesi országúton. Hirtelen összébb huzta magán rongyos kabátját, és összes szakálltüskével boritott arczán simitott egyet.

— Mi ez? — mondá félhangosan, — szava van a szélnek is? — Ki beszél itt hozzám?

Talán az anyja hangját hallotta, vagy a szegény Katáét. . . . .

Hátha még az öreg Retezár átkát vélte hallani a zúgó szélben?

Egész testében összerázódott. De azért csakhamar tovább indult.

Törös Tivadar.

* * *

Az Appaffi kastély emlékövei.

Ősi dicsőségnek összetört maradványait kivánom itt bemutatni. . . . Az egyik kövön a szőlőfürtök, melyek a pánczél és kardból nöttek ki, a hős alaptevőt jelzik: »Me fecit fieri egregius Gregorius Appaffi de Apanagfalwa, Comes Comitatus Dobocensis ac magister Curiae Domini Reverendissimi Fratris Georgii Episcopi Váradiensis.[1]) 1552. E kő a nagytánczterem ajtaja felett diszeleg.

A második kő, melyen az oroszlán nyujtja a koronát, Gerendy Erzsébetnek emlékezetét örökité meg: »Én Appaffy Gergely az én atyámfiának Gerendy Erzsébetnek emlékezetére faragtattam ki eo czimerét erre. Anno 1567.« E kő a kastély hátsó kapúja alatt őrködik.

A régi mészárszék épületén talált feliratos kő III. Károly király czimerét mutatja, a melyet az Appaffi javak kincstári gondnoka: Szendrei János consiliarius akkor emelt, midőn a kastélyt megújitotta (1729).

A negyedik 1590-ből való kő s a kastély felső folyosóján levő ajtó felirata: »Turris fortissima, ad ipsam currit justus. Nomen Domini et exaltabitur.« [2])

---

[1]) Engem szült a derék apanagyfalúsi Appaffy Gergely, Dobokamegye főispánja és a főtisztelendö Frater György váradi püspök főudvarmestere.

[2]) A legerősebb torony, ehhez fut az igaz. Az Ur neve fel fog magasztaltatni.

A kastély belső udvarán levő lak felirata az 1564-ik évet örökité meg: »Domum hanc ex Dei Opt. Max. benignitate egregius Dn. Gregorius Appaffi de Apanagfalwa magister Curiae et consiliarius Serenissimi principis Dni. Dni. Joannis Secundi electi Regis Hungariae etc. sumptibus propriis e solo et a fundamento erigendam aedificandamque curavit, anno salutis MDLXIIII. 1)

Ezen öt kő, öt sebe a politikai viszonyoknak: a belvillongás-, árulás-, nagyzásnak, erőszak- és rút önzésnek. Adja Isten, hogy hazánk földjéből soha se újuljon ki e gyász emlék!

Ávedik Lukács.

Második Ártásesz.

IV.

Tráján a következő évben a párthusok ellen indult; a Tigrisen hajóhidon átkelvén ott — nagy örömére — az ügyeket felkavarva találta. A harczias nép között támadt viszályok az állam erejét megmérgezvén képtelenné tették azt, hogy sokáig ellent állhasson; Ctesiphont is bevette, hol e királynak leányát és arany trónját hatalmába ejtette. 2) A szomorú események leszoríták Chosroest a további teendők teréről; megfutott, a tartomány meghódolt s Assyria valamint Armenia is adófizetővé vált.

A mit az érintettekre nézve a külirók felhoznak, azokból nem lehet teljesen eligazódni; különben is a római adatok Tráján tettei és így Armeniának ez időbeli viszontagságos eseményei felett kevés világot árasztanak; amiért a zavart ügyek egyenes szálait feltalálni nehéz feladat. A

---

1) E házat a jó és nagy Isten kegyességéből a derék apanagyfalusi Appaffi Gergely főudvarmester és a felséges fejedelem II. János, Magyarország választott királyának consiliáriusa épitette alapjaiból, az üdvesség 1564. évében.

2) Vologesest a parthus királyságban követte első szülött fia Pacorus, Decebálnak szövetséges társa; Pacorust második fia Chosroes.

fényoldalt be nem fátyolozni, az árnyoldalt el nem rejteni; nem nagyitani, hanem a valót jelezni: ez szándoka nyugodt őszinteségünknek, midőn másokat nem mellőzve történetiróink munkásságának tisztes nyomait is követjük; az itészet sem ezt, sem amazt fel nem oldhatja, hallgatással el nem temetheti. A külirók szerint Tiridát után, ki Neró kezéből vette Armenia koronáját, ennek unokája Exedarus lépett a trónra, kinek helyébe a parthus Chosroes, elődjének Pacorusnak fiát, — mások szerint saját fivérét Phártámásirt (örmény szó: kincsvágyó) ültette be. Minden beavatkozás, mely más oldalról jó, alkalmatlan volt Trájánra nézve; ezért a kérdőre vont s gúnyosan felelő Chosroes kérésére Antiochiában az ő testvére Pharsamaspates nyerte el a koronát. 1)

Ezen kitérés után forduljon a figyelem azon már megindult forrongás felé, mely oly váratlanul útját vágja a hóditó terjeszkedési vágyainak. Tráján azt hitte, hogy Keleten a gyenge alapon nyugvó épületet megerősítette, holott csak külsőjét fehérítette ki. Antiochiában a hizelgők nyájas sorai gyülekezetében oly nagy földrengés támadt, mely a várossal együtt több tartományt megingatott. A hatalmas lökések a birodalom sorsára nézve baljóslatú hangot vittek a Titus által legyőzött zsidók füleibe. Újra föllázadtak; a zavar bámulatos mérvben fejlődött. Eljött tehát a csoportosulás ideje s a tiz évi táborozás alatt elnyelt országok fölébredtek. Tráján hanyatló egészsége miatt Rómába készül; ez alatt Mesopotámia Párthiának meghódolt; ez pedig a feltolt Phartamaspates királyt elűzte. Armeniában a nemzeti létezés jogosultságának erőre kapott öntu-

---

1) Dio. Cassius LXVIII Hist univ, Composée par ordre de Mesdames de France, Tome 7. Vailant, I k. Cantu. 6, k. 176 l. e kérdés bonyodalmaira vonatkozva nem a legteljesebb egyetértésben járnak el. Phartamasirról Chorenei emlitést sem tesz. Több ehhez hasonló s kiméletlen szigorral bonczolgatott, látszólagos meghasonlás kiegyenlítésére kulcsúl szolgál Chorenei angol forditóinak nyilatkozata: »Atque equidem ut verum fateamur, cur eos reges noster (Chorenensis) omittat, quos alii scriptores commemorant, causam novimus nullam, nisi forte, quum Armenia in plures partes divisa fuerit, provinciarum praefectos pro regibus ii habuerint, eoque nomine appellaverint.« L. Mos. Chor. L. 2, c. 51. jegyzetét.

data magának érvényt szerez és így e két ország szabadságának letarolt virágaiból Tráján homlokára tüzött »Armeniacus és parthicus« tiszteleti czím-füzér elsatnyulva szétfoszlik. Betegen érkezik meg Selinusba (Ciliciába), a hol tizenkilencz és egyfél évi uralkodás után életének 63-ik évében Kr. u. 117-ben meghalálozott; hamvait neje Plotina arany vederben vitte Rómába.

Hadvezére és Syria helytartója Hadrián, kit utódául neveztetett ki, Antiochiában császárnak üdvözöltetett. Eme spanyolfinak szülőhelye Róma; jelleme pompa és fényhajhászat, hiúság, irigység. — Elődjének egész élete hóditás volt; ő azzal nem gondolt, a forrongó kedélyek lecsöndesitése végett kész volt terjedelmes engedményekre. Armenia-, Mesopotámia- és Afrikába elhelyezett kapzsi hadait visszavonta; a király-választásban Armeniának szabad kezet adott; Párthiában a Tráján által trónfosztott Chosroes elfoglalhatta székét. A hagyományos Eufrat jelöltetett ki a birodalom keleti határául, miáltal Tráján törekvéseinek eredményei semmivé lettek. — Ezek folytán a szövetség Armeniával, melyre nagy szükség volt, megköttetett.

Róma időnkénti szerződésével, melyet az önsorsuk felett teljes szabadsággal határozni akaró két országgal kötött, rendesen tűzhányó hegy fölött állott. Alighogy a vallásukban keserűen meggyalázott zsidóknak Barkokheba alatti lázadása hatszázezer fölkelőnek vérében elfojtatott: Párthiából nyugtalanitó hírek kószálnak. Hadrián a szerződés szerint Armeniát is fölhivja, hogy a hadjárati mozgalom körébe lépjen. Kissé erős dolog volna állitani azt, hogy az újabb viszony a korábbi idegenkedést egész ragaszkodássá alakitotta át, mindazáltal Ártásesz Media határáig haladt. Hadrián a dologgal nem hamarkodott, mert azt hitte, hogy Chosroessel tartandó összejövetel a párthus kitörést meg fogja akadályozni. Ártásesz a rákmenetű táborozás alatt súlyos betegségbe esvén, visszasietett. Midőn az Árász folyamtól délre fekvő Máránt tartományba érkezett, már a halál révén volt. A tevékeny országnagynak Ábelnek reménye erős szálakkal kapcsolódik Diánához — kinek arany szobrát Magas-Armeniában, az Eufrát mellett

levő Eriza[1]) helységben a bálványozás őrültsége kiváló tiszteletben részesítette — s biztos kilátásba helyezé a betegnek, hogy az ország védnöke súlyos baját megenyhitendi. A feloszláshoz közel álló király hajlik a sürgető kérésekre. A jó szándékú Ábel Diánát zaklatandó, mohó erőfeszitéssel igyekszik leküzdeni a nagy távolságon kivűl a sürű erdőségek nehézségeit is, hogy feladatának idejekorán megfelelhessen. De a fejedelmileg nemes szív a láz súlya alatt, ragaszkodó sergének környezetében 40 évi uralkodása után megtört Kr. u. 128-ban.

A halálozás hirére az egész nemzet, mint egy ember feljajdult. Minden oldalról tömegesen özönlöttek a temetési ünnepélyre, melynek teljes világitásba helyzett rajza azért is tekinthető a valódi tények tükreül, minthogy az iró, aki arról oly melegen ir, külföldi[2]) s a történeteket fürkésző szemmel kisérvén, nem győzi magasztalni az érdekes látványúl szolgáló dísz- és kegyeletjeleneteket. — Arany koporsó, bársony mez, aranynyal áttört kir. fejdísz; az arany kard is előtérbe volt helyeztetve. A trón körül fiai és rokonai állottak, mellettök az udvari szolgálati személyzetnek osztályai; a főcsaládok fejei és satrapák fölfegyverkezett hadaik- és kibontott lobogóikkal tisztelettel állják körül a gyászravatalt. Az érczhangú tárogatók hivására megindult az óriási menet, melyet csendes mozgásban nyitottak meg a gyászba öltözött fiatal énekes nők, utánok a siránkozó asszonyok; az egészet bezárta a hangosan felzokogó népnek nagy tömege. Ami legjellemzőbb az, hogy nejei közül többen és meghittebbjeinek sürű csoportozata nem akarván tulélni királyukat, önként sorakoztak sírja körül, hogy átadják magukat a halálnak. — Midőn ily kegyeletes díszszel záratik be a királynak fényes multú élete, a szem hiában keresi annak föltétlen hivét, kinek tanácsával és közremüködésével szokta volt magát körülvenni. Egyszerű jelenlétével mennyi korholást foglalt volna magában a mindenki iránt zárkozott Ártávázdra nézve, ki semmit nem tanulva, semmit nem feledve mogorván nézett maga elé. Igen! Szêmpád a sirban feküdt már s csak is ott vált meg tőle önzéstelensége, a hősiesség és honfi erények örökéletű példáját állitván a történelmükre büszke nemzetek szemei elé.

---

[1]) Eráz örmény szó: álom, látomány, visio.

[2]) A görög Aristo, Hadrián alatt kitört zsidó lázadásról irt munkája Euseb előtt is ismeretes (Hist eccl. 4. 6.) Hazája Pella Judeában, aki a császár által a párthus ellen czélbavett hadjárat alatt Árṭásesz mellé rendelt díszőrség kiséretében titkári minőségben volt alkalmazva. M. Chorenensis, L 2. C 57.

A nagy férfiak rendesen vállalataik diadala előtt szoktak meghalni. Ártásesz szerencsés volt, hogy népe szellemi és anyagi jólétének fölemelésére irányzott szándéklatait valósítva láthatta. Ha tekintjük e viszontagságteljes multat, abból több lélekemelő tény emelkedik ki; Ártásesz életrajzán az érző kebelnek oka van föllelkesülni; mert amellett, hogy a nemzet szellemi fejlődésének örvendetes lendületet adott: a gazdászat-, kereskedelem-, ipar- és forgalom terén a sír lezárulását annyira tulélő emléket állított magának, hogy még a XI. században is fokozott elismerésben részesült tettei a zengzetes költészet varázsával feldiszítve mintegy delejerővel emelék a neve iránt hálás lelkeket. . . .

Markovich Jakab.

Vallási társulatainkról.

II.

A Szent-Anna társulat szabályai.

1. A szamosújvári asszonyok társulatának védnökei Szent-Joachim és Szent-Anna, az áldott Szűz-Mária szülei. A nővérek üljék meg Szent-Anna ünnepét nagy fénynyel és ájtatossággal; az nap tétessék ki a szentség, tartassék körmenet és egyházi beszéd. A felmerülő költségeket fedezze a társulat ládája. E napon gyónjék meg és áldozzék minden nővér.

2. Minden nővér mondjon el naponként Krisztus 5 sebének tiszteletére 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégy-et kérve Istent, hogy Szent-Joachim és Szent-Anna szószólására segítse e társulatot és terjeszsze az igaz, szent hitet a hitetlenek és pogányok között.

3. A ki e társulat tagjai közé akar iratkozni, előbb megkéri a nővéreket, hogy fogadják be, aztán megigéri, hogy az évi illetéket, mi az ő tetszésétől függ, évenként befizeti. Ez az illeték irassék be a társulat könyvébe — sorba.

4. Az új tag az nap, midőn beiratkozni akar, meggyon és áldozik; azután ő és még nehány nővér megkérik a tisztelendő káplán urat, hogy irja ez be annak nevét sajátkezűleg a Szent-Anna oltáránál a társulat könyvébe. Erre a beirt nővér többi nővéreivel térden állva mond 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Szent-Joachim és Szent-Anna tiszteletére, azután a káplán urral elmondja Szent-Anna imádságát.

5. E társulat nővérei 8 elöljárót választanak. Az elsőnek fő-nővér (elnök) a neve, a második a pénztárnok; a többi elöljárók tanácsos nevet viselnek; ezek minden gyűlésen jelen vannak és a beiratkozás sorrendje szerint ülnek az elnök és pénztárnok mellett.

6. A pénztárnok a nála levő, lakattal ellátott perselyt minden kedden átadja valamelyik nővérnek, hogy ez mise alatt alamizsnát gyűjtsön, de csak az asszonyoktól. A begyült összeget a nővérek az oltárra teendő viaszgyertya vásárlásra és egyébre forditják. A persely kulcsa az elnöknél áll.

7. E nyolcz elöljáró évenként Szent-Anna ünnepe előtt 3 nappal a főesperes házánál választatik szavazattal. Választás előtt az elöljáróság előbb számot ád működéséről, átadja a ládát tartalmával és az irományokkal együtt, azután lemond. Az lesz az elnök, ki legtöbb szavazatot kap, az utána következő a pénztárnok, a többi 6 tanácsos. Ha a nővérek a leköszönt elöljárókkal meg voltak elégedve, ismét a mult évieket választották meg. Választás után a főesperes ezeket irja a könyvbe: »E választást, mely előttem szabályszerűen ment végbe, jóváhagyom. Szamosújvártt . . . . N. N. főesperes.«

8. Még választanak 4 jámbor nővért, hogy ezek gondoskódjanak a beteg nővérekről.

9. A társulat ládája, mely zárral és lakattal van ellátva, az elnöknél áll. A zár kulcsát őrzi a pénztárnok és a lakat kulcsát az első tanácsos tartja magánál. E sza-

bályzatot havonként egyszer el kell olvasni, hogy minden nővér és fivér tudhassa kötelességét.

10. A társulat e ládába helyez még 5 könyvet. Egyikbe be kell irni a nővérek és fivérek neveit; a másodikba a mise-alapitványokat és a misék rendjét; a harmadikba a választást; a negyedikbe a clerus tagjait a költséget és az ötödikbe az évi tagdijakat.

11. Ládanyitás alkalmával mindenki mondjon fennállva egy Üdvözlégyet, záráskor pedig egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhalt nővérek lelkeiért.

12. A láda pénzéből senkinek se adjanak költsönt zálog nélkül. A zálog lehet: arany, ezüst, gyöngy vagy drágakő és a költsön vett összeg kétszeresét tegye. Kötelezvényre költsönt ne adjanak. A kamat 6 %.

13. Ha az adós kamatot nem tudna fizetni, vagy a zálogot kiváltani nem lenne képes, akkor előbb háromszor tudtára adják, hogy zálogja el fog adatni, azután a társulat férfi tagjai által megbecsültetik azt. Az eladás alkalmával kapott pénzből a társulat kihuzza a költsön adott összeget és ennek kamatját, a többit visszaadja a tulajdonosnak.

14. Van a társulatnak nehány férfi tagja is, ezek vegyék számba és gondozzák a zálogokat.

15. Az előljárók — ha valami emléket akarnának az egyházban csináltatni, úgy azt a nővérek tudta nélkül ne tegyék. A láda pénzét csak jótékony czélra, vagy alamizsnálkodásra forditsák.

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. A nővérek kötelesek Szent-Joachim és Szent-Anna oltárát, mi Kisasszony templomában van, tisztán tartani és mindazt megszerezni, mi ezen oltárhoz kell: ékitmény, viaszgyertya... A költséget, mi Szent-Anna ünnepén felmerül, a társulat hordozza. Az e napon tartandó énekes miséért 1 frtot adjon a társulat a papnak.

2. A főesperes rendel a társulatnak káplánt. A káplán ur köteles minden kedden a Szent-Anna oltáránál egy és így évenként 50 misét mondani; egyik kedden a társulat élő és másik kedden elhalt tagjaiért. A káplán urnak ád a társulat évenként 25 német forintot. Ha Isten megszaporítja a láda pénzét, akkor 50 frtot adjon a társulat a káplán urnak, hogy ez évenként 100 misét mondjon a Szent-Anna oltáránál; minden kedden és így évenként 50 misét az élő- ésminden pénteken tehát évenként 50 misét az elhalt nővérekért.

3. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság társulatánál a 4. § alatt fordul elő avval a különbséggel, hogy itt ‚Szent-Anna‘ oltára és a fivérek helyett ‚nővérek‘ szó fordul elő.)

4. (Az, mi a Szent-Háromság társulatánál 6. § alatt fordul elő.)

5. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság társulatánál a 11. § alatt fordul elő.)

6. Húsvét és karácsony ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizsna adassék.

7. A minden tiszteletreméltó Oxendius püspök ur lelkéért, ki nemcsak e város, alapitásáról-, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott (*որ՛մոր այս հայաքաղաքիս շինմանը ու ժողովրդիս հոգևոր պատճառ եղիլ*) évenként két misét mondasson a társulat.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel megerősitettük. Szamosújvártt 1729, az örmény időszámitás szerint 1178. jul. 15.

Stephánián-Roska István dr.
az erdélyi örmény egyházak látogatója. m. p.

Hoháneán Mèchithár János
a mélt. dr. ur jegyzője.

*

Eredeti örmény kéziratból közli: *Szongott Kristóf.*

Kisebb közlemények.

Statisztika a törökországi örményekről. A londoni »Echo« czimű lapban a mondott czim alatt az armenista Srumf tollából a következő levelet olvassuk: Uram! Mai vezérczikkében említést tesz arról, hogy a török kormány az Armenia nevezetet felcserélte evvel Kurdistán, »mivel sokkal több kurd lakik ebben az országban« (Török-Örményország). De az indokolásban foglalt állítást meggyöngiti a statisztika. Ugyanis ezen ország 2,000.000 lakossága áll 1,150.000 örményből, 410.000 törökből, 175.000 kurdból; a többiek (265.000) más és más nemzetiségekhez tartoznak. Erzerum, Álásgerd és a többi kerületben van 390.000 örmény, 80 ezer török és 10 ezer kurddal szemben; Vánban 154.000 örmény, 15 ezer török és 21 ezer kurddal szemben; Musban 118.000 örmény, 25 ezer török és 10 ezer kurddal szemben. A többi kerületekben is az örmények vannak nagy többségben... Srumfot, ki Londonban egyetemi tanár, jól ismeri az örmény közönség, örmény tárgyú érdekes dolgozataiból; a »L'Armenie«-nek is munkatársa.

Felfedezések az óskorból. Karstól egyenes irányban harmincznegyven kilométernyire, 6522 lábnyi magasságban a tenger szine fölött, 9000 láb magas hegyek által környékezve fekszik a körülbelöl 75 négyszög-kilométer nagyságú Csáldir tava. Ezen és egy, közelében levö másik tavon dr. Pantjuchov érdekes felfedezéseket tett. A tó északnyugati sarkában, a parttól négy-ötszáz láb távolságban, mesterségesen készült, ovalis alakú szigetre bukkant, a melynek kerülete körülbelöl: kétszázlábnyi. Különböző fajú tördelt kőből készült; a tó medre legfeljebb 15—20 lábnyi mélységű s nem hirtelen lejtős. Minden jel arra vall, hogy a sziget emberi kéz műve s kétségtelenül embereknek szolgált lakásúl vagy menedékhelyűl. A környék körös-körül erdötlen s bizonyára ilyen kopár volt az hajdanában is; ez adja magyarázatát, hogy itt az emberek az óskorban nem épitettek czölöpökön, mint másutt, hanem mesterséges sziget készitésére voltak utalva. A sziget régebben itt jóval nagyobb lehetett, s inkább kiemelkedhetett a vizből, mint jelenleg. Elhagyatva az emberek által, kitéve az elemek pusztitó hatásának, egyre kisebbé válik. A szigeten jelenleg a madarak nagy serge tanyázik, s a gondosan egymásra rakott kő alapzat felett vastag guano-réteg terül el. A Csáldir tavától mintegy tiz kilometernyire fekszik a 25 négyszögkilometer nagyságú Chosápin-tó, a melynek csak keleti partján vannak hegyek. E tóban és pedig annak északi részén tiz mesterségesen készült sziget található, melyek ma már alig emelkednek ki a vizből és fűvel vannak boritva. Ezen archipelagust egykor szintén emberek lakhatták. Jelenleg vad-réczék tanyája, a melyek tojásait a környékbeli örmények ezrivel szedik össze.

Irodalom és művészet.

Egy császár életéből. Mivel derék munkatársunk dr. Molnár Antal szakavatott tollal folyóiratunk februári és jelen füzetében az örmény eredetű keletrómai császárokról szól, alkalomszerűnek tartjuk e helyen ezen császárok egyikéről : Zimiscesről még egy-két sorban szólani. — Zimisces János Nagy-Örményország Dzoph tartományának Herapolis városában született 926-ban Kr. u. Családi neve Csêmêsgig (Չմշկիկ Csizmácska, kis csizma) miböl Byzánczban Zimisces-t csináltak. A nagynevű császár szülővárosát (Herapolis = tiszta vagy szent város) az örmények ma Chêmêsgádzáknak (Cshêmâsgáh dzákmán khághákh, Cshêmêsgig szülővárosa) ne-

vezik. Saját pénzt is veretett. A frank nagyságú ezüst pénz előlapján látható a császár mellképe; a koronás fő körül két felői neve olvasható: Ἰωαν. (János). A keret négy oldalán négy kis kereszt. A kereten kivűl e szavak: Ιησοῦς Χριστός νικᾶ (Jézus Krisztus, győzz. A hátsó oldalon ez van irva: Ιωάν(νης) ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτ(ωρ) Εὐσεβ(ής) βασιλεὺς Ρωμαίω(ν) [János, Kristusban istenfélő, független királya a rómaiaknak.]

Keleti hangszerek. A legszokásosabb hangszer Törökörményországban a pásztorsip. Menyegző alkalmával Vászpurágán falvaiban kis trombitat (zurná), a városokban sipot, mely a mi flotánkhoz vagy a perzsa nejhez hasonlit, tuf-ot és khemencshét (húros hangszerek) használnak. Erzerumban használatban van a csuthág, mi olyan mint a mi hegedűnk, rendesen lefelé tartják; a szánthur és a gánon. A szánthur majdnem olyan mint a mi czimbalmunk, ellenben a gánon alsó lapja bőr, melyre úgy vannak a bélhúrok erősitve, mint a hegedűn.

Közgazdasági élet.

Új kereskedelmi muzeum. A konstantinápolyi kereskedelmi kamara közlönyében megjelent egy szabályzat, melynek alapján a török fővárosban kereskedelmi muzeum szervezése engedélyeztetett. E szabályzat szerint a felállitandó muzeumnak két osztálya lesz: a törökországi és a külföldi termékek osztálya. A muzeum a külföldi török konzulatusok és a török kereskedelmi kamarák útján fogja beszerezni az ottani termékek kivitelét érdeklő üzletforgalmi adatokat, — s a gyári védjegyek oltalmát is közvetiti. A muzeumot egy részvénytársaság fogja létesiteni és vezetni.

Két világrész hidja. Gianno és Gourrier konstantinápolyi vállalkozók — Európa és Azsia közt hidat terveznek, melyet »Hamid hidjá«-nak akarnak elnevezni. A stambuli lapok leirása szerint a hid a török fővárostól az ázsiai Kiz-Kule déli részébe Essanieh-Iskelessi mellett Skutariig fog vezetni. Rajta vasút s különböző más járművek közlekedhetnek. A hid egész hosszát, (a viaduktokéval együtt) kétezer méterre tervezik, míg a hid középrésze, mely a viaduktok legszélsőbb oszlopai közt terül el, ezernégyszáz méternyi lesz. Szélességét a vállalkozók tizenöt, a tenger szine fölötti magasságát pedig negyven méterben állapitották meg — úgy, hogy a hajózás egyetlen nemét sem fogja akadályozni s alatta a legnagyobb gőzösök is elvonulhatnak. Az ázsiai oldalon a tengerparttal párhuzamosan ötszáz méter hosszúságban rakpartot épitenek. Ott rendezik be a raktárakat, a szénszállitmányok, a hajózási felszerelések, és egyéb czikkek számára. Az anatoliai vasút tetszés szerinti mennyiségben hozhatja oda a keletről érkező árúkat; melyeket azután onnan tovább szállitanak Európába.

Mi újság az örmény világban?

Asekián patriarkha a szultán által közelebbről kihallgatáson fogadtatott. Az audienczia — mint irják — mindkét részen megnyugtató eredménynyel végződött.

A kurdok közt. Nehány héttel ezelőtt Erzerumból — Londonba érkezett tudósitás szerint, egy Mus-tól nem messze eső faluban a kurdok rabló-bandája megtámadott egy örmény lakodalmi társaságot, hogy elrabolja a menyasszonyt. Az örménység természetesen ellenállást tanusitott a támadókkal szemben, s az erőszakos összeütközés alkalmával mindkét részen többen megsebesültek, a rablóvezér pedig meghalt; mire aztán a kurd rabló-banda többi tagjai elmenekültek.

A czár a sáhnak. Az örmény föld egyik részének uralkodója: az orosz czár, a másik rész uralkodójának: a perzsa sáhnak drága ajándékot küldött. Harmincz kirgiz telivér lovat vásárolt meg a minden perzsák uralkodója számára. A paripákat a perzsa fővárosban, Teheránban, európai minta szerint kiképezendő tűzérségi ütegnél fogják alkalmazni; az üteget képező négy aczél ágyút is a czár ajándékozta Nasreddin sáhnak.

Deljanov lemondása. Oroszország örmény kultuszminisztere, Deljanov, előrehaladt korára való tekintetből lemondását benyujtotta.

Orosz-török egyezség. Konstantinápolyból eredő hir szerint Orosz- és Törökország közt állitólag titkos egyezség jött volna létre aziránt, hogy az örmény politikai menekülteket a közös határról kölcsönösen visszaküldik. E hirt azonban mindenesetre fenntartással kell fogadni.

Rendjel-adományozás. Ágop pasa, a törökországi pénzügyminiszter, a szerb »Takova«-rend nagykeresztjével lett kitüntetve.

A szultán kegyelme. A mult havi füzetünkben emlitett kegyelmi tények kiegészitéseül meg kell emlitenünk, hogy a padisáh újabban még tizenegy örmény politikai vádlottnak kegyelmezett meg, a kik a nemzeti mozgalmak idejében letartóztattak.

Monarkhiánk a Keleten. Az »Independence Belg.« Bécsből keltezett kalandosnak látszó hire szerint Ausztria-Magyarország és Anglia legújabban megegyeztek volna Saloniki elfoglalása iránt. Ezen hir szerint Anglia kötelezte volna magát arra, hogy az esetleges birtokbavételt nem fogja ellenezni. Hogy viszont monarkhiánk ezzel szemben minő engedményeket tett? azt nem tudhatni; de azt hiszik, hogy Anglia politikáját Törökországban (Örményországban és Egyptomban) feltétlenül támogatni fogja. Az emlitett lap hosszabb politikai méltatást fűz e tudositáshoz; melynek alaposságához azonban önként érthetőleg sok kétely fér.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

Dr. Esztegár Vártán József.

Dr. Esztegár Vártán József.

1843 - 1886.

Azon idő óta, hogy a magyar nemzet bennünket örményeket szives vendégszeretettel befogadott, a magyarhoni örmény kolóniák sok jeles férfiút adtak a magyar hazának s az egyháznak, kik kiváló képességeik által fényt árasztottak az örmény névre. Ily jeles férfiú volt dr. Esztegár Vártán József a bécsi mechithárista-rend főapátja s selimbriai érsek, kinek életrajzát e nehány sorban adjuk.

Dr. Esztegár Vártán József született 1843. áugusztus 13-án Magyarhonban Szamosújvártt örmény kath. szülőktől. A keresztségben Adeodat — Bogdán — nevet nyert. Szülői Esztegár László és Korbuly Mária gyermeköket vallásos nevelésben részesiték; tanulótársai szerették s korát meghaladó komolysága miatt tisztelték. Hajlama a papi pálya iránt korán kitünt, úgy, hogy már 11 éves korában Bécsbe vitetett fel a mechitháristák zárdájába, hol gyors felfogása-, kitartó szorgalmával, kötelességeinek pontos teljesitésével tünt ki többi társai közül. A szerzetesi fogadalmat 1859 áugusztus 24-én tette le és 1862 szeptember 6-án — habár csak 19 éves volt — pappá szenteltetett. Felszentelése után széles működési kör jutott osztályrészeül; mint a szerzetesi jelöltek mestere, theologiai tanár, igazgató, helyettes főtitkár, kormánytanácsos a szerzet ügyeiben tekintélyes és kiváló részt vett. 1883-ban dr. Bosági Jakab főapátját Rómába kisérte és itt tudományos képzettsége, a tárgyalt ügyekben tanusított teljes tájékozottsága által az illetők figyelmét magára vonta. Mindenki úgy nézte őtet, mint a szerzet jövendő apátját

Az 1883 évi óktober elseje gyászba ölté a bécsi mechitharista rendet. A rend főapátja dr. Bosági Jakab jobblétre szenderült. P. Limondsián Timotheus, mint legidősebb kormánytanácsos vette át a rend kormányát s vezette az ügyeket az új főapát választásáig.

Nagy felelősség várt a rend tagjaira. A rend viszonyai a főapáti széken oly férfiút kivántak, kiben a tudományos képzettség, szeplőtlen élet és kormányzási képesség egyesüljön. Több tudományos és valóban szentéletű tagja volt a rendnek, kik hivatottsággal birtak a rend kormányát vezetni, de a rend tagjai a főapátra várakozó nagy feladatok tudatában a szavazatok kétharmadával 1884 július 12-én dr. Esztegár Vártánt választák meg főapátjuknak.

A káptalani gyűlés, melyen Vannutelli bécsi apostoli nunczius elnökölt s melynek főtárgya a főapát választása volt, a rend történetében más tekintetben is igen emlékezetreméltó volt; mert mint első tárgy e gyűlésben olvastatott fel és vétetett tudomásul a rend új szabályzata, a mikor dr. Esztegár Vártán határozott nyiltsággal a rendi szabályok szigora mellett foglalt állást.

Dr. Esztegár Vártánnak főapáttá lett megválasztása örömet hozott a rend tagjainak; szülővárosa Szamosújvár távirat útján fejezte ki szerencse-kivánatait és XIII. Leo szentséges atyánk ugyanazon év szeptember havában selimbriai érsekké nevezte ki.

Várva várt ünnepe volt a rendnek az 1884. év november 9-ike is, midőn a közszeretetben álló főapát az állami hivatalok képviselői jelenlétében Vannutelli érsek által érsekké szenteltetett föl. A rend házában adott lakomán több udvari, követségi kiváló egyéniség, s magas állású egyházi személy jelent meg. A lelkesedés tetőpontját érte

el, midőn a főapát pápa ő szentségét olasz és apostoli magyar királyunk ő felségét német nyelven köszönté fel.

Az ünnepélyek lefolyása után a főapát törhetlen akarattal a szerzet ügyeinek rendezéséhez fogott; akadályt nem ismerő munkásságának tisztelettel és elismeréssel adóztak a rend tagjai. Rövid ideig tartó kormányzata alatt a pápa ő szentsége s apostoli magyar királyunk rokonszenvével dicsekedhetett s reményt nyujtott, hogy a rend ügyei előnyös lendületet fognak venni.

Már 1885 pünkösd napján a XIII. Leo pápa ő szentsége által 1885 január 23-án helybenhagyott rendi szabályokat közzéteszi remek előszóval, melyben felszólitja a rend tagjait, hogy a szabályokban kijelölt úton haladjanak, mert csak úgy juthatnak el hivatásuk czéljához.[1] 1885. június havában meglátogatja a magyarhoni örmény kolóniákat: Szamosújvárt, Erzsébetvárost, a Kolozsvártt lakó örményeket s mindenütt lelkesült fogadtatásra talált. Szamosújvártt az indóháznál beláthatlan sokaság várja a vasúton érkező főapátot, ki is a plebánia-lakban a papság és a város üdvözletét szeretettel viszonozza. A szamosújvári örm. kath. egyház évkönyveiben kitörölhetlen betűkkel van beirva az 1885. évi Világosító-Szent-Gergely napja, midőn a főapát teljes segédlettel és díszben az ünnepi nagymisét tartá. Ily szivesen s örömmel fogadták Erzsébetvároson, Kolozsvártt, hol midőn a tiszteletére adott lakomán magyar nyelven mondott felköszöntőt, a lelkesedés határt nem ismert.

Bécsbe visszaérkezvén újra útra kelt »Kelet« felé, mert személyesen akarta látni kolostorait; a kolostorok ügyeit maga akarta megvizsgálni, hogy igazságosan kormányozhasson. Útja Konstantinápoly-, Aidyn-, Smyrnába valóságos diadal menet volt; mindenütt gyüjtött rendje érdekében — tapasztalokat.

1886 év május havában Rómába érkezett, hogy magát pápa ő szentségének bemutassa és a rend ügyeiben tárgyaljon; de nem hihette, hogy a bécsi anyakolostort többé nem fogja látni és nem fogja fogadni a bécsi rendtársak üdvözletét!! Rómából visszatértében 1886. június 23-án érte utól a halál Triestben.

---

[1] Constitutiones congregationis mechitaristarum Viennensium approbatae a Leone XIII. Pontifice optimo maximo, Viennae 1885.

Az általánosan kedvelt főapát váratlan halála nemcsak a rend tagjait rendítette meg, hanem mindazokat, kik a főapátot a közelben s a távolban ismerték. A főapát szülővárosa: Szamosújvár főegyházának nagy harangja búsan hirdeté a nagy veszteséget. A rend kormányához intézett számos részvétirat fényesen igazolta, hogy mennyire szerették az elhunytat. A rend elveszté benne édes atyját, büszkeségét! Porait Bécsbe hozták, nehány napig a templomban ravatalra helyezték és 1886. július 1-én dr. Angerer Eduard által tartott halotti gyászszertartás után a templom sirboltjába helyezték el a feltámadás nagy napjáig. Szamosújvár város közönsége jegyzőkönyvileg fejezte ki részvétét s fájdalmát és elhatározta, hogy arczképét megörökítteti. Sikerült arczképe már a plebánialak termét diszíti s örök időkre hirdetni fogja, hogy Szamosújvár, e nagy fiának emlékét méltó tiszteletben tartja!

Bárány Lukács.

Agathangelos örmény történetiró. *)

I.

Tiridat királynak és Világositó szent Gergelynek Agathangelos szerzői neve alatt ismert története kettős alakban, örményül és görögül jutott el hozzánk. A görög szöveg már a tizedik század elején ismeretes volt Metaphrastes Simeon előtt, ki azt saját irmodorában átdolgozta. A kézirat, melyet használt, teljesebb volt a florenczinél,

---

*) A. Gutschmid, Agathangelos (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 31-ik köt. (Leipzig, 1877.) — Langlois, Collection. I. stb. — Stilting, Acta 88. Septemb. VIII. — Agathangelos munkájának a mechithárista atyák által kiadott örmény szövege, Velencze, 1835. — Storia di Agatangelo, versione italiana. (Velencze, 1843.)

melyből Stilting jezsuita atya először bocsátotta közre e munkát. A görög szöveg alapját képezte egy még régibb, Nápolyban, a kilenczedik század során keletkezett latin feldolgozásnak. De a legilletékesebb tudósok egyező véleménye szerint nem a görög, hanem az örmény tekintendő a munka eredeti szövegének.

Hogy így van, kitetszik már a görög szövegnek miněműségéből is, a mely világosan felismerhetőleg magán viseli a forditásnak jellegét. A latin és bibliai kifejezésektől hemzsegő görög társalgási nyelven van irva, tele a legmerészebb szóösszetételekkel, melyek szembeszökően elárulják az eredeti lehetőleg hű visszaadásának igyekezetét. Az átültetés munkája különben szakértelemmel készült, a mit egyebek közt az örmény isten-neveknek az ismeretes görög isten-nevekre való átfordítása is tanúsit. De sürün fordulnak elő benne hibák és tévedések is. Hamis feltevés alapján például Khoszrov örmény királyt Ártáván, az utolsó parthus király testvérének nevezi, mert a fordító tudta, hogy Ártáván Valars fia volt s más örmény forrásokból az is ismeretes volt előtte, hogy Khoszrov is egy Valarsnak a fia; azonosította tehát az egyenlő nevű apákat, holott Dio Cassiusból tudjuk, hogy különböző személyek valának.

Más helyeken meg a forditó kiegyenliteni törekszik az örmény szövegben előforduló ellenmondásokat. Szent Rhipszima kisérőnőinek számát 32 helyett ismételve 33-ra teszi, mert az örmény szöveg előbbeni helyein ez a szám fordult elő. Gaina vértanúi halálánál az eredetiben emlitett két kisérőnő helyett háromról beszél, nyilván félreértve a négy czölöpöt, melyek mellett az örmény szöveg egy előbbeni pontja szerint a szent vértanúkat kinozták.

Egyes helyeken a forditó előtte érthetetlen kifejezéseket elhagyott, így p. két ízben a »Palhen ország« felemlitését s ezt a pontot is: »a vitéz néptörzsek és bátor katonák Chushán földjéről s azon túlról.« Néhol megengedte továbbá magának a hosszú eredetinek rövidebbre vonását; egy királyi beszédből p. az országok felsorolását csak részben forditja le. Egy hosszadalmas rendeletet »s a többi«-vel hamarosan félbeszakit, nyilván azért, mert tartalma egy nyomban rá következő rendeletben ismétlődik. Egyik szakaszból meg teljesen kihagyta »Világosító szent Gergely taná«-nak leforditását. Egészben véve azonban mindezeknek daczára el kell ismernünk, hogy épen a műnek történeti és politikai szempontból legfontosabb részeit hiven visszaadja a görög átültetés.

Igen érdekes a görög szövegben egy, az előszónak vége s Agathangelos sajátképeni elbeszélésének kezdete közé ékelt szakasz Artashir, Sasan fia hatalmának terjedéséről. Chorenei Mózes történeti művében, a mely szorosan hozzá alkalmazkodik Agathangeloshoz, a legcsekélyebb nyomaival sem találkozunk e szakasz tartalmának, és Pharbi Lázár is, megemlékezvén Agathangelos művéről, csakis az örmény szöveg bevezető sorait emeli ki (Agathangelos előadta s rendszeresen leirta az arsacida Ártában birodalmának hanyatlását s a fennhatóságát Ardashirnak, Sasan fiának), a miből teljes bizonyossággal következtethető, hogy a görög szöveg emlitettük szakasza mindkettejök előtt ismeretlen volt. Ehhez járul, hogy Agathangelos rákövetkező elbeszéléséhez viszonyitva egészen ellentétes irányzatot is árul el, Artashir dicsőitését czélozván, holott Agathangelos épen ellenkezőleg az ő örmény ellenfele irányában törekszik rokonszenvet kelteni.

A görög forditónak önkényes beékelésével van tehát dolgunk, a mely beékelésre indokul részint a tárgynak rokonsága, részint az a körülmény szolgálhatott, hogy magyarázatát találta benne az Agathangelos elbeszélésének elején foglalt azon állitás, hogy az örmény király rangra nézve a második volt a perzsa birodalomban.

Már Stilting megjegyzé, hogy a szóban forgó szakasz tartalma (Ártáván végzetes álmot álmodik, Artashir kedvesének segitségével legyőzi őt s megnyeri a perzsa birodalmat) szintúgy előfordul az új-perzsa történetiróknál is, csakhogy ezek a »kedves«-t nem Artadukt-nak, hanem Gulnar-nak nevezik. Firdusi a Sahnameh-ben az egyes részletekre nézve is épen ugy adja elő a történetet, míg Tabazi, kit az arab s újperzsa történetirók zöme követ, Artashirnak hatalomra jutásáról eltérő, szigorúbban történetileg tartott leirást ad. Firdusinak műve felnyulik a Chedinamehig, melyet Danischver III. Jezdegerd király megbizásából az I. Chosru

által gyüjtött »Királymondák« alapján Pehlevi-ben, 632—636-ban szerkesztett, s a melyet már 731-ben leforditottak arabra. A görög szöveg emlitettük szakaszának arab forrására való visszavezetése ellen szól, az időbeli valószinütlenségtől el is tekintve, a részleteknek, legalább Firdusihoz képest, aránytalanúl gazdagabb volta. Csak a »Pehlevi-könyv«-ből, a forrásból magából, vagy a szóhagyományból való leszármaztatás marad tehát fenn. A görög forditó nem mond el mindent, a mit tud; az összefüggésből kitetszik p. hogy egy, Ártáván elődeire vonatkozó rész kimaradt. Firdusi tanusága szerint pedig egy ily rész előzte közvetlenül meg a kérdéses elbeszélést a pehlevi-i királykönyv-ben, a melyből Tirdusi meritett. De a görög forditó szemei előtt kellett lennie annak is, a mi Firdusinál Ártávánnak Artashir által való legyőzetése után következik. Ha ugyanis annak kedvesét Gulnar helyett Artadukt-nak nevezi, úgy ez puszta összecserélés. Artadukt ugyanis annyit jelent, mint »Ártáván leánya,« s Firdusi-ból ismerjük Ártáván leányának történetét, a kit Ardashir trónralépése után feleségül vett. A görög szöveg s Firdusi beosztásának ezen egyenlősége közös irott forrásnak használatát feltételezi. Ám ha a szóban forgó fejezet valóban a pehlevi-i király könyvből vette eredetét, úgy Agathangelos görög forditójának nyilván az 555—642 évek között kellett végeznie munkáját. A Sassanidák története iránti oly mérvű érdeklődés, a minőt a kérdéses szakasz beékelése feltételez, görög olvasóknál a perzsa birodalom bukása után nem is lenne egy könnyen megmagyarázható.

Az Artadukt leánynév más irányban is felvilágositást nyujt nekünk. A Sassanidák korában nem ritkák a »dukt«-tal összetett nőnevek, s másfelől a leánynak az apai név vagy annak első része s a »dukt« szó összetétele útján való megjelölése specialis sajátosságát képezi az örménynek; a szóban forgó szakaszhoz tehát örmény közvetités útján kellett jutnia a görög forditónak. Ez a közvetités abból is állhatott, hogy Agathangelosnak forditója nem volt született görög, hanem örmény, a mi azért is valószinűnek látszik, hogy leginkább így magyarázhatók meg a forditásnak némely jellemző vonásai, nevezetesen a nem görögös szó-összetétek, az örmény mythologiában való jártasság s egyéb örmény történeti forrásoknak ismerete.

A dagályos, egész terjedelmében csakis az örmény szöveg élén közölt előszót csak kettő tartalmazza azon hét kézirat közül, melyeket a mechitháristák kiadásuknál felhasználtak. Kétségbe is lőn vonva az előszó hitelessége, ámbár maguk a mechitháristák is utalnak arra,*) hogy Chorenei Mózes és még világosabban Pharbi Lázár megemlékeznek ezen előszóról. Hitelessége ellen Langlois felhozza azt is, hogy hiányzik a görög forditásból. Elkerülte figyelmét, hogy a görög szöveg első mondatai kezdetben meglehetősen hű, később az eredetinek mondatain mind gyorsabban átsikamló körülirását adják az örmény előszó első harmadának, a melyben ismét és ismét összehasonlitgatja a történetbuvárt a kereskedővel, ki tengerre száll, hogy kincseket gyűjtsön. Mig azonban az eredeti szöveg ezt a hasonlatot terjedelmesebben is kifejti s a kincseket, melyeket a kereskedő hazavisz, párhuzamba helyezi a szerző által könyvében összegyüjtöttekkel, a görög forditó egyszerűen mellőzi az előljáró beszédnek utolsó két harmadát s áttér a dolognak érdemleges részére. A görög forditó ama rövidítéseinek egyikével van tehát dolgunk, a melyekről már fennebb is megemlékeztünk.

Dr. Molnár Antal.

Az új perzsa nyelv tulajdonitó s tárgyi ragjairól.

A finn-ugor nyelvek egynémelyikének az ige alanyragjain kivűl tárgyi ragjai is vannak, jelesen a mordvinban és a vogulban fordúl elő a tárgyi igeragozás, még pedig a mordvin nyelv az első személyt **ma** tárgyi raggal fejezi ki, p. o. **fasa-ma-k** (**fa-sa-ma-k**) »fúsz engem,« a második személyt **t**, **ta**, **dä**-vel jeleli,*) s a harmadikat **s**, **sa**-val s úgy látszik történetének egy régibb korszakában a számi különbséget is kitehette, p. o. **fa-sa-k** »fuv-(o)d,« **fa-sai-t** »fuv-(o)d öket.« A vogul tárgyi ragozás csak is a harmadik személyre szoritkozik, de kifejezi egyszersmind a számbeli különbséget is, ugyanis a harmadik személy egyesszámában **l**, **tä**, **ten**, **änl**, a kettősben **äg**, **äu** vagy csonkán **ä**, a többesben **än** a vogul ige tárgyi ragjai.[1] Ezen ragok pronominalis eredetét itt nem kutatjuk s csak azon egy megjegyzésre szoritkozunk, hogy abból, hogy a tárgyi ragozás az úgynevezett finn-ugor nyelvek kettejében előfordúl, korántsem következik, hogy ennek életképes csirája a többiben is meg lett volna. A magyar igének is tudvalevőleg két ragozása van, u. m. 1, az alanyi 2, a tárgyi s utóbbi a második s harmadik személyt illeti, p. o. látja, látlak. Vonatkozással az elébb mondottakra nem fogjuk feltünőnek tartani, ha a magyar nyelvvel legközelebbről rokon nyelvekben, minőknek a különböző török nyelvjárásokat, nevezetesen a keleti török dialectusait tartjuk, a tárgyi ragozás elő nem fordúltát észleljük. A latin irodalmi nyelv se ismeri a tárgyi ragozást s ez a népnyelv fenmaradt töredékeiben sem mutatkozik, mert a latin szenvedő alak képzése más szempont alá esik s mégis a neo-latin nyelvek közül egy némelyik ennek nyomait mutatja, igy p. o. az olasz igealakoknak a **lo**, **la**, **ci**, **vi** névmásokkal való összefüggése ilyennek mondható, p. o. **cavalo** »vedd el,« **gittalo** »dobd el« stb. A sémi nyelvekben a tárgyi ragozást dús virágzásban látjuk, még pedig ép annyira a déli, mint az éjszaki nyelvjárásokban. A héberből álljon itt például a Genesis XXXVII. fejezete 20-ik v.-nek e nehány mondatja: — — vĕnaharogehû vĕniśkilēhû bĕahhad habborôt vĕamarnû hhajjâh r̔âh akalāthû stb. »és megöljük őt s bedobjuk a viztartók egyikébe s azt mondjuk, hogy valamely vadállat megette,« olaszúl Diodati forditása szerint: »Ora dunque venite ed uccidiamo**lo** e poi gittiamo**lo** in una di queste fosse.« A héber s a mordvin és vogul példák közt fennforgó különbség abban áll, hogy mig az előbbeniben a tárgyrag a személyraghoz járúl, addig az utóbbiakban az az igető és személyrag közé ékelődik, tehát illeszkedése bensőbb és teljesebb amazénál. A mi már a tárgyrag anyagát illeti, az a sémi nyelvekben a megfelelő birtokragokkal ép oly szoros megegyezést mutat, mint a mordvin s vogul nyelvben, l. a vogul **kat-ä** »keze,« **kat an-l** »kezök« alakot, melyeknek **ä** birtokragja a **tä** tárgyi raggal egyazon s az **l** rag közös mind a kettővel.

---

*) Storia di Agatangelo, versione italiana, 201-ik lap.

[1] P. o. **fa-t-ä** »fú-l-ak.«

[1] L »Reguly Antal Hagyományai« kiadta Hunfalvy Pál (Pesten 1864), a 316, 317-ik lapokon.

Az új perzsa nyelvben a birtokragok az igéhez hozzájárulván, a tárgyeset vagy tulajdonitó értelmében szerepelnek, p. o. dûst mîdarämät »szeretlek« szószerint »barát tartalak,« mîdarämät ugyanis a következő alkotrészekből áll mi-dar-äm-ät melyeknek utolsója a 2-dik személy névmásának tárgyesete helyett áll (turā »téged«). Ugyanezen mondat az emlitettem módon kivűl még kétféleképen fejezhető ki, u. m. 1. turā dûst mî-daräm szószerint »téged barát tartok« 2, dûst-ät mi-dāräm szószerint »barátod tartom.« Ez utóbbi kifejezések elsejéhez nincs mit megjegyeznem, másodika azonban méltán feltünhet, mert ebben a latin szerkezet ilyen eseteiben előfordúló kettős accusativusa helyett a távolabbi tárgyhoz látszólag az igecselekmény közelebbi tárgyának, illetőleg a személyes névmásnak, birtokragja járúl. Az ilyen ragok ezen összefüggésben, ha nemcsak phonetikus alakjokra, hanem az általok teljesített grammatikai műveletre is tekintettel vagyunk, birtokragoknak nem nevezhetők, hanem helyesen a személyes névmás tárgyi ragjainak minősitendők. A perzsa nyelvtanok iróinak e különbséget tekinteten kivűl hagyniok nem volna szabad. Az ilyen mondat, mint durustäś bikun »tedd egyenessé,« »igazitsd meg« jelentéssel bir s nem azt jelenti, hogy »megegyenesitését, igazitását tedd.« — A tulajdonitó rag a tárgyi raggal teljesen megegyező s ez is változtathatja helyét, mint a hogy az itt következő példákból látni fogjuk.[1]) Sâh ûra gäss-ri dâd »a király neki egy várat adott« helyett a következő két kifejezés állhat, u. m. 1, śâh-äs gässri dâd 2, śâh gässri dâd-äś. E két utóbbi példák elsejében az äs rag távolról sem birtokrag, mert ez esetben a mondat azt tenné »királya egy várat adott« s nem volna kitéve, hogy

---

[1]) Példáinkat Wahrmund perzsa nyelvtanából vettük,

kinek adta. A két értelem közt nagy a különbség! Ilyen szerkezet se az ugor, se a sémi nyelvekben nem fordúl elő. Valamely személy tulajdonitó ragja valamely mutatónévmás alanyesetéhez is fűzhető, p. o. vä ängâ ki tu hāsir-ī bä-ānhâ-m ci kâr »és a midőn jelen vagy, mi dolgom van velek?« szószerint »és ott, a hol jelen vagy, velek enyém mi dolog?« Az anhâ-m ugyanis anhâ merā helyett áll, tehát bä anhâ-m »velek nekem« helyett áll. Az ilyenekben a tulajdonitó rag túltengését látjuk, illetőleg a mondat különböző részeihez való szabad hozzájárulását, mondhatnók szabad költözködését, mely azonban még sem határtalan, mert sem a praepositiókhoz, sem a vä »és« s ja »vagy« kötszókhoz, a tárgyi s tulajdonitó ragok nem járulhatnak. E mondatban härf-äs bi-zen »beszélj vele,« »beszélj neki« a 3. sz. tulajdonitó ragja a mondat tárgyát alkotó névszóhoz füződik s e szerint a közlött mondat előttünk világosabb szerkezetben így volna kifejezendő: ba û härf bi-zän »vele szót tegyél,« vagy pedig következőleg: ûrā härf bi zän »neki mondd« stb. A perzsa mind ezen kifejezéseket egyformán érti s neki ezek elseje nem homályosabb a többinél. A bi-gūj-äś »mondjad neki« igen szokott kifejezés a perzsában, a melyben az ûrā »neki« személyes névmási dativus helyett az illető névmás tulajdonitó ragja szerepel szoros csatlakozásban az igealakhoz. Az ilyen olasz mondatokban, mint non gettiamogli la colpa addosso »nem tulajdonitjuk a hibát neki,« — non ha voluto darmelo »nem akarta nekem adni« stb. a gli, me tulajdonitóragokként szerepelnek s a darmelo névi módban a tulajdonitórag (me) előzi meg a tárgyi ragot (lo). Az új perzsa nyelvben, ép úgy mint a sémi nyelvekben, a tárgyi és tulajdonitó ragok mindég az ige személyragjai után következnek, p. o. bi-gūjīd-äś »mondjátok neki.«

Vajjon az örmény nyelvben van e nyoma a tulajdonitó s tárgyi ragozásnak?[1])

Gr. Kuun Géza.

---

[1]) Az örményben nincs tulajdonitó és tárgyi ragozás; p. levelet irok: námág gê kêrém és a levelet irom: z námágê gê kêrém.
Szerk.

Álom volt.

— Sáházizján. —

Bánatomban elnyomott az álom.
S lelkem álmon kezde andalogni:
Láttam által a borús homályon
Az örmények csillagát ragyogni!
S az örmények szép versenyre gyúlva
Együtt küzdtek a nagy nemzetekkel;
Tünt az éj, az Isten köztük újra
S szeretetben egyesültek reggel.
S a napfénynek az idő meghódolt:
Örményország a szereteté lett,
Földjén, mely könnyel s vérrel folyó volt,
Kiszsendült az új, virágos élet....
Fölébredtem; s ím' a régi bánat
Rút kigyói a jövőt szisszegték:
Balsors veri még szegény hazámat!...
Sirjatok! Csak álom volt szerencsénk.

Rudnyánszky Gyula.

Képzelet és való.

— A kibékülés. —

I.

— Tehát nem nyujt már semmi reményt gyógyulásához orvos ur? kérdé az anya.

— Oh asszonyom! hogyan is kérdhet ilyet akkor, midőn a beteg utolsó pillanataiban van? hisz már vonaglik.

—Szegény, szegény leányom! — zokogja az anya — drága jó Terézem!

Ne sirjon anyám! — biztatja a nővér — ha őt elveszíti is, azért nem leend elhagyatva. Itt vagyok én s mindent el fogok követni, hogy életét kellemessé tegyem.

A beteg hallja ezeket; úgy szeretne szólni, úgy szeretné mondani:

— Kedves, drága jó anyám! adjon egy csókot hidegülő ajkaimra, hadd enyhitse e csók, e nehéz, kinos perczet! Nyissa fel az ablakot, hadd szivjam be az üde léget utoljára!

És szeretné mondani növérének:

— Hát még akkor is irigyem vagy, midőn látod, hogy az élettől meg kell válnom!? Még attól is meg akarsz fosztani, hogy szeretett anyám nehány könnyet szenteljen nekem, mely által kifejezze anyai szeretetét irántam, és bánatát elvesztésem fölött!? Oh hogyan lehetsz ily gonosz!?

Szeretné mondani ezeket, de nyelve megtagadja a szolgálatot... Már csak zürzavaros hangokat hall; szemei elhomályosulnak; lélekzete fogy... Érzi, hogy most válik meg lelke porhüvelyétől.... Egyszerre pehely könnyűvé válik; lerázta magáról a nehéz testet; már csupa lélek...

— Tehát ez a meghalás — gondolá magában — a melyen mindenkinek keresztül kell esnie s a melytől úgy borzadnak az emberek.

Épen körül akart tekinteni, hogy tájékozza magát, vajjon minő helyen van most, amint hirtelen előtte termett egy sápadt arczú, magas, sovány alak oly különös, a milyent eddig soha nem látott s feléje terjesztve ólom szinű szárnyait, magához ölelé őt és repült vele egyenes irányban, oly sebesen, mint a gondolat.

Egy helyen aztán megállott és elereszté őt.

— Ki lehet e csodálatos lény? — tünődék magában Teréz — és vajjon miként szólitsam meg őt? Itt a szellemek világában bizonyára mindenkit tegezni kell; hisz az Istent is — a legfőbb lényt — tegezni szokták. Aztán kérdé:

— Ki vagy?

— Én a halál vagyok! felelé a kérdezett.

— A halál! — gondolá Teréz csodálkozva — hisz a halált kaszával és irtozatos csúfnak képzelik a földön az emberek, ennek pedig nincs kaszája és nemis igen csúnya.

— Mit akarsz te velem? kérdezé.

— Nézz ide — mondá a halál — itt három út van. Ez itt jobbra fölfelé, a mennyországba vezet; itt közbűl egyenes irányban, a purgátoriumba; ott balra lefelé pedig a pokolba. Már most én kinézem a névsorból, hogy téged melyik helyre kell szállitani.

És szárnya alul elővett egy több oldalból álló kéziratot s lapozgatni kezdé.

— Látod e fehér, arany betűkkel irott lapot? Erre azok nevei vannak felirva, kiket Isten holtuk után azonnal bebocsát a mennyországba. . .

— Az én nevem is e lapra van irva ugy-e? szakitá félbe a beszédet Teréz.

— Hogyisne! Nem oly könnyű ám bejutni a mennyországba! A fehér lapra igen kevesen vanak feljegyezve. Örülj, ha neved a szürke lapon fog előtünni, fekete betűkkel és nem a fekete lapon, veres betűkkel, mert előbbin a purgátoriumba itélt lelkek nevei vannak följegyezve, utóbbin pedig azoké, kik az öröktűzre, a pokolra lettek érdemesek.

Teréz megborzadt; aztán nagyot sóhajtott.

— Nó ne busulj! — biztatá a halál. — Nem hiszem, hogy az öröktűzre lennél itélve. Lássuk csak! . . . Ime épen itt van legelsőnek a neved a szürke lapon. Hála Istennek! . . . Megvallom: sajnáltalak volna, hogy az örökkárhozatra juss. Hej pedig mennyi szép ifjú hölgy jutott

idáig oda! De szemeidből látom, hogy neked jó szíved volt, azért egészen fölébresztéd részvétemet.

S ezzel szárnya alul egy kürtöt vett elő s ajkaihoz emelé.

—Mit művelsz? kérdé Teréz remegve.

Hát ezt is megmagyarázom neked. Midőn a névsorból megtudom, hogy az általam ide hozott lélek hová tartozik, akkor, ha a mennyországban van a helye, úgy egyszer fuvok e kürtbe, ha a purgátoriumban, úgy kétszer, ha pedig a pokolban, úgy háromszor fuvok bele; ekkor eljön ide az illető és elszállitja a lelket rendeltetési helyére; én pedig dolgom után látok.

Oh halál! ne fújj a kürtödbe, hanem vigy el engem a mennyország ajtajáig s ott bizz sorsomra! könyörgött Teréz.

— Majd bizony! Oly dolgot művelek, amit nem biztak reám. Ilyet soha egy lélek sem kivánt tőlem. Azzal töltöm tán a drága időt, hogy téged oda vigyelek. S még bajba is jöhetnék, mert ezzel áthágnám a törvényt. . . De most veszem észre, hogy mennyi időt elfecséreltem a beszélgetéssel! Pedig nem szokásom a lelkekkel társalgásba bocsátkozni; te vagy az egyetlen, a kivel beszédbe eredtem. Reám roppant munka vár éjjel-nappal, mert naponta új névsor van kiállitva számomra, az ide szállitandó lelkekről. Ezek száma pedig, mint látod, felette sok. Azért vagyok ily halvány és fogyott, mert kimerit a sok strapáczió. . . De hadd fújjak a kürtömbe, aztán menjek dolgom után.

— Jaj édes jó halál! ha neked képzeted volna arról, hogy én mennyit szenvedtem életemben, anélkül, hogy erre érdemes lettem volna, hogy mily bizton reméltem, miszerint szenvedéseimért kárpótolva leendek azzal, hogy holtom után egyenesen bejutok a mennyországba, úgy megmentenél a purgátoriumban reám váró új szenvedésektől s teljesitenéd kérésemet!

Így szólt Teréz összekulcsolt kezekkel s oly keservesen, oly kétségbeesetten kezdett sirni, hogy a halált — a kit pedig kérlelhetetlennek neveznek az emberek — egészen meghatotta. Darabig még ellenkezett; végre aztán megadta magát, nem tudván a könnyeknek tovább ellentállani.

— Te egészen megbolonditasz engem! — mondá. — Jól van, megteszem a mire kérsz. Én tudom, hogy kikapok e törvényellenes tettemért, de tartok tőle, hogy te is meg fogod ezt bánni.

S ezzel kiterjesztve szárnyait magához ölelé Terézt és repült vele jobbra fölfelé, egyenesen a mennyország ajtajáig.

Itt letevé s anélkül, hogy bevárta volna szivességéért a Teréz köszönő szavait, gyorsan repült vissza lefelé.

Teréz a mint egyedül maradt körül sem tekintett, mert szemei valami delejes erőtől vonzatva, rátapadtak a mennyország ajtajára, mely tiszta szín-arany volt és úgy fénylett.

Aztán megnyomá a ragyogó gyémántos kilincset, de az nem engedett, az ajtó zárva volt. Ekkor erősen megzörgeté a kilincset és várakozott.

Egyszerre kulcs fordult meg belülről a zárban; felnyilt a mennyország ajtaja s egy szakállas férfiú jelent meg; kezében, ragyogó kövekkel kirakott, fényes kulcscsomot tartva.

— Ez bizonyosan szent Péter, — gondolá Teréz — Jézus reá bizta a mennyország kulcsait.

— Hogy kerülsz te ide árva lélek és hogyan merészelsz zörgetni a mennyország ajtaján? kérdé a férfi.

— Mielőtt kérdéseidre felelnék — szólt Teréz — engedd meg oh nagy férfiú, hogy én is kérdést intézzek hozzád! Ugy-e te szent Péter vagy?

— Igen; de hadd halljam feleletedet.

— Először is második kérdésedre felelek: Azért merészeltem zörgetni, mert irva vagyon: » . . . zörgessetek és megnyittatik nektek.« Már most azt is elmondom, hogy miként kerültem ide.

Aztán elbeszélte, hogy a halál miként könyörült meg rajta, látva az ő kétségbeesését és ide hozta őtet.

Szent-Péter végig hallgatta beszédét; arczán némi részvét kinyomata látszott, a mint kérdezé:

— És most mit akarsz?

— Esedezni előtted, hogy bocsáss be a boldogok honába!

— Ohó szegény lélek, nem addig van az! Ha Isten a tisztitóhelyre itélt, addig nem juthatsz be ide, míg csak legparányibb salak van rajtad. Arravaló a tisztitóhely, hogy ott a lelkek, miként az arany a tűz által, megtisztuljanak minden salaktól. Az Isten országába olyan nem jöhet be, kire csak egy makulányi bűnös folt van tapadva.

Teréz megborzadt. Aztán tetőtől talpig megmérve tekintetével szent Pétert, gondolá:

— Hogyan lehetséges az, hogy e férfiú háromszor megtagadta Jézust, mesterét, a világ megváltóját s mégis ily nagy hatalommal felruházott szent lett belőle, míg én ily vétket soha sem követtem el s mégis. . .

Szent-Péter félbeszakitá gondolatát.

— Leolvasom arczodról — mondá — hogy mit forgattál most a fejedben. . . Hja! én még életemben megbántam bűnömet és sok, igen sok keserű, fájó könyet ontottam ezért s egész életem czélja az lett, hogy jóvátegyem, mit uram mesterem ellen vétkeztem. Ha te is a földön megbántad volna minden bűnödet, ha vezekeltél volna ezekért, úgy most bejuthatnál az üdvösség honába. Tudod-e, hogy Isten jobban örül egy megtért bűnösnek, mint kilenczvenkilencz igaznak?

— Oh szent Péter! — mondá Teréz mélyen felsohajtva — ha a halál megkönyörült rajtam és ide hozott, légy te is könyörülettel irántam szenvedéseimért; ments meg attól, hogy újabb szenvedéseknek vettessem alá; bocsáss be a mennyországba!

A szent férfiú arczán újra látható lőn a részvét kifejezése.

— No hát beszéld el — szólt — hogy minő szenvedéseken estél keresztül; de szavaid mind igazak legyenek, mert hazugsággal csak nehezíted ügyedet.

— Én még a földön sem hazudtam soha! mondá Teréz sértődve. Légy meggyőződve, hogy amit elbeszélendek, az egy szóig mind igaz. Tehát kérlek figyelj; rövid leszek. . . .

Kritsa Klára.

* * *

Ártávázd és Dirán királyok.

(129—152.)

A kiért oly nagy gyász borult az országra, a legjobb honatya halála után, a bánatos szív árvaságának vérző fájdalmában új reménynyel nem kecsegtethette magát. Ártávázd, a családnak eme zavara, áldásra magot vetni nem tudott. Már kora ifjúságától fogva kalandos életet élvén, lelkét eszelős képzelmek és indulatok hevitették. A jellemeket hiven rajzoló történelem azt jegyezte fel róla, hogy minden idejét vadászati élvezetekben töltvén, azokban kereste dicsőségét és hogy annál zavartalanabb kényelmet élvezzen székében, fivéreit — a családi törvény ürügye alatt — a koronajoszágokba küldötte; minthogy pedig gyermektelen volt, Diránt mint trónörököst udvarában tartotta. Most már az elkapatottság szelétől hajtatva neki adja magát féktelen szenvedélyének. Az ős Ararátnak 5982′ magasságú éjszaki, úgynevezett borhegy oldalán van egy szomorú tér, csak egyes porló romok jelölik a néma pontot, hol csak kevéssel ezelőtt Ágori falú feküdt. A hagyomány szerint itt ültette Noe a szőlőt. Szokatlan kegyelettel tekintettek e hely felé az ősök s ugyanott községet alkotván az őshagyományok szálait megőrzendők az alantabb oldalon az Ararát vidéki nedvdús fajú néhány szőlőtő mivelésével tovább folytatták az ősatyának munkáját. Ártávázd a vadaknak neki gyürközött irtója, az annyi évezredek természeti forradalmait átélt méltóságos hegynek, a vulkáni kitörések rohama által megszaggatott sziklásai és leszakadt szirteinek nehézségei közt gázolva sokat járt-kelt e vadregényes vidéken, hol akkor az állatélet sok változatosságban és nagy számban társason fordult elő. Kábitó hatást gyakorolt lelkére az Ágori határainál forrásozó fekete, máskép borfolyónak partja is, hol a vizi és mocsári szárnyasok tarka csapatát körülkeritvén valódi csatát rendezett ellenök. A kürthang s vadkan vadászat mindig legkedvesebb élvezetei közé tartozott, evégett nagy kiséretével hátas paripára kelve áthalad Artaxata hidján. Ez volt a kalandokban gazdag és zürzavaros életének utolsó fejezete. Mintha a büntető szellem sujtaná rá az itélet ostorát, sebes vágtatva halad azon helyeken, hol a szem minden felől szirtek által van korlátozva. A romlás örvénye szélén lebegve, hogy a bajt teljesen orvosolhatlanná tegye, mint valóságos őrült a legnagyobb düh jeleivel sürgette lovát, észre sem véve mily tömkeleg felé sodorja önmagát. A ló fú nyugtalanul és kapál, mire leirhatlan jelenet következik, prüszögve neki iramodik a kábitó mélységnek s hóbortos gazdájával az örvény mélyére sülyedt, a melyből egyiknek sem sikerült megmenekülnie. Ez eseményt zavart lelki állapotának kell beszámitani, melynek gyengébb árnyalatai már ifjú korában láthatók voltak rajta. A történelem nem bocsátja meg neki a szükkeblűséget is, melyet atyja temetése alkalmával kitüntetett; ugyanis látva azt, hogy sokan hű ragaszkodásból önként ölelték a halált keblökre — önfeledtségében a követkző őrült kifakadásra engedte magát ragadtatni: »Távozol s magaddal ragadod az országot; én tehát a romok fölött uralkodjak?« A népnek itélőszéke igazságot szolgáltatott a király emlékének; ugyanis egy hir járta be az országot, mely szerint a sírba hanyatló atyának sujtó átkát hivta fel a duzzadozónak fejére. Itt az atya szava, az egész nemzetnek szava:

Mikor felkapsz lovadra és
Az Ararát hegyére mész
Vadászni: megfognak azon
Az erősek és egy vadon,
Sötét üregbe visznek el.
Szavad hiába esdekel:
Mert ott maradsz és a napot
Többé soha sem láthatod.

A monda szerint ott hever lánczokban Ararát egyik barlangjában, hol semmi eredménynyel nem biztató kinos működéstől sikert vár. Laktársai a testi és lelki nyomor, és a fogságot osztó egy pár vadász-eb. E láncz meg-megcsörren, mert a dühös, vonító állatok azt felbomlasztandók éjjel-nappal rágják, hogy a rendkivüli ember börtönéből elillanhasson. De a műhelyeikben izzadozó kovácsok sem hagyják a dolgot heves viszonzások nélkül; mert kalapácsaik csapásának kongása alatt a meglazult kapcsok mindegyre edződnek: egybeforrnak. — A napnak elhalványult fénye már rég elbucsúzott az ő látókörén, mindazáltal az ötödik században is a hiszékeny kovácsok vasárnapon is négy-öt ízben megüték az ülővasat, nehogy a munkaszünet alatt a lánczszemek elgyengülvén, sikerüljön a siratlanul eltüntnek elékerülni. A balga hír beszélte felőle azt is, hogy némi bűvész nők őtet kiskorában ördöggel cserélték volna fel. — A komolyan észlelő fölismerheti ebből, hogy a gonoszság bármily magas polczon ült, a fölötte pálczát törő közérzelem igaz uton járt. Ártávázd fekete törekvéseiről fű-fa beszél, beszél a multnak kegyelet sugalta emléke: a hagyomány szolgálatában nem csekély horderőre jutott Ágori is. — A szunnyadó óriási aknamű Ararát és az alatta elterülő nagy síkság szendergéséből fölserkenve 1840-ben egész tűzjátéktere volt a vulkáni rázkodásoknak, melyek június 20-ától fogva több mint hatvan napon át iszonyú szirtleszakadások kiséretében ismétlődtek. Szikráktól világitott füstoszlop gomolygott a légben mindent bekormositva s lávalepellel betakarva. Ez alkalommal az évezredek viharaival daczoló Ágori község is oly hosszú fennállás után romhalommá lett. De a mélázva virasztó ősök szelleme szólott az unokák megtörhetlen szivósságához s az új Ágori alantabb téren fölszállott a mélységből, hogy a nemzeti múlt tisztes ereklyéje, mely ekivül Ártávázd hobortjaival oly szoros kapcsolatban van, mintegy 180 házban lakó népség által — mint apáik adták — a jövő nemzedékek számára megtartassék.

Az előbbi összekuszált ügyek Diránnak, ki a rossznak útain bolyongott, jutnak kezébe. Szíve a gazdag teritékű lakomák és vadászat felé irányúlt; nála minden rendben volt, ha magasztalólag szólottak két kedves lováról, melyek tüskén-bokron keresztül mintegy a levegőbe vágva lábaikat, a szél sebességével versenyezni látszottak. Egy a főurak közül, kit hatalmi fénynyel elvakitani nem lehetett, ugyancsak fejére olvasott a jóhiszeműségben ringatodzó urának; ugyanis megengedtetvén neki, hogy a ménék egyikén saját ügyességét kifejthesse, szóla félig gúnyos mosolylyal: »Ha oly lovon ülhetnék, kitünőségben a királyt túlszárnyalnám.« A gúnyolónak rejtett fulánkja nem tette meg hatását s a

király tovább is magán engedte száradni a tétlenség foltját. A békekedvelő Antoninus Pius római császárral a szövetséget megújitván, a legjobb egyetértésben élt; miért is a császár neki 140-ben Kr. u. kir. koronát és bíbor palástot küldött, egyszersmind a római főuraság hirdetéseül emlékérmet veretett, melynek egyik lapján látható a császárnak borostyánnal koszorúzott feje, nevének följratával; a túlsón a császár alakja, amint kezét a biboros Dirán vállán nyugtatja, e szavakkal: »Rex Armeniis datus.«

Vologeses, a párthus király ezen kézfogásról, mely éles ellentétben állott országa érdekeivel, természetesen nem mulasztotta el tudomást venni; azért Armenia elleni készülődései zavarokra vezetendettek, ha Antoninus nevének varázsával közbe nem szól; erre a kardcsörtető hangok megszüntek.

A pompa bolygó fényében a családi viszonyok elodázhatlan rendezésével nem sokat törődött; a kir. háznak a koronajavakon tartózkodó s szélesen elágazott családokká szaporódott ‚hásdeni‘ tagjai *) szük térre szorulván, kénytelenek voltak azon várakozásuknak kifejezést adni, hogy a bajon nagyobb terjedelmű fekvőségeknek kijelölésével segitve legyen; ő pedig panaszaikat mintha nem is akarná meghallgatni, őket az I. Ártávázd által a család részére adományozott ‚ághiovidi‘ részekre utalja és igy kénytelenek voltak számosan a kijelölt vidékekre költözni.

Nemsokára bucsút vesz Artaxatától s Magas-Armenia hegyes vidékeinek tájaira irányozza szemeit. Itt ered a három nevezetes folyó Eufrat, Árász és Dsoroch; hegyei sótelepeikkel, sikjai a természettől oly dúsan megáldott vadjai-, halai- és szárnyasaival új tápingert nyujtottak neki arra, hogy azt főszínhelyévé tegye merész kalandjainak. Zermesz helységben királyi lakot épitvén, azt székvárosává tette. Kr. u. 144.

A rózsákon pihenő gazdának háza küszöbét örökösön sallangos vendégek tapossák. A zeneszó azt hirdeti, hogy lármás lakodalom van itt, mely gyökeres összeférhetlensé-

---

*) L. »Armenia« 1888. évfolyam 170 l.

gen alapul. Leánya Jeránák (Beatrix) az ellenszenv súlyos viszonyai közt kezet nyujt egy főrangú erős, bátor, de nem a leglovagiasabb alakú és az apró emberkék osztályához tartozó Bagarádnak. A nász véghez ment 139-ben s jött aztán az igazi lárma. Az ekkép megláncolt hölgy az égető fájdalom gyötrelmeivel búslakodván szeme közé kiáltá a rút férfiúnak, hogy ketten egy úton nem járhatnak. A két évi fogyhatlan izgalom izgalmat szült s elvégre is epés gúnyoráért a nő egyik kiváló ékétől, dús hajazatától megfosztottan botrányos tombolás között elüzetett. A győzelemittas ember, miután ily tüntetőleg lépett fel, meghökkent s félvén a fenyegető jövőtől lóra ült, futott s meg sem állott, miglen a méd határszéli végvidékre nem érkezett; mert jól tudá, hogy a magának szerzett nyomorú elégtétel által Dirán érzékenyen lőn érintve.

Diránnak 21 évi uralkodása háború nélkül folyt le; viselt dolgainak története alig volt egyéb, mint rajongó szeretet a mulatozás iránt. Életének homok-órája a vadászlakomák zajában a mily rögtön, ép oly gyászosan már végső perczeit járja. A történelem hangosan hirdeti, hogy Armenia hegyes vidékeinek téli zordonsága már az ó-világ hóditóinak példabeszéddé vált rémje volt; költők és történetirók élénk szinekkel ecsetelik annak borzalmait. Hósivatagjai a siralmas jeleneteknek halálig el nem mosódó képét irták be sok újabbkori utazónak szivébe; a sürün lehulló hó oly nagy tömegekben rakódik le az utakra, hogy az abban gázolónak készen kell lennie az elmerülésre; emberi nyomnak, ösvénynek híre-hamva sincsen. A király mindezekben nem lát akadályt s legvészesebb időben csavargásra adja magát. Meredek hegyoldaloktól körülzárt szük völgyszorosok nehézségeivel küzdve hiszi, hogy sikerülend neki a dühöngve kószáló hófuvatagon keresztül törnie. Mialatt ő és a komoly eshetőségre nézve vasazott élű hoszszú poznákkal ellátott kisérete bujdosnak a hóban: egy rémületes hózuhatag iszonyú robajjal gördül lefelé, melynek súlya alatt a már-már alig meglábolható örvények a kalandorok feje felett összecsapódnak; hideg ölelkezés volt ez, mely minden élőt az utolsó emberig agyonboritott. A megmentésökre küldött buzgó bajnokok az elsülyed-

teket jégbörtöneikből idejekorán nem szabadithatták ki.1) Ekkép fejezte be Dirán uralkodását Kr. u 152-ben. Legifjabb fivére lett utóda.

Markovich Jakab.

Vallási társulatainkról.

III.

— Befejező közlemény. —

A Világositó-Szent-Gergely társulat szabályai.

1. Szamosújvár város gazdái (nős férfiak) társulatának védnöke szent atyánk: Világosító-Gergely. A testvérek a Világositó ereklyéi feltalálásának ünnepét nagy fénynyel és ájtatossággal üljék meg. Ezen ünnepnapon minden testvér gyónjon meg és áldozzék, hogy ezen ünnep búcsújában, melylyel a Kisasszony temploma örökre bir, — részesülhessen. A mely testvér ezen ünnepnap nincs itthon, köteles más, közel eső ünnepnapon gyónni és áldozni.

2. Minden testvér mond naponként 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Krisztus urunk 5 sebének emlékére kérve Istent, hogy Világositó-Szent-Gergely szószóllására segitse e társulatot és terjeszsze az igaz vallást a hitetlenek és pogányok között.

3. A ki e társulat tagja akar lenni, megkér egy testvért, hogy ez jelentse be szándékát az elöljáróságnak. Ha befogadták, a beiratásért a ládának annyit ád, mennyit

---

1) A bármely mivelt államnak becsületet szerző intézmény szigorú történelmi igazságon alapul. Az előkelő család tagjai, a Czjunágának — czjun=hó — az álpesek átjáratait messze túlhaladó magaslatokon épitett karaván szállodákban tartózkodva a legélénkebben szervezett közlekedésben állottak egymással. Alapitási korára nézve messze, a régenmult időbe I. Vágharság (149—124. Kr. e) korára kell visszatérni. l. »Armenia« 1888. 210 l.

akar; azután megmondja, hogy ezután évenként tagdíjban mennyit fog a ládának adni; a jegyző az igéretet bevezeti egy könyvbe.

4. A beiratkozás napján előbb gyónni, áldozni kell; azután a provisorok megkérik a káplán urat, hogy sajátkezűleg irja be ennek nevét a Világosító-Szent-Gergely oltáránál a társulati tagok sorába. Beirás után az új testvér a provisorokkal együtt térdenállva mondjon el 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Világosítónk tiszteletére; azután a káplán urral elmondja a Szent-Gergely imádságát.

5. Minden testvér tartozik négy hétben egyszer, vagy a szükséghez képest többször is gyűlésbe menni.

6. E társulatnak 6 elöljárója van. Az elsőnek neve direktor, a többieké provisor. E 6 elöljárót szent Világosítónk ereklyéi feltalálásának ünnepe előtt 3 nappal választják. A választás előtt egy nappal a direktor a testvéreket felhivja, hogy választás napján gyűljenek össze a templomba és legyenek jelen a fogadalmi mise-áldozaton, mit a káplán ur mutatand be Szent-Gergely oltáránál a Szent-Léleknek. Innen a direktor házához mennek, hol előbb a mult év elöljárói adnak számot a főesperes jelenlétében és átadják a ládát a kincscsel és irományokkal együtt. Azután történik a választás; az új elôljárók közül az lesz a direktor, ki legtöbb szavazatot kapott. Ha a testvérek a mult évi elöljárókkal meg vannak elégedve, úgy azokat újra megválaszthatják. A választás eredményét bevezetik egy könyvbe; itt bejegyezik azt is, hogy mekkora a pénz-öszszeg, mit az elöljárók kezére adnak. A választást maga a főesperes hagyja helybe.

7. Ezeken kivűl választanak még két jámbor istenfélő testvért, kiknek kötelessége a haldokló vagyonos emberektől ezen társulat ládája számára alamizsnát kérni és a beteg testvérekről gondoskodni.

8. A társulat ládája, mely zárral és lakattal van ellátva, a direktornál áll, a zár kulcsa az első provisornál, a lakat kulcsa pedig a második provisornál áll. Ha az itt emlitett provisorok közül valamelyik útra kel, a kulcsot adja át az utána következő provisornak. E ládában tartják e szabályzatot, mit havonként egyszer fel kell olvasni

hogy a testvérek ismerjék kötelességeiket. Van még más öt könyv e ládában. (L. Szt-Háromság társulat h. §.)

9. Mikor kinyitják a ládát hajadonfővel fennállva mondjon el mindenki egy Üdvözlégyet, bezáráskor pedig egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhalt fivérek és nővérek lelkeiért.

10. A direktor és provisorok vigyázzanak arra, hogy a társulat ládája kárt ne szenvedjen. Semmi városi szükségletet ne fedezzenek innen, semmire ne költsenek innen, hanem csak irgalmassági cselekedetekre.

11. (L. a Szt-Háromság társulat n. §-át.)

12. (L. a Szt-Háromság társulat o §-át; alapitók szó helyett itt provisorok.)

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. A Világosító-Szent-Gergely társulatának oltára a Salamon-templomban levő Szent-Gergely oltár; mert a szentséges pápa ezen oltárnak örökös búcsút adott, mind az ereklyék feltalálásának ünnepére, mind minden péntek napra. Ha felépül a Szent-Háromság temploma, a társulat itt is épit Világosítónk tiszteletére egy oltárt. Gondoskodjék a társulat arról, hogy e két oltár ellássék ékitményekkel és viaszgyertyával. A testvérek Világosító-Szent-Gergely ereklyéi feltalálásának ünnepét üljék meg. (L. a Szent-Háromság társulatának 1 §-át.)

2. (L. a Szent-Háromság társulatának 2. §-át. — Minden szerdán mondassék mise a holtakért és minden csütörtökön az élőkért.)

3. (L a Szent-Háromság társulatának 4. §-át.)
4. » » » 5. §-át.)
5. » » » 6. §-át.)
6. » » » 11. §-át.)

7. Minden szegény örmény férfinek és minden nyomorult özvegy örmény asszonynak — mert ezek szégyelnek alamizsnát kérni, — a provisorok húsvét és karácsonykor a jövedelemhez képest a társulat ládájából alamizsnát oszszanak. Azért a két utolsó provisor nagykedden házról házra járjon perselylyel és gyüjtsön alamizsnát a szegények számára. A begyült pénzt átadják a direktornak,

ki a provisorokkal együtt még tesz ehhez a ládából, aztán kioszszák a szegény örmények között.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel is megerősitettük. Szamosújvártt 1729, örmény számitás szerint 1178, júl. 26.

Stephánián-Roska István dr.
az erdélyi örmény egyházak látogatója. m. p.

Hoháneán Mêchithár János
a mélt. dr. ur jegyzője.

*

Eredeti örmény kéziratból közli: *Szongott Kristóf.*

Nyilt levél a szerkesztőhöz.

Mivel a gyergyó-szt-miklósi »Szegény tanulókat segélyező egyesület«-ről szóló és az »Armenia« 1890. évfolyam deczemberi füzetében megjelent közlemény irója túlszerényen a szükségesnél is kevesebbet mond a gyergyó-szt-miklósi örmények közremüködéséről (az egész mit mond, ennyi: »az alapitók között sok örmény volt«), kötelességemnek tartom a mondott dolgozatot a következő sorokkal kiegésziteni.

Az emlitett egyesületnek 132 tagja közül 83 örmény. Ezen örmény tagok gyüjtések alkalmával nemcsak elviselt ruhadarabokat, hanem pénzt is, a röfös kereskedők pedig jelentékeny mennyiségű új kelmét adtak az egyesületnek; és az egyesület javára rendezett estélyek alkalmával gyakori felülfizetéseikkel gyarapitották pénztárát.

Ezeken kivül az örmény fiatal emberek saját költségeiken — de az egyesület javára — több, jövedelmező mulatságot rendeztek.

Az örmény hölgyek pedig a szegény leánykáknak szánt ruhák nagyobb részét ők maguk szabták ki és varrták meg; az egyesület estélyeit ritka tapintattal rendezték és annak egyéb teendőiben is tevékeny részt vettek; többen közülök a maguk számára vett kelméből is készitettek a szegény leánykáknak öltönyöket.

Ezekből világos, hogy a gyergyó-szt-miklósi szegény tanulókat segélyező egyletet, eddig (8 év alatt) kifejtett, sikeres működésében főképen a gyergyó-szt-miklósi örmények áldozatkészsége támogatta,*) mely annál nemesebb, mivel az egyesület — a szegénységet véve alapul — túlnyomólag más nemzetiségű tanulókat látott el öltöny-darabokkal és lábbelivel, anélkül hogy az örmények ezt bár egyszer roszalták volna.

Reménylem, hogy az egyesületet ezentúl is ily hathatós támogatásban fogják részesíteni az áldozatkész örmények!

Orel Máté,
a szegény tanulókat segélyező egyesület elnöke.

Kisebb közlemények.

A fényüzés korlátozása. A hazai örménység 1848-ig az örmény helységekben osztályokra volt osztva. A tanács meghatározta, hogy milyen lehet háztartása, ruházata, evőeszköze és a t. annak, ki az első, második, vagy harmadik osztályhoz tartozik — és azt, ki a határozat ellen vétett, pénzbirsággal büntette. Járt kezünkben egy a mult századból való eredeti örmény irat, mely az erzsébetvárosi levéltárhoz tartozik. Ebben több egyén neve van felsorolva, kik pénzbirsággal büntettettek, mivel a ruházatban nem tartották meg szigorúan a tanács határozatát. Az érdekes iratból ime a példák: Lengyel Vártán 6 frt büntetést fizetett, mert aranyszalú zsinoros nadrágot viselt. — Thorosz Lukács neje, ki ezüstcsipkével szegélyzett köténynyel ment templomba, 6 frttal büntettetett. — Pátrubán Márton leányára, kinek kéz-előjén arany-csipkét láttak, 3 frt birságot szabtak. — Vártig (Rózsa) leánya, ki paszománynyal füzte be magát, 4 frt büntetést fizetett. — Meghdesz Gergely felesége és nővére, kik aranyfonallal himzett keztyűt viseltek, együtt 4. 76 kr. büntetést fizettek. — Szárkisznak, Szenkovics Mártonnak, Vártig Tódornak, Jolbej Vártánnak, Várteresz Minásznak neje, Kêndovnak menye, Szentpéteri Kristófnak leánya keztyű viselésért egyenként

---

*) A mit nem tett meg az örmény ajkú K. K , mert nem akarta megsérteni a szerénységet, azt megtette a méltányos ügyvéd, a derék, de nem örmény O. M., ki nyilt kifejezést adott az igazságnak.
Szerk.

2.38 krral büntettettek. — Dsirach (Gyertyánfi) Miklós neje aranyfonállal himzett vőlegényi ingért 3 frt büntetést fizetett. — Der-Êszthephán Chácshádur (Pap-Istán Crucedatus) leánya, bársony mellényért, 480 pénzt fizetett. — Lázárék nászsüteményért 2.38 krt fizettek. — Végre Pátrubán Lukács, ki aranyfonállal himzett sapkát viselt, 2 fl. 38 krral büntettetett.

Jeruzsálem népviszonyai. Jeruzsálem a világ azon kévésszámú városaihoz tartozik, hol aránylag igen sok nyelvet beszélnek. Alig 50.000 lakója van a kereszténység e fővárosának és mégis 26 nyelvet beszélnek itt. Első az arab nyelv. Ez itt az uralkodó nyelv; e nélkül itt közlekedni nem lehet. A nyelvek sorában a második helyet foglalja el a török; azután jön az olasz, franczia, spanyol, német-zsidó, orosz, görög, örmény (az örmény ember arabul is tud; az Áchálczchá, Tiflis és Áchálkhálakból ide költözött zsidók is tudnak örményül, miért nagy segitségére vannak ezek az örmény zarándokoknak; a jeruzsálemi kereskedők közt is van elég, kik tudnak örményül), lengyel (lengyel-zsidó), német, angol, assyr, ibder, abyssiniai (Habes), tatár (krimi zsidók), tiszta török (melyben nincs perzsa-arab keverék; igy beszélnek a Bucharából ide költözött zsidók); bulgár, (bulgariai zsidók), szerb (szerbiai zsidók), oláh (romániai zsidók), zsidó nyelv (igy beszél a Jeruzsálemben született zsidó), atropatenei, cserkez, kurd, georgiai és czigány.

Irodalom és művészet.

Elhunyt orientalista. Moszkvában Emin János jeles orientalista halt el nemrég, kinek tudós hirnevét a Kis-Ázsia történetéről irt és franczia nyelven közrebocsátott nagy munkája alapitotta meg. Az orosz irodalom számos forditást köszön neki, nevezetesen az örmény történetirók (p. Csorenei) műveinek orosz forditását.

Két régi codex. Rómából érkezett hir szerint a Borgia-muzeum legújabban nevezetes örmény codexekkel gyarapódott, Ferrákian diárbekiri (tigránágerdi) püspök közbenjárása folytán. Az egyik codexet Sis városában irták, Konstantin, — a rupeniták dynastiájából származott — örmény fejedelem rendeletére, és pedig 1335-ik évben; míg a másik codex 1477-ből való. Mindkettő becses régiség.

Közgazdasági élet.

Magyarország és a Kelet. Széchényi István gróf nagy elméjének egyik maradandó terméke a gondolat, melyet az általánossá vált jelszó fejez ki: »Keletre magyar!« Az utóbbi időben, különösen a konzularis biráskodásról folyt képviselőházi-vita alatt újból időszerűvé vált kérdés: külkereskedelmünk fejlődési iránya, mely hazánkat, geographiai helyzeténél fogva is, főleg a keleti államok felé tereli. Sokszor elmondott dolog, hogy Magyarország leginkább a Keleten talál kevésbbé fejlett ipart és kereskedelmet, ellenben sok millióra ment népet, mely polgárosodás útján haladni akar avagy haladni kénytelen; s mert mi vagyunk az ö legközvetlenebb európai szomszédjuk, tőlünk szerezhetik meg legkönnyebben mind azt, a mire szükségleteik fedezése tekintetéből rá vannak utalva. Ez az oka azon mindinkább általánossá vált meggyőződésnek: hogy hazai termékeink számára legjobb piaczot a Keleten találhatunk, — mint a fejlődöttebb Nyugaton egyelőre hiába keresnénk; mert alig szenved kétséget, hogy ma még a legtöbb üzletágra nézve ennek a versenyét kiállani képesek nem lehetünk, — szemben az egészben véve eröteljesebb iparral és fejlettebb kereskedelemmel.

Kulkereskedelmünk jövőjéről, az »Erdélyi Hiradó«-ban, a következő irányeszméket olvassuk: Szomorú a jelenség, hogy kereskedelmi mérlegünk a Balkán csaknem minden államával szemben passziv, holott mi volnánk a keleti szükséglet hivatott kielégitői. De mindinkább meg kell győződnünk róla, hogy ez a hivatottság mesebeli fogalom. Megnyilt a budapest-konstantinápolyi forgalom is, s félő, hogy nem tesz Magyarországnak egyéb szolgálatot, mint azt, hogy átviteli helyévé avatja idegen országok iparczikkeinek, melyek hazánkon keresztül sietnek a keleti piaczokra. Mi pedig maradunk mindenben a régiek: ássuk, szántjuk a földet, emésztjük erejét, holott tudnunk kellene, hogy a gazdasági egyoloidalúság, reánk nézve a romlással egyértelmű. A mi keleti hivatásunk, azonkivűl, hogy Oroszország terjeszkedését gátoljuk, egészen kulturai és gazdasági. Közvetiteni a nyugati műveltséget. Kezünkbe keriteni a Kelet és Nyugat közt a kereskedelmet. Piaczokat keresni iparunk számára. Ellátni a keleti népek szükségleteit a magyar ipar termelvényeivel. Ez irányban kell erélyesebb lépéseket tennünk! A keleti kereskedelmet, a Kelet feletti gazdasági uralmat kell kezünkbe keriteni.... És, hogy a Keletre való terjeszkedés békés — ipari, kereskedelmi, forgalmi — feladata főleg reánk nézve annyira parancsolók, azt nemcsak a történelmi fejlődés bizonyitja; nemcsak a nemzetközi küzdelem természetes fejlődése veti föl előttünk; — mikor látjuk, hogy a távol nyugati-nemzetek is mily erőfeszitéssel iparkodnak ott, majd nem minden ponton állást foglalni, — hanem egyszersmind az a létjogosultság is, melyet a történelemben is hasonló feladatok teljesitésével szereztünk eddig is meg. A melyeknek részben változott ugyan formájuk, de mindazonáltal a dolog lényege most is az, hogy ha mi nem leszünk képesek a nyugati civilisátiót Kelettel kozvetiteni, a Nyugat ugyan nem fog semmiben reánk szorulni, hanem azon mértékben ignorálni fog minket minden nemzetközi mérlegében, (a politikaiban és anyagiban egyaránt) a melyben ezen feladattól visszavonulunk. De ha pusztán anyagi oldalról tekintjük is csak a dolgokat — a keleti piaczokat okvetlen el kell foglalnunk, mert Nyugat felé mindinkább megnehezül kereskedelmünk!

Mi újság az örmény világban?

† KAPATÁN MÁRTON, kanonok, kinek arczképét és életrajzát folyóiratunk tavali évfolyamának 11-dik füzetében adtuk, márczius hó 8-án jobblétre szenderült. Még mikor Gyulafehérvártt lakott oly súlyos betegségbe esett, hogy mindenki azt mondá: »Még csak napjai vannak.« És Isten kegyelme, melyért naponként imádkozott, a napokból Szamosújvártt éveket csinált. Szülővárosában még hét évet élt. Boldogult mihelyt érezte, hogy végperczei közelednek, végrendeletet csinált, azután meggyónt és felvette az utolsó kenetet. Vasárnap reggel két órakor szállott fel az Isten és emberek előtt kedves kanonok lelke Teremtőjéhez; erre megkondult a plebániai templom nagyharangja, melynek szomorú hangja felkölté csendes városunk lakóit — nagyot úgy mint kicsinyt — hogy imádkozzanak az árvák elköltözött jószivű atyjának lelki nyugalmáért. — Szamosújvártt 1858-ig az a szokás divott, hogy a holtakat délelőtt temették el; elvitték a holt-testet a temető kápolnájába, ott letették, aztán a pap itt előbb misét mondott az elhunytnak lelkéért — és csak azután vitték el a testet a sirhoz. Keleten most is tartják e szokást. — Kapatán temetése is reggel történt (márcz. 10-én, délelőtt 9 órakor.) Örmény szertartás szerint temették el. Igen sokan gyültek a halottasházhoz. Az idő kedvezett. Sok viaszgyertyát osztottak szét e nagy temetés alkalmával. Ott volt a városi tisztikar, a gör. kath. káptalan, a növendékpapság, a gymnasium és népiskola gyászlobogókkal, az árvaintézet, a timár és szőcsipar-társulat és az egész polgárság. A gyulafehérvári káptalant Fábián Sándor kanonok képviselte. Mind a 7 örmény pap tett szolgálatot. Csákány Adeodát temette, ötön vitték a testet (hatodik volt a helybeli szentferenczrendi zárda főnöke) a hetedik czeremoniárius volt . . . A menet elérkezett a plebániai templomba; erre a holttestet letették a templom közepén elkészitett emelvényre, mig a papok minden oltárnál misét mondottak; azután levitték a sirboltba. A nagy sokaság közt talán egyetlen egy tisztelője sem volt, ki eltávozása alkalmával ne rebegte volna el e szavakat: »Adj Uram neki örök nyugadalmat!«

Lázárev-féle akadémiából. 1890 máj. 10-én mult el 70 esztendeje annak, hogy a Lázárev-féle akadémia megnyilott Moszkvában. Ezen szükséges tanintézet fennállásának évfordulóját okt. 24-én ülte meg fényesen. Az nap nem tartottak az akadémián előadást; 11 órakor az összes örmény tanulók templomba mentek, hol a tanuló ifjúság énekkara énekelt. Ott voltak a templomban a Lázárev-féle akadémia volt növendékei, a moszkvai egyetem örmény hallgatói, a moszkvai örmény közönség és még sok más kiváló egyén. Templom után az akadémia nagy termében gyült össze az ünneplő közönség; itt előbb megkoszorúzták az alapitó Gházár (Lázár) ághá és két fia Hovhánnesz (János) és Hovágim (Joakim) olajfestésű arczképeit és Chácshádur ághá mellszobrát, ki 1866-ban

midőn az akadémia fennállásának 50 éves jubileumát ülte, az ősei által alapitott örmény akadémiának 200.000 rubelt adott (326.000 frt.) Már tele volt zsufolásig a terem, midőn felment a szónoki állványra az akadémia jelenlegi derék igazgatója: Khánáneáncz György és egy csinos beszédben visszapillantást vetett az akadémia multjára. Kifejtette azt, hogy mily jelentékeny szolgálatot tett ez a tanintézet az országnak különösen a keleti nyelvek tanitásával. — Az akadémia felett a felügyelői tisztelt kezdet óta maga az alapitó család gyakorolta; de mivel Chácshádur ághának figyermeke nem volt, a felügyelőség a család egy másik ágára: az Ábámelik-Lázáreán családra (veje) szállott. Napjainkban az akadémia felügyelője Ábámelik-Lázáreán Simon. Az akadémia alaptőkéje 900.000 rubel. A növendékek $^2/_3$-a mindig örmény; az intézet szegény örmény tanulók számára alapittatott, kik itt ingyen ellátásban részesülnek. Az igazgató után a neves ethnographus Chálátheán szólott. A sok szép beszéd közül itt ki kell emelnünk az új-náchicseváni örménység képviselőjének Csálchucseán (ki maga is hallgatója volt a Lázárev-féle akadémiának) szép latin beszédét. A kik jelen nem lehettek az ünnepélyen, távirattal üdvözölték az akadémiát. A felügyelőség olyan lelkiismeretes gazdálkodást folytat, hogy 6 év alatt 32.000 rubelt takaritott meg.

Anglia és a török reformok. A berlini béke, mint már lapunkban is sokszor emlitve volt, tudvalevőleg arra kötelezte a szultánt, hogy bizonyos adminisztrativ reformokat léptessen életbe birodalmának az örmények által lakott vidékein. Angol részről több izben megsürgették ugyan már a portát a reformok miatt, de valami lényeges ez irányban még mindig nem történt, habár tagadhatatlan, hogy az európai korszellem a török államkormányzatra sem maradt minden befolyás nélkül. Közelebbről az angol felsőházban erre vonatkozólag azon eszmét vetették föl: nem lenne-e czélszerű, ha Anglia arra használná befolyását, hogy a szultán alkotmányt engedélyezzen alattvalóinak, s az államszervezetet a képviseleti rendszer alapjára fektetné, — a mint a hetvenes években az örmény származású Mithád pasa (Törökország egyik legnagyobb államférfia) tett is már egy kisérletet a parlamentaris kormányrendszer meghonositására. Salisbury lord, külügyminiszter azonban a fölvetett eszmére nézve oly értelmű választ adott, hogy az alkotmányosság valamely nép javára csak ugy szolgálhat, ha nem valamely külső pressio folytán létesül; s ennélfogva megtagadott ez ügyben minden kezdeményezést, melynek gyakorlati hatása — nézete szerint — ugy sem lehetne! Ha — ugymond — a szultán meg akarja osztani korlátlan hatalmát alattvalóival, ez bizonyára igen hasznos lehetne mindkettőjükre; de kényszeriteni reá s főleg a kényszert külföldről alkalmazni egyáltalán nem lehet.

Melkhon khán, volt londoni perzsa nagykövetet a sáh megfosztotta czimétől és rangjától; mint irják, a volt nagykövet vonakodott a sáh londoni tartozásait kifizetni. Az erről szóló hirlapi tudósitás kissé homályos.

Ágop pasa, Törökország örmény pénzügyminisztere, mint irják, ezen állásáról lemondott, s csak a szultáni »civilista-miniszter« tárczáját tartotta meg. Az ez időszerint rendelkezésünkre álló hirek szerint a pénzügyminiszter lemondásának oka nemcsak az, hogy régóta nézet-eljérés van közte és a török nagyvezér között, — hanem egyszersmind a hadügyi és tengerészeti miniszterrel való ellenkezés is. Ágop pasa ugyanis centralisalni akarta a szállitási ügyeket, hogy ez által sok visszaélést megszüntessen, s azonfelül a hadügyi költségvetést redukálni akarta. — Ugyanezen minisztervalságra nézve a »*Politischer Correspondenz*« azt irja, hogy Ágop pasa hirtelen lemondása, mint beavatott körökben állitják, legkevésbbé sem kegyvesztés következménye, mert Ágop továbbra is a civilista minisztere marad, s mint ilyen előreláthatólag ezután is ő lesz a pénzügyminiszterium intellektualis vezetője; az új névleges pénzügyminiszternek pedig, a ki válószinűleg Nazis efendi lesz, csak miniszteri czimmel felruházott államtitkári szerep jut. Ágop pasának, mondja továbbá az idézett forrás, az európai pénzköröknél *főkép jellemességeért volt nagy tekintélye*; mert pénzügyi műveleteit éppen nem lehet nagyszabásúaknak nevezni, a mennyiben még azt az igéretet sem válthatta be, melyet a miniszteri szék elfoglalásakor tett, hogy a hivatalnokok és katonák rendesen és pontosan fogják kapni fizetéseiket; sőt azt mondják, hogy azok a hátralékok talán még soha sem voltak olyan nagyok, mint ez idő szerint. — *Nagy munkaerejét és munkakedvét*, valamint azt a buzgóságát, melylyel a költségvetésben az egyensúlyt helyreállitani igyekezett, mindenki dicsérettel emliti; ez utóbbi czél elérése végett minden irányban kiméletlenül járt el, s talán éppen e miatt kellett lemondania. — A »*Nemzet*« külföldi rovatában erre vonatkozólag a következőket olvassuk: Ágop pasának, a török pénzügyministernek, táviratilag már jelentett lemondása oly hirtelen jött, hogy hamarosan meg sem lehetett itélni, hogy ez mily benyomást gyakorolt a konstantinápolyi diplomácziai és pénzkörökre. Nem lehet mondani, hogy Ágop pasának visszalépése a szultán kegyének elvesztését jelenti, mert Agop pasa ezután is a szultán civillistájának minisztere marad, tehát jelentékeny befolyású ember. Hivatalában nagyon sokat dolgozott. Főtörekvése arra irányult, hogy az egyensúlyt az államháztartásban helyreállitsa s a legjobb szándék vezérelte minden tettében, bár czélja elérésében sokszor nem volt tisztában az erre vezető eszközökkel. S a mi egy török pénzügyminiszternél nem fölösleges dolog, *személyes becsületessége is* kiemelendő. Ezzel vivta ki azt, hogy nevét Európában bizonyos *tisztelettel* mondják ki.

* * *

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

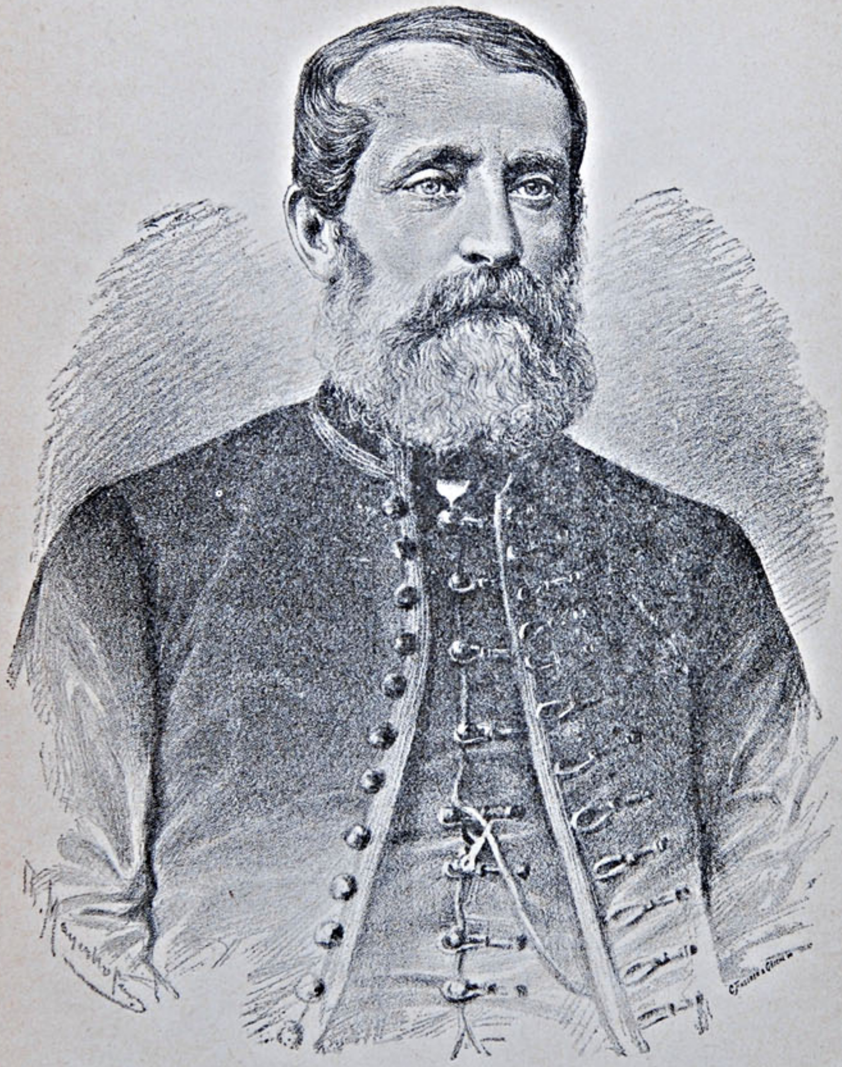

Lukács György,
a magyar belügyminiszterium államtitkára.

DÁVID ANTA
191 MAJ 1
KÉZDI VÁSÁRHELYT

Lukács György.

Jól esik irni e derék férfiúról. Kezünkben hevesen mozog a toll; őszinte lelkesedést érzünk a szorgalmas munka e hű emberéről irva. — Mert Lukács György életének, működésének jelszava a lankadhatatlan munka volt. Ez kisérte végig hosszú pályáján s ez vezérli ma is, midőn fáradságainak gyömölcsét: a gondtalan nyugalmat élvezhetné. Előkelő családból származott, az igaz; de ez fényes haladásával semmi összefüggésben nincs. A létrának minden egyes fokára saját erejéből jutott. Elvégezte iskoláit, gyakorló éveit: ügyvéd lett, de e mellett lelkének idealizmusa kiszakította a gyakorlati életpálya szük határaiból, s ügyvédi működése mellett ráért arra is, hogy megyéjének (Bihar) közélete iránt is érdeklődjék; a tárgyalások mellett volt ideje részt venni a megyei tanácskozásokban is. Sőt publiczistai működése által, mit Kossuth »Pesti Hirlap«-jában kezdett meg, a szélesebb körök figyelmét vonta magára, s Szemere Bertalan a belügyminiszteriumba hivta meg miniszteri titkárnak. Midőn a kormány Debreczenbe menekült, Lukácsnak több ember munkáját kellett végezni. S végezte pontosan. Végig élte a szabadságharcz kinos napjait; szenvedett sok üldözést ennek leveretése után, s 1861-ben Nagyvárad polgármesteri széken működik a férfi érett eszével, és erejével. 1865-ben egyhangúlag képviselővé választják. 1867-ben ismét Nagyvárad polgármesteri székén ül, honnan csak 1875-ben mozdul el, midőn Tisza Kálmán belügyminiszter miniszteri tanácsosnak hivja meg. Ezóta működik az államkormányzás e nehéz állomásán, s több, nagy, országos esemény van nevével kapcsolatban. A szegedi árviz veszélynél kifejtett buzgóságának jutalma volt a szt. István rend keresztje. Minden irányban értelmesen, pontosan és buzgón működött, s midőn 1885. év jún. 13-án államtitkár lett, megérdemlett helyét foglalta el. — És a sokat fáradott ember ma is végzi teendőit. Van életereje, van lelkiüdesége azt a szövevényes, elképzelhetetlen kiterjedésű ügykört a legpontosabban elvégezni, betölteni.

Adja az Isten, hogy még sokáig legyen képes erre, mert az ő tekintélye, állása, miránk nézve is a lelkesedés, nemes büszkeség forrása.

— r.

Agathangelos örmény történetiró.[1]

II.

Szerzőnk Agathangelosnak nevezi magát, római születésűnek, járatosnak a rómaiak és görögök tudományában s a gyorsirásnak művészetében. Könyvét Tiridát király megbizásából irta. Nem dolgozott régi mondák alapján, hanem — és ezt ismételten állitja — mint szem- és fültanú.

Mindezeket összevetve, Pappenbroch az egész munkát koholt férczelménynek jelentette ki.[2] Stilting azt az — újabban Langlois által ismételt — hypothesist állitotta fel, hogy legrosszabb esetben egy elveszett régi munka átdolgozása fekszik előttünk, a mely régi műnek szerzője csakugyan szemtanúja volt az általa leirt eseményeknek. E feltevés az engedménynek egy nemét képezi a nemzeti felfogás irányában, mely hagyomány-szerűleg az örmény irodalom élén álló történetirót látja Agathangelosban.

De a ki csak futólagos pillantást vet is a munka tartalmára, a megkinozott vértanúknak hihetetlen szivósságában, a szentek szavait leiró, fel és alá futkosó gyorsirókban, a királyi származású apáczában, ki egy zsarnok szerelmi ajánlatai elől nagy kisérettel világgá bujdosik, az izetlenségben, mely a bűnbánó királylyal alattvalóinak közepette vaddisznó alakjában hallgattatja meg a szent beszédet, a megtérteknek képtelen számmal való feltüntetésében, — szóval lépten-nyomon a régi szent legendák jól ismert, stereotyp vonásaival fog találkozni. S a görög szöveg czíme — »Szent Gergely vértanúsága — a maga egyszerűségében csakugyan jobban is tünteti fel a dolognak lényegét, mint az örmény elnevezés: »A nagy Tiridátnak és Világositó szent Gergely hitszónoklatának története.«

Ha nem tekintjük a könyvet egyébnek, mint szentek legendájának, beosztása megértéséhez is könnyen megtalálhatjuk a kulcsot. Szemtanúnak kellett a szerzőnek lenni, hogy teljesen igazolva legyen elbeszéléseinek hitelessége. Az érdekelt király megbizásából kellett irnia, hogy okmányszerű jellege legyen munkájának; gyorsirónak (tachygraphos) kellett lennie, mert csak így jegyezhette le a szenteknek jámbor beszédeit. Római eredetet s a római és görög tudományokban való jártasságot tulajdonit magának, mert ezáltal fokozott mérvben igazolhatja, hogy helyesen tudta megitélni a dolgokat. S végül Agathangelos nevet visel, mert ő hozza »a jó hirt« a kereszténység elterjedéséről Örményországban.

Jellemző a régi szent-legendákra nézve a következő vonás is: Agathangelos, Tiridát királynak titkára, épen oly hiteles személy, mint Pasikras, szent Gergely apródja, s sok más szerző, kiknek nevei a szent-legendák élén állanak. Egyszerűen szokásos irói formáról van szó, hamisitásról voltaképen nem is beszélhetni. Agathangelos oly kevéssé igyekszik a fölvett álarcz mögött elrejtőzve maradni, hogy már a következő lapon, miután személyéről megadta volna az emlitettük felvilágositásokat »hazájának irott okmányai«-ról beszél, melyeket az evangelium Örményországban való hirdetése ügyében felhasznált. Egészen természetes dolog mindezek szerint, hogy a munka eredetének vizsgálatánál ettől a nagyon is áttetsző álarcztól egészen el kell tekintenünk.

---

[1] A. Gutschmid, Agathangelos (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 31-ik köt. (Leipzig, 1877.) — Langlois, Collection, I. stb. — Stilting, Acta S. S. Sept. 8. — Agathangelos munkájának a mechitharista atyák által kiadott örmény szövege, Velencze, 1835. — Storia di Agatangelo, versione italiana.

[2] Acta S. S. 309.

Szerzőnk nem volt római, hanem örmény. Bizonyitja ezt az a körülmény is, hogy a midőn elbeszélése örmény területen mozog, jó helyismeret áll rendelkezésére, ellenben meseszerűek s elmosódottak a leirásai, mihelyt átlépi Örményország határait. Nem volt királyi titkár, hanem egyházi férfiú, a mit a munkának egész jellege s alaphangja elárul. Az első lapokon olvasható elbeszéléseknek a Khosrov és Tiridát közti küzdelmekről, melyekre az előszó különösen figyelmeztet, csak az a czéljuk, hogy a szenteknek szájába adott hosszadalmas hitszónoklatok mellett némi változatosságot kölcsönözzön a munkának s a többi része iránt is érdeklődést keltsen a harczias örmény nemesség körében, melyre, mint olvasókra leginkább számithatott a szerző. S egyházi állására vall a hierarchicus hang is, mely könyvének legnagyobb részén átvonúl.

Szerzőnk nem volt kortárs, sőt igen tetemesnek mondható az időköz, mely őt a leirt eseményektől elválasztja. Kitetszik ez már az örményországi katholikosnak patriarkha (hájrábjéd) elnevezéséből is, melyet az örmény eredeti, mint hivatalos czimet, csak egyszer, de a görög forditás ismételve használ s a mely két ízben »érsek« elnevezéssel váltakozik. Lefele korlátot találunk a szavakban, melyeket a munka szent Gergelylyel elmondat »a kiválasztás napjáról, határok, idő és szám nélkül való napról, mely a hetedik korszaknak kezdete, a midőn Ő megpihenteti minden hűséges szolgáját.« A régi egyháznak tudniillik az volt a felfogása, hogy a mostani világ számára hatezer esztendő van kiszabva s annak letelte után bekövetkezik az ezeréves birodalom. E felfogásnak természetesen módosulnia kellett, midőn a várt átalakulás nem következett

be s valószinűleg e körülménynyel áll összefüggésben az, hogy a görög forditó az idéztük mondatnak egészen más szerkezetet adott. Az Örményországban akkor divatozott számitás szerint az 501-ik évre kellett esnie a hetedik évezred kezdetének; ha tehát Agathangelos ezen év után irta volna munkáját, bizonnyára nem egyeztethette volna ekként össze az ezeréves birodalmat s a hetedik világkorszakot. S abban is igazat kell adnunk Stilting-nek, hogy a szent Gergely halálának körülményeiről s módjáról való megemlékezés teljes hiánya meglehetős biztossággal enged következtetést arra, hogy a szerző nem birt tudomással szent Gergely földi maradványainak feltalálásáról Zeno császár korában (474—491).

Arra nézve, hogy mely időpont előtt nem irhatta munkáját Agathangelos, felvilágositást nyujt a 412-ik évben keletkezett örmény biblia forditásnak használása. Arra nézve pedig, hogy mely időpont után nem szerkeszthette azt, biztos tájékozást merithetni abból a körülményből, hogy Chorenei Mózes (459—481) és Phárbi Lázár (485 után) ismerték Agathangelosnak a könyvét.

Az örmény Agathangelosnak egy párisi kéziratából Langlois[1] a következő feljegyzést tette közzé: »Agathangelosnak fenmaradt örmény szövege forditás, melyet a görögből egy hetedik századbeli iró dolgozott át, Eznig atya, a ki különbözik az ötödik században élt goghp-i Eznigtől. Eznig, úgy látszik, a forditásra akkor vállalkozott, midőn Gomidás patriarkhasága idejében először akadtak rá szent Ripszima ereklyéire.« E feljegyzés ily alakban nem felelhet meg a valóságnak. Az örmény Agathangelos styljében a legilletékesb tudósok mindeddig semmi nyomát sem fedezték fel a görögből való forditásnak; ellenkezőleg határozott jellegével találkoztak benne a szerkezet eredeti voltának. Ha az Agathangelos név alá rejtöző szerző azon időhatárok közt élt, a melyek fennebb ki vannak mutatva, úgy merőben érthetlen, hogy egy örmény közönség számára dolgozó örmény iró miként használhatta volna a görög nyelvet. De a ki Agathangelost annak tartja, a minek ő magát állitja, minthogy ez esetben mintegy 76 évvel az örmény alphabet feltalálása előtt kellett volna irnia művét, az szükségképen feltételezni kénytelen, hogy görög nyelvet használt megirásához. S a midőn az örmények tudomást nyertek a görög szöveg létezéséről, a szerzőnek állitásaiból ezek szerint vajmi könnyen következtethették, hogy ez a szöveg az eredeti s az örmény csak forditás. A párisi kéziraton levő megjegyzés szerzőjének valószinűleg tudomása volt Eznik atya hasonló tárgyú irói működéséről s a kettőt összezavarta. Minden jel s adat egyébiránt arra vall, hogy a párisi kéziratból általunk idézett sorok nem Agathangelos görög szövegének állitólagos örmény feldolgozójáról nyujtanak nekünk felvilágositást, hanem épen ellenkezőleg az örmény eredeti görög forditása szerzőjének emlékezetét őrizték meg. Eznik a 618-ik év táján élt s teljesen reátalál mindaz, a mit Agathangelos görög forditójának idejéről s nemzetiségéről kinyomozni sikerült.

---

[1] Collection, I. 103.

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Képzelet és való.

Szülőimnek két gyermekük volt csupán, nővérem és én. Az ifjabb én valék s ha szerénytelennek nem tartanál, megvallanám, hogy sokkal szebb is voltam, mint ő.

Ez volt aztán oka, hogy gyülöletének minden fulánkját ellenem irányozta. Mindent elkövetett arra nézve, hogy hiremet az emberek előtt aláássa és szülőim szeretetét tőlem megrabolja. Oly sima volt, mint a kigyó. Úgy el tudta csábitani szülőimet kétszinű, hazug szavaival, hogy ezeknek — különösen atyámnak — szive egészen feléje hajlott. Mindig szidtak, pirongattak, mert elhitték álnok szavait. Nagyon rossznak hittek engem, őt pedig igen igen jónak.

Atyám nehéz beteg lett. Én virasztottam mellette a hosszú éjszakákon, míg nővérem jól aludt. Utolsó órájában így szólt hozzám, nővéremnek vélve engemet:

— Köszönöm önfeláldozásodat kedves gyermekem, drága, jó Margitom, hogy annyi éjen át megvontad magadtól az álmot, hogy mellettem viraszthass!

— Én Teréz vagyok, mondám.

— Hogyan, hát te képes volnál ennyi jóságra?! te?!... Szegény gyermekem!..... szegény félreismert jó gyermekem!....

Ezek voltak utolsó szavai. Aztán nagyon elgyengült. Már csak szeretettel vegyes engesztelő tekintete beszélt nekem arról, hogy most már — bár későn tudja, — hogy két leánya közül melyik volt a jó. S én bár mély fájdalmat éreztem szivemben elvesztése miatt, de jól esett lelkemnek a tudat, hogy atyám utolsó órájában belátta: mennyire félre volt vezetve.

Később sok önfeláldozást tanusitottam anyámmal szemben is, amiért ő igyekezett meleg szeretetével jóvá tenni a multat.

Most pedig hadd mondjam el nővéremnek még egy galád tettét.

Nekem vőlegényem volt, a kit én forrón, kimondhatatlanul szerettem. Úgy éreztem, mintha nélküle tovább élni sem tudnék. És egyszer az történik, hogy az általam annyira szeretett férfi, egy levél kiséretében, melyet neki irtak, visszaküldi a jegygyürűmet. A levélben én mint egy aláváló teremtés, kinek rosszasága atyját a sírba taszitá, úgy valék lefestve; nővérem ellenben, mint angyal volt feltüntetve. »Ha angyali jó nőt akar birni, úgy vegye nőül Margitot. Higyje el, hogy a másikkal átkot vesz a nyakára.« Így végződött a levél.

Hogy minő érzelmek közt olvasám végig, azt elmondani nem tudom, legyen elég annyit mondanom, hogy oly sajgó fájdalom hasitotta végig bensőmet, mintha a lelkemnek jobb felét kiszakitották volna.

Aztán amint napok multán beletörődtem boldogtalanságom tudatába s kissé nyugodtabb levék, jól szemügyre vettem az engem gyalázó sorokat és sajnosan ismertem rá azokban nővérem elváltoztatott irására.

Szent Péter szemeiben a szánalom könnyei ragyogtak.

— És békével türted-e mindazon szenvedéseket? kérdé.

— Nem. Gyakran kifakadtam nővérem ellen; ő persze minden büneit eltagadta.

— No látod ez már salak rajtad. Tűrőké a mennyeknek országa.

— De ellene én rosszat nem cselekedtem.

Aztán, hogy megmentsem magamat a kétségbeeséstől irni kezdék lapok számára elbeszéléseket, rajzokat, költeményeket stb. És örömmel tapasztalám, hogy már első kisérleteim beváltak, sőt dicséretet nyertek; a szerkesztők buzditottak, lelkesitettek, hogy csak folytassam. Így haladtam annyira az irodalom terén, hogy több lapnak munkatársává lettem s ha ily korán nem kell vala elköltöznöm a földről, talán ott még nevemet halhatatlanná tehettem volna.

— Ah az nem elég az üdvösségre! Nyujtottál-e alamizsnát mindazon szegényeknek, kik ajtótok előtt megjelentek?

— Az örmény szegényeknek, de a magyarokat elutasitottam, hogy menjenek a magyarokhoz koldulni.

— Miért tetted ezt?

— Mert azt hittem, hogy mivel én örmény vagyok, tehát elég jót cselekszem, ha a saját nemzetemhez tartozó koldusoknak adok, a magyar koldusokat pedig a magyarokhoz utasitom.

— Magyarország volt hazád?

— Igen.

— No ezt elárulja a tiszta magyar nyelv is, melyen beszélsz, a miből következtetni lehet, hogy magyar lapoknak voltál munkatársa. Már most figyelj jól. Te nagyot vétkeztél azzal, hogy a magyar szegényeknek nem nyujtottál alamizsnát. Vétkeztél Isten ellen. Mert előtte legkedvesebb cselekmény az, ha a szegényekkel szemben — nemzetiség különbség nélkül — jótékonyságot gyakorolnak azok, kiknek ez tehetségükben áll. Vétkeztél hazád ellen, melynek földjén láttad meg a napvilágot, melynek szép, zengzetes nyelvén tanultál beszélni és imádkozni; vétkeztél a magyar haza ellen, mely táplált és fölnevelt! És összeütközésbe jöttél önmagaddal, mert mint magyar irónő akartál nevednek halhatatlanságot szerezni, míg e nemzet szegényeitől megvontad az alamizsnát.

Teréz megszégyenülve hallgatta a szent férfiú beszédét, aztán így szólott:

Én nagyon bánom e tettemet, de megvallom, hogy szegény anyám példáját követtem, ki csak az örmény koldusoknak szokott alamizsnát nyujtani.

— Anyádnak ezt nem lehet oly nagy bűnül róni fel, mint neked. Mert a ki képességgel bir arra, hogy irjon, hogy ezáltal az olvasókat szépre, jóra, nemesre buzditsa, az olyan tudatával bir annak is, hogy mily bűn embertársaival szemben, kivételnélkül, nem gyakorolni a jótékonyságot. Ez is salak rajtad. A mennyországba nem....

— Oh szent Péter! — szakitá félbe Teréz a beszélőt — bocsáss meg nekem! hiszen irva vagyon: »A kiknek megbocsátjátok büneiket, megbocsáttatnak nékik....«

— Igen, ha még a földön töredelmesen megbánják azokat. De nálad késő a bánat, mert már elhagytad a földi létet.

— Teréz szivszaggató sirásra fakadt. Aztán oda veté magát a hatalmas szent lábaihoz, karjaival átfoná azokat és oly kétségbeesetten könyörgött, hogy bocsássa meg büneit és engedje bejutni a mennyországba, hogy szent Péter egészen elérzékenyült. Hangjából lehetett ezt észrevenni, amint mondá:

— Mit tegyek? Oh parancsolj velem!

— Azon angyaltól, ki őrzésedre volt rendelve Istentől, elkölcsönzöm szárnyait a te részedre. Ezen szárnyakon repülj le a földre, menj anyádhoz és sugd a fülébe, hogy többé egyetlen koldust, ki hozzá kérni megy el ne utasitson, mert Isten előtt legkedvesebb cselekedet: gyakorolni a jótékonyságot. Neki a lelkében visszhangozni fognak szavaid — bár nem fogja tudni, hogy ezek tőled származnak — s valami ellenállhatlan vágyat fog érezni a jótékonyság gyakorlására.

Egyik föltételem ez; a másik pedig:

Oda mész nővéredhez s ezt sugod neki szeliden:

— Én megbocsátok neked; feledek mindent és imádkozni fogok éretted a boldogok honában.

Nővéred lelkéből erre elköltözik a gyötrő önvád s ennek helyét édes nyugalom foglalja el és ezután Istennek fog élni, hogy jová tegye a sok rosszat, amit ellened elkövetett.

E szavak után szent Péter bement a mennyországba, betevén maga után az ajtót. De kis idő mulva visszajött, kezeiben két ragyogó, hófehér szárnyat tartva.

Ezeket a Teréz vállaira illesztve, fejével bucsút intett.

Teréz pedig csókkal illetvén a szent férfiú jobbját, repülni kezdett le a föld felé.

Leérvén a földre körülnézett, hogy tájékozza magát s azt vette észre, hogy a fővárosban van.

— Nó már ha itt vagyok — gondolá — legalább benézek azon szerkesztőségi irodákba, a melyekben oly szivesen fogadták dolgozataimat.

A gondolatot tett követte. A hová bement ott mind ő róla beszéltek; halálát emlegették, melyet a sürgöny hozott hirül; arról értekeztek, hogy minő dicsériádát zengjenek róla, a korán elhunyt jeles irónőről a lapokban, aki nevét művei által, oly ifjan halhatatlanná tette.

Szive a büszkeségtől, a diadal érzetétől fennen dobogott.

Aztán szülővárosa felé vette útját. Azon falu, melyben egykori vőlegénye lakott, épen útjába esvén, felkereste ennek házát s a nyitott ablakon át berepült a szobába. Leszállt az asztalra, mely mellett kezeire hajtott fővel egymagában ült azon férfi, kit ő oly forrón, oly határtalanul szeretett.

Előtte széles fekete szegélylyel a Teréz gyászjelentése feküdt.

S mintha megérezte volna a Teréz közellétét, fölemelte fejét s szemei ép azon irányba tekintének, a hol ő ült.

E szemekből oly mély búbánat, oly nagy fájdalom, annyi önvád, oly forró szerelem tükröződött vissza, hogy a Teréz szive édes-gyötrő boldogító-fájó érzelemmel telt el.

— Oh egyetlen Terézem! ha tudnád, mily nagyon bünhödöm vétkemért, melyet ellened elkövettem; ha túdnád, hogy egy perczig sem szüntem meg téged szeretni s hogy szeretni foglak holtod után is és csak emlékednek fogok élni; diszes síremléket állittatok neked; minden tavaszszal virágokkal fogom beültetni sirodat és gyakran fölkeresendem a kedves sírt, hogy a bánat könnyeivel öntözzem a hantot, mely alatt az én drága angyalom fogja aludni örök álmát; ha te ezeket tudnád úgy megbocsátanál nekem! Így beszélt a férfi és sirt, zokogott keservesen.

— Oh édes szerelmem! — szólt Teréz mélyen meghatva — ha láthatnál, ha hallhatnád szavaimat, úgy meggyőződhetnél arról, hogy megbocsátottam neked s hogy a túlvilágon is szeretni foglak mindig!

A férfi mintha megértette volna e, szellem ajkakkal mondott szavakat, mert arcza felderült.

Teréz oly nehezen vált meg közellététől, de mennie kellett, hogy a szent Péter által kiszabott föltételeket teljesítse.

Oda szállt a szeretett férfiú vallára, arczához hajolt és csókot lehelt ajkaira, míg szive a szerelem érzetétől hevesen dobogott.

Aztán kirepülve az ablakon szülő városába indult.

— A befejező közlemény a következő füzetünkben. —

Kritsa Klára.

Az örökség.

IV.

(3)

Ha mostanság csak addig is megy legtöbbször a szerelem idealizmusa, hogy púpos bankárok daliás szegény fiúkat győznek le, vannak még szivek, melyeknek szerelme Pál és Virginiára emlékeztet. És ha az élet realizmusa minduntalan megköveteli a maga jogait még a szerelemben is, az nem azt teszi, hogy a szerelem kezd számitóvá lenni, hanem búsan magyarázza azt, hogy a költőiség kezd pusztulni a földről és hogy bizony ott leszünk nemsokára, hogy a poéták összetörhetik a lantjaikat, mert szerelemről csak addig énekelhetnek Lauráéknak, a míg azok az ábrándok világában élhetnek; a hogy az anyányi leány kilép az életbe, ott már kevésbbé poetikus muzsika fogadja, melynek refrainje többnyire az, hogy »Mid van, a sziveden kivül?«. . . . .

Ne csodálkozzék hát és ne is nevessen senki azon, ha gyöngédebb lelkek olyan vágyva sohajtoznak a régi idők patriárkális viszonyai után, hol a dalnak melegebb volt a hangja, és a szerelemnek volt olyan varázsa, mely gyönge női sziveket csodás ragaszkodásra erősitett meg, s hősöket teremtett a szerelem krónikái számára. Nem is kellett akkor, hogy valakinek nagy, fenkölt lelke adjon erőt a szivek ilyen szép harczához. Elég volt, ha a legegyszerűbb lélek is csak szeretett, és ez az érzés úgy átalakította egész lényében, hogy az, a mit érzett, valóban méltó volt e szóra: szerelem. . . .

Egy kopottas külsejű naplóból olvastam ki én is, hogy milyen nagy igazság van ebben a mondásban, hogy csak igaz szerelem tud hasonlót ébreszteni. Ez a napló mondja, — én csak utána irom, — hogy milyen nagy hire volt Kolozsvárt a Retezár Kata szerelmének, kit az öreg Retezár halála után, a nagybátyja vett anyjával együtt házához és mentette meg őket az élet gondjaitól.

Az öreg Retezár Kajtán nagyon tekintélyes öreg úr volt a városon, és egész művészettel tudta kis vagyonkáját úgy kezelni, hogy egész úri házatája volt, s nagy urak is szivesen álltak meg az öreggel pár szóra; mert beszéde bár egyszerű, de olyan bölcs volt, hogy épülés volt a lélekre azt hallgatni. Ha hirtelen baj érte volna életét, mindenki még jobban csodálkozott volna az öreg eszén, ki tisztességes móddal tudott olyan kis tőkével ezermesterszerű üzleteket csinálni, egy forintból tizet kibűvészkedni.

Kata már az első hetekben feltünt nagy szépségével és szelid megjelenésével. Sugár magas leány volt, széles vállakkal és azért karcsú dereka erőteljes termetet egészített ki. Kreolbarna arczát kissé pirosas szín futotta be, mely nagy fekete szemeivel kiegészítette azt az eredeti tipust, mely a telivér örmény szépséget oly csodálatosan lebilincselővé teszi. Kissé telt ajkán ha mosoly jelent meg

és elővillantak kréta-fehér fogai, nehéz volt olyan férfi szivet találni, mely meg ne illetődött volna látásán.

A szépség nagyon veszedelmes egy szegény leánynál, ha a szív szelidsége meg nem óv oktalan, hiú ábrándoktól. Az a sokszor ismétlődött dráma, — mely az életben a szegény, de nagyon szép leányok sorsát többnyire szerencsétlenné, elárvulttá szokta tenni, — rendesen onnan keletkezik, hogy a szépség hiúsága kiragadja szegényes környezetükből őket, és e beteges érzéstől elkapatva azt hiszik, hogy az ő szépségük már nem is való arra, hogy egy becsületes, egyszerű embert boldogítsanak vele. Hinni szeretnek minden képzelhetetlent; fényes szerencsét, nagyúri férjet, a mi a mesékben olyan könnyen szokott menni, de az életben olyan ritkán teljesül. Nagyon kevesen tudják elhinni, hogy a szépség ideig-óráig bilincselhet le csupán egy férfi szivet, míg a lelki jóság a legerősebb láncz lehet az együttélés hosszú éveinek boldogságára. Egy szép kép nem igényel minden áron valami szép rámát; egy szép nő értékét emelheti a gazdagság környezete, de a boldogságot magát ritkán biztositotta még.

A derék Retezár nagyon is jól tudta ezt, és minden olyan körülményt távol tartott Katától, a mi hiúságát ilyen gondolatoktól eltéritette volna. Nagy szerencséjére volt e gondjában a Kata szelid, igénytelen természete is, mely a legbájolóbb összhangban tartá benne mindazt, a mivel hóditani tudott.

Mekkora aggodalom fogta hát el e kis családot, midőn észrevették, hogy báli ismeretség után, egy előkelő ulánus hadnagy kezdett házukhoz járni. Hiszen az ilyen szerencse szokott a legközelebb állani a szerencsétlenséghez. A férfi — igaz — szép, derék embernek látszott; nem volt kérkedő, ellenállhatatlan természetű; katonának talán egy kissé nagyon is szerény volt, de ez olyan jól állott erőteljes, férfias termetéhez, hogy önkénytelenül azt a benyomást tette, mint a mikor teljesen tisztában van azzal, hogy a kit beszélni hall, annak minden szavára adni lehet.

Ilyen benyomások után, Retezár is, Kata is és az öreg asszony is, csakhamar belenyugodtak a változott helyzetbe, és mindenki bizonyos nemével a jó reménynek csüngött a fiatalok szerelmén. Mert Kata is kevés ideig állott ellent a ritka rokonszenvességű hadnagy szerelmének, és egy napon, az ő lelkületéhez olyan jól álló őszinteséggel, könnyek közt vallotta be az öreg Retezárnak, hogy szeret, és nem tud ez érzéstől szabadulni.

— Légy jó, és okos, — szólt az öreg biztatólag, — a tiszta szerelmet az Isten is megszokta áldani. . . .

De nem ilyen vigasztalók voltak magának a hadnagynak az első szavai, melyeket akkor mondott el Katának, midőn a szép leány először vallá be neki is, hogy viszont szereti.

— Ha csak egy pillanatig is érzi, — szólt Kata, — hogy nem úgy szeret mint egy becsületes leányt szokás szeretni, hagyjon el. Önnek is jobb lesz talán később a gondolat, hogy nem tett szerencsétlenné egy leányt akkor, mikor az életében először, igazán szeretett.

Bruck hadnagy, megilletődve hallgatta ez egyszerű, mély érzésű szavakat, és gyöngéden Katához hajolva mondá:

— Előbb egy titkot kell önnek elmondanom, kisasszony. Én nem vagyok csak Bruckner hadnagy, a minek ismernek, hanem Bruck Konrád grófnak születtem. Legyen nyugodt, — szólt élénkebben, a mint a Kata meglepetését látta, — szegény ember vagyok, tevé hozzá némi keserűséggel. Arról egyikünk se tehet, hogy megszerettük egymást. Ha a csillagokban meg volt ez irva, következzék bár mi, én szavamnak embere leszek; hű leszek önhőz, kisasszony, mint a zászlóhoz, melyre felesküdtem. Sokat küzdöttem magamban, a míg arra szántam magam, hogy e házba lépjek. Tudtam jól, hogy nem birok annyi pénzzel, a mennyi arra a kaucczióra szükséges, a minek a révén szabad lesz nekem megnősülni. Azt is tudtam, hogy önök szegények. És mégis itt vagyok. Érezheti, hiheti hát, hogy nagyon szeretem, és sorsom összeforrott mától fogva a kisasszonyéval.

Kata megindultan hallgatta a derék ember szavait. Az folytatta:

— Nem értek a czifra szóhoz, de ha ön vár reám, — lehet hogy rövid ideig, de talán évekig is eltarthat, — a mig nőmmé tehetem, ime a kezem és katonai becsületszavam rá, hogy soha egy perczig se leszek hűtelen ahhoz az érzéshez, a mi engem, a komoly katonát szerelemre inditott.

Kata csak alig hallhatólag tudta kimondani e szót:

— Várok. . . . .

Ha keblére is zárta a gróf, a piruló, reszkető leányt, jogot adott rá az a becsületes szerelem, mely az ég előtt is csak kedves lehet.

V.

A szász falu végén álló »örmény-ház« előtt toprongyos, elzüllött alak állott meg. Öklével párszor megdöngette a vasalt kapút, és midőn a zajra megnyilt a kapú, és annak küszöbén megjelent a tisztes aggastyán, a remetévé változott Csámics, a koldus alak önkénytelenül vette le kalapját előtte, és szótalanúl bámult reá.

— Mit akarsz? — kérdé csendesen az öreg ember.

— Szállást az éjszakára, és egy falat kenyeret, — hebegé a másik megilletődésében.

— Ki vagy?

— Véred vagyok. Retezárnak hivnak.

Az agg Csámics szótalanúl félre állt kissé, és bemutatott az udvarba.

Pár pillanat mulva mind kettőjük után becsapódott a nehéz kapú.

— Folytatása következik. —

Török Tivadar.

Az „Union Républicaine“ egyik czikkéből.

E franczia lap, egyik száma az egyptomi adosságról szólva czikkét így kezdi: Különös érzéssel olvastuk a lapokban azt az ókori nevet, melylyel a rómaiak történetében találkoztunk. Mindnyájunk emlékezetében van a jelentékeny örmény király: Tigrán, ki miután Lucullus- és Pompeiustól legyőzetett, kénytelen volt birodalma feléről lemondani és ezenkivűl még nagy hadi sarczot fizetni. Tigrán — kinek nevét az új nemzedék kezdi felejteni, mert a római történelem tanulmányozása helyett mai napság szivesebben foglalkozik a kerékpárral — kétezer év mulva újra életre kel. Most kissé hosszabb nevet visel, Tigrán-pasa a neve. Ez is örmény azért, hogy neve mellé török czímet használ és Egyptom szolgálatába lépett. Ezt a Tigrán-pasát választotta az angol miniszterium arra, hogy a khevide nevében tárgyalásba bocsátkozzék a franczia kormánynyal az egyptomi adosság csökkentésére nézve.

Az angolok az egyptomi kormány férfiai közül ügyes diplomatát választottak. Az örmények Keleten ‚igen ügyes‘ emberek hírében állanak. Konstantinápoly piaczán azt szokták mondani: »A törököt rászedheti a zsidó, a zsidót a görög, a görögöt az örmény, az örményt csak a sátán szedheti rá.«

Az a roppant nagy hadi sarcz, mit kétezer évvel ezelőtt Tigrán király fizetett a rómaiaknak, a mi pénzünk szerint 30 millió frankot tesz. Tekintetbe véve azt a közgazdasági állapotot, melyben volt Kelet Krisztus előtt 60 évvel, ki kell nyilatkoztatnunk, hogy az örmények már akkor nagy észképességgel birtak a pénzügyi míveletek terén. Az a körülmény, hogy Tigrán e nagy összeget nehány nap alatt teremtette elő, arról tanuskodik, hogy bámulatos tehetséggel megáldott pénzügyminisztere volt.

Az örmények átörökölték az ősök ezen képességeit és azokat most a mohamedán tartományok hasznára fordítják. El is vannak ismerve szolgálataik Konstantinápolyban. Örményország iskolája azon keresztény pasáknak, kik

oly jelentékeny szolgálatokat tesznek a mohamedán birodalomnak. Az igaz, hogy szolgálataikat jól meg kell fizetni, de nincs a föld kerekén hozzájok hasonló népfaj, mely nagy szükség idején annyira képes legyen közvetlen költsönt kapni, mint az örmény.

Törökország annyira megszegényedett, hogy itt nem igen gazdagódhatik az örmény. Vagyonszerzés czéljából tehát az örmények átmennek Törökországból a Fáráok földjére. Nubár pasa, ki az örmény fajnak egyik legjelentékenyebb, legszembetünőbb képviselője, rövid idő alatt semmivé tette Egyptom fináncz-kápáczitásait. . . . Most újra egy örmény igyekszik csökkenteni és kifizetni azt a roppant nagy adosságot, mit Egyptom Izmail-pasa khevide idejében csinált.

Eddig az »Union Republicaine«!

E méltányos czikkhez kiegészitésül még csatolunk egy-pár sort.

Az örmény Tigrán-pasa, ki Egyptom külügyminiszteriumában államtitkári hivatalt visel, oly sikeres pénzügyi míveletet vitt keresztül, mely Egyptom jövedelmét évenként 200.000 angol aranynyal szaporítja. Egy Kairóból érkezett tudositás szerint valamint a khevide, úgy Riáz-pasa miniszterelnök is köszönetet szavazott ezért az államtitkárnak. Tigrán-pasa Ábroján abból a híres Ábro-Cselebi családból származik, mely a XVII. században jelentékeny szerepet játszott. Atyja Sztephán bej volt. Tigrán-pasa európai műveltséggel bir; jól beszél az örményen kivűl francziául, angolul, törökül, arabul. Kedvencze volt Nubár-pasának, kinek helyére van kiszemelve. Az angolok előtt is tekintély. Még csak 40 éves, középtermetű, rokonszenves ember. Igazi diplómata. Szerénység és igazságszeretet azon tulajdonok, melyekkel a Nilus partján lakó hivataltársait fölülmulja.

Szongott Kristóf.

Az örmények honfiúsítása. *)

I.

Százados tapasztalat érlelte meg a magyar haza szívében azt az erős meggyőződést, hogy keresztény hite miatt a vértanuságig elkinzott, őshazájából kiköltözött örmény népben meg van a fogékonyság, hogy minden viszonyok közt azon nemzethez ragaszkódjék, melynek világnézlete, szellemi törekvése az ő eszméihez, mintegy természetszerűleg fűződik, melylyel egybeforrni már egykori keleti szomszédos helyzeténél s gyakori érintkezésénél fogva hozzászokott.

A Szt-István alapította magyar birodalom népei közül egyedül az örmény volt az, mely kezdettől fogva elkülönző áspirácziók által vezéreltetni, a particularismus hitegetései által eltántorittatni magát sohasem engedte.

Azért, ha vendégszeretetreméltónak találta őket Apaffy fejedelem; nem volt indokolatlan az 1791. évi országgyűlésnek bizalom-nyilvánitása is, melynél fogva az örmény népet hazaszeretetéért a magyar nemzet testébe fölvette.

Ekkor létesült a magyar nemzet és az örménység között azon házasság, melyben a változékony polgári szerződés feltételeit absolute nem találjuk, hanem azon feloldatlan szentségi jelleget, mely a multban tanusitott hűség elvén alapulván, azt a lét végeig biztosította.

De szóljon helyettünk a történelem, mint az események hiteles tanúja.

Habár az 1791-ik évet megelőző több mint 100 év lefolyása alatt az örmény nép az Apaffyak, III. Károly, Mária Terézia kegyéből kiváltságleveleket szereztek, lakhelyöket I. Lipót várossá és II. József szabad királyi városokká emelte, sőt már 1725-ben az örmények képviselői a kolozsvári országgyűlésre hivatalosak voltak; mindazonáltal az alkotmányos érzületéről is ismeretes örmény nép csak az

országgyűlés hozzájárulásával óhajtott ezen szerzett kiváltságoknak törvényes érvényt eszközölni.

Az 1791-iki országgyűlés földerité az örmény népnek »arany napját,« mert ez hozta meg biztonsága örömét.

Erzsébetváros és Szamosújvár képviselői már a mult század közepén közös megállapodás végett Szamosújvártt összegyültek, mindkét város megbizottjai körülirták eljárásuk módozatát; folyamodást intéztek az országgyűléshez, melyben ezeket irják:

»Mi a magyar nemzet őszinte hajlamaitól vonzatva, valamint az új haza kellemeitől, biztositó törvényeitől édesgetve, itt állandó lakhelyet alapítani törekedtünk; ez okból fejedelmeink iránti hódolatunkat, hűségünket, szolgálatainkat a legnagyobb készséggel teljesitettük; a miért uralkodóink kiváltságokkal megjutalmaztak. De mindezen kiváltságaink mellett is béna szülötteknek éreztük magunkat, mert habár a birtoklási jogot Erzsébetváros és Szamosújvár részére a Lipót-féle diploma B. pontja, az Approbáták III. része, 41. fejezetének első czikkelye szerint a királyi adománylevelekben megnyertük, — mégis ezek megerősitése végett a status Karaitól és Rendeitől az örmények honfiúsitását kérjük.«

Bizonyára nemcsak a történettudóst, hanem a haza polgárait is érdekelni fogja annak ismerete, a mi e kérvény indokolásához füződött, melyet a szamosújváriak részéről Gorove Kristóf és Novák Tivadar, az erzsébetvárosiak részéről Issekutz Antal, Zachariás Tamás és Csiki Lázár nyujtottak be az országgyűlésnek, — s azon fejlemény, mely azon kornak nézeteibe betekinteni enged.

E kérvény, előrebocsátván azt, hogy a hazai örmények, hűség, pontos adófizetés, az ország anyagi felvirágoztatása, a közterheknek — néha másoknál is nagyobb mértékben való — hordozása s a haza védelme tekintetében mindig készséggel meghozták áldozataikat; a Rákóczy forradalom idején 1703-ban hadügyi czélokra a kormánynak 5000 frtot, 1737-ben a katonák élelmezése végett gabonát; 1742-ben lovas és gyalog katonaságot állitottak; 1746-ban Szamosújvár és Erzsébetváros hadi szerekre 2500 aranyat; 1757-ben a két város a poroszok ellen viselt háború terhei könnyitése végett 3008 aranyat küldött s ezenkivűl

---

*) A »Kolozsvár« idei évfolyamának 71. és 72. számaiból veszszük át az itt közölt érdekes dolgozatot. Szerk.

minden nemes a kimért rovatalt is teljesítette; 1758-ban a katonák előállitására s felszerelésére ismét jelentékeny összeggel járult; 1761 november 10-én tartott közgyűlés határozatából kifolyólag Mária Terézia királynénak 4000 aranyat ajánlott fel s az 1784-iki parasztlázadás alkalmával hazafias érzelmének kétségtelen jeleit mutatta, melyről Kolozs- és Belső-Szolnokmegye, ugyszintén Torda, Nagy-Enyed, Gyulafehérvár és Szék városok is tanuskodnak; megemlitvén azt, hogy a szászok betelepitésök után azonnal polgárjogot nyertek, az unitáriusokat Bethlen Gábor fejedelem joszágokkal s Alvinczen kiváltsággal is felruházta »jóllehet pogányoknak tekintettek: mi ellenben — mondják a kérvényezők — sem királyaink, sem a hazára nézve soha haszontalanok nem voltunk; mint kereskedők és kézművesek a haza javát előmozditottuk, s miután mások, a kik ily dicséretes tettekkel nem birnak, Erdélyben csendesen élhetnek, hivatalokat viselnek s hazafiaknak neveztetnek; mi pedig a magyar nemzet erényeit nemcsak nagyrabecsüljük, azokat követni, sajátunkká tenni óhajtjuk, törvényei-, öltözete- s nyelvével élünk; hanem ezek mellett a magyar nyelv mívelése- s terjesztésére ezennel 4000 darab aranyat ajándékozni készek vagyunk: a tekintetes Status Karai- és Rendeihez folyamodunk, hogy városainkat a magyar kir. városok és taxalis helyek közé fölvenni, a katonai elszállásolás s előfogatok szolgáltatása alól felmenteni, a szamosújvári és erzsébetvárosi nemeseket a honfiúsítás által valódi s nem czimzetes nemeseknek elismerni méltóztassanak.

Az országgyűlés véleményadás végett közölte a két város kérelmét a székelyek s a szabad királyi városok követeivel.

A székely képviselők sérelmet találtak abban, hogy Szamosújvár és Erzsébetváros, több királyi város kárára, az ország tudta nélkül más városok felett szabadalmakat szerzett, a vármegyék és székek által tett ellenmondásokat nem tisztázták, hogy a kieszközölt nemeslevelek és szabadalmi okmányok palástja alatt a fennálló törvények ellen joszágokat vásároltak; azért követelik, hogy minden adomány- és nemeslevél érvénytelennek nyilvánittassék és szabadságuk korlátoltassék.

Kolozsvár, Gyulafehérvár és Maros-Vásárhely szabad kir. városok biztosai feleleteikben, — melyeket a többi kisebb városok is elfogadtak — 8 feltételhez kötötték azon engedmény megadását, hogy Szamosújvár és Erzsébetváros közönségét a Status Karai és Rendei a szabad királyi magyar városok sorába felvehessék. E 8 tételt az országgyűlés a következő két pontba foglalta:

1. hogy a befogadás azon feltétel alatt történjék, ha a többi városok jogai, szabadsága, haszonvételei épségben maradnak, terhei nem növekednek. Minthogy pedig a kérelmező városoknak a katonai elszállásolástól való mentessége jelentékeny terhet ró a többi városokra; ez okból a kérés — mint az igazsággal ellenkező — elutasitandó.

2. Ha a status a két várost a szabad kir. magyar városok közé fölvenné; e két város szabadsága s haszonvételi joga csakis ezen városokra terjedjen; ennélfogva ne kényszerithessék a többi városok tanácsait arra, hogy az örmény lakosakat polgárokul bevegyék, hanem szabadságában állhasson a többi városi közönségnek a polgárok közé felvétel iránt kizárólag intézkedni, s a concivilitás díjat meghatározni.

— A befejező közlemény a következő füzetünkben. —

Ávedik Lukács.

III. Tigrán.

152—193 Kr. u.

Tigrán kilencz éven át nyugodtan mérlegelhette a békés uralomnak kényelmeit; de aztán már bekövetkezett az idő, mely arra figyelmeztette, hogy a csendes vérű szemlélő szerepére ő sem vállalkozhatik. A stoikus bölcsész császár: Márk Aurel trónja fölött 161. évben sűrű köd terült szét; a zavarok kiapadhatlan forrása: az elégületlenség az idegen uralom bilincseit kezeikről leverni akaró tartományokban; a germán és szarmát népfajok forrongása, a birodalom létérdekeire komoly következményeiben kiszámithatatlanoknak mutatkoztak. Parthia ismerve a szorongatott fél teendőinek halmazát, minden gondját békerontó tervekre irányozta. Armenia semlegessége mindig nagy hézagot mutatott fel rómaellenes műveleteinek tetőzetében; miért is Parthia azon dolgozik, hogy Armenia is belenyuljon az események menetébe. A két ország közti benső kapocs megteremtette az összműködés mozgató erejét. Erre a parthus Vologeses fel is bontotta a békés viszonyt Rómával s Syriából annak hadait kiverte. Ezalatt Armeniában szorgalmas munkásság ütötte fel táborát s Parthiával Cappadocia megtámadása végett egyesült. Ennek helytartója a gallus eredetű Severián az aggály ily termékeny napjaiban a jósdához fordult azon sürgős kérdéssel: ha vajjon tanácsos-é támadólag Armenia határaira lépni? A lángnyelven megszólaló jósda véka számra öntötte a babérkoszorúkat hadainak zászlóira, bájoló színben ragyogtatva Tiberisnek ujjongó örömét a diadal felett, melylyel a hős a világvárosba vonuland. Severián megszédülve a vérmes remények báj-italától Armeniába sietett, de ott az egyesült erőnek áttörhetlen védfalára akadt. Az ellenfelek összemérték erejöket, Severián hadai csüggedni kezdettek, a megtépett sasok mindegyre oszladoztak, míg végre a csata széles vonala szük körre szorulván, képzelt törhetlensége az ő elestével megtöretett. Erre a jósda visszaszivta fenhéjázó hangú igéreteit, sőt épen homlokegyenest ellenkező s a reáváarakozó sorsra előkészitő szavak valának a jósdában olvashatók, intve intvén Severiánt: »Nehogy az örmények ellen hadat indítson, netán női ruhába öltözött férfiú végzetes íjjából halált röpitvén feléje, eloltsa életének világát.« [1]

Mark Aurel a veszélyes áradat meggátlására a hozzá nem méltó Lucius Verus dözsölő s fajtalan fivérét, mint kormánytársát Keletre küldötte, hogy dolgot adjon neki. — Alighogy Rómából kiindult, nehézkes lassúságú útjában pazar fényüzést fejtett ki; Antiochiában a daphnei szemtelen mulatságak folyama alatt gonosz szenvedélyeinek

---

[1] A jósda a hirhedt Alexander hazug ajkain át (πσευδομάντις) hallatta szavát, amint ezt ‚sámosáti' Lucián ama jósdáról följegyezte. L. Efrem Csákêdsián, Örmények tört. 99 l.

szabad menetet engedett. Az idő haladt s az aljasságok özönébe mindinkább sülyedő L. Verusnak tétlensége annálinkább sürgette a szövetségeseket, hogy rohamos átalakulásokat idézzenek elő. Tigrán Kis-Ázsia, Vologeses Palaestina felé vette útját. Azonban a nap, mely a két tábor felett oly reményekre jogositó színben ragyogtatá lángsúgarait, nem futhatta meg pályáját homálytalanúl. Egy — római befolyás szolgálatában álló — határszéli királynő Tigrán terjeszkedni akaró vágyai röptének szárnyát szegi. Ez himes szavak virágával az ámitás ösvényein járva nagyon előzékeny magatartást tudott az érkező iránt tanusítani. Csak is magára vethet a szeretett vendég, hogy, cselszövény hálójába kerülvén, letartóztatott. Ez esemény jelentékeny zavart idézett elő s ettől fogva a balesetek lánczolatával találkozunk. Ezen válságos perczekben a győzni szokott Vologeses székhelyén Ctesiphonban elhalálozván az ügyek végtelen rosszul állottak. [1] A rómaiakban kettős örömöt ébresztő ilyen helyzeten a társ-császári névvel tollaskodó L. Verus is csak örvendhetett; s ő mégis kéjelgéseibe merűlve a tért egészen helytartóinak engedte át. — Statius Priscus Artaxátára veti magát, utána Marcius Verus oly rázkodtatást idézett elő, mely az egész országot Róma parancsai alá hajtotta. Más részről Cassius döntő csatát nyervén Parthia ellen Ctesiphonig haladott, a kir. lakot fölperzselte, Babylont, Mediát bevette, Seleuciát pedig, miután ennek négyszázezer lakosát a legádázabb dühvel leméságolta, inséges fészekké változtatta. Mindezekkel ellenkezőleg Tigrán, miután az eléggé keserves probán átesett, tekintélyes alakjával és megnyerő külsejével rokonszenvet keltett maga iránt s főleg sorsa Luc. Verust meleg részvétre ösztönzi. A barátság érzelmeivel egymás szivéhez simulva köztük szivélyesség dolgában még más váratlanabb viszony fejlődött. — Ki hinné, hogy a rossz hirben álló L. Verus, ki anélkül, hogy bár kényelmét áldozatul hozta volna, a fegyver koczkáján oly sokat nyert, még időt vett magának a jelen és elmúlt események mélyebb rétegeibe tekinteni. A császári birodalom, melynek nyomasztó főurasági czime nem volt más, mint tűz- és vérfürdő, ha Parthia felé indult, Armeniát az ellentáborral többnyire útjában találta. Már most L. Verus ezen szoros kötelék lazitásán dolgozott. Ennek folytán Tigrán egyszer csak arra ébred fel, hogy a társ-császár által trónjába visszahelyeztetik s ráadásul még annak Rufa nevű rokonát is nőül kapja. Kr. u. 162-ben. Nemcsak szóval, hanem fényes tüntetésekkel is kifejezésre juttatja boldog hiúságát, mintha hadait őmaga személyesen vezette volna hallatlan győzelmekre; arany, ezüst és réz érmeket veretett. Ezen érmek első lapján Lucius feje látható e körirattal: »Lucius Verus Armeniacus«; a másik lapon emelvényen ülve Tigrán fejére teszi a koronát. Más érmek lovon ülve tüntetik őt elő s alant e szó olvasható »Armenia.« Mark Aurel sem akart hátra maradni, ő is veretett érmeket »Rex Armeniis datus« körirattal. L. Verus 169-ben halt meg.

---

[1] Peroz Persarum rex in romanum imperium incursionem fecit; unde quidem Perosis nomen invenit, quod victorem sonat, cum ante Vologesus appellaretur, ut a graecis traditur, sed quo eum Persae vocaverint nomine, equidem nescio. Mos. Chor. L. 2 C. 61. Utódja lett I. Valarses.

Tigrán hazatérvén hálaadásul Mársián főpap és fivérének sírja fölött Pákávánban álisteneinek, jelesen Jupiternek — Árámásd — tiszteletére szobrot emelt. A torztisztelet vig zajában, melyet ő a gazdaság biborában véghezvitetett, nem feledkezett meg a szegénység rongyairól sem. Ugyanis, hogy a vagyontalan osztálybeliek is az időnként tartandó ünnepélyes lakomákban részesülhessenek, ezeknek, ugy szintén az utazók és idegenek számára ugyanott szállódákat építtetett, ahol mindnyájan szives ellátásban részesültek. Mig itt a sok istenség éjjelében a pogányságnak konkolya dús hajtásokban virított, aközben a római hatalom alatt álló Kis-Armeniának a »legio fulminans«-hoz tartozó keresztény fiai, itt magyar hazánkban, égő hitökkel meglepő látványt idéznek elő. Ennek bebizonyításául és az olvasó figyelmének felfrissitéseül fölhozzuk a következő eseményt, melyet akkor minden ajak hirdetett. — Mark Aurel a marcomannokat és vandálokat, kik Pannoniát elfoglalták, a Dunán túl szoritván, tovább folytatta ellenök a harczot. A római sereg rokkant lábaival az utazás nehéz porgőzéből még ki sem léphetett, midőn Esztergommal szemközt

a marcomannok által békerittetett. — Tropusi hőség volt, a nap az ég kék boltján lángragyogva égett. A sereg kétségbeesetten küzd ellenség és szomjúság ellen. Eufrát jobb partján fekvő Melitene örmény fiainak bizalma sziklaerősen emelkedik Ahhoz, ki a szeleknek parancsol. A szükség legégetőbb pillanatában zajos felhők uszszák körül a láthatárt, az epedve várt eső megered s mindenki száját és sisakját az eső felé tartva mohon igyekszik csillapitani a tikkadás keserveit. E körülmény még inkább fölbátorította a győzelem előnyével biró ellentábort s a szájtátva álló rómaiak közt iszonyú pusztitást visz véghez; azonban az állhatatos keresztény legió diadalára rémes morajjal tör elő egy baljóslatú felhő, jeget és villámokat szórva az ellenség közé. Ennek láttára a tétlen, félelemben megzsibbadt római karok Kis-Armenia fiai példájának ragyogó tüzén fölhevülve a féktelen ellenség hadsorait fölszaggatta, szétverte. E győzelem eseményt képezett. Ama nagy hatalom: a közvélemény azt megtámadhatlan csodaténynek tekintette közelben és távolban, s a pogányok között is a legelterjedtebb kifejezésre talált; csakhogy ezek között azon hiszem uralgott, hogy a csodás eseményt az egyptusi mágusok vagy a császár könyörgéseinek köszönhetni; a keresztények pedig abban, a melitinei legióhoz tartozó örmény keresztény katonák fohászaira Istennek ujját ismerték fel, kik Kis-Armenia Melitine városában[1] soroztattak be. E tekintetben maga a császár minden kifogás fölött álló bizonyosságot nyujt a senatushoz menesztett levelében Kr. u. 174-ben. Ebben a keresztény katonák érdemeinek béreül jutott elismerést a vastag elfogultság kivánalma szerint féltékeny vigyázattal fejezte ki; de annak beismerését, hogy a győzelmet azoknak köszöni, azzal tetőzte be, hogy a halállal üldözött keresztények érdekében a vádaskodást, a vérparancs és kinpad szereplését megszüntette.[1]

---

[1] Armeniam minorem, quae his temporibus romani constituebat provinciam imperii, mature luce Evangelii illustratam et sangvine Martyrum conspersam fuisse, praeter alia documenta historica palam faciunt martyrologia graeca et romana, in quorum singula ferme pagina, natales celebrantur martyrum, qui durante epocha persecutionum Sebastae, Melitinae, Nicopoli, Satalis aliisque Armeniae minoris locis vitam pro Christo posuerunt. Lukácsi, Historia Armenorum Transsylvaniae, p. 31.

Artaxata bíborszőnyeges termeiben visszahelyeztetett az előbbi állapot; de abba az örömzajba, mit Tigránnak Rufával történt egybekelése idézett, a keserűség nem csekély adaga vegyült. A nő nem birta megszerezni a varázskulcsot, mely által a szivhez állandóan férhetni, mi miatt Tigrán ráunt feleségére s azt a családi háznak küszöbére kikisérvén útnak eresztette 187-ben Kr. u. Annál felötlőbb az, hogy Rufától született négy figyermekét sem akará a családban nagy súlyiyal felruházni; ugyanis személyeikre és utódaikra nézve akkép intézkedett, hogy Arsacidáknak ne neveztessenek, hanem őket egyenként anyjok nevét viselő országnagyi, az idősbiket pedig családfői rangra emelte; mely eljárás római részről netán czélbaveendő követelések és az ország belügyeibe való beavatkozás komoly következményeinek szándéklott megakasztásában lelheti megfejtését.

A történelmi nagynevű Mark Aurel halála után nehéz napokat kezdett élni a birodalom. E borús idő alatt alig van jelentékenyebb mozzanat, melyben Armenia neve hozzá nem forrott volna. Az elhunytnak méltatlan fiai és utódja Commodus 180—192-ig folytatott kegyetlenkedései és kicsapongásai után megmérgeztetvén, utána az öreg Pertinax is csakhamar a fegyelmet nem türő testőrsereg által megöletett. Az idő beváltotta Jugurtha jóslatát, bekövetkezett a kalmárkodó szellemnek korszaka, alkusznak a birodalomra, mint valamely kitett leghitványabb árúczikkre s Róma, Didius Julián milánói gazdag emberben vevőre talált. A brittániai és pannoniai sergek saját hadvezéröket Albinust és Sept. Severust, a syriai pedig az önzetlen Pescennius Nigert emelte a főhatalomra. Ez utóbbi a római népnek is birta hajlamát nyájassága miatt, de tomboló jó kedv és harsogó zene közt a jelen röppenő perczeit föl nem használván, sima útat készitett a körmönfont S. Severusnak, kinek még Rómába való megérkezése előtt Didiust a senatus kivégeztette s ő mint új császár baráti vigyorgással Niger ellencsászár ellen indult, aki sejditve a

---

[1] L. Cantu C. 6. k. 198 l.

bekövetkező vihart, ügyének előbbvitele czéljából a czirogatott Armeniát és Parthiát alkú alapján hálójába keritette. Emez a bolygó fény által hinárba csalatva lelkesülten támogatta az ingatag új viszonyokat. Hogy mennyire tudott Tigrán e viszonyok keretébe illeszkedni, tanusitja a szigorú semlegesség, melyet érdekei követelményének ismert. Nem volt hite e nagy pártharczban, sőt férfias nyiltsággal utasítja vissza a czafrangos fölhivást: »Én egyiketekkel sem tartok, csak is országom megvédésének terén állok.« Ovatossága nem is vala alaptalan. Niger életével keserülte meg lanyhaságát; ugyanis megveretvén, a parthusnál keresett menedéket; de utólérték őt a római lovasok Antiochia mellett s lemetszett fejét Severusnak vitték. A szennyes műtét után — a kihivó szereplésért — Parthia ellen kezdette meg hadmüködését, de ez sikertelennek mutatkozott, míg Albinust is meg nem töri, amiért a megoldásra váró kérdés elintézetlen maradt. E pártszakadásnak vad zsivaja érintetlen hagyja Armeniát s harmadik — egyszersmind e néven utolsó — Tigrán negyvenkét évi uralkodás után országát megtöretlenül hagyományozta át a jóra, szépre fogékony fiának kezére.

Markovich Jakab.

Magyar-örmény nemes családainkhoz.

— Nyilt kérelem. —

Azon körülmény, hogy magyar-örmény nemes családaink tárgyalása az eddig megjelent magyar heraldikai művekben a legmostohább elbánásban részesült és, hogy csak a legáltalánosabban elterjedt »Nagy Iván, Magyarország Családai« czimű közkézen forgó, nagybecsű művére hivatkozzam, vérrokonaink abban alig érintetnek, — megérlelte bennem azon gondolatot, hogy a magyar-örmény nemeseknek családi levelesládáikban féltékenyen őrzött, avagy az egyes levéltárak titkos rekeszajtai mögött lappangó s talán már feledésbe is ment czimereslevaleit »Magyar-örmény nemes családaink czimereslevelei« czím alatt annyival is inkább kiadjam, mert jóllehet a heraldika szeretett hazánkban az utóbbi időkben a magyar heraldikai és genealogiai társulat aegise alatt örvendetes lendületet nyert és a »Turul« czimű szakfolyóirat időnként e téren tett kutatásainak eredményéről talpraesett czikkeiben fényesen beszámol, mégis az örmény-nemes családok czimeres leveleinek feldolgozása a nemesség adományozás keltének közelsége miatt részükről egyhamar alig várható.

Tervem helyes megoldása azonban csak ugy várható, ha magyar-örmény nemes családaink derék tagjai a kivitelben csekélységemnek készörömest segédkezet nyujtanak és az esetleg birtokukban levő 1672-ik, hazánkba beköltözködésünk évétől fogva napjainkig nyert czimeres levelek (litterae armales) akár eredeti, akár másolatban levő példányait, a család részére adományozott czimerrel együtt, feldolgozás végett pár napi használatra e derék folyóirat t. Szerkesztőjének, vagy alulirottnak, ki a levéltárakban ez irányban már huzamosabb idő óta kutat, kezeihez juttatni szivesek leendenek.

Jelen alkalommal az általam és az élénk »Armenia« nagyrabecsült Szerkesztőjének (ki egy maga 10 czimereslevelet küldött be) szives közreműködésével a már eddig beszerzett armalis-leveleket itt felsorolni annyival is inkább szükségesnek tartom, nehogy egyes családok czimeres nemes levelük beküldésével esetleg fölösleges szivességet teljesitsenek.

A birtokomban levő czimereslevelek a nemességszerzők és az adományozás keltének megjelölésével a következők:

Balta Márton 1760. július 28.
Bogdánffy Gábor 1762. július 26.
Bocsánczi János 1762. július 26.
Capdebo Jonás, Márton, Ferencz és Gergely 1802. július 23.
Csiki Emmánuel és Péter 1780. május 24.
Czárán Antal, János, István és Kristóf 1830. óktober 1.
Dániel Tódor, Jeremiás és Pál 1725. július 3.
Gáspár Miklós 1761. óktober 25.
Govrik János és Tódor 1760. július 28.
Hollósi Bogdán 1832. május 3.

Issekutz Mihály 1758. deczember 12.
Kapdebo Jakab, Miklós, Károly és Márton 1838. nov. 8.
Kövér János és Kajtán 1780. május 24.
Kövér Tódor, Kajtán, János, Simon és Antal 1804. áug. 17.
Kristóf vagy Jakabffy Simon 1760. május 8.
Lázár Lázár 1826. márczius 17.
Lászlóffy Bogdán 1758. deczember 12.
Lászlóffy Izsák 1712. november 20.
Lukács Jakab 1762. július 26.
Márkovics Antal és Emmánuel 1839. óktober 3.
Mártonffy Kristóf 1762. július 26.
Novák Kristóf, Jakab, Márton és Emmánuel 1753. július 30.
Patrubán Márton, Márk 1758. deczember 12.
Placsintár Lukács és Bogdán 1737. áugusztus 23.
Simai Lukács 1760. május 26.
Simai Tódor, Márton, Izsák és Salamon 1760. óktober 7.
Szarokán Dávid, János, Márton és Lukács 1760. június 24.
Szentpétery Kristóf 1760. óktober 7.
Verzár Márton 1760. óktober 7.
Vikol Bogdán 1760. óktober 7.
Zachariás János, Lukács és Tamás 1750. május 13.

E sorozatból is láthatják magyar-örmény nemes családaink, hogy közzéteendő művem anyagának nagyrésze már együtt van s a még észlelhető hézagot örmény családaink szives közreműködése, melyért újolag is esdek, könnyen pótolhatja.

Honszerető fajunk érdekét czélzó ezen alázatos kérelmem megújitása mellett hazafias üdvözlettel maradok

Arad 1891. ápril hó

kész szolgájuk

Dr. Temesváry János
kir. fögymnásiumi tanár.

Kisebb közlemények.

A gyergyó-szt-miklósi »Szt-Háromság-társulat«. Folyóiratunk idei évfolyamának február, márczius és april havi füzeteiben »Vallási társulatainkról« czim alatt három olyan társulat szabályait közöltük, a melyeket Stephánián-Roska István 1729-ben szervezte Szamosújvártt. — Ilyen társulatok azonban a másik három örmény helységben is voltak, mely társulatok közül némelyek még most is virágzó életet folytatnak. — E helyütt a gyergyó-szt-miklósi »Szt.-Háromság-társulat«-ról akarunk egypár szóval megemlékezni, mely — úgy látszik — még boldog emlékű Verzereskul püspökünk életében nyert szervezetet. Ugyanis van kezeink közt egy 1729. június 12-én Gyergyó-Szt-Miklóson kelt irat, mely »örményből fordittatott magyarra«. Ezen érdekes irat elején szó szerint ez olvasható: »Oxendius Virzereszkul Aladiaj Püspök, az mű Nátionkon a kik vannak Erdélyben, a Szentséges Romai Pápától rendeltetett Fő Lelki-Pásztorunk Mindeneknek Áldást és Dicsőséget kiván«. Nagynevű püspökünk lelke 1715. márcz. 10-én szállott fel Teremtőjéhez, tehát a szóban levő társulat 1715 előtt szerveztetett, mert különben Virzireszkul nem kivánhatott »Mindekinek Áldást és Dicsőséget«. — E társulat szabályai, három pont kivételével, megegyeznek a szamosújvári hasonnevű társulat szabályaival. A különböző pontok ezek: »Minden legény, ha el sem érte a tizenkét esztendőt, beállhat, — ha túl van a tizenkét esztendőn, tartozik beállani a társulatba«. (5 pont.) — »A vőlegény tartozik esküvés előtt a társulatnak valami dijt fizetni; aki pedig meg nem akarná adni, a társulat contradicálhat, hogy meg ne eskesse a Pater«. (8. p.) — »A társulat tartozik minden esztendőben valami specialis ajándékkal megtisztelni a templomot.« (14. p.). — Ezen irat következő aláirással van ellátva: »Pater Michael Todorovics, Vicarius Armenorum, ab Episcopo Legatus, simul Plebanus Armenopol(itanus)«. Az »Episcopus« alatt báró Sorger Gergely erdélyi püspököt kell érteni. Az aláirásból is látszik, hogy néhai püspökünk halála után vicarius kormányozta az erdélyi örmény egyházközségeket. Todorovics Minász (Mihály), mint ilyen ment Szamosújvárról 1729-ben Gyergyó-Szt-Miklósra és a régi örmény nyelvű szabályzattal ellátott »Szt-Háromság- társulat« szabályait ott magyarra forditotta.

Irodalom és művészet.

Álisán »Ararát«-ja. Taval, jubileuma napján jelent meg e nagybecsű munka. A mily szép külső kiállitása, ép oly gazdag belső tartalma. Csak a mechitháristák nyomdájából kerülhet ki ilyen meglepő munka, mint az »Ararát«; 590 nagyalakú lapot foglal magában. A könyvhez van mellékelve az Ararát tartomány részletes és igen szép kivitelű térképe, melyen e tartomány kis falvai is láthatók. A munka előbb Ararát tartomány természeti viszonyairól: fekvéséről, hegyeiről, éghajlatáról, állatairól és növényeiről szól; azután átmegy az iró a tartomány történelmére; de nem feledkezik meg a régészetről, földrajz-, az egyház- és az egyes kerületek jelen állapotáról sem. Külön fejezetekben tárgyalja a következő kerületeket: 1. Pászen, 2. Keleti Felső-Pászen, 3. Alsó-Pászen, 4. Keleti Alsó-Pászen, 5. Kápéghenk, 6. Ársárunik-Jéráchszádzor, 7. Vánánt, 8. Sirág, 9. Dságádk, 10. Ásoczk, 11. Árákádzodên, 12. Nik-ábárán, 13. Várázsnunikh, 14. Godájk, 15. Kárni, 16. Urdz és Árádz, 17. Sárur, 18. Mászéácz odên, 19. Gokovid, 20. Dzághgodên, 21. Pákrévánt-Alásgérd. Igen sok anyagot nyujt Álisán ezen érdekes munkájában; nyelvezete élvezetes. Sok szép kép van munkájában közölve; e képek vagy látképek, vagy régiségeket ábrázoló képek, felirások, történelmi festmények, vagy olyan kiváló férfiak arczképei, kik kapcsolatban állanak Ararát tartomány történelmével. A közölt képek száma 214. Egy-kettőről itt is teszünk emlitést: 1. Hászán-kala, 2. Solgovnigov tábornok, 3. Eruantásád, 4. Kárs, 5. Lorisz-Melikov tábornok, 6. Goghp, 7. Nerszesz katholikosz, 8. Válársábád, 9. György katholikosz, 10. Szt-Ripszima vértanúsága, 11. Ábick, 12. Áboveán Chácshádur, 13. Pászkevics, 14. Ábász-Mirza, 15. Világósitó-Szt.-Gergely, 16. Prájsz, 17. Der-Ghugászov Árság tábornok. Ára 65 frt.

Pásincsáreán örmény festő is küldött két képet a pétervári képkiállitásra. »Holdvilágos éj« czimű képéről a »Mosgovokhi Vedomosthi« lap nagy elismeréssel szól.

Közgazdasági élet.

Keleti szőnyegkiállitás A bécsi kereskedelmi múzeumban rendezett keleti szőnyegkiállitás meglepően szép és gazdag, s nem utolsó előnye, hogy minden egyes műdarab megfelelő világitásba van állitva, a hol a szőnyegek szinei teljesen érvényesülhetnek, festői elrendezésükben. A kiállitásra közelből-távolból küldték a leggyönyörűbb példányokat Kelet régi és újabbkori szőnyegeiből, s van mit tanulmányozni az illető szakköröknek ugy a technika, mint a páratlan szinharmónia tekintetében. A legelső termet a perzsa szőnyegipar termékei foglalják el. Ezek s a Perzsiával szomszédos vidékek termékei mindjárt a bejáratnál elterülő helyiségekben vannak kiállitva. Vannak azonkivül itt oly remek, különféle fajú és elnevezésű szőnyegdarabok, kurd szövött szőnyegek, a minőket messze földön hiában keresne az ember. Azután jőnek a kaukázusi, a szmyrnai szőnyegek, a imaházi szőnyegek terme, a középázsiai nomád népek népipari gyártmányai s boszniai gyüjtemény. A valamikor virágzó állapotban volt bosnyák szőnyegipar az utóbbi időben már hanyatlani kezdett, de most ismét föl kezd lendülni, miután az okkupált tartományok kormányzata Szerajevoban szőnyegszövő műhelyet is állitott fel, a hol jelenleg mintegy ötven nö dolgozik. Erdekesek ezenkivül az indiai szőnyegek, a modern kék-sárga khinai és a japáni szőnyegek, a marokkóiak, tunisziak, s egy rendkivüli ritka juarej-szőnyeg. A kiállitás fénypontját a nagyterem képezi, hol a Lichtenstein és Schwarzenberg herczegek birtokában levő rendkivűl ritka, szép és becses keleti szőnyegek állittattak ki. Valamennyi kiállitó élen az udvar áll, s a kiállitás történelmi osztályában a Király Ő Felsége nagy selyemszőnyege látható. A magyar iparművészeti múzeum is legszebb darabjaival van képviselve ez igen érdekes és tanulságos kiállitáson.

Mi újság az örmény világban?

Földrengés Ván-ban. Egy 1891. febr. 6-án kelt váni levélből közöljük a kovetkezőket: Két hét óta folytonos rebegésben élünk. Reng a föld: mindenütt ijedelem. Azt képzeljük, hogy a mostaninál csak az a váni földrengés volt nagyobb, melyről Árákhel történetiró tesz emlitést. A mondott földrengés örmény időszámitás szerint 1090-ben történt (1090 + 551 = 1641 Kr. u.) Az akkor okozott pusztitás nyomai még mai napság is látszanak. — 1891 január 25-én este 10 órakor iszonyú rázkodás költé fel a város alvó lakosait. Ugy rengett városunk, mint tengeren a hullámhányta hajó. De a Gondviselés kegyelme megszüntette a veszedelmet; a rengés egy perczig tartott. És ez az egy percz is mennyi károkat okozott! A várostól délre mintegy két órányi távolságban fekvő Dzêvárán faluban két és az Örmények-Völgyében (Hájocz-Czhor) levő Hérds faluban egy ember lelte halálát az omladékok alatt. A Ván-tó keleti partja és Árdzge mezőváros fele elpusztult; 150 ház omlott össze, melyek romjai 8, mások szerint 15 embert temettek el. Nagyon sok a sebesültek száma; 150 ház egészen lakatlanná lett. A déli oldalon levő Várencz falu egészen elpusztult, ugy hogy a lakosok hajlék nélkül maradtak. — Ván városában emberélet nem esett áldozatul; de száz meg száz ház omlott össze, vagy kisebb-nagyobb sérülést szenvedett. A »Szurp-Arákheál« néven ismert templom oly nagy rongálást szenvedett, hogy ennek következtében azt be kellett záratni. A zárda épületek se maradtak épségben. Egy minaretnek teteje eltünt. A földrengés több repedéseket is okozott. Itt-ott megnyilott a föld és a nyilásokból viz fakadt, mely viz később ismét elapadt; meghasadt a Várák nevű hegy is. A január 25-iki rengés óta a föld egészen le nem csendesedett, naponként 5—10 szer is ismetlődnek kisebb lökések. Sokan sátrak alá huzódtak, de éjjelre — a hideg miatt — kénytelenek házaikba visszamenni. Mindenki imádkozik!

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

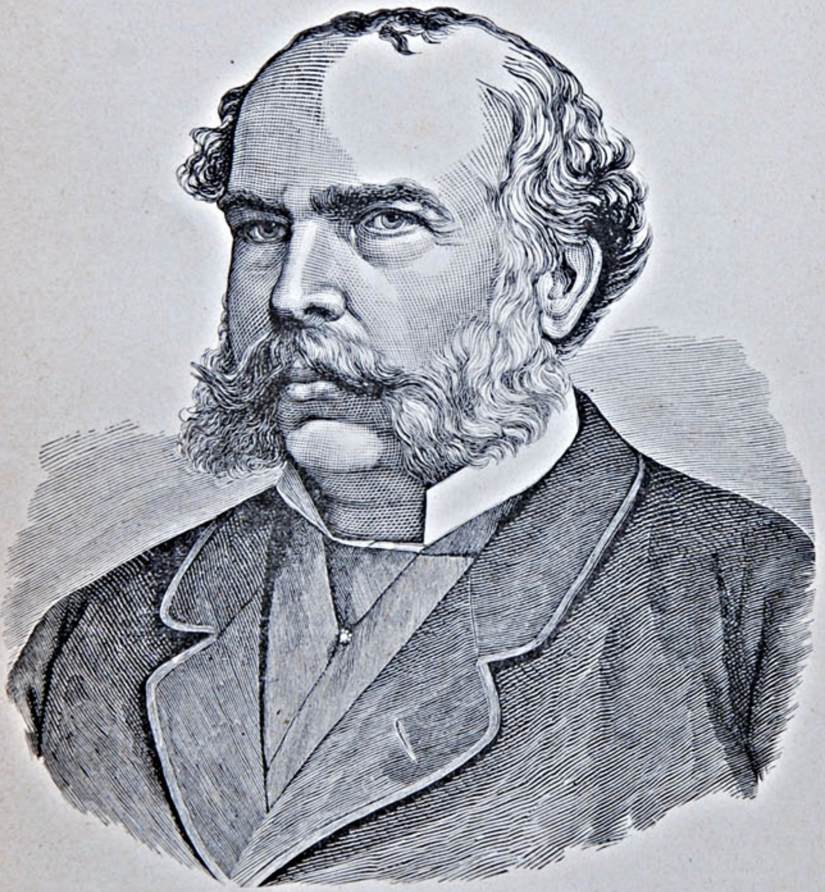

Gróf Karácsonyi Guidó.

Gróf Karácsonyi Guidó.

(1817—1885.)

A nemzetek története arról tanuskodik, hogy nagyságuk és erejük a nemzet fiainak kimagasló alakjaiban, — szellemi emelkedésük a nemzet mívelődésére törő polgáraiban, — jellemük és a jövőt biztositó erkölcsi értékük a nemzeti törekvések és az erkölcs terjesztésében áldozatkész honfiak nemes tetteiben domboródik ki.

Édes hazánk, Magyarország története különösen az, melyből az utókor, a hazáért életet és vért vesztett hősök hantjain, — a tudomány és mívelődés terjesztésében munkás tudósok emlékein, — a hazafiság, vallás és erkölcs emelésében életnyugalmat és vagyont áldozó honfiak jelleméből a hazáért önfeláldozó szeretetet, a tudományért igaz lelkesedést, a hit- és erkölcsért buzgó törekvést merithet.

És ha valahol szükséges a nemzeti nagyság fényes képét: a hazaszeretetet, — a nemzeti mivelődés, a nemzeti jellem és erkölcs apostolainak ragyogó példáira hivatkozva — mindig előtérbe helyezni, ugy szükséges az édes hazánkban, hol — a sajátságos földrajzi beékeltség, a nemzetiségi fel-felburjánzó törekvések közepette — a történelmi jogból, az életüket, vérüket, tudományukat, vagyonukat, kényelmüket áldozó nagyok életéből, ezek tettei által fellelkesített kornak eseményeiből kell kimutatni, hogy a hősök vérén szerzett, önfeláldozó tudósok terjesztette európai míveltséggel a mívelt államok sorába bevezetett, vallásos hit és nemes erkölcs által biztositott Magyarország — csakis a nagy magyar nemzet hazája lehet.

Közéletünk kimagasló alakjai áldásos működésének ismertetése e szempontból bir főleg értékkel, s ez szolgált alapúl arra, hogy a soraim élén megnevezett férfiú közéletének ismertetését adjam, egy oly életnek: melyből e haza minden polgára azon tanulságot meritheti, hogy nemzetiség lehet egy országban több, de nemzet csak egy lehet, s hogy a mely nemzetiség az államnemzet jellegét, törekvéseit elősegiti, nagyságáért lelkesedik, bajaiért vérzik, az a nemzetnek méltó részesévé válik, annak tagjai a haza hű fiaivá lesznek.

Karácsonyi Guidó gróf 1817. áugusztus 7-én született Budapesten. Atyja Karácsonyi Lipót, anyja Stahrenberg Mária grófnő volt. Nem a honszerző hősök vérbeli utódja, hanem a honbiztositó nagyok kimagasló alakja. Családja örmény eredetű volt, 1718-ban nyerte magyar nemességét III. Károly magyar királytól. Karácsonyi Tivadar volt ezen előd, s már ez tett alapitványokat és tetemes áldozatot a haza oltárára. . . ugy, hogy a dúsgazdag »örmény gróf« — így nevezték országszerte Karácsonyi Guidót — csak is családi trádiczióit emelte érvényre bőkezű, hazafias áldozataival.

Eleinte katonai pályára készült, azonban — valószinűleg azért, mert az akkori katonáskodás igaz honszeretetének nem felelt meg — attól visszavonult, s az ország legnagyobb uradalmai közé sorozható nagy birtoka kezelésével foglalkozott.

Gróf Karácsonyi Guidó valódi magyar főur volt, a szó legteljesebb értelmében; daczára annak, hogy ő volt a családjában az első, a ki az árisztokráta körökbe felemelkedett. Fölemelkedett a saját erejéből, hiven követvén e jelszót: »A nemesség kötelez« még mielőtt főnemes lett volna.

Korán megértette, hogy a társadalom, a közélet nagy igényekkel lép fel a nagy vagyonnal szemben, s nem kivánt kitérni ezen igények teljesítésének kötelezettsége elől; sőt maga kereste föl azt: a jótékonyságot választván élete föladatáúl, s gyakorolta azt benső ösztönből, nagy arányokban.

Jótékonysága tette őt egyrangúvá a legelőkelőbbekkel ezen országban, s biztositott neki szives fogadtatást ama körökben, melyeknek még ma sem utolsó jellemvonása a kizárólagosság.

Egyik föntartója volt a 40-es években a Petrichevich-Horváth Lázár által szerkesztett »Honderű« szépirodalmi lapnak, mely akkor az árisztokráta osztály izlését képviselte. A nemzeti színháznak megnyitásától kezdve állandó páholybérlője s rendes látogatója volt s bizalmas baráti viszonyban állott Liszt-tel, Berlioz-zal, s sok más jeles művészszel.

Mint kiválóan vallásos érzületű ember, számos plebániát és iskolát alapitott nagy kiterjedésű birtokain, hol egyúttal telepitéseket is eszközölt. Első kitüntetéseit az egyház körül tett érdemeiért nyerte: IX Pius pápától a Krisztus-, a jeruzsálemi patriarkhától a szent-sír-rendet kapta.

Fiatal korában házasódott, nőül vevén a legdúsabb örökösnők egyikét: Marczibányi Máriát, kivel boldog családi életet élt, mely számos gyermekkel lőn megáldva. A dúsgazdag urnő disze lett a társadalomnak és nemes érzülete teljesen egybehangzó levén férjével, az egyesített nagy birtokok módot nyujtottak nekik arra, hogy nagy-uri életök mellett közczélokra is minél többet áldozzanak.

Abban az időben, midőn a Bach-kormány legerősebben működött Magyarország németesitésén, tette le Karácsonyi Guidó az akademiánál azt a 40,000 forintnyi alapitványát, melynek kamatai színművek jutalmazására valának szánva. A magyar nyelvnek, a magyar nemzeti szellemnek ugyan is nem volt akkor erősebb bástyája, féltettebb vára a nemzeti színháznál s Karácsonyi ezen alapitványával sokat lenditett a magyarság ügyén. Évről-évre jeles színművek nyerték el a jutalmat, gyarapitva a nemzeti színház játékrendjét s buzditva a hivatottakat költői művek alkotására.

A trónörökös születésekor 100.000 frtos alapitványt tett, melynek kamatai évről-évre emberbaráti czélokra, jótékony intézetek s szegények segélyezésére fordittatnak.

Karácsonyi Guidó 1858. végén kapta meg a grófi rangot; később a belső titkos tanácsosok sorába is felemelte a fejedelmi kegy.

Nincs mágnás a ma élők között, kinek nevéhez annyi jótékony alapitvány lenne fűzve, mint az övéhez. A már emlitett 40.000 frtos akadémiai és 100.000 frtos Rudolf-alapitványon kivűl Karácsonyi 8000 frttal járult a nemzeti színház nyugdíjalapjához, 2000-rel a nemzeti múseuméhoz, 5000-rel a nemzeti zenedéhez, 2000 frttal a lipótvárosi basilika épitési alapjához. A nép erkölcsének emelésére, Pestmegyében levő birtokán: Solymáron és Vörösvárott 20.000 frttal »Rózsa-leány-díj«-at alapitott, mely minden évben kiadatik a legjobb erkölcsűnek tartott férjhez menő leánynak.

Gróf Karácsonyi Guidó valamint első volt ama főurak között, kik az elnyomatás idejében a magyar irodalomnak segitségére siettek, úgy első volt azok között is, kik megemlékezve gr. Széchenyi István ama buzditásáról, hogy Budapestet az ország fővárosává kell fejleszteni s e czélból — első sorban — a magyar főurak válaszszák állandó lakásukká, — mindjárt nősülése után elkezdé építeni a Krisztina-városban ama pompás kastélyt, mely ma is mindenkinek szemébe ötlik, a ki a budai vár nyugati bástyájáról alátekint. E palota, melyben színház, képtár, téli kert van berendezve, egyike az ország legfényesebb uri lakhelyeinek, melyben gyakran gyült egybe a szellemi és születési árisztokráczia, a vendégszerető házigazda országos hirű estélyeire.

Hazafias működése és kegyes alapítványai által az elsők között is kimagasló férfiú 1885. szeptember 25-én halt el Buziáson.

E nemes élet minden működése egy-egy bizonyitéka volt fenkölt szellemének, igaz honszeretetének és példányszerű kötelességérzetének, mely arra birta, hogy miután e házában nagy vagyon jutott osztályrészeül, abból a nemzeti közkincs emelésére is nagy áldozatokat tett; de e nemes férfiú élete mindig magasztos tanulság arra is, hogy Magyarországon nemcsak az ős magyar származás, hanem az igaz nemzeti érzés is bir jogczímmel — a hazafisághoz.

Dr. Issekutz Viktor.

Agathangelos örmény történetiró. *)

III.

Agathangelos nem tartozik a történeti előadás mesterei közé. Stylje terjengős, az ismétlésekben bővelkedő. Különösen gyakoriak az ismétlések, midőn a közbeékelések által megszakitott elbeszélés fonalát újra felveszi. És pedig az ismétlés legtöbbször ugyanazon szavakkal történik, a melyeket első ízben használt, és pedig ugy a beékelés, mint az ismétlés formája olyan, hogy az olvasónak azt kell hinnie, hogy mindkét esetben valami új dologról van szó, mely az elbeszélést egyszerűen tovább füzi. Szent Gergelylyel háromszor szólittatja fel a hitközséget a vértanú-nők kápolnáinak felépitésére, mert az első ízben vallási gyakorlatok leirása, másodszor szent Gergely látományának elbeszélése által szakitotta félbe önnön magát. Háromszor mondja el azt is, hogy szent Gergely a puszták magányába vonult vissza; háromszor, hogy onnan időnként látogatást tett a hitközségben s ismét visszatért; mert mindannyiszor theologiai elmefuttatásokat ékelt az előadás közé. Különös előszeretettel tért vissza a vadkanná változott király állapotának leirásához; nyilvánvaló, hogy ennek igen népszerű tárgynak kellett lennie. Az ily ismétlések okát nem lehet több azonos tárgyú kútfőnek hanyag felhasználásában keresni; azonban a forrás tanulmányozásnál értékes fogantyút képeznek ezek az ismétlések is; mert figyelmesekké tesznek a beékelésekre, meritette legyen a szerző azokat ugyanazon vagy más kútfőből.

---

*) A. Gutschmid, Agathangelos, Zeitsch. d. d. morgenl. Ges. 3. köt. — Langlois, Collection, I. — Agathangelos örmény kiad. Velencze, 1835. Storia di Agathangelo stb.

Nem tartozik az ismétléseknek e csoportjához Tiridát kettős rendelete, melyek közül az egyik az istenek szidalmazóinak feljelentését parancsolja meg, a másik egyenesen megnevezi a keresztényeket; de a melyek különben azonos tartalmúak. Az egyiknek nincs helye a másik mellett, a kettőnek két különböző forrásból kell származnia. Míg a második egészen szintelenül van tartva, az első bevezető soraiban Árámázd, Ánáhit és Váhákên istenekhez fordul, s érintkezik ezáltal az egész könyven átvonuló szent Gergely hítküldéri tevékenységére vonatkozó feljegyzések egész sorával, melyeket az örmény mythologiára vonatkozó részletek bősége jellemez.

El van választva egymástól a két rendelet egy mondat által, mely azt, a mi már előbb is van mondva, hogy tudniillik Tiridát uralkodásának egész ideje alatt háborút viselt a perzsák ellen, röviden összefoglalja s csak azt emeli még ki, hogy ezt cselekedte Tiridát azon tizenhárom év alatt, a melyet szent Gergely a magányban töltött. Nyilvánvaló, hogy itt befejezését éri el a pogány Tiridátnak s szent Gergelynek párhuzamosan futó története, mely a könyv egész első részén átvonul. Valamint nyilvánvaló az is, hogy a második rendelettel új forrásnak használása veszi kezdetét.

Kétségtelenné teszik a különböző forrásokból való meritést az elbeszélés ismételt, szembeszökő ellenmondásai is. Az első rész három ízben jelenti, hogy szent Gergely ‚ártásád'-i visszavonultságában tizenhárom évet töltött; a szent Ripszimára és társnőire vonatkozó későbbi szakaszokban meg azt olvassuk, és pedig szintén három helyütt, hogy ez az idő tizenöt év volt. Ezeknek a szakaszoknak tehát más forrásból kell meritve lenniök. Egy másik ellenmondással találkozunk ott, hol előadatván a kápolnaépités befejezése, elmondja a szerző, hogy »a nagy számmal összegyülekezett emberek mind meggyógyultak, a bélpoklosok, a szélütöttek, a vizkórosak, a megszállottak, a nyomorékok,

a sánták.« Előbb mindig csak a megszállottakról volt szó; részletesen el van mondva, hogy a gonosz szellem miként hatolt be Válársábád lakóiba s tette őket dühöngőkké; a szent Ripszimáról, Gáiánáról s 35 társnőikről szóló egész elbeszélésben nagy szerepet játszanak ezek a megszállottak, míg az emlitettük helyen a többi betegek közt csak mellékesen történik róluk emlités. Ez is két különböző forrásra vall.

Kirivó ellenmondás rejlik abban is, hogy szent Gergely egy helyütt nem enged a király azon kivánságának, hogy vele maradjon s utazásaiban kisérje őt, hanem inkább óhajt bőjt és imádság közt a pusztában élni; s hét szakaszszal utóbb a királyt minden vonakodás nélkül elkiséri római útjában s fogadja ott a császári udvarnak kitüntetéseit. Az egész résznek, mely Tiridát király látogatását Nagy Konstantinnál magában foglalja, más forrásból kell származnia, mint a megelőző elbeszélésnek. Biztos külső tanújele a beékelésnek az is, hogy e részt egy mondat előzi meg, mely szerint szent Gergely meglátogatta s az igaz hitben megerősitette tanitványait, s hogy e rész befejezése után ugyanazon tartalmú mondat majdnem ugyanazon szavakkal füzi tovább az elbeszélést.

Tiridát útja Konstantinhoz hetvenezer főnyi kisérettel egészen megfelel szent Ripszima és hetven társa és társnője menekülésének Rómából az egész birodalmon át Válársábádba; s a kitüntetéseknek, melyekben Konstantin szent Gergelyt részesiti, megfelelő kiegészitését képezi a korlátlan engedelmesség, melylyel szent Gergely a kápolnaépitésnél Tiridát király részéről találkozik. Kétségtelen tehát, hogy a könyv e két darabjának azonos az eredete. Elválasztja a kettőt szent Gergely hitküldéri, majd főpásztori tevékenységének leirása. Itt sem egyöntetű minden részlet. Az általános megemlékezéstől el is tekintve, kétszer van szó a püspökök beiktatásáról. Az egyik helyen azt olvassuk, hogy a pogány papok megtért gyermekei közül tizenketten püspökökké lőnek kiszemelve s lehetetlen meghatározni a többiek sorából azok számát, a kikből püspökök lettek. Alig négy szakaszszal utóbb viszont el van mondva, hogy a szent Gergely által kinevezett püspökök száma meghaladta a négyszázat, s számtalan a pap, diaconus és más egyházi férfiú, a kiket ő felszentelt. Ez a két tétel nem vezethető vissza egy és ugyanazon forrásra.

Mindkét tétel megszakitja az elbeszélésnek összefüggését. Az egyiknél közvetlenül a szerzeteseknek szent Gergely által történt behozatalához csatlakozik annak elmondása, hogy Gergely, jó példát adandó, szerzetesekkel koronként a pusztába vonult, Albianosnak engedve át a hitközség gondozását. A pogányok sorából vett püspökökre vonatkozó beékelés a megemlékezéshez füződik azon iskolákról, melyeket Tiridát szent Gergely ösztönzésére állittatott a pogány papok gyermekeinek oktatására; s indokolt is, a mennyiben Albianosnak, a pogányok közül választott püspökök elsejének kinevezése alkalmából megakarja emliteni e püspököt, ugy hogy itt nincs ok a forrás változásának feltételezésére. A másik tételt annak feljegyzése előzi meg, hogy szent Gergely visszavonult a magányba; s követi a kéréseknek kiemelése, melyekkel Tiridát hiában akarta rábirni Gergelyt arra, hogy udvaránál maradjon. A két hely szükségszerűleg összefügg; a közéjük ékelt mondatok szent Gergely felszenteléseiről s a szövetségről, melyet Tiridát alattvalóival kötött, hogy az igaz hithez hivek maradjanak, egészen különálló toldalék, melyet csakis a különböző források gépies használata tesz megmagyarázhatóvá.

A megemlékezés szent Gergely látogatásáról tanitványainál, melynek ismétlése a Tiridát római útjára vonatkozó szakaszt beékeltnek tünteté fel, némileg változtatott formában újra előfordul. Az egyik helyen az van mondva, hogy Gergely az általa megtéritett vidékeket meglátogatta és a hitben megerősítette. Ezen és a hasonló következő szakasz közt általános kifejezésekben tartott leirásával találkozunk Tiridát király jámborságának. Ha ezt kiveszszük, egyfelől egészen hozzáillik azon helyhez, melynek végén a Tiridát és népe közti szövetségről van szó, másfelől összefüggően átvezet a közléshez Konstantin jámbor tetteiről, melyek híre Tiridátot azon elhatározásra birta, hogy nála látogatást tegyen. Ugyan e forrás nyomai a könyv előbbi részeiben is kimutathatók. Egyik szakasz p. azt jelenti, hogy szent Gergely először érkezett meg Erotantak joszá-

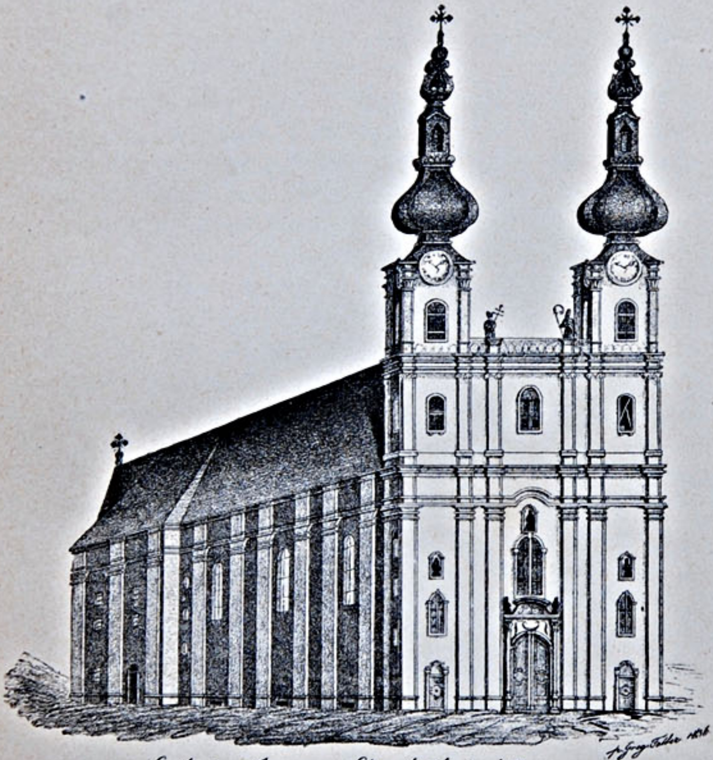

Ecclesia Armena Elisabethopolitana.

Az erzsébetvárosi örmény kath. plebániai templom.

gára, Ararát tartományba, Válársábád városba s a látomány által megjelölt helyen felépitette istennek házát; s különben is a szétrombolt templomok helyén mindenütt imaházakat emelt s papokat szentelt. Mindezek minden átmenet nélkül hozatnak szóba; mert jóval előbb irta le szerzőnk a szent Gergely által, visszatérése után, foganatosított rendszabályokat s egy más fejezetben a templomok építéséről s papok felszenteléséről is részletesen megemlékezett. Ám ha a kérdéses részt eltávolitottnak képzeljük, ez nemcsak határozott előnyére válik az elbeszélés összefüggésének, hanem a papok felszentelésére vonatkozó hely végszavai ismét egészen természetszerűleg vezetnek át a kezdő szavaihoz azon fennebb emlitettük másik — nyilván azonos forrásból származó — helynek, mely a püspökök kinevezését adja elő.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Koszorú

az erzsébetvárosi örmény kath. nagytemplom fölszentelésének száz éves jubileumára.

Gyakran a bal-esetek magasztos czélnak, új világnézeteknek, — az élet szenvedtető tanulságai nem ritkán nagy, átalakitó eszméknek lettek forrásai. A történelem igazolja, hogy nem támad fel a vallásnak oly fanyar alakja, mint a bálványozás, ha a kiméletlen halál az édes anya egyetlen gyermekét el nem ragadja, aki mély és kiapadhatlan szeretetétől vonzatva, gyermekét, mint megkövült szobrot maga előtt látni, kegyelete jeléül azt fölékesíteni, majd ezen istenitett alaknak áldozatokat is bemutatni s így szíve imádottját mintegy megörökíteni czélul nem tűzi. Xenophonnak ezer veszély közt izmosult hadserege létesité az első óriási művet: az

Athos hegy alag-útját s az első tengeri hidat. Esélylyel járt csaknem minden nagy terv kivitele; a léghajó, mint a villámhárító; a gyógyszer próbája ép úgy, mint a kisdedeknek első járása. Ily kényszerhelyzet hozta létre erzsébetvárosi kulturánk művészi remekét: az örmény kath. anyatemplom épitését.

A XVII. század második felében e szép hazába költözött örmény nép több mint egy század zivataros tapasztalataival megerősődve, észrevehette, hogy oly sokáig keresett, békés lakóhelyét itt megtalálta; meggyőződhetett, hogy fenkölt — a küzdelmekben csüggedhetlen — lelkületének alkotásait háborithatlanul itt kifejtheti; azért midőn új hazájában megmaradása biztosítva lett: nem feledkezék meg a Mindenható iránti hála méltó kifejezéséről.

Az édes anya kebeléhez nem fűződik a jó gyermek odaadóbb melegséggel, mint a végpusztulásából is phönixként fölelevenült örmény nép szent meggyőződéséhez. Ezen hitszilárdság magyarázza meg, hogy midőn bokros viszontagság közt hányatva, erejében megbénitva, — kincsei-, életétől s hazájától megfosztva, a durva erőszak világgá szétüldözte: e romok árjából egyedül hit-érzelme gyémánt ragyogványát menté meg s azt meg is tudta becsülni; a miről felötlő példát nyujtanak az erdélyi örmény kath. monumentalis templomok; ezek közé tartozik messze imponáló anyatemplomunk is.

»Oh! a mult hivő volt, nagyra törve;
Mig a jelen koldus s nagyra törpe.«

Elődeinknek első imaháza, a zárdatéren egy kis faalkotmány volt, melyet az idő csakhamar méltatlanná tett arra, hogy a hitbuzgóság hajlékát képezhesse; ezért 1723-ban a mostani ó-templom épitéséhez kezdettek; a kitartó szorgalom a két évi munkát megáldotta. A templom 1725-ben a Szt-Háromság tiszteletére készen állott s b. Antalfy János püspök, az erdélyi kormányzó: gróf Korniss Zsigmond jelenlétében azt ünnepélyesen fölszentelte. A vallásos érzelem hatványozódó jeleiről tanuskodnak az időnként létesült kápolnák; melyek közül még romjaiban sem található a Dániel Pál és Lukács Tódor költségén, 1740-ben

Erzsébetváros éjszakkeleti részét határoló »Promontorium« szőlőhegy legmagasb csúcsán keresztfelmagasztalása tiszteletére emelt kápolna; ugyszintén az Erzsébettér közepén 1751-ben Issekutz Miklós és Lázár János bőkezűségéből keletkezett második kápolna; mert ennek köveit is szétmorzsolta az elhagyatottság s csak a boldogságos Szűz mennybemenetelét ábrázoló kegyelemkép maradt fenn. 1763. évben Isten szentélyébe hatolt a Nagy-Küköllő tajtékzó hulláma s ezen bal-eset sugalmazá jámbor elődeinknek, hogy biztos és megfelelő helyet keressenek, mely egyszersmind a népesség szám-arányához mért legyen. — Török Tódor 1771-ben Keresztelő Szt. János tiszteletére emelt egy csinos kápolnát a keresztrefeszités fájdalmas emléke megörökítése végett.

Azonban a hitbuzgóság legszebb koszorúját az 1766. július 22-én hozott határozat alkotá, midőn Karácsonyi ker. János, Medgyesi Tivadar, Patrubány Antal, Pápai Márton, egyháziak, — Dániel Eugen főbiró, Gáspár Márton, Ávedik József, Bosnyák István világiak közakarattal Szt-Erzsébet tiszteletét hirdető nagytemplom épitésében megegyeztek. A tervezetet az erdélyi kormányszék főépitésze: Martinelli Xaveri Ferencz készité s már 1768-ban Karácsonyi János esperes-plebános, b. Baytay erdélyi püspök által kiszemelt szegletbe az alapkövet beékelte. De alig került ki a megkezdett épitkezés a föld szinére, már beszüntették a munkálatot; mert az Apaffi kastély terjedelméhez mért templomot akartak létesíteni, a mire elegendő pénzkészlettel nem rendelkeztek. Csaknem 10 évi szünet után — megújult erővel — ismét hozzáfogtak s mintegy 25 év mulva 1791. évben egy befejezett díszmű ékesíté e várost a hivek várva várt örömére s a későbbi nemzedéknek megszívlelendő intelmére.

»Mert boltivem, mely ég felé néz,
Nem volt egyéb: egy összetett kéz,
Szeliden felfogva a mennyet,
Mely buzgó hitre ide lebbent.
Most óriás sírkő vagyok csak,
Hitét gyászolva századoknak.
És a mái langy nemzedékek
A meghalt hit hamvából élnek.« (Mindszenty.)

A nagy templom Issekutz Márton és Emánuel testvérek telkén áll, melyet az egyházi társulatok vettek meg. A kilencz társulat összesen 12.288 frttal, Mária Terézia uralkodónő 6000 frttal járult a költségek fedezéséhez, a többit a városi közönség hordozta. Ezen korszakot alkotó esemény szemtanúja: Karácsonyi János följegyzése szerint az összes kiadás 50000 frtra terjed.

Oh de ki tudná leirni azon végtelen lelki élvezetet, mely e város lakóinak azon tagjait eltölté, kik e templom épitésének kezdetét s befejezését megérhették!

Miután a nagy templom elkészült, az elaggott plebánosnak nem volt egyéb óhajtása, mint az, hogy ő, ki ez emlékmű alapját megvetette, mutathassa be abban az első miseáldozatot. E czélból Karácsonyi plebános Pestre rándult, hol az országgyűlés épen Erzsébetváros ügyeit is tárgyalta s gr. Battyány erdélyi püspököt meghivta a templom fölszentelésére.

Az ünnepély ideje megjött. Mindenki örült, de leginkább a plebános, ki ez eseményt hála-igékkel kisérve ekképen irja le: »Isten hozta a szeretett atyát, kegyelmes főpásztorunkat!« felirat ékesíté a diadaliveket. A tisztviselői kar kocsikon 100 tagra terjedő banderiummal püspökünk elébe ment egész Kund faluig. Azonban az est sem hozta közénk; azért a város e nap emlékére nemcsak szivében gyujtott örömtüzet, hanem fényes kivilágitást is rendezett; eközben az éjfél is beköszönt, midőn a hegyekre állított taraczkok durrogása előre jelzé a főpásztor közeledését, ki is a harangok üdvözlése s a lelkes nép örömkiáltásai közt megérkezett.

Szt-Péter és Pál ünnepe volt azon nap, »melyet Isten adott nekünk, hogy örvendezzünk azon.« A szeretett főpásztor udvari papjai: Fangh, Pápay Márton, Schlauf Sebestyén, Lányi, Dániel Imre; ezeken kivűl Ferenczi András marosvásárhelyi, Korbuly Kristóf erzsébetvárosi (lat. szert.) Demény Samú oroszhegyi, Pataky Endre szt-tamási, Roth József lengyelfalvi lelkészek, — Simay Lukács, Andrásy János, Szilágyi Antal, Ágotha János pap-tanárok, — Patrubány Antal és Csiki Marcell kanonokok, — Karácsonyi ker. János, Dombi János, Murád Antal, Porumbi Antal,

Ötves Bogdán, Ötves János idevaló segédlelkészek, — Lászlófi Vazul, Lászlófi Gergely, Márkó Szeráfin, Kövér István, Fark Márton, Petrovics Gergely és Kábdebó Bertalan mechitharista szerzetesek, — Issekutz Miklós Antal főbiró, Chinder Ferencz művezető és a nagy sokaság kiséretében a templomba vonult, kitünő szent beszédet tartott s azután szentelt vizzel és krizmával megjelölvén a falakat, a hét oltárt: Szt-Erzsébet, Rózsafüzér, Szt-István vértanú, Szt-Joakim és Anna, Krisztus fölfeszittetése, Világositó-Szt-Gergely és Szt-József tiszteletére fölszentelte. A lelkes főpásztor nagy segédlettel ünnepélyes szent misét mondott s végül a zsufolásig megtelt egyház közönségére pápai áldást adván, ugyanazon kisérettel a plébános lakába vonult, hol a főpásztor köszönetét tolmácsolta e fényes templom alkotójának: az öreg plebánosnak, kinek öröm- és hálakönnyei, az öreg Simeon lelki jutalmának csepjei valának.

Ez örömnap utolsó fénysugár volt öreg plebánosunk életéből; megérte, hogy hordszéken főpásztorával együtt bemutathatta a szent áldozatot: s ily megnyugvás közt drága lelkét 1791. áug. 17-én visszaadá Teremtőjének; porhadó hamvait pedig e templom csarnoka őrzi. Ugyanezen szt. falak közt nyugszanak:

Patrubány Vártánné: Sára († 1796 február 26),
Kábdebó János neje: Kiss Mária († 1797 febr. 24),
Dániel Gergely neje: Cecilia († 1797 máj. 31),
Patrubány Márton († 1798. január 16),
Gorové Jakab neje: Mária († 1799. január 1),
Pápay Márton († 1800. áuguszt. 26),
Patrubány Lukács leánya: Sára († 1801. május 22),
Izsák Izsák († 1805. január 21).

Kegyeletünk ezen áldott emlékein kivűl, sok érdekest rejtenek magokban a tornyok gömbjei. Az Apaffi kastélyra tekintő rész magában foglalja azon nagybecsű okmányokat, melyek azt hirdetik, hogy Erzsébetváros örmény közönsége 60000 frton örök áron, visszavonhatlanul Mária Terézia királynőtől megvette az ebesfalvi, rudályi, újfalvi, hondorfi és szász-ernyei birtokokat. E tornyok őrzik mély keblükben III. Károly, II. József kiváltságleveleit s az akkori idő pénznemeit, egyesek képeit. A szőlők felé irányuló torony gömbje e város alakulása és fejlődése történetét zárja magában azon időpontig, mely e remekművet létrehozá.

S most kedves olvasó, tehetsz-e magadhoz, e város becséhez méltóbbat, mintha elolvasod a torony gömbjébe zárt emléksoroknak végső óhajtását: »Szolgáljanak ezen irataink tanúbizonyságúl arra nézve, hogy itt kath. örmények laktak s imáinkkal kérjük az Istent, hogy utódaink is abban maradjanak, erősbüljenek lelki- s testiképen, óvják meg a békét, egyezséget, hogy Isten, a boldogságos Szűz, mint pártfogó-anya és Világositó-Szt-Gergely védelme soha őket el ne hagyja.«

Ávedik Lukács.

* * *

A Novák család ereklyéje.

Honszerető nemzetünk történetének irója inkább tarthat attól, hogy előbb fog az árnyaló szinek festékéből, mint az ecsetelés ragyogó szineiből kifogyni. Így vagyunk az egyes családokkal is, melyek között a nagy kiterjedésű Novák családnak érdemeinél fogva kimagasló és elsőrangú hely jutott. E nevezetes család derék fiai, mint Szamosújvár, az erdélyi örmények anyavárosának főtisztviselői, érdemkoszorújok fonásához még azon időben hozzákezdtek, midőn őseink élükön főpásztorukkal Verzereszkul püspökkel, letették e kies város alapköveit. S ha a Dániel családnak a lánglelkű apostol-püspök oldala mellett a mult század elején oroszlánrész jutott is a beköltözött örmények ügyeinek vezetésében, nem kisebb munkásai és vezetői voltak a szent ügynek a derék Novák-ok, kik épen ezen ügybuzgóságuk, önzéstelen fajszeretetük és tántorithatatlan hazafiságuk jutalmául már 1753-ban fejedelmi kegy folytán nemesi rangra emeltettek.

E család magyarországi ágának egy drága ereklyéjét szándékom jelen alkalommal t. olvasóimnak bemutatni, miután legkimagaslóbb fiainak érdemeiről a kezeim között levő okmányok alapján pár szót előbb elmondottam.

A család egyik őse Novák Márton, kinek neve az 1753. július 30-án kiállitott czimeres nemeslevélben szintén olvasható s mint Szamosújvár főbirája bokros érdemeket szerzett, volt az első, ki a mult század vége felé a bérczes Erdélyből lakóhelyét a magyar rónára tette át s mint a Hevesvármegyébe kebelezett fegyverneki nagy kiterjedésű puszta bérlője életének utolsó éveit családja körében boldogul töltötte.

Az atya, a lelkiismeretes és ügybuzgó hivatalnok jellemét örökölték kivétel nélkül fiai is, kik közül Novák Joachim igen magas hivatali állást foglalt el, az összes alapitványok legfőbb praefectusa volt s mint a művészetek lelkes Maecenasa bô jövedelmét Pesten kizárólag arra költötte el.

E páratlan férfiú 7 gyermeke közül[1]) különösen kettő tette nevét a késő utódok előtt is felejthetetlenné: Novák Ferencz, ki oly kitünő jogász hirében állott, hogy 1851—2-ben Bécsbe felhivatván nagyrészt az ő munkásságának eredménye lett az 1853. márczius 2-án kelt azon császári nyilt parancs, melylyel az urbéri kapcsolat s ezzel rokon jogállapotok folytán fenforgó viszonyok szabályozva lettek s mely az 1861-ik évi országbirói értekezlet 6-ik fejezete értelmében még ma is teljes érvényében fentartva van. Novák Ferencz testvérbátyja Antal pedig Békésvármegyének a 30-as években oly alispánja volt, hogy érdemeiről — miként magam erről személyesen is meggyőződhettem — ma is szivesen beszélnek s mint követről barátjai, hazánk legnagyobb fiai, köztük Deák Ferencz oly elismerőleg nyilatkoznak, minőt nem sok honpolgár tudott magának kiérdemelni.

Elismerésük és valódi barátságuknak fényes tanújelét adták a követtársak, midőn körükből távozó barátjukhoz, Novák Antalhoz 1834. július havában egy, Kölcsey Ferencz által fogalmazott bucsúlevelet intéztek, mely a Novák család legdrágább kincsét, ereklyéjét képezi s melyre nemcsak annak tulajdonosa, az előbb emlitett Novák Ferencz fia, Kamill, a családi érdemek tovább fejlesztője, a békés-gyulai kir. törvényszék érdemdús elnöke, ugyanazon megye intelligentiájának szemefénye és hozzátartózói, hanem az összes hazai örménység is egyaránt büszke lehet.

---

[1]) Novák Joachim gyermekei: 1) Miklós, 2) Antal, 3) Ferencz, 4) György, 5) Mária, férj. Karasiay Istvánné, 6) Jozefa, férj. Tomcsányi Józsefné és 7) Sarolta, férj. báró Vécsey Pálné.

Minthogy e mozgalmas korból származott s oly nevezetes vezérférfiak aláirásával pompázó családi ereklye, nemcsak a fogalmazó Kölcsey Ferencz ragyogó tollának szép kinyomata, hanem azon viharos, korszakalkotó országgyűlés legfőbb oszlopainak nézeteiről és lelkesültségéről is fényes tanúbizonyságot tesz, — nem tartom céltévesztettnek azt, mint a mai napig teljesen ismeretlent, egész terjedelmében ide iktatni.

A bucsúlevél így hangzik:

»*Tisztelt Barátunk!*

Kinosabb érzés a veszteség érzésnél nincs. Mi, kik egy nagy és nehezen elérhető czélt tüztünk ki magunknak: kik ezen czélhoz jutástól függesztők fel boldogságunkat: fájdalommal teltünk el, valahányszor társaink kevés száma közül egy hűséges kilép; s erőnk fogytával küzdésünk sikere felől mindinkább kételkednünk s veszteségünket mindinkább bizonyosnak hinnünk kell.

Harczot vivni az előitéletekkel, mik ezen ország embereit fogva tartják, s a haza felvirágozásának eszközeit elővétetni nem engedik; szembeszállani a gonoszsággal, mely e nemzet haladását fortélyosan akadályoztatja; avult s a korszellemmel ellenkező szokásainkat oly törvényekkel váltani fel, melyek az országos szorgalom, hitel s műveltség forrásait felnyissák; kiragadni e népet az oligarchia vaskezéből s a monopoliumok siralmas zsarnoksága helyett alkatványi, törvényes helyzetbe tenni minden polgárt, hogy kötelességét teljesiteni minden tartozzék, s hogy senkinek jogai büntetlen el ne tapostassanak: ezek s ilyenek valának a miket országgyűlési pályánkon egyesült erővel elérni elejétől fogva törekedénk.

Nem vagyunk nagy számban, nem annyin, hogy szándékunk teljesedését bizonyosnak állithatnók; sőt jól látjuk: miképen csak a magvetőhöz hasonlitunk, ki reményben

él s szerencsére bizni kénytelen, ha az magvát a jövendő számára meg akarja-e érlelni. Te is tisztelt Barátunk, ki hiven csatoltad magadat hozzánk, kiben vigasztalást és segédet jó és rossz pillanatban találtunk, körülményeidtől kényszeritve biztos társaságunkból kiszakadtál. Sorsod hozta magával; ám legyen! Mi nem tehetünk mást, mint most midőn e sorokban baráti bucsúnkat bemutatjuk, kérünk Tégedet, hogy hazád és barátaid emlékezetét kösd össze szivedben; s midőn otthoni körödben a hazáért elveink értelmében folyton munkálkodol, szentelj nekünk is pillantatokat, kik szived tisztasága, s lelked józansága, s hazaszereteted s barátságod hívsége által örökre hozzád lánczolva Téged baráti emlékezetben sirunkig megtartunk. Isten veled!

Költ Pozsonyban, Július 15. 1834.

Kölcsey Ferencz s. k, szatmármegyei követ,
Deák Ferencz s. k. zalai követ,
Tarnoczy Kázmér s. k. barsi követ,
Beőthy Ödön s. k. bihari követ,
Dubraviczky Simon s. k. Pest vmegyei követ,
Járny Imre s. k. szaboltsi követ,
Török Gábor s. k. Arad vmegyei követ,
Vásárhelyi János s. k. csanádi követ,
Eötvös Tamás s. k. bereghi követ,
Bezerédy István s. k. tolnai követ,
Borsiczky István s. k. trencsini követ,
Pázmándy Diénes s. k. Komárom megye követje,
Palóczy László s. k. Borsod vmegye követje,
Dessewffy Antal s. k. temesi követ,
Hertelendy Károly s. k. zalai követ,
Prónay János s. k. Nógrád vmegyei követ,
Návay László s. k. csanádi követ,
Klauzál Gábor s. k. csongrádi követ,
Nagy Pál s. k. Sopron vármegye követje.
Ifj. Bernát Sigmond s. k. Ung vmegye követje,
Fekete Ferencz s. k. Posony vmegyei követ,
Bárczay József s. k. tornai követ,
Szentpály László s. k. ugochai követ.«

Ezen becses ereklye mostani birtokosa, Novák Kamill, nehogy az oly nagy értékű okmány czím és boriték hiányában teljes értékéből az utódok előtt valamit veszitsen, 1866-ban megbizta nagynénjének, Novák Jozefának férjét, Tomcsányi Józsefet, Békés vármegye akkori főispánját, kérné meg hazánk nagy fiát, Deák Ferenczet, hogy az okmány eredeti példányán sziveskednék igazolni azt, hogy az csakugyan egykori követtársához és barátjához, Novák Antalhoz lett intézve. Hazánk bölcse a kérésnek kész-örömest eleget tett s a bucsúlevélre sajátkezűleg a következő sorokat jegyezte fel:

»Novák Antal követtársam s leghivebb barátom volt, emléke mindig szent leend előttem. Midőn ő az országgyűlést elhagyta, ezen iratban bucsúztunk el tőle. Az aláirt nevek jelenlétemben irattak e lapra s teljes biztonsággal mondhatom, hogy az ott látható aláirások, az enyim ugy mint a többieké valóságosak és hitelesek. Vajha a mindenható oly korán el ne szakasztotta volna őtet tőlünk s a szegény Hazától, melynek leghűvebb fia volt mindenkor. Békét hamvainak, áldás emlékére!

Pesten, April 8-án 1866.

Deák Ferencz s. k.«

*

Ime ez azon ereklye, melyre nemcsak a derék Novák család, hanem az összes örménység büszke lehet; mert a nagy Deák ihletett ajkairól hangzó ezen szavak »leghüvebb fia volt hazájának« százszoros visszhangja egy más jelesünk azon mondásának »az örmény magyarabb a magyarnál.« De ez nem is lehet másképen; mert nemzetiségünk e szép hazába vándorlásának első perczétől kezdve dogmaként lebegett minden örmény szemei előtt a költő mondása:

»A nagy világon e kivül nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze itt élned halnod kell.«

Dr. Temesváry János.

Képzelet és való.

— Befejező közlemény. —

III.

Alig érkezett oda, már szemébe tünt a ház, mely otthona volt s melynek falai most fekete szövettel valának boritva.

Egyenesen a halottas szobába repült.

Diszes ravatalon volt kiteritve teste; felöltöztetve fehér selyem-ruhába, fején arafátyol és mirtuszkoszorúval.

Darabig elmerült a szép, halvány arcz nézésébe, mely most merev és mozdulatlan s mely kevéssel előbb még az ő érzelmeit fejezte ki.

A ravatalt sok koszorú diszité, melyeknek szalagjain az aranyos feliratok tündököltek a körülégő gyertyák fényétől. Ő azonban nem vette szemügyre ezeket, mert tekintete édes anyja fájdalomtól dult arczán akadt meg.

Szive elszorult. Vállára szállt a szegény anyának s ezt sugta fülébe:

— Ne sirasson engem édes anyám, mert én nemsokára boldog, kimondhatatlan boldog leendek az üdvözültek honában!

Aztán a szent Péter által mondott szavakat is oda sugta neki.

Az anya megérteni látszék szavait, mert arczán hirtelen a megnyugvás kifejezése jelent meg.

— Oh mily különös! — mondá — ugy érzem, mintha enyhült volna szivem, mintha nem fájna oly nagyon drága gyermekem elvesztése miatt. Vigasztalj Istenem! vigasztalj! és én erősen fogadom, hogy soha többé egyetlen koldust sem fogok ajtóm elől üres kézzel elbocsátani, miként eddig tevém, hogy csak az örményeknek nyujték alamizsnát.

Teréz örült anyja szavainak; aztán megcsókolva ennek szelid, kedves arczát, körülnézett a szobában, de ott csak idegenek voltak; nővére nem volt jelen.

— Bizonyára szobájában van, gondolá.

És anyja válláról átrepült nővére szobájába, hogy fülébe sugja neki a bocsánat szavait. De oh mit látott!

Növére ép a tükör előtt próbálgatta, hogy miként sirjon majd mikor Terézt temetni fogják. Aztán felkaczagott.

— Nem sikerül — mondá — még színből sem tudom azt a gyülöletest megsiratni! Egész lelkem örül, hogy megszabadulhattam tőle. Mily boldog leszek nélküle, ki mindenütt utamban állott; kit az emberek égig magasztaltak. . . . .

Hah mennyire gyülölöm őt még holta után is! De jó hogy meghalt. . .

— Nem haltam meg, nem haltam meg! — kiáltá Teréz felháborodva — mert műveimben élni fogok mindig! . . . .

Én is gyülöllek, megvetlek még holtom után is! — már amit ti meghalásnak neveztek — gyülöllek kimondhatatlanul te álnok, te kegyetlen rossz teremtés! Nem bocsátok meg soha! . . .

S többé rá sem nézve nővérére iszonyú méltatlankodással, haraggal szivében, repült ki a szobából.

Nem figyelt semmire, csak egyenesen repült fölfelé.

Sehol meg nem pihent, míg a mennyország ajtajáig nem ért.

Itt kissé pihent, aztán megzörgeté a kilincset.

Belül a zárban fordult a kulcs; megnyilt az ajtó és előtte állott szent Péter.

— Miért oly feldult az arczod? — kérdé — talán meg vagy ijedve, hogy sokáig késtél?

— Fel vagyok háboródva nővéremre — felelé — és nem tudok megbocsátani neki. Nem tehetek arról, ha nem áll hatalmamban kitépni szivemből a haragot, megvetést és gyülöletet s ezeknek helyébe kiengesztelődést, az ellenem elkövetett rossznak feledését és szeretetet ültetni!

— Isten azt parancsolja: »Szeressed felebarátodat, mint önnönmagadat!« És tudod-e, hogy a felebaráti szeretet koronája: a megbocsátás? Ha nem tudsz megbocsátani nővérednek, ha őt gyülölöd, ugy örökre le kell mondanod a mennyországról. Így beszélt szent Péter.

— Lemondok a mennyországról — mondá Teréz mély sóhajjal — lemondok, mert másként nem tehetek s bár szivemet azért nagy fájdalom emészti, de sokkal nagyobb ennél a gyülölet, mely örökre befészkelte magát szivembe!

— Szánlak szerencsétlen! — szólt a szent férfiú komor arczczal — mert hontalanná lettél, bolyongni fogsz az idők végtelenéig!

Ezzel levéve vállairól a szárnyakat, hátat forditott neki, belépett a mennyországba s bezárta belülről az ajtót, hogy soha többé föl ne nyissa előtte.

Teréz pedig leült a küszöbre, búsan hajtá forró homlokát a hideg arany ajtóra. S amint így ült mozdulatlanul egyszerre azon jótékony tudat ébredt bensejében, hogy ő mégis élvez valamit az üdvösség gyönyöréből. Igen; mert tudatával bir annak, hogy nevét a földön a dicsőség babéra koszorúzza s hogy kedvese szivében érette a szerelem rózsái nyilnak.

Dicsőség, szerelem! E kettőhöz hasonlót érezhetnek az üdvözültek lelkei.

Majd lerepül gyakran a földre — gondolá — és a dicsőség érzetétől áthatva fogja hallgatni, amit ott róla beszélnek.

Aztán elszáll a temetőbe, felkeresi a sírt, mely alatt teste pihen s ha ott találja kedvesét, akkor megrezegteti a lombokat, körülöleli a szeretett lényt s ez azt fogja hinni, hogy a szellő öleli, pedig a szellő képében ő lesz. . . az ő szellem-ajkai fognak susogni ábrándos, édes, örök szerelemről. . . .

Teréz fölemelé fejét, a mennyország fénylő ajtaja, mint tükör visszaadá vonásait, ajkait üdvmosoly derité. Hirtelen azonban eszébe jutott, hogy nincsenek szárnyai és most a mennyország ajtaja elborult arczát tükrözé vissza. . .

— Teréz ébredj! hangzott anyja szava — ma ünnep van; ne aludd el a szent misét!

Az álom eltünt. Teréz az ágyban találta magát. Tekintete édes anyja szelid arczával találkozott.

Ez látva, hogy fölébredt, magára hagyta őt.

— Tehát álom volt? — gondolá Teréz. — Azt mondják: az élet is álom. De neki ez álom is élet volt, szenvedéssel vegyes boldog élet. . . Álmában birta egykori vőlegénye határtalan szerelmét, míg a valóságban vesztve az ránézve örökre. . . Álmában neve halhatatlanná volt téve. Neki ezután az lesz életczélja, hogy ez álmot megvalósítsa s ha ez nem is sikerülend, de élményt szerez lelkének: haladni a kitüzött czél felé. . .

Gondolkozni kezdett álmának többi részéről is s egy benső hang azt sugta neki, hogy ez intő álom volt. . .

Felkelt, fölöltözködött és anyját keresé fel, kinek lelkére kötötte, hogy soha többé egyetlen koldust el ne utasítson, tartozzék az bármely nemzetiséghez. Ne tegyen jövőre különbséget az örmény és magyar között, mert hisz nekik örményeknek is magyarul kell érezniök, minthogy Magyarország az ő hazájuk. . .

S a mire álmában nem volt képes, inkább lemondott a mennyországról, azt megtette ébren. Növéréhez lépett s így szólt hozzá szeliden:

— Ime jobbomat nyujtom neked, azon kijelentéssel, hogy feledni igyekszem és megbocsátom a miket te ellenem vétettél!

E nagylelkűen mondott szavak oly hatással voltak a növérre — ki eddig iránta csak irigységet, gyülöletet táplált szivében, ki az ő megrontására még alávaló eszközöktől sem riadt vissza — a milyet Teréz nem várt.

Szavak nem jöttek ajkaira, csak tekintete beszélt: megszégyenülésről, önvádról, mély megbánásról és azon erős szándékról, hogy bünét, a mennyire képes leend erre, jová fogja tenni.

Aztán szemei megteltek könynyel. Ráborult az eddig gyülölt növér vállára és sirt, zokogott keservesen.

Hogy mit érzett az anya e megható jelenet láttára, azt azon anyák képesek felfogni, kiknek — sajnos — vannak egymással viszálkodásban, gyülölségben élő gyermekeik. . . .

Kritsa Klára.

Vághárs (Válárs) király.

— 193—214. Kr. u. —

Vághárs, Tigránnak előbbi nejétől, Memfaitól született fia, a jelzett rázkodásokkal szemben figyelő állásba helyezi magát. Szükség is volt erre; mert az előbbi korból oly sok bajt öröklött, hogy huzamos idő kivántatott arra, hogy azokból kigázolhasson. Severus ezen idő mozgalmainak fővezetője Byzáncz ostromával s Albinus megsemmisitésével vala elfoglalva.

Még II. Artasesz halálával megszakadt nagyobb mérvű épitkezés és erőditések sivár, puszta mezején őt látjuk először megjelenni. Gondos őrködés befolyása alatt nevelkedve a hálás viszony, mely őt anyjához füzte, egy eddig szerény ismeretlenségben levő munkássági térre figyelmeztette. A királynő t. i. útat tőn, hogy a téli idényt oly vidéken töltse, melyre ezen időszakban a nap melegebb fényt vet. Utjába esett a hely, hol Hászánkále, a hajdani Murz, az Árász folyóba torkollik; itt meg kellett állapódnia, mert anyai örömeknek nézett elébe, s az ugyanitt született Vághárs, a hálás emlékezet szép példáját tanusitá, hogy a fentjelzett helyen 195-ben kis várost épitett Vághársáván néven. A kegyeletnek ezen virágszálát idő és enyészet mai napiglan szét nem téphette.1) Ezenkivűl Vártkesz korhadt helységet is kőfalakkal megerősitette.

Ez idő tájban a keresztény véren tengő bálványozásnak már-már a ravatalra kitett szive újra kitágul, hogy a király palástjába fogódzva mulékonyan lengő zászlója alatt még kevés ideig mulasson. Kedvező tért nyujtott erre a Nebád hegy ölén2) elterülő s az élettől pezsgő Pákáván, hol a király és hadsereg az országosan egybegyült néppel a bálványok oltárai körül élvezte az örömünnepeknek, mintegy középpontját képező újévnek harsonás napjait, melyek egyszersmind az özönviz emlékezetének s a mezők aranykalászaiban hullámzó áldásérti hálának valának szentelve.

---

1) Ma falú »Cheofrichevi« néven. Az egyesült folyamon hét iven nyugszik a 700′ hosszú és 30′ széles hid.

2) Mons Nifates Virgil. Georg. III. Horat. L. II. od, IX.

— A bünök minden nemeire magának álisteneket alkotó s vad látványokat nyujtó sokistenhit ugyanitt áuguszt. 16-án Venus tiszteletének is szerepet juttatott.[1]

A szarvas futtatással élénkitett 5 nagy körben széthullámzó vigaság közepette Vághárs nem maradott közönyös azon eseményekkel szemben, melyek a két római vetélytárs Severus és Albinus közt végbementek. Ezek Kr. u. 197-ben Galliában Lyon körül farkas-szemet váltanak, Albinus legyőzetik s vetélytársának tetemeit sátra küszöbénél ebek faldosták fel. E győzelem által Severus dühe és birvágya újabb tápot nyervén Brundusiumból keletre indult, hogy Niger hivein boszút álljon. A visszatorlástól tartó párthus makacsúl daczolva az idő intéseivel, erős állást foglalt Mesopotamiában; de visszanyomatván a pusztitó rohamot fentartani képes nem volt, a főváros Ctesiphon ostrommal bevétetett 198-ban.

Vághárs fedezetlenül állott; de a közvetett figyelmeztetésre hallgatva mielőtt tusára kerülne a dolog, nem megvetendő ajándékokkal kisért békeajánlatokat tesz, melyek termékeny talajra találtak. E mozgalmak lezajlása után mindenki megnyugvással hajthatta le fejét a béke párnáira 213-ig. Ugyanis 212-ben a parthus király elhalálozván a folyvást rabló kalandokra járó és a káspitengerpart északnyugati vidékein lakó kozárok[2] azon merész lépésre határozzák el magukat, hogy Armeniát és Parthiát földulják. Evégett a básikok[3] egyesült csapataival a káspi kapúk

---

[1] Az új-év első napja áuguszt. 11-én ünnepeltetett »Návászárt« név alatt; ez neve a naptár első havának is. A jelzett napnak istenét a pogány ősök »Tikh Ámánorá« néven tisztelték, az az: újév istene s ez nem más, mint Váhákén, Vánádur, vagyis az örmény Hercules Hospitalis.

[2] Az ó-világ hellen és latin történelme kazár nevű magyarajkú népet Kaukasiában nem ismer az ötödik század előtt; ekkor is a kétes ‚Akáthir‘ és ‚Akáczir‘ néven jőnek elő; Chazár néven csak a VII-ik században kezdenek ismeretesek lenni Heraklius táborában. »Turcos orientales, quos Chasaros vocant, ad belli societatem allexit.« Im a kazárokra vonatkozó legkorábbi emléket örmény kútfőben olvassuk: Chorenei M. II. k. 62 f. — Lukácsi »A magyarok őselei« 131 l.

[3] Ezen idegen alakú név a görögöktől ruháztatott a magyar

egyikén az Izur (Izura) szorosan átrohanva a Kur vizén átkelnek s Vághársot megtámadják. A zsákmányolva pusztitó vágy ki nem tombolhatta magát; mert cseles fordulataik daczára oly veszteségeket szenvedtek, hogy kénytelenek voltak a szoroson túlra elhátrálni.

A törzsfő Szurhág Venászep nem akarta meghallani, mit a véren szerzett tapasztalat fülébe kiáltott, hanem a támadási mozgalmak ama góczpontján újra szervezi magát. A duló vihar vérbe boritá a csatatért. Vághárs a kitartás és vas-akaratnak gyümölcsét nem élvezhette, mert egy nyíl halálos sebet ejtett rajta. A kozárok ugy számitottak, hogy a sereg felhagy a küzdelemmel; holott a bal-eset fokozta még annak tevékenységét. Ugy lőn, hogy a vérszemre kapott ellenség egész táborával futásra kényszerülvén rémülést vitt vissza övéi közé. Nem túloz, nem rajong Chorenei a jeles király érdemei fölött, midőn oly bensőleg emlékezik meg róla.[1]

Markovich Jakab.

Az örmények honfiúsitása.

II.

»Ha közülök némelyik, II. József rendeléséből polgárjogot nyert s ennélfogva örökös jogon örökséghez jutott, az olyantól az örökséget, rokonok, szomszédok, vagy a közönség polgárai is visszavehetik. Ha pedig ezután valakit rendes úton egy város polgárai közé felvesz, ezen felvétel csakis a kereskedés üzésére vonatkozzék s ennél több júsa ne legyen, ha szintén házat is szerez idővel. A városokban mindennemű haszonvétel azoknak tős-

---

faj ezen néptörzsére. Bizonyára mert királyi hatalom alatt voltak, ezért Basilevi: királyiaknak neveztettek. Igy voltak királyi (regii) Scythák, Sarmaták és Chorenei szerint királyi Húnok. Chor. II. k. 82 fej. Lukácsy 135 l. a Basiliusokról.

[1] »Ego vero, siquis ullus vivit, eum prae ignavis regibus etiam post obitum ob bonam famam vivere dico.« L. II. C. 42.

gyökeres lakosait illetvén, a kereskedési jog mint eddig, úgy ezután is bizonyos váltságdíj lefizetése mellett engedtessék meg s a portékáikat oly áron kötelesek eladni, mint az idegen kereskedők«.

A székely és a szab. kir. városok képviselőinek nyilatkozatát az országgyűlés 1791. évi Sz. Jakabhavának 26 és 29, áugusztus hó 16 és Kisasszonyhava 2. napján vette tüzetes tárgyalás alá s az 1791 évi 61. czikkben a következő érdekes határozatot hozta: »Mivel az ország népesedése annak boldogságát érezhetőképen eszközli, erejét gyarapítja, ha oly tagokkal szaporódik, melyek eddig is viseletök által a hazának kárára nem voltak, sőt jövőre is hűséges hazafiságukról biztos reményt nyujtottak; meggyőződve levén, hogy valamint a multban kérelmezőket hűtelenségben soha sem találtuk, hűségöket e hazához annak terhes körülményei között bebizonyitották, annak szükségeit katonákkal, élelemmel enyhitették, e mellett e század elején az egyik befogadott vallást felvették s abban állandóan megmaradtak. Ezen okokhoz járult felséges fejedelmünknek mult Szent-Ivánhava 18. napján kelt királyi leirata, melyben a két város kérelmét melegen ajánlja; ezen indokokból a felajánlott 4000 arany letétele mellett Szamosújvár és Erzsébetváros közönségét a szabad kir. városok sorába, az országgyűlésen ülési és szavazati joggal felruházva s a taxális helyek közt Gyulafehérvár után beosztva — felveszszük a nélkül, hogy különös negyedik nemzetet képezzenek, a többi városok törvényes intézményeinek s kiváltságainak sérelmet okozzanak; miért is a nemes székely nemzet s a szabad. kir. városok képviselőinek véleményét tekintetbe nem vehettük, mert az előadott kívánalmakról a haza törvényei, a taxális helyek szabadsága s különösen a következő feltételeink biztositanak:

1. Szamosújvár s Erzsébetváros, a szabad kir. magyar városok jellegével felruháztatnak.

2. E városok a közügyek terén a magyar nyelvet használják, a magyar kir városok szabadságával éljenek, magyar iskolákat tartsanak, bármily nemzet lakhassék közöttük s ezeket szabadságukban, örökségükben ne gátolják és semmivel se túl ne terheljék.

3. Hogy az emlitett két közönség a többi szabad kir. város szabadságán felül többet ne tulajdonítson magának; hűségét a haza, fejedelem s az unióhoz mindig épségben tartsa; a közügyet vállvetett erővel emelje; s ha e feltételek teljesitésétől a legkisebb mérvben is eltávoznék, az Approbata törvény szerint minden kiváltságát és szabadságát elveszitse s ezen feltételek megtartása végett a két város biztosai az országgyűlés előtt eskűt tegyenek.«

A katonai elszállásolás s előfogatok szolgáltatása alóli mentességet az országgyűlés, támaszkódva a hármas törvénykönyv II. része, 11 fejezetére — elvetette; »mert oly kiváltság, mely másnak sérelmet okoz — fenn nem állhat; sőt aki ily privilegiumot nyert, az érvényt annak soha se szerezhessen, mivel ha a kérelmező városokat e terhektől fölmentjük, azokkal más helységeket nyomunk alá.«

»A nemesség megszerzésére, hazai törvényeink szerint, hazafiság kivántatik, s minthogy az emlitett közönség törvényes úton kivűl nyert nemességet, azt el nem ismerjük annyival inkább, mert Mária Terézia leirata szerint az eddig adott nemességek nem gyökeres, hanem csak tiszteleti nemes jelleggel birnak. Ennélfogva valódi nemesi szabadságot nem igényelhetnek; azonban megengedjük, hogy armalis leveleiket a következő országgyűlésnek bemutassák, úgyszintén kiváltságleveleiket is; hogy ő Felségének új adománylevelek kiadása végett felajánlhassuk.«

De ezzel sem lett befejezve a honfiúsítás; mert az ország Rendei föltétel gyanánt kimondották, hogy a két város a hazai törvényekkel megegyező új kiváltságleveleket szerezzen ő Felségétől s azokat az országgyűlésnek mutassa be. Erre vonatkozólag irják a kérelmezők: »Nem volt czélunk méltóságos és tekintetes Karok és Rendek már legelső kérésünkben is, hogy a többi városok kárára magunkat, minden kötelező feltétel nélkül, a fenforgó terhektől megszabadítsuk; hisz midőn még törvényes tagjai nem voltunk a méltóságos Rendeknek: akkor is a szükségben fejedelmünket és hazánkat pénzzel, loval, gabonával nagy mértékben segitettük; most már hálátlanok lennénk, ha azután, midőn tagjaikká tesznek, a közjó előmozditásán összetett erővel munkálni vonakodnánk. S valóban biztat is a méltóságos Rendeknek eddig is bőven tanusított kegyelme arról, hogy saját fiaira oly terheket nem fog róni, melyek életmódjukkal ellenkeznek s melyek alól az 1792. s 1793. évben kelt kegyelmes udvari leiratok a megváltást megengedik.

Tudva van a méltóságos Rendek előtt, hogy a mi életmódunk a kereskedés; ez nyujtott feleségeink- és gyermekeinknek életfentartást; ez nyujtott segedelmet, hogy fejedelmeinknek s a hazának szükség idején szolgálatjára lehettünk. A kereskedésnek a katonatartás, a forspontozásnak határaink csekély kiterjedése — ellensége. Ugyanazért alólirt követek (Szamosújvár részéről: Balta Márton és Simai Gergely, Erzsébetváros részéről: Issekutz Antal és Dániel Gergely) mint az első, 1791-i országgyűlésre választott képviselők a két város részéről, a katonatartás és előfogatok szolgáltatása alóli mentesség váltságdijában 7500 aranyat ajánlanak s kérik, hogy az új törvényczikk alapján a hűségi eskűt letehessék.«

Ezen kérés véleményadás végett a székelyszékek s a taxális helyek követeivel közöltetvén az előfogat és katonatartás pénzbeli megváltásának ellenmondottak.

Ezen ellenmondás megoldására ismét felhivatott a két város s minthogy a válaszszal késedelmeskedett, a két város jelenlevő meghatalmazottjait a főkormányszéki biztos: Incze István megintette, s felhivta, hogy válaszaikat a közelebbi országgyűléshez terjeszszék be, mert ekkor fog a kirendelt küldöttség a városok sérelmei fölött határozni. 1795-ben beadta a két város kérelmét, melyben jelzi, hogy a hitletételt a privilegiumok megszerzése után fogja csak igénybe venni, ugy szintén, hogy az előfogati s katonatartási fölmentésre vonatkozó észrevételeit a kiküldött deputatio munkálatára óhajtja kiterjeszteni s ezen okból halasztásért esedezik; azonban a székely és a városi követek elodázhatlan intézkedést kivánnak, mivel az örmények községeikben a szabad kir. város nevet használják, beneficiumokban részesülnek; ezért a terhet is a többi városokkal közösen viseljék. Ezen kivánalmakat is az országgyűlés áttette a küldöttséghez elbirálás végett.

A deputáczió a kir. kormányszék képviselőivel tartott tanácsban megállapította, hogy tekintve azt, miszerint Erzsébetváros és Szamosújvár 7500 aranyat igért váltságdíj fejében, mely összeget laktanyák épitésére lehet forditani; minthogy e két város eddig sem volt kötelezve ily szolgálatokra, s minthogy a kereskedést biztonságban folytatni csak ugy lehetséges, ha e szolgálmányok alól felmentetnek, más városok terheinek fölhalmozása nélkül; tekintve azt, hogy a kültartományokban lakó kereskedők szintén ily terhek hordozása alól fölmentvék, e véleményt az erzsébetvárosi és szamosújvári képviselőkkel közölni javasolták. Azonban a városok követei újabb kérelemmel a katonatartás és előfogatok természetbeni kiszolgáltatására akarták a két várost kötelezni, s a felajánlott megváltási díj elvetését sürgették.

Igy folyt a vita 1791—1811-ig, míg végre a 20 évig huzódott tárgyalásnak az lett az eredménye, hogy a két várost 6 évi időtartam alatt épitendő laktanyák berendezésére, valamint az előfogatok megadására s ezen hat év alatt 30.000 frt váltságdíj lefizetésére kötelezték.

Ezen határozat után a két város küldöttséget menesztett Ferencz királyhoz oly utasitással, hogy e végzés szentesitését elodázni kegyeskedjék, s így ez ügy függőben maradt 1837-ig. Ekkor Erzsébetváros belátván az üdvtelen halasztás hátrányait, Ferdinánd királyhoz folyamodott, hogy Erzsébetváros kir. várossá felvétele felől új kiváltságokmányt kiadni kegyeskedjék, a mi végett felajánlotta, hogy a katonatartást és előfogatokat a többi városokkal egyenlő arányban hordozni fogja. A privilegium 1837-ben kiadott, a város laktanyát épitett s 1840-ben a katonaság azt el is foglalta.

Ennyi phasison ment át a honfiúsítás s ezzel egyidejüleg a katonatartás és előfogati kérdés ügye.

A népeknek hazájuk iránti érzületét csak hosszabb tartamú együttérzés-, összműködésből lehet levonni; mert a hazafiság mindaddig csak ünnepélyes szólam, míg az tettekben nem nyilvánul, különösen oly zilalt időkben, midőn a barátnak az ellenség, a honszeretetnek a honárulás veszélyes ligájával kell küzdeni. E tekintetben önérzettel szemlélheti multját és jelenét az örmény nép. A magyar nemzet küzdelmes sorsában odaadóbb részvéttel még nemzet e haza földjén nem osztozott, mint az örmény; mindig állhatatosan vele élt, szenvedett, együtt vivott a harcz terein, a szabadság óriási küzdelmeiben. Erzsébetváros volt a Lázár Vilmos és Kiss Ernő szabadsághőseinknek eredeti fészkök.

Valahányszor a haza anyagi áldozatot kért, — e nép csaknem önkifosztásával rakta le a haza oltárára utolsó filléreit; sőt mint Erzsébetváros a forradalmi időszakban — templomi drága ékszereit is. Rómának egy Fabritiusa volt, kit az igazság útjáról eltántorítani nem lehetett; az örmény nép maga egy megtestesült Fabritiusa a hazaszeretetnek s mindezt azon tudatban tette, hogy a hazaszeretet legméltóbb jutalmát: a honfiúsítást elnyerhesse, hogy a haza fényre derültén — ő is együtt örülhessen.

(»Kolozsvár.«) Á. L.

Kisebb közlemények.

A szucsávai örmények A Pákráduniak menekülő unokái odahagyva Sirág tartományukat, e halmos helyre jöttek és itt alapját vetették meg Szucsáva örmény városnak. — Áni polgárai nagy tömegekben költöztek ki... és Lengyelország, Galiczia és Bukovinába jöttek lakozni....; de mai napság e videkeken régi fényöknek csak töredékei, jelei láthatók. Az a 200 örmény család is, mely most Szucsávában lakik, e fényes régi kolónia maradványai, kik nyelvöket, hagyományaikat, szokásaikat sokkal jobban megtartották, mint Ausztria és Románia bármely más örmény kolóniája. — Szucsává már rég nem örmény város; mióta Ábrahám szapora fiai itt nagy számmal letelepedtek, e város a kaftános és hosszúszakállú zidók szegény központjává lett; mert az örmények lassanként kiköltöztek Romániába és üresen hagyták fönséges 4 templomukat, melyek közül most csak egyikben tartanak rendesen isteni szolgálatot; a többi három ajtai évenként csak akkor nyilnak meg a hivők előtt, midőn e templomok ünnepeit ülik. E három templom közül az, mely ‚zárda' nevet visel, a város legmagasabb pontján fekszik. E zárdának erőd alakja van és fallal van köritve; a falakon a tatár-ostromlás okozta pusztitás nyomai láthatók. E templom fa-ajtaját Ániból hozták az örmények magukkal. — A szucsávaiaknak van »Áni« nevű társulatuk, van örmény kaszinójuk. Prunkul Várteresz lovag a társulat elnöke. Ausztriában 100 család vétetett fel a lovagi rendbe; ezek közt van két örmény család is: a Prunkul és a Csunt család. Van örmény iskolájuk is; a felügyelő Gêjênár Gábor, az örmény nyelvet és egyházi éneket Lázárovics Gergely tanitja. A szucsávai örmények nyelve sokban hasonlit a hazai és krimi örmények nyelvéhez. Szucsávában sok örmény emlék van!

Irodalom és művészet.

A »keleti élő nyelvek iskolája.« Londonban az egyetem mellé egy felső tanodát állitottak, melyben a keleti élő nyelveket tanitják. Az iskola tiszteletbeli elnöke az angol trónörökös. Ebben a tanodában a birmai nyelvet tanitja Árták tanár, az arab nyelvet Szálmon, az új-görögöt Konstantinides, a japáni nyelvet Tiginsz, a csinait Tuklász, az új-perzsát Goldschmidt Frigyes, az oroszt Orlov, a törököt Csárlêz Uellesz, az örmény nyelvet Dseráz Minász.

A Britisch muzeum legrégibb örmény kézirata. Kênuni Armen örmény, ki Londonban lakik, a napokban járt e hires múzeumban, hol a keleti nyelvek osztályában találta e becses kéziratot, mely a négy evángeliumot foglalja magában pergamenre irva. A fejezetek első betűje piros, a többi fekete. Az evángelisták szines arczképeit igen ügyes kéz rajzolta. Ez a múzeum légrégibb örmény kézirata, mely 1181-ben Kr. u. iratotott.

Közgazdasági élet.

Gőzhajózási társulat. Dél-oroszországi tőkepénzesek Odessában egy keleti gőzhajózási társulat alapitását tervezik, tizenkétezer részvényre s egyenként ötszáz rubelre felosztott hat millió rubel tőkével. A társaság czélja olcsó és rendes összeköttetések létesitése a keleti kikötők közt, továbbá kölcsön adása orosz kiviteli czikkekre és gyarmatárúknak Oroszországba való bevitele, London és Hamburg közvetitésének mellőzésével. A társaság postát, utasokat és árúkat fog szállitani az európai Oroszbirodalom kikötői, másrészt India, Japán és Kelet-Szibéria kikötői közt, hozzáértve a deportáltak hirhedt szigetét: Sachalint is. A társaság hajói Oroszországban fognak épittetni, s azok közt kötelességszerűleg lesz tiz gőzhajó, ötezer tonna minimalis tartalommal, melyek háború esetén a kormánynak rendelkezésére bocsátandók. A társaság üzemét 1892. évi márczius 1-én fogja megkezdeni s hajóin, valamint állomásain és összes műhelyeiben kizárólag orosz alattvalóknak (és pedig orosz orthodox vallásúaknak) alkalmazására kötelezi magát.

Mi újság az örmény világban?

A perzsa trónörökös nem rég meglátogatta Távrezs-ben az örmény iskolákat. Abban az útczában, mely a templom- és iskolákhoz vezet, perzsa lobogókkal ékitett diszkapúk voltak felállitva. A leányiskola ajtaja felett diszlett a sáh virágkoszorúzta képe, alatta pedig perzsául ez volt olvasható: »Éljen Muzáfereddin, az igazságos trónörökös!« A trónörökös kiséretét a tartomány (Áderbádágán) kormányzója, magas hivatalnokok, testőrök és egy csapat katonaság képezte. 9 órakor érkezett meg. A papi kartól környezett örmény püspök: Mêchithárián István a leányiskola ajtajában üdvözölte a trónörököst; a templom-útcza különböző helyein — perzsa szokás szerint — áldozati juhokat öltek le. A fogadtatásnál ott volt az orosz és török konzul is. Előbb a leányiskolát látogatta meg, azután megnézte a fiúiskolát, a nyomdát, szinházat és a kaszinót. Mikor a nyomdába lépett, a gép már működésben volt; a trónörököst dicsőitő üdvözlet, mely négy nyelven: örményül, perzsául, francziául és oroszul volt szedve, azonnal kikerült a sajtó alól; köszönettel fogadta a neki nyujtott példányt. A püspöki lakban pihent meg, hol theát ivott; azalatt a tanuló ifjúság örmény és perzsa nyelven énekelt. A tanulók közül nehányat be is hivatott és több kérdést intézett hozzájuk; a kapott feleletekkel meg volt elégedve. »Nagyon köszönöm a szives fogadtatást — így szólott a püspökhöz — kegyeimet ezután sem fogom megvonni az örményektől«; azután távozott. — Csak még annyit emlitünk, hogy a püspök, ki öt év óta viseli a főpásztori méltóságot, nagy tiszteletben áll az uralkodó előtt. Tanult, tevékeny jó pap; hivei is szeretik.

Rövid hirek. Az »Egyesült társulat« 47 örmény iskolat tart fenn, 26 fiú-, 10 leány- és 11 vegyes iskolát. Ezek közül 6 van Duruperánban, 4 Vászpurágánban, 10 Szêghert környékén, 4 Pákrévántban, 7 Taurusban, 1 Ulbisban, 1 Szebásztében és 14 Ciliciában. Ezen 47 iskolában 3645 fiú és 2427 leánygyermek tanul és 163 tanitó s tanitónő tanit. — Párisban több mint 200 örmény lakik; az örmény egyházi elöljáróság elnöke: Luszineán Guido herczeg, Kápámádseán Leo, Márgoszeán, Eknáján, Snorkján. — Stávropolban (Oroszország) a napokban halt el Chácsereszián Chácserész nevű örmény, ki az új-náchicseváni örmény iskolának 100.000 rubelt hagyott avval a kikötéssel, hogy a hagyomány kamataiból szegény tanulók tanitassanak és azután külföldi egyetemekre küldessenek. Miután boldogult gyermektelenül halt el, fivére fiának 700.000 rubelt hagyott. — A Sámách kerülethez tartozó Kándzág örmény falúban nem rég halt el egy örmény asszony, ki 130 évet élt; még dédunokáit is látta. Soha sem volt beteg, egy hétig tartó gyengeség vitte a sírba.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Világositó Szent-Gergely életéből.

Örményország megtérése után tizenhárom évvel történt Constantin római császárnak is nevezetes áttérése a keresztény vallásra, melynek folytán egész birodalma a pogányságról lemondott. — Midőn ezt Örményország királya Tiridát meghallotta, örömmel óhajtotta üdvözölni a császárt, miután vele ugyis már Diocletián császár leányának Maximiniának egybekelése alkalmával benső barátságot kötött. Előkészületet tett tehát az utazásra; felkérte Szent-Gergelyt is, hogy kisérője legyen útjában. Habár ennek a magány és az Istenről való szakadatlan buzgó elmélkedés minden egyébnél kedvesebb volt, aztán félt attól is, nehogy — ha nyilvánosan fellép — különös kitüntetésekben részesüljön; mégis látva a királynak dicséretes szándékát: engedett a kérésnek annyival inkább, mintbogy ezáltal egyszersmind alkalma nyilik a Szent-Atyát láthatni és előtte tiszteletteljes hódolatát felmutatni. Jól tudva azt, hogy az Üdvözitő Pétert és ennek utódait rendelte az ő egyházának fejévé; azzal pedig, hogy legnagyobb alázattal járúl a Szent-Atya lábaihoz, dicső példát akart adni övéinek: miként kell Krisztus Urunk helytartóját méltó tisztelettel környezni. Szent-Gergely magával vitte Rómába fiát Árisztáczest is és még egy más kitünő püspököt. Ezeken kivűl még a király kiséretében voltak: négy legelőkelőbb helytartó, több herczeg, más magasrangú személyiségek — és mintegy 70.000 főből álló hadcsapat, hogy az idegen népek között a lehető megtámadások ellen biztositva legyen.

Útközben az érkezők mindenütt királyi fényes fogadtatásban részesültek, különösen Rómában, a hol a szelid Constantin császár, valamint Szent-Szilveszter pápa nagy örömmel elejükbe mentek, és mindennemű kitüntetésekkel elhalmozták. A megérkezettek mindenekelőtt lerótták tiszteletük adóját Péter és Pál apostoloknak a nevükre szentelt egyházban; innen átmentek a császári palotába, hol is elbeszélték egymásnak, hogy Isten mindkét nemzetet minő csodálatos módon vezette az igazság elismeréséhez. Felemlítette Tiridát országának különös eseményeit, az ő saját történetét, az őt ért isteni büntetést és ama kinzásokat, melyekben ő Szent-Ripszimát és társnőit részeltette és ezeknek türelmes szenvedéseit; azután Szent-Gergelyre mutatva így szólott: »Ime itt van az, ki által mi Isten kegyelmét megismertük és kinek szenvedései minket lelkileg és testileg meggyógyitották.« A császár egész bensejében megilletődve, önkénytelenül térdre hullott Szent-Gergely előtt és áldását kérte. Azután elbeszélte a császár, hogy az ő megtérése is mily csodaszerűen történt; elmondotta azt is, hogy a szent életű, erényes apáczák hire egész Rómában elterjedt, majd így szólt Tiridáthoz: »Ugy van testvér! Isten könyörülete mindenütt látható, hogy őt minden teremtmény megismerje és lélekből magasztalja; mert Ő ilyen imádókat kiván«. Ezután testvéri szeretetök, egyetértésük és az Üdvözitő iránti szilárd hitök örök tanuságáúl irásban barátságos szövetséget kötöttek, melylyel a két: a római és örmény birodalom arra kötelezte magát, hogy a hűséget az egyház iránt folytonosan és felbonthatatlanúl fentartja. A császár e mellett Tiridátot különböző előjogokkal ruházta fel, melyekben más keleti királyok nem részesedtek. Szilveszter pápa Szent-Gergelyt patriarkhasággal ajándékozta meg; e méltóság joghatósága kiterjedt egész Örményországra és birt mindazon előjogokkal, melyekkel az Isten egyházában akkor fennállott más három patriarkha élt, kiknek egyike Antiochiában, a második Jeruzsálemben és a harmadik Alexandriában székelt. Szent-Gergely egyházi ügyekben korlátlan jogot gyakorolt egész Örményország és néhány határos, újonnan áttért ország fölött.

Miután Rómában körülbelől egy hónapot töltöttek, kölcsönös tiszteletmutatás és barátságos nyilatkozatok mellett bucsút vettek Constantin császártól és a Szent-Atyától. A hazatérők értékes ajándékokkal halmoztattak el. A Szent-Atya adott Szent-Gergelynek egy patriarkhai mise öltönyt, átadta továbbá Szt-András apostol és Szt-Lukács evángelista balkezét, Szt-Péter és Szt-Pál, ugy szintén más szenteknek ereklyéit. A hitbuzgó császár is adott Szent-Gergely katholikosznak különböző, értékes ajándékokon kivűl sok ritka egyházi ékszert — Ecsmiádzin és a Szent-Ripszima-féle kápolna számára. Általános örömmel tértek vissza hazájukba.

Visszaérkezésük után öt év mulva Nicaeában egyházi zsinat tartatott. Constantin császár meghivó levelet küldött Tiridátnak és kérte, hogy Szt-Gergelylyel együtt menjen el ő is a zsinatra. Azonban Tiridát, mivel nem akarta magát gyanúnak kitenni a határos országok királyai előtt, Szt-Gergely pedig — mint Örményország apostola — ki akarván magát minden különös kitüntetés elől vonni: a császár eme kivánatának eleget nem tehettek, de helyettesül irásbeli hitvallásuk mellett Árisztáczes püspököt, Szent-Gergely fiát küldötték el a zsinatra.

Midőn Árisztáczes a zsinatról haza jött, Szt-Gergely szivből örvendett az igaz hit győzelme és az egyházi atyáknak hozott határozata fölött, minek következő szavakban adott kifejezést: »Mi pedig dicsőitjük Azt, ki öröktől fogva való, midőn a Szent-Háromságot, az igaz Istenséget az Atya, Fiú és Szentlélek személyében imádjuk.« E szavakat az örmény egyház szentmiséiben az apostoli hitvallás szerint használja. Ezenkivűl Szt-Gergely a Nicaeából hozott kánon-okhoz még hozzácsatolt némelyeket, melyek népének fegyelmére vonatkoznak. Azután maga mellé véve fiát Árisztáczes püspököt, keresztül utazta vele — utoljára — az ország több városát és szónokolt a néphez. Visszatérte után, midőn szóbeli tanitását nem tartotta elégségesnek —

agg korában — irt még egy eszmedús munkát, a mely örményül Hágiásápátunnak (Nagyhéten) neveztetik; oly könyvet, melyben sok hit-szónoklat, hit- és erkölcstani jeles példák és hasonlatok találhatók.

Ezen időtől fogva — Krisztus után 331-ben, püspökségének 30-ik évében — a világtól visszavonultan kizárólag lelki üdvének szentelte életének utolsó hat évét, s azt mély elmélkedések, az égi vigasztalás megszámlálhatatlan könnyei, szakadatlan buzgóság és a Teremtőt dicsőitő angyali énekek között töltötte, míg az üdvözültek karával egyesűlve, sőt már e földön angyallá magasztosúlva, lelkét élte 80-ik évében nyugodtan tette le az Urnak szent kezébe.

Minezek után méltóbban nem fejezhetjük be Szent-Gergely emlékének szentelt e kegyeletes sorokat, — mint életirójának P. Anton Maria Bonucci, Jézus-társaságbeli atyának következő szavaival: »Nagyszerű halál, nemes halál; ugyanannyi győzelmi pálmától környezve, mint a mennyi győzelmet aratott ő Krisztusért szenvedett kinoztatásával a pogány istenek fölött, melyeket ő szétrombolt; a templomok által, melyeket nyitott; a kolostorok által, melyeket alapitott; az iskolák által, melyeket fölállitott; a lelkek által, melyeket az égnek megnyert. Oh Nagy Gergely! Oh mártir! Oh patriarkha! Valóban méltó vagy megjelenni a szeráfok karában azon dísz-öltönyben, melyet te annyi értékes kincscsel és megbecsülhetetlen drágakövel felékesitettél, midőn életednek különböző szakában oly magas erényeket gyakoroltál tanulói évedben, nem különben mint férj, mint udvari méltóságban levő, mint katona, mint hitvalló, mint püspök és mint remete. Oh ti a szentegyháznak főpapjai, a kiknek magas állását én tisztelem és nagyrabecsülöm; ti (én mondom), kik fényeskedtek a vallásosságban, s fej- és öltönydiszszel vagytok felruházva, — adja nektek az Ég, hogy ezen felülmulhatatlan férfi, ki állástoknak ékessége, legyen egyszersmind mintaképe a ti cselekedeteiteknek. — Midőn hasonlókká váltok a Sinai hegyhez egész fényben, teljes lángban és szent buzgalmatok zugó dörgésében: adja Isten, hogy a ti életetek ártatlansága, az ő élet-képe szerint, titeket Libánon hegyéhez tegyen hasonlóvá, a mely a hó fényét a ti erkölcseitek tisztaságában, a tömjén illatát a ti imáitokban és áldozataitokban, és az örök forrást a ti tudományotokban s felebaráti szeretetetekben birja és az egész világra terjeszti.

És te dicső Örményország, tartsd emlékezetedben, hogy mind azt, mivel birsz, Szent-Gergely, a te nagy Felvilágositód fáradozásainak köszönheted. Gondold meg, hogy csak az az igaz hit, melyet ő adott neked, mely által a te királyaid az igazságról meggyőződtek, melyet ő hitszónoklataival, csodatetteivel és saját vérével megerősitett! Vak vagy, ha ezt el nem ismered; érzéketlen, ha őt megveted és szerencsétlen, ha őt elveszted; mert az ő ereklyéi, melyek a latin egyházban is tiszteltetnek, méltán megérdemlik, hogy a fejedelmek csókolják, az angyalok környezzék és az ördögök tőle — rettegjenek.« [1]

Simay Gergely.

Agathangelos örmény történetiró. [2]

IV.

Vegyük a mondottak után vizsgálat alá Agathangelos munkájának egyes részeit, és pedig nevezetesen a szent Gergely életére vonatkozó fő forrást. Ez egész első részében szent Gergely élettörténetén kivűl és pedig azzal párhuzamosan magában foglalja Choszrov királynak és fiának, Tiridátnak történetét a megtérése időpontjaig. A kettőnek összefüzése elég ügyesen van keresztül vive, az átmenet a világi bajnoktól az egyház bajnokához megfelelő fejezetekben történik s elevenséget kölcsönöz az elbeszélésnek. Eredetileg természetesen a két különböző anyag összefüzése nehézkes lehetett, a mi onnan is kitetszik, hogy azok egymástól könnyen elválaszthatók s ennek megtörténtével önmagától két különböző elbeszélés áll elő. A kapcsot a király és szent Gergely története közt az állitja elő, hogy Gergely egyike az Arsacida Ánák két fiának, a ki megölte Tiridát atyját, Choszrovot, s a boszúállás elől római területre menekült. Itt keres menedéket ellenségei elől nemsokára Tiridát is, s itt találkozik aztán Gergelylyel.

---

[1] Bekehrung Armeniens durch den heiligen Gregor Illuminator, nach national-historischen Quellen bearbeitet. — A becsi mechitharista congregatio kiadásában 1844-ben megjelent névtelen mű.

[2] A. Gutschmid, Agathangelos, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. 31. köt. — Langlois, Collection. I. — Agathangelos örmény kiad. Velencze. 1835. — Storia di Agatangelo, stb.

Bármily szépnek s megkapónak tünjék is fel, hogy szent Gergely az atyja által Tiridát atyja s az örmény nemzet ellen elkövetett vétket az által teszi jóvá, hogy Tiridátot és a nemzetet megismerteti az evangelium igazságaival, mégis nagyon kérdéses, ha vajjon e dolog tarthat-e számot történeti hitelességre. S bármennyire természetesnek látszik is, hogy a perzsa király által felbérelt gyilkosnak egyik fiát dajkája a bűntett színhelyéről, Válársábádból a szomszédos Persiában helyezi biztonságba, mégis alig lehet megérteni, mint egy tekintet a térképre mutatja, hogy a másik fiút miért szöktetik egész Örményországon keresztül görög területre, a perzsák ellenségeihez. Ha kihagyjuk (a 15-ik fejezetből) ezt a mondatot: »és a másik gyermeket Görögországba vitték,« megszakad minden fonal, mely Tiridát és szent Gergely történeteit összefüzi. S csakugyan igen valószinűnek látszik, hogy az eredeti traditio csakis egy fiáról szólt Ánáknak, arról, a ki Persiába menekült. Az összeköttetést egyébiránt már készen találta Agathangelos: az áldozatok s adományok leirásában ugyanis, melyekkel Choszrov a perzsák fölötti győzelme után »a hét oltár templomai«-ról megemlékezik, nem nehéz újra felismerni szent Gergely életének az örmény pogányvilágban jártas szerzőjét s általában szent Gergely élete akként van tartva, hogy Tiridát ifjúkorának története mintegy szükségszerű előfeltételét képezi.

A mi már most szent Gergely életét illeti, a forrás, melyről Agathangelos meritett, nyilvánvaló, hogy nem tartozik a közönséges szent-legendák közé, hanem valóságos életleirás, a mely szent Gergely születésével veszi kezdetét s halálával ér véget. Sajnos, épen egyes fontos dolgokra nézve nem tartotta fenn tanúságtételét az utolsó feldolgozó; de legtöbbször az összefüggésből általános vonásokban ezt is reconstruálni lehet. Bármily behatólag foglalkoznak is e forrás leirásai Gergely hitküldéri tevékenységével, mégis csak a nyugati és délnyugati örmény tartományokban történteket ölelik fel. Különösen feltünik teljes hallgatásuk szent Gergely viselt dolgairól Válársábádban, a főpásztori székhelyen. Bizonyára az sem véletlen dolog továbbá, hogy a két ünnep, melyek időpontjára és helyére világos utalást találunk, az, melyeket szent János és szent Athanagenes tiszteletére Ástisádban, Sáhmi (Október) 7-én és Titzávánban Návásárt (Áuguszt) 1-én tartottak. Az utóbbi, vonatkozása folytán, az örmény nemzet megkeresztelésére általános jellegű ugyan, de az ástisádi ünnepnek nyilván csak helyi jelentősége volt.

Biztonsággal következtethetni mindezekből, hogy szent Gergely életének szerzője délnyugati Örményországban élt, és pedig alkalmasint Dáron tartományban, melyhez Ástisád is tartozott. Előadása nyilván helyi traditiokra van fektetve s előadásának igazi történeti jellegéből azt lehetne következtetni, hogy nem élt sokkal később szent Gergely koránál. De a mélyebb vizsgálat ellenkezőt bizonyit. Azt az időhatárt, mely előtt nem irhatta munkáját, megjelöli a hunnokról (honkh) való megemlékezése, a kiket Choszrov király a Kaukaz hegyszorosain átbocsátott, ugy hogy betörtek a perzsa területre, s a kik Tiridátnak is szövetségesei gyanánt jelennek meg. A hunnok első megjelenése előtt ily anachronismus egyátalán nem volt lehetséges; igen valószinű tehát, hogy csakis az egészen hasonló körülmények közt végbement 395-ik évi nagy hunn betörésnek emléke1) nyujtott rá alkalmat.

Szent Gergely származásának hozzáfüzése Ánák királygyilkoshoz, miáltal Arsacidává tétetett a család, melyben az örmény katholikosz-i méltóság szent Gergelytől kezdve át lőn örökölve, már ismeretes volt Izsák katholikosz idejében

---

1) V. ö. Land, Liber Calipharum, Anecdota Syriaca, 103 és k. lapok.

(391—442), a kit épen azért »parthus«-nak is neveznek.[1]) De alkalmasint nem is régibb e nagy egyházfejedelemnél, a kiről tudjuk, hogy állása s rokonsági viszonya az akkor leghatalmasabb örmény családhoz, a Mámigoniánhoz, többszörös összeköttetésbe hozta a nemesség érdekeivel. Az eszme, származásra nézve is a királyi család mellé állitani a patriarkha-családot, akkor érlelődött meg, midőn Örményország megosztása folytán a katholikatus képezte az egyetlen látható kapcsot a szétvált részek között, s ezáltal természetesen politikai jelentőségre is emelkedett, mely a királyságét messze túlszárnyalta. Minthogy e tekintetek az életleirás keletkezésének időpontjára nézve ugyanazon eredményhez vezetnek, mint a hunnok megemlitése, semmi ok sem forog fenn annak feltevésére, hogy e munka idegen nyelven volt szerkesztve s az örmény irásjegyek feltalálása után fordittatott le örményre. Sőt inkább kétségtelennek látszik, hogy e munka nem keletkezett a 402-ik év, vagyis az örmény irásjegyek megállapitásának időpontja előtt, de nem is sokkal későbben ezen időpontnál.

Igen érdekes lenne azokat, a miket az Agathangelos által használt források belső kriteriumairól előadtunk, külső philologiai ellenpróba alá vetni. Lagarde[2]) utalt is e szempontból a Trdates és Trdatios görög szóformákra, melyeket szerzőnk a Trdat mellett használ. Ezt azonban alig fogadhatni el a vizsgálat kiinduláspontjának. Szerzőnk ugyanis könyvének egyetlen lapján, egészen egységes és szét nem választható elbeszélésben felváltva használja mindhárom szóformát. S hogy mily kötöttség nélkül járt el ily tekintetben, abból is kitetszik, hogy p. a Grigorios és Grigor szóformák is minduntalan váltakoznak egész munkájában.

De azért Lagarde megjegyzése mégsem egészen meddő a forrás birálatra nézve. Először is azt látjuk, hogy azon részekben, melyek kétségkivül az utolsó átdolgozótól származnak, nevezetesen az előszóban és a zárszóban kizárólag

---

[1]) Neumann, Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur, 28. l.

[2]) Összegyüjtött értekezéseinek 179-ik lapján.

a »Trdat« elnevezés fordul elő, melyet tehát az utolsó átdolgozó sajátos szóformájának kell tekintenünk. A könyv első részében 6 Trdat fordul elő, 5 Trdatios és 4 Trdates mellett. Egynek kivételével mindazon helyek, melyek a »Szent Gergely életé«-nek neveztük forrásból származnak, és pedig azon részéből, melyben párhuzamosan haladnak Tiridát és szent Gergely történetének előzményei, a Trdatios és Trdates szóformákat mutatják fel, a melyek tehát nyilván e forrásból eredhettek. Azon részekben, melyek szent Gergely történetét adják elő, kizárólag a Trdatios elnevezéssel találkozunk, s a Trdates forma csak azon helyeken fordul elő, melyek e király történetét foglalják magukban. Ebből azt következtethetni, hogy szent Gergely élete szerzőjének Trdatios volt a saját elnevezése s a Trdates formát e király történetében találta, melyet a saját munkájába beleillesztett. Agathangelos könyvének későbbi részeiben 4-szer fordul elő Trdatios és egyszer Trdates, de kivétel nélkül oly esetekben, midőn a megnevezéssel bizonyos ünnepélyesség van összekötve. Valószinű, hogy ez esetekben szándékosan lőn a teljesebb névforma választva.

Nyomatékos érvek döntik meg Lagarde azon feltevését, hogy Agathangelos művének azon részei, melyekben a Trdatios és Trdates szóformák jelennek meg, görög szövegnek a forditását képezik. Már rámutattunk a chronologiai okokra, melyek a »Szent Gergely életé«-nek az örmény irásjegyek feltalálása előtti időben való keletkezése ellen szólanak. A görög nyelven való feljegyzést igen valószinütlenné teszi az is, hogy épen az e forrásból származó részekben igen sürün fordulnak elő örmény istenségek és helységek tulajdonnevei. De különben is Trdates és Trdatios nem görög, hanem örmény[1]) szóformák, hozzájuk csatolt görög szóvégekkel. Használatuk valószinűleg a hellenismus befolyásának tulajdonitható, mely alól Örményország sem vonhatta ki magát. Görög nyelvet használtak Nagy-Örményország királyai pénzeiken.[2]) I. Choszrov kaukazi hadjáratait görög felirattal örökitette meg, s fia Tiridát kárin-i kastélyának felépitése után a maga és nővére nevét szintén görög feliratba foglaltatta.[1] Az idegen névforma, melyet a király hivatalosan használt, lassanként elterjedt a nép közt is, és pedig annyival inkább, mert a római befolyás alatt álló nyugati tartományok lakossága az örmény írásjegyek feltalálása előtt a görög betűket használta volt.

---

[1]) Az örményben Dêrtád (az ‚ê' nem iratik ki), átirással Trdat.

[2]) Visconti, Iconographie Grecque, II, 366.

— Az ötödik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Egy jubilált hirlapiró.

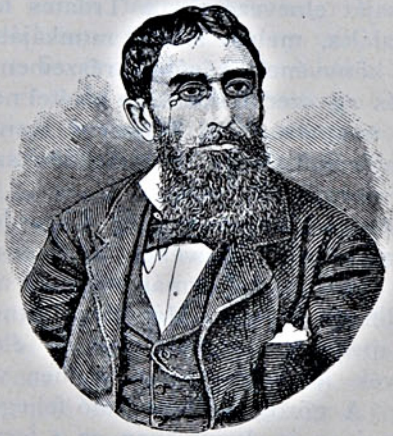

Գրիգոր Արծրունի

Mult év május havában ülték meg Tiflisben dr. Árdzruni Gergely, a jelenkor egyik legkiválóbb örmény publiczistája 25 éves irói munkásságának jubileumát — nagy fénynyel. Mivel »Armeniá«-nk eddig is tudomást vett minden fontosabb irodalmi mozzanatról, mely

---

[1] Chorenei Mózes, II, 65 és 90.

Örményországban előfordult, — nem tartjuk érdektelennek elmondani egyet-mást ezen férfiúról, ki az örmény irodalomtörténetben oly jelentékeny szerepet játszik.

Jubilált az örmény történelemben jól ismert névvel[1] bir. Vagyonos szülők gyermeke, kik Perzsa-Örményországból kivándorolván Tiflisben telepedtek le. Atyja Árdzruni Jeremiás mint önkénytes, orosz katonai szolgálatba lépett, és felvitte a tábornokságig; bizonyos ideig volt Tiflis főpolgármestere is. Nagy háza, mely a legszebb útczában a főherczegi palota mellett épült, Tiflis ritkaságai közé tartozik; egyik része színházi épület. Árdzruni tábornok »Jérázáhán« (Álmoskönyv) czímű műve igen szép örmény népmeséket tartalmaz.

Árdzruni Gergely a gymnasiumi tanfolyamot Tiflisben tanulta, egyetemi tanulmányait Szt-Pétervártt kezdette és Németországban végezte. Mint bölcsészettudor rövid ideig tartozkódott Bécsben is a mechitháristáknál, innen Szt-Lázár (Velencze) szigetére ment, hogy ott még jobban tökéletesítse magát az örmény irodalomban, nyelv- és történelemben.

Már egyetemi hallgató korában küldözgetett tudósításokat Szt-Pétervárról a tiflisi »Մեղու Հայաստանի.« (Örményországi méh) czímű lapnak. Már akkor foglalkozott azon tervvel, hogy majd tanulmányai befejezése után Tiflisben »Մշակ« (Munkás) czím alatt lapot alapítand. »Majdnem minden örmény tanuló — mondák ismerősei — foglalkozik ilyen ábrándos tervekkel, de később azokat elfelejtik és nem valósítják meg soha.«

De alig tért vissza Tiflisbe, midőn — sokaknak meglepetésére — 1865-ben megindította dr. Árdzruni Gergely, mint szerkesztő-kiadó »Mêság« czímű irodalmi, közgazdasági és politikai lapját. Ez a nagyon művelt férfiú, kinek gazdag apja igen befolyásos tábornok és főpolgármester volt, nem fogadja el a magas állami hivatalt, hanem behuzódik a szerkesztőség szobáiba.

---

[1] Árdzruni Արծրունի ezen örmény szavakból áll: արծիւ (árdziv: sas) és ունի (uni) bir, van. Igy neveztettek az örmény királyi udvar azon udvarnokai, kik ünnepélyek alkalmával a birodalmi sast kezökben tartották. Ezen udvarnokok utódai később herczegi czimet kaptak. E családok egyikéből származik — mint Jereczéán óbuvár mondja — dr. Árdzruni Gergely is.

Árdzruni tudta a módját, hogy miként kell lapjával hatást idézni. Ugy lépett fel, mint népének és országának erélyes védője. Mindjárt kezdetben erősen kikelt azok ellen, kik hivatva voltak a nemzet és ország érdekében cselekedni és még sem törődtek — kötelességeik teljesítésével. Minden mulasztásból és rendetlenségből, mind abból, mi az iskola, egyház, színház, egyletek és intézetek színfalai mögött történt, Árdzruni égető napi kérdést csinált. Polgáriasító eszméit röviden, világosan és érthetően adta elő vezérczikkeiben, melyeknek rendesen olyan érdekes czímeket adott, hogy mindenki sietett azokat elolvasni. Ezáltal megnyerte a közönség érdeklődését.

A nagy közönség igen meg volt elégedve a »Mêság«-ban használt pártatlan hanggal, mely gazdagnak, befolyásosnak ép ugy megmondotta az igazat, mint az oroszosító rendszabálynak, mely azt követelte, hogy az örmény tulajdonnevek mellől ezután hagyják el a jelentéssel biró örmény ján szótagot és a helyett az orosz off szótagot használják... Ekkor sokan olvastak lapot — hazafiságból és sokan olvasták Árdzruni hazafias lapját.

Árdzruni merészelt nemcsak kiadni egy ilyen lapot, hanem volt bátorsága lapjában mindazt pártfogása alá venni, a mi — örmény. Bátorságáért mindenki becsülte. E nagyrabecsűlés azonban akkor érte el tetőpontját, midőn a »Kawkas« czímű orosz hivatalos lappal folytatott polemia miatt a törvényszék elé idéztetvén, ott a pert — megnyerte. »Hogy mer egy örmény lap — mondák a per előtt — a hivatalos lappal polemiába bocsátkozni.« És a per után ezek mind elnémultak.

Az ilyen meglepetések elterjedést szereztek a népszerű »Mêság«-nak, mely nagy befolyást gyakorolt a népre. Mivel e lap a szenvedőket pártfogása alá vette, azért ezek elnyomóikat e szavakkal fenyegették: »Ha tovább is folytatja gyalázatos tettét, neve meg fog jelenni a Mêságban.« És az elnyomók féltek e fenyegetéstől! Kiváncsian várja mindenki a »Mêság« megjelenését; az olvasó: újságot keres. — Az iparos azt az időt, míg inasa a műhelyt kitakaritja, Mêság-

olvasásra fordítja. Még a hordár sem ül az útczán tétlenül, hanem — lapot olvas. Itt mindenki tudja, hogy az olvasás hasznos.

De a »Mêság« még mélyebb gyökereket vert. A tiflisi salon-okban, hol ezelőtt az orosz és franczia nyelv uralkodott, az örmény foglalta el a tért. Most itt az örmény nyelv a divatos... És Árdzruni — hogy elkerülje az egyoldalúságot — munkatársakúl megszerezte a legjobb erőket: a búsvig Amerikiánt, a humoros tárczaczikk- és színműiró Szuntugiánt, a regényiró Ráffi-t, Ághájánt és a t. Ezen irókkal együtt megnyerte ezeknek párthíveit is. Sok tehetséges embert ő segített az irói pályára; bárkinek szivesen szolgált tanácscsal. Ő buzdította a híres örmény regényirót, Ráffit is az irásra. Ha lapjában Ráffinak tért és alkalmat nem nyujt, ez a kitünő ember máshelyütt fényes tehetségeit talán nem is érvényesíthette volna. — Egyik legderekabb és legtehetségesebb munkatársa fivére: dr. Árdzruni András, az ismert mineralog, ki Berlinben elhiresült egyetemi tanár. Népszerű leveleit szivesen olvassák.

Nagy érdekkel olvasta a közönség a »Mêság« külföldi közleményeit, Orosz-, Török- és Perzsa-Örményországból s Európa némely fővárosaiból hozott leveleit. E közlemények egyrészről Örményország ezen vagy másik részének belső életéről, pénzügyi vagy helyi viszonyairól, iskolaügyéről és a t. szólanak, másrészről az európai levelezők a tudomány állásáról, a művelődés haladásáról és egyéb ujdonságokról hoznak tudósítást.

Ezeknek a levelezőknek lehet főleg köszönni azt, hogy az örmény olvasó közönség kezdett az iránt is érdeklődni, mi házán kivűl történik. A »Mêság« előtt Orosz-, Perzsa- és Török-Örményország egészen elkülönözve élt a nélkül, hogy egyik rész tudott volna valamit a másikról. Ebből magyarázható meg az is, hogy Orosz-Örményország irodalmi nyelve egészen külön, önállóan fejlődött, ugy hogy most két irodalmi örmény nyelv van: az orosz- és törökörményországi, noha a két irodalmi nyelv között nincs nagy különbség.

Árdzruni levelezői Perzsa- és Török-Örményország helyi viszonyairól értesítették az olvasót; másrészről maga a szerkesztő nem egyszer fejezte ki sajnálatát a fölött, hogy egy nemzet, mely habár politikailag három részre van osztva, de egyazon nyelvet beszéli, egy országban lakik, miért érdeklődik oly kevéssé a másik részben lakó testvérek helyzetével. Ily módon terjedt el a »Mêság« Orosz-Örményország határain túl is. Cikkei mindenütt érdeklődést keltettek. A »Mêság« példáját kezdették a többi (különösen a török-örményországi) lapok is követni és foglalkoztak Örményország többi részeiben lakó testvéreikkel is és igyekeztek köztük és azok között legalább irodalmi összeköttetést létesíteni.

Árdzruni mindig arra törekedett, hogy eszméivel nemzetét nemzeti öntudatra keltse. Ezen eszmék különösen Török-Örményországban találtak meleg fogadtatásra; a »Mêság« itt oly élénk mozgalmat keltett, oly nagy befolyást gyakorolt az olvasó közönségre, hogy a török kormány tanácsosnak találta a »Mêság«-ot Törökországból kitiltani.

Annak bebizonyítására, hogy mekkora befolyást képes a »Mêság« olvasóira gyakorolni, ime egy példa. Az orosz-török háború után kiüt Török-Örményország egy részében az éh-inség. Árdzruni ezek érdekében egy felszólitást tett közzé — és a segélyező-bizottság nem kapott annyi vennivaló gabonát, mennyi segélypénz gyült össze.

Nem kisebb a befolyás, mit a »Mêság« Örményország szomszéd népeire, egész Kaukazusra gyakorol. Első volt Georgia, mely Árdzrunitól felbátorítva kezet fogott az örményekkel, hogy küzdjenek az előhaladás- és míveltségért ugy, mint egykor e két nemzet ősei tettek. El is kezdették a georgiaiak e szellemben dolgozni és követték az örmények példáját, kiktől rendesen elfogadják mindazt, mi új, de jó.

A mohamedánok is akarták e példát követni. Egy mívelt perzsa indított is Bakuban egy perzsa lapot »Akindsi« név alatt (minek jelentése: Mêság, Munkás), programmjában nyiltan vallotta is, hogy Árdzruni elveit, irányzatát akarja követni, de előfizetők hiányában a lap rövid idő mulva megszünt élni.

A »Mêság« a külföldön is ismeretes; az európai lapok gyakran idézik különösen azóta, hogy Tiflisben és Konstantinápolyban sajtópere volt.[1] Árdzruni folyton arra törekedett, hogy a »Mêság«-ot azon a színvonalon tartsa, melyen az európai lapok állanak. Lapja is hozott eredeti, sőt távirati tudosításokat azokról az eseményekről, melyekről az európai sajtó is megemlékezett. Bármely világeseménynél lapja képviseli az örmény sajtót. A bécsi villamos kiállitás alkalmával is ott volt a »Mêság« képviselője. A kiállítást tudvalevőleg boldogult trónörökösünk: Rudolf Ő Fensége nyitotta meg, ki a többek közt ezeket mondotta: »Arról, hogy mily nagy érdeklődést tanusít a mívelt világ a bécsi villamos kiállítás iránt, tanuskódik az a körülmény is, hogy a sajtó számtalan képviselői között van egy örmény is, ki az örmények távol fekvő hazájából jött ide.« — A párisi irodalmi kongresszuson maga Árdzruni képviselte az örmény sajtót.

Jubileumáról »Armeniá«-nk tavali évfolyamának 255-ik lapján »Árdzruni ünnepeltetése Tiflisben« czím alatt már szólottunk; azért itt még csak annyit, hogy ezen páratlan ünnepélyről az »ásugh«-ok (népdalnok) sem hiányzottak. Örmény szokás szerint ugyanis minden felköszöntés után vagy zene, vagy ének következik. Ritka eset, midőn az ásugh akkor rögtönzi dalának szövegét; ez az eset fordult elő Árdzruni jubileuma alkalmával is.

Cselingárián Jakab.

Főgymnasium Szamosújvártt.

Városunk országgyűlési képviselőjének tollából a következő cikket hozza egyik legközelebbi számában a »Nemzet«:

Köztudomású dolog, hogy erdélyi részeiben hazánknak kevés a magyar középiskola s hogy ezt a sajnosan érzett hiányt még szembeszökőbbé teszi a létezőknek territoriális megoszlása.

Hogy csak egy példát emlitsünk, Erdély egész északkeleti részében, azon a hosszú vonalon, amely az országrész szivétől, Kolozsvártól felnyulik a mármarosi bérczek tövéig, a bukovinai határig, nincs egyetlen egy teljesen magyar gymnasium. Ezen az egész nagy, állami szempontból annyira fontos területen — a naszódi gymnasiumból számüzve van mindaz, a mi magyar; — a beszterczeibe el szokták küldeni a szülők gyermekeiket német szót tanulni: a magyar középiskolai oktatás misszióját ezen az egész területen egyetlen egy csonka — négyosztályú — gymnasium teljesiti, a szamosújvári, amelyet e város hazafias közönsége nagy áldozattal létesitett és tart fenn.

---

[1] Árdzruni erélyes védője a nemzeti érdekeknek, de azért soha sem lépi át a törvényesség határát; törvény-tiszteletet hirdet lapjában.

E kis gymnasium közel másfél száz növendékének mintegy fele része románajkú ifjakból áll, a kiket a kedvező megélhetési viszonyokon kivűl, amelyeknek hasztalan keresnők párját az egész országban, főleg az a körülmény vonz ide, hogy a város görög kath. püspökségi székhely is lévén, góczpontját képezi nemcsak Erdély nagy része, de a szomszédos magyarországi területek, nevezetesen Mármarosmegye görög katholikus román lakossága egyházi életének is. Minden évben több, mint félszáz románajkú ifjú sajátitja itt el a magyar nyelvnek ismeretét, s nyer a kis gymnasium derék tanári kara részéről valóban hazafias szellemű kiképzést. Azon az egész területen, a melyet északkeletről az Ünökő kopár oromtetőzete, délnyugatról Kolozsvárnak ódon városkapúja határol, ez a szamosújvári kis gymnasium évek hosszú sora óta eléggé nem méltányolható szolgálatokat tesz a magyar kultura, s ezzel a magyar államiság ügyének!

S tehetne és tenne is még sokkal többet, aránytalanul nagyobb szolgálatokat a szent ügynek, ha kifejlesztetnék teljes gymnasiummá. Ha növendékeinek egy része, bármily örömest folytatná tanulmányait tovább is a püspökségi székhelyen, felsőbb gymnasiumi osztályok hiányzása folytán, nem lenne kénytelen a negyedik tanév után Naszódra vagy Balázsfalvára menni, a hol aztán hamarosan el is felejti, amit a magyar nyelv és kultura ismeretéből s nem egyszer a magyar állam iránti érzésből is elméjébe és szivébe plántált a hazafias buzgósággal teljesitett tanári fáradozás.

Ez a sajnos jelenség, más kapcsolatos tekintetekkel párosulva, már hónapokkal ezelőtt arra inditotta Szamosújvár szab. kir. város közönségét, hogy egyező értelemmel megállapitott, nyomatékos érvekkel indokolt felterjesztésben arra kérje a közoktatási kormányt, tegye anyagi segélyezés által lehetővé, hogy ez a kis gymnasium, melynek a tényleges viszonyok oly kiváló feladatot juttattak osztályrészül a hazai közoktatásügy terén, minél előbb teljes középtanodává fejlesztessék ki; hogy az egyetlen püspöki székhely hazánkban, a melynek nincs főgymnasiuma, mihamarabb birtokába juthasson ily tanintézetnek.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a közoktatásügyi kormány az ügy jelentőségéhez méltó figyelemmel veendi fontolóra e felterjesztésnek inditó okait és tartalmát. Hogy nevezetesen az a férfiú, a ki a hazai közoktatásügyi kormányzásnak élén áll, s a ki annyi érzékkel viseltetik az állami érdekeknek kulturális téren való gondozása és kielégitése iránt, bizonyára már a legközelebbi állami költségvetési előirányzat keretében meg fogja találni annak eszközeit és módját, hogy a szamosújvári gör. kath. püspökség székhelyén minél előbb teljes magyar gymnasium állhasson közoktatásügyünknek hazafias irányú szolgálatában.

Dr. Molnár Antal.

Örmény és latin feliratok Erzsébetvároson.

Ha örmény ellátogat Erzsébetvárosra, a benyomás itt is az, mit más örmény lakta helyen érez. Itt is van — mint Szamosújvártt, a régi örmények által épitett — keleti árúcsarnok, fönséges templom; örmény zárda (ez a velenczei mechitháristák tulajdonát képezi), örményül beszélő nép; itt is hasonló typusok, hasonló szokások.

Nincs ugyan itt annyi örmény felirás, mint Szamosújvártt; de van különösen egy, mely régiség-, szépség- és terjedelemre nézve Erdély összes örmény feliratait felülmulja. A szamosújvári ‚Salamon-templom‘ homlokfalán levő felirás 1724 évszámot örökített meg; ellenben az erzsébetvárosi, szintén ‚ó-templom‘-nak nevezett egyház oldal-ajtóján található felirás egy évvel régibb.

Ezen ó-templom, habár régi stylben épült, mégis igen szép. Mellékajtójának szabályos alakja és faragászati szépsége bámulatra ragadja az embert. Ezen ajtó goth stylben épült, és egészen különbözik az egyház styljétől. A ajtón következő örmény felirás látható: *)

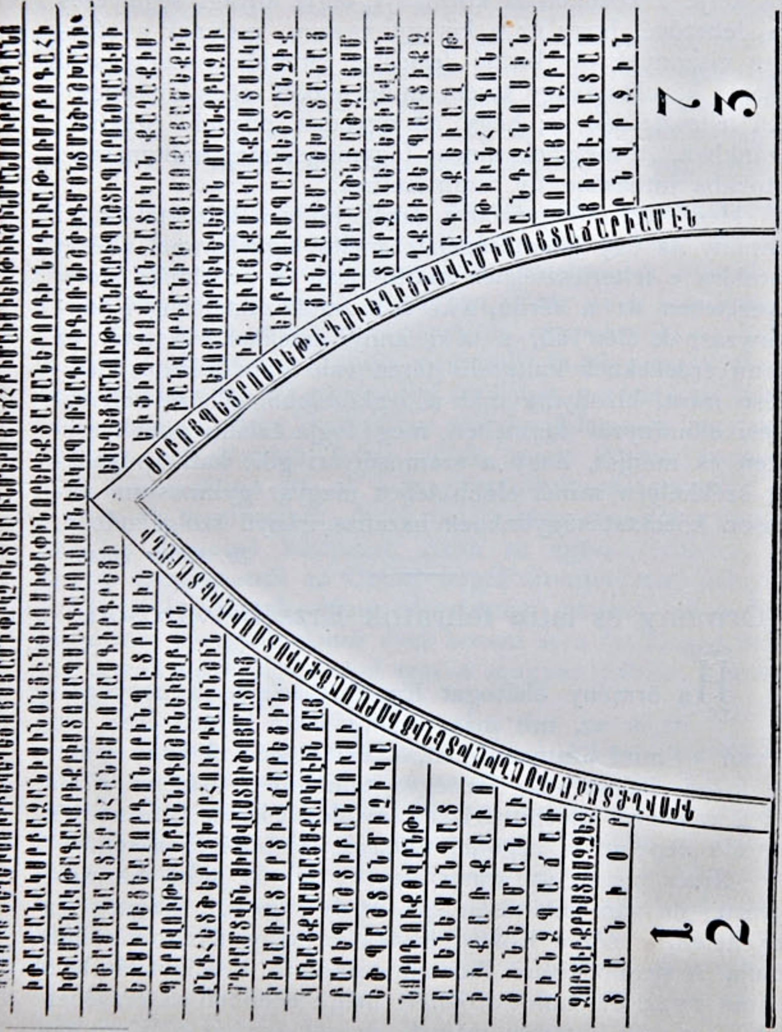

A vésés az ajtón, mely csak valamivel magasabb két méternél, finom. A felirás elég tiszta és a gyakorlott szem ki is olvashatja; csakhogy néhány helytt a vésnök némely betűket vagy szándékosan, vagy észrevétlenségből kihagyott, nehány betűt pedig az idő semmisített meg. Látszik, hogy a nagyon kemény fából készült ajtón voltak más vésések is, fém-ékítmények, szines virágok; de ezen utóbbiaknak most alig csak nyoma látszik. Ez a város legrégibb és figyelemre legméltóbb felirata.

A velenczei örmény mechith. kongregácziónak, mely — mint látszik — Mechithár halála után nemsokára itt letelepedett, nagy klastroma és szép temploma van itt. A klastromnak, melyben most csak egy szerzetes lakik, majdnem minden szobája bérbe van kiadva. Az épület homlokán levő földszinti helyiségeket boltok gyanánt használják, a régi iskola termei raktárak. A főhelyen épült klastrom, mely a város legszebb épületeihez tartozik, homlokán fent a kongregáczió jelvénye, lent pedig a főbejárat felett mintegy 3 meter hosszú kőtáblára a zsoltáros e szavai olvashatók örmény betűkkel (régen e felirás aranyos betűkből állott):

---

*) Magyarúl: E szentegyház és szent oltár épitéséhez kezdettek Üdvözitő Urunk 1172-dik év, (ha ezen évszámhoz hozzáadjuk a.. 551-et, kijön 1723) május 8-án, a szent trón székében ülő XIII. Incze pápa, koronát Krisztustól kapott Károly király, és Kornis Zsigmond nagyfejedelem-kormányzó, tisztelendő János (Êdêlbej), ki ezen iratot irtam, az istenfélő János ur egyházi főgondnok és ennek szeretett Péter fia, városunk főbirája Zádig ur, Nikos biró ur és ennek fivére Vártán ur idejében. Ezek mindnyájan a tanácsnokokkal együtt megállapódtak abban, hogy szentegyházat épitenek. Némelyek sok pénzt adtak és örömmel ajánlották azt fel Istennek; mások kevésből keveset fizettek, de teljes szivből. Sok tisztességes személy, asszony az Isten kedvéért követ hordott. De mit szóljak a vallásos Luszig ur fáradságáról, ki a templom befejezteig viselte e nagy tisztet? Miért is, oh olvasók, a ti kötelességtek ezek mindegyikéről, de különösen erről megemlékezni misével és imádsággal; mert ezek voltak ezen épités kezdeményezői. Emlékezzék meg rólatok az Úr Krisztus az utolsó itélet napján. 1723.

Az ív-alakú irat magyar jelentése ez: Erős lesz templomom ajtaja — miként Krisztus mondá Szt-Péternek az evángeliomban — ha Te leszesz templomom köve. Ámen.

ՄԻ ՄԵԶ ՏԷՐ, ՄԻ ՄԵԶ ՏԷՐ, ԱՅԼ ԱՆՈՒԱՆԴ ՔՈՒՄ ՏՈՒՐ ԶՓԱՌՍ [1])

Ez alatt közvetlenül latinul:

NON NOBIS DOMINE, NON NOBIS, SED NOMINI TUO DA GLORIAM. [1])

Más útczába néz, de azért közel fekszik a klastromhoz az egyház, melynek homlokán e felirat olvasható:

Ի ՓԱՌՍ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ Ի ՊԱՏԻՒ ՍՈՒՐԲ ԱԾԱԾՆԻ
ՅԱՆՈՒՆ ՍԲ ԱՌԱՔԵԼՈՑ ՊԷՏՐՈՍԻ ԵՒ ՊՕՂՈՍԻ
Ի ՀԱՐՑ ԱՆՏՕՆԵԱՆՑ [2])

Ez alatt latinul:

HanC aeDeM Petro et PaVLo
NataeqVe parentI
EXstrVXIt reLLIgIo
PIetasqVe AntonIana. [3])

Vannak talán, a kik nem tudják, hogy Ghárámeán Rafael báró egyike volt e város legnagyobb jóltevőinek. Itt a többek közt iskolát is alapitott, mely ma is nevét viseli. Az iskola falán van fegyverjelvénye, alatta pedig e latin felirás:

Institutum Raphaelinum
Puellarum gentis armenae
L. R. civitatis Elisabethopoleos, fundatum
Per equitem anglicum Londonensem
Alexandrum Raphael.
ANNO MDCCCXXVII V-ta MENSIS APRILIS. [4])

Mint a feliratból is látszik, ezt az iskolát az alapitó, leányok számára állította 1827-ben, most azonban fiú népiskola.

---

[1]) Az örmény és latin felirásnak egyenlő jelentése van. Magyarúl: Ne nekünk Uram, ne nekünk, hanem nevednek adj dicsőséget.

[2]) A szent Háromság és a Szent-Szűz tiszteletére, Péter és Pál szent apostolok nevében (épitették) az Antonianus atyák.

[3]) Péter és Pál és a Szent-Szűz (tiszteletére) épitette e szentegyházat az ‚antonianus' vallásosság és jámborság.

Ezen évjelzet tanuskodása szerint e templom 1796-ban épült. A kongregáczió tagjait akkor nem a most használatban levő ‚mechithárista', hanem ‚Antonianus' atyák névvel nevezték.

[4]) Sz. kir. Erzsébetváros örmény nemzetségű leányai Ráfáelféle tanintézete, melyet Ráfáel Sándor londoni angol lovag alapitott 1827. april 5-én.

Kétségtelenül a város legjelentősebb épülete az örmény nagy-templom aranyozott tornyaival; e templomban, mely a magyar király leányának nevéről Erzsébet nevet nyert, hét oltár van, melyek közül legszebb az aranyozott főoltár. Az egyház homlokán következő latin felirás van:

DEO
ELISABETEQVE
PROTECTRICI SVAE
ARMENA PIETAS
EXSTRVXIT. [1])

Govrik Gergely után eredeti örményből:

Szongott Kristóf.

* * *

Vadnai Károly az örményekről.

Folyóiratunk egyik belső dolgozótársa a »Fővárosi Lapok« érdemes szerkesztőjétől közelebbről kiválóan érdekes megjegyzéseket nyert válaszúl egy alkalomszerűleg tett kérdésre. Az erdélyi nemzetiségekről volt szó. A »Főv. Lap»-ban ugyanis egy iró cikksorozatot közölt »Erdélyi testvéreinkről« czím alatt, melyben a románokkal és szászokkal foglalkozott. A mi munkatársunk megkérdezte Vadnaitól, hogy nem volna-e czélszerű kiegésziteni a cikksorozatot egy az örményekről szóló cikkecskével? E kérdésre a »Főv. Lapok« szerkesztője körülbelől ekkép felelt:

— Sokkal jobban tisztelem az örményeket, sem hogy a románokkal és szászokkal azonos szempont alá venni óhajtanám. Ki is gondolt arra, hogy Csiky Gergely, Gajzágó Salamon, Gorove László, más szempont alá esnek, mint bármelyik Árpáddal bejött magyar! Az örmények nem képeznek semmi tekintetben külön elemet a magyar társadalomban; a legjobb hazafiak. S csak mióta az »Armenia« működik veszünk tudomást arról, hogy a magyarországi örménység külön történeti fejlődéssel biró népfaj. Már magyarországi történetük kezdetén beolvadtak a magyarságba.

---

[1]) Isten és Erzsébet védnöknőjének (tiszteletére) épitette az örmény buzgóság.

Az »Armenia« igen szép ideálisztikus munkásságot fejt ki, de semmi nemű különállásról nem beszél. — Csak azt lehetne elmondani, hogy az örmények derék polgárai a hazának, ezt pedig amúgy is tudja mindenki. S így ezúttal nem látom szükségesnek a jelzett közleményt.

E szavaknak horderejét fölösleges lenne magyarázni. Örömmel veszszük tudomásul, hogy a magyar közélet egyik vezérférfia mily rokonszemmel viseltetik az örmények iránt, s egyáltalában mily pontosan van tájékozva az örménység társadalmi állásáról.

—r.

* * *

Képviselőnk a parlamentben, az irodalomban és itthon.

Dr. Molnár Antal, Szamosújvár országgyűlési képviselője, a közigazgatási reformjavaslat fölötti vitában tartott szónoklatával, úgy a parlament, mint a napi sajtó részéről — pártkülönbség nélkül — általános elismerést vivott ki. A »Pesti Napló« azt irja: A vitát Molnár Antal kezdte, kinek beszéde egyaránt jó hatást gyakorolt minden irányban, mert a törvényjavaslatot védve, kiváló tapintattal kezelte a javaslat keresztülvitelének taktikai oldalait is. Molnár Antal okos és szép beszédét a politikai nobilitás szelleme lengte át, a mit a javaslat minden objektiv barátjának kellemes volt hallani. — Az »Egyetértés« így ir róla: Az első szónok Molnár Antal volt, a ki a javaslat mellett szólalt fel, mint az államositás hive. Figyelemmel hallgatott, s a baloldalon tetszéssel fogadott beszédének érdekes része volt az, a melyben a bizottsági tárgyalásokról mondta el nézetét, mint olyan, a ki állandó tanúja volt a tanácskozásoknak. — A »Nemzet«-ben ezt olvassuk: A közigazgatási vita nyolczadik napját Molnár Antal nyitotta meg rövid, de talpraesett beszéddel, melyben azokat az ellenzéki vádakat czáfolta, hogy a közigazgatási reform jogfosztást követ el s vét a szabadelvűség ellen. A közigazgatási bizottság tárgyalására, s az ott tett módosításokra reflektálva, elismeri Apponyi Albert gróf és elvtársai objektivitását, de kiemeli, hogy a törvényjavaslat kijavitása annak a tárgyilagosságnak és valódi államférfiúi tapintatnak köszönhető, melyet Szapáry Gyula gróf miniszterelnök tanúsított a bizottságban is. Molnár beszédét a szabadelvű párt élénken helyeselte. — A »Magyar Állam« irja: Madarász beszéde előtt Molnár Antal védte a javaslatot röviden és velősen. A »Budapesti Hirlap« tudósítása így szól: A mi a közigazgatási kérdést illeti, Molnár Antal okos és tapintatos beszédét leszámitva, alig történt valami méltó a Ház figyelmére. E rokonszenves, szerény modorú szónoknak is az volt szerencséje, hogy elsőnek szólalt fel az ülés elején, mikor hallgatósága még friss erővel birt. — A »Pesti Hirlap« az ülésnek e részét következőleg irja le: Ma Molnár Antal nyitotta meg a vitát, a ki rövid, de tartalmas beszéddel sikeresen kelt a törvényjavaslat védelmére. Nagyon jó benyomást tett a Házban beszédének különösen az a része, a melyben finom tapintattal emelte ki Apponyi gróf és elvtársainak a törvényjavaslat kijavitása körül szerzett érdemeit, de egyúttal hangsúlyozta, hogy a tett módositások elfogadása a miniszterelnök államférfiúi magatartásának köszönhető. — A »Magyar Hirlap« szerint az első szónok: Molnár Antal melegen üdvözli a javaslatot, mert megszünteti a ma választásnak nevezett főispáni kinevezést és mert a javaslat valóban szabadelvű. Végül mint a ki a bizottság tárgyalásait éber figyelemmel kisérte, elismerést szavazott Apponyi Albert grófnak, minden párttekintetektől ment, kizárólag az ügy érdekét szem előtt tartó magatartásáért. — A »Pester Lloyd«-ból idézzük a következőket: A mai vitát a megyékről szóló törvényjavaslat fölött Molnár Antal nyitotta meg egy kitünő beszéddel, melyben a javaslatba hozott reform épen a szabadelvűség, s a negyvennyolczasok részéről oly nyomatékkal hangsúlyozott jogegyenlőség szempontjából a legmelegebben védelmeztetett. — A »Neues Pester Journal« irja: Első szónok Molnár Antal volt, ki a ház nagy figyelme közt tartott derék és tárgyilagos előadásában a reformot, a szabadelvű haladás vivmányaként tüntette föl. — A »Politisches Volksblatt« tudósítása így szól: Ma mindössze hat szónok beszélt. Közülök az első: Molnár Antal fényesen verte vissza az ellenzéknek abbeli ellenvetéseit, mintha a közigazgatási reform jogsérelmet képezne, s a szabadelvűségbe ütköznék. A bizottság tárgyalásaira nézve elismeri Apponyi érdemeit a javaslat javitása körül, melynél azonban Szapáry gróf előzékenysége is a mérlegbe esik. A szabadelvűpárt a szónokot élénk tetszéssel tüntette ki. — Végül a »Magyar Föld« is higgadtnak és tartalmasnak mondja képviselőnk ezen nagysikerű szónoklatát. . .

Csak kedves kötelességet vélünk teljesíteni egyúttal részünkről is olvasóink irányában, midőn az örmény anyaváros érdemes és méltó képviselőjének, e lapok jeles dolgozótársának szóban levő országgyűlési beszédét e helyen egész terjedelmében reprodukáljuk:

»T. ház! (Halljuk!) A dolgoknak mai helyzetében, az általános vitának nyolczadik napján hosszabb beszéddel kelni védelmére az előttünk fekvő törvényjavaslatnak, bizonyos tekintetben egyértelmű lenne azok czélzatának előmozdításával, akik a hosszas campagne nyilvánvaló előjelei közt szálltak sikra a javaslat ellen. Nem fogok e hibába esni, a melynek sulyát, nézetem szerint, csak növelhetné az a körülmény, hogy alig kerülhetném el már ismételve elmondott dolgok újabb ismétlését. Szerény felszólalásomban csakis két kérdésre fogok szoritkozni, a melyekben mint góczpontokban egyesülnek a javaslat ellen különböző szempontokból irányzott összes támadások. Az egyik az, hogy e javaslat jogfosztást foglal magában; a másik az, hogy ellenkezik a valódi szabadelvűséggel. Megvallom t. ház, hogy a midőn e javaslattal kapcsolatosan először hallottam emlitetni a jogfosztást, álmélkodva kérdeztem magamtól, vajjon e javaslatnak melyik rendelkezésében lappanghat ez az ármányos dolog és vajjon ki az, a kit e javaslat a jogától megfoszt. A megye polgárainak egyeteme nem lehet, mert az e javaslat által kezdeményezett reform-akczió az egyéni jogoknak és közszabadságoknak újabb garancziákat ad.

Az önkormányzati tevékenység gyakorlására hívatott tényezők szintén nem lehetnek, mert jogaikat ugy formailag,

mint tartalmilag kiterjeszti e javaslat. Formailag az által, hogy nagyobb befolyást enged nekik a közigazgatási bizottságban; tartalmilag pedig a különböző, megyei határozatoknak joghatályára vonatkozó rendelkezések által. És végre a megyék tisztikara szintén nem lehet az, mert tagjainak helyzete erkölcsileg, jogilag és anyagilag kedvezőbbé fog alakúlni e javaslat által.

Erkölcsileg az által, hogy meg lesznek szabadítva attól, hogy különböző megyei cotteriák és apró megyei zsarnokocskák kegyeit keressék; jogilag az által, hogy hivatali állásuk újabb garancziákat fog nyerni és anyagilag az által, hogy javadalmazásuk az egész vonalon kisebb-nagyobb mértékben emeltetik és nyugdíjazásuk biztosabb alapokra fog fektettetni. Hol lehet tehát, ismétlem, a jogfosztás e javaslatban? Szinte hallani vélem a választ, hogy a választási jog megsemmisítésében. A vád és a válasz egyaránt azt feltételezi, hogy a megyék jelenleg tényleg birtokában vannak a választási jognak, a mit határozottan tagadni vagyok kénytelen. És e tekintetben nem is állok egyedül. Egészen osztom azon ellenzéki szónokok nézeteit, akik ezelőtt épen 20 évvel a tisztviselők kijelőlésére vonatkozó ismeretes rendelkezések tárgyalása alkalmával a képviselőházban ugyan ezt a nézetet fejezték ki. Hogy csak egyre hívatkozzam a sok közül, klasszikus tanúra a megyei élet kérdéseiben, Nyári Pál a közetkezőket mondta akkor: »Természetes, hogyha nekem jogom van arra, hogy kijelöljek hármat és kijelöljek olyanokat, akik ugyanazon véleményben vannak, mint én, fölösleges az, hogy összejőjjenek a választók és válaszszanak. Ezt senki a világon a választási jog gyakorlatának nem nevezi.«

Nyáry Pálnak tökéletesen igaza volt; de épen azért, mert igaza volt a jogfosztást most is e javaslattal szemben említeni, legalább is anakronismus. Valóban t. ház, nagy valótlanság, nagy hipokrizis az, amit e javaslat el fog távolítani megyei igazgatásunk rendszeréből. Önámitásból vagy naivságból szokás ezt választási jognak nevezni, pedig a valóságban nem az, hanem annak puszta torzképe; nem egyéb a valóságban, mint főispáni kinevezés, a kinevezési rendszernek minden előnye nélkül, a választási rendszernek minden hátrányával, (Úgy van! Úgy van!) nem is megosztott felelősséggel a tisztviselők alkalmazására nézve, hanem egyáltalán minden felelősség nélkül. (Úgy van! Úgy van!) A mint tudva van, úgy praktizálják ezt, hogy a főispánból és három bizalmi emberből álló többsége a kijelölő bizottságnak kandidálja azt, a ki ki van szemelve az illető tisztviselői állásra és mellé állit két ugynevezett strohmannt. Néhol még ezt sem teszik, hanem kijelölnek egyet a többi teljes mellőzésével és azt mondják a megyei közönségnek: Válaszszatok belőle. (Úgy van! Úgy van!). Arra is van akárhány példa, hogy a főispán zsebében előre ott van a megválasztandó tisztikar egész listája és az úgynevezett választás egyetlenegy jottát sem változtat rajta. (Úgy van! Úgy van! Egy hang a szélső baloldalon: Ki csinálta?)

Ismétlem, t. ház, ez a rendszer, melyet a választás formáinak megtartása mellett magasabb állami tekintetek elkerülhetetlenné tettek, ez a rendszer igazában nem egyéb, mint főispáni kinevezés, a mely igaz, itt-ott paktál némely megyei érdekkörökkel is, de ez a választási jog szempontjából még rosszabbá teszi a helyzetet. Ennél a rendszernél a megyék közönségének csak a figuránsok nem valami dicsőséges szerepe jut és a ki igaz barátja a megyének, az csak üdvözölni fogja azt a napot, a mely a rendszernek, e lealázó asistálásnak véget vet, (Helyeslés jobbfelől) és a mely odaállítja helyére az őszinte, a helyi és magán érdek befolyásától ment, magasabb tekinteteknek hódoló és a valódi hivatottságot respektálni kész felelős miniszteri kinevezést. (Helyeslés jobb felől).

Ugyde, ti ház, azt is szokták mondani, hogy ez a javaslat ellenkezik a valódi szabadelvűséggel.

Ennek a vádnak nézetem szerint ép oly kevés a belső jogosultsága, mint az előbbeninek. Puszta frázis, tartalom nélkül való üres szó a szabadelvűség, ha nem foglalja magában a jogegyenlőséget. És ugyan kérdem, hol volt eddig megvalósítva a megyei közszolgálat terén, kivált annak magasabb ágaiban a jogegyenlőség? Vajjon nem képezték-e épen ezen magasabb szolgálati ágak, úgyszólván monopoliumát egyes osztályoknak, néhol egyes családoknak? Vajjon nem voltak-e kizárva ebből legtöbb helyütt a nemzetnek egész osztályai?

1848-ban bevétetett az alkotmány sánczai közé az egész nemzet; de az alkotmány védbástyáinak sánczai közé mai napig sincs az egész nemzet bevéve. (Úgy van! jobb felől.) És midőn arról van szó, hogy a nemzeti egység gondolata e sánczok közt is megvalósíttassék, hogy a megvalósításnak akadályai elhárittassanak, nem-e valóságos ironia, hogy épen azok küzdenek ellene, a kik magukat 48-asoknak is nevezik? Valóban t. ház önkénytelenűl eszébe jut az embernek az az ismeretes mondás: Vitam et sanguinem, sed avenam non. Az 1848-iki alkotások megvalósították a nemzeti egység gondolatát a parlamenti népképviseletben, a jogegyenlőségnek szelleme fölhatott az államszolgálat legmagasabb ágáig, fel a miniszteri székekig és félig nyitott ajtón bár, de bejutott a főrendiház termébe is. Csupán a megyék azok, a melyeknek küszöbét mind a mai napig nem volt képes mindeddig átlépni. És most is, az úgynevezett szabadelvűség nevében kiáltják feléje: Vitam et sanguinem, sed avenam non: mindent odaadtunk, de az alispánt, a szolgabirót, — azt nem adjuk.

Igaza van b. Prónay Dezső t. képviselőtársamnak: kegyelettel kell viseltetnünk a régi romok iránt, csakhogy ez a kegyelet nem követeli meg azt, hogy a való élet követelményei és a nemzet szükségletei előtt szemet hunyjunk. Azokat az általa emlegetett romokat egykoron, mint a nemzet érdekeinek kielégitésére szolgáló institutiót létesítették és az igazi kegyelet épen azt kivánja, hogy alkotóinak példáját kövessük, hogy institutióinkat akkép alakitsuk át, hogy ez által a nemzet egységének és erőssé tételének előmozdítására szolgáljanak. Erre pedig a romok közt eleven költői phantásiával való andalgás igazán nen elégséges.

Még csak egyet, t. ház. (Halljuk! Halljuk!) Felemlítettek itt már ismételve a törvényjavaslaton a ház bizottságában történt módosítások, illetőleg ezeknek a genesise. Mint közvetlen tanú, a ki éber figyelemmel kisértem a tárgyalások egész menetét, bátor leszek erre vonatkozólag két megjegyzést tenni. (Halljuk! Halljuk!)

Az egyik az, hogy lehetetlen az elismerést megtagadni azon valóban loyalis, minden párttekintettől ment és kizárólag az ügy érdekét szem előtt tartó magatartástól, a melyet gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam és elvtársai a javaslattal szemben a bizottságban követtek. (Úgy van! Úgy van! jobb felől.)

A másik az, hogy ámbár a bizottsági módositások kezdeményezésében körülbelől egyforma részük van a többséghez és az ellenzékhez tartozó bizottsági tagoknak — még a függetlenségi párti tagokat sem véve ki — mindazonáltal, hogy e módositások bele is jutottak a törvényjavaslatba, abban nézetem szerint, legnagyobb része és eléggé nem méltányolható érdeme az igen t. miniszterelnök urnak van, a ki mindjárt a bizottsági tárgyalások legelején kijelentette, hogy minden oly javitást, a mely a javaslat alapelveivel nem ellenkezik, készséggel elfogad és a ki ezen igéretét a bizottsági tárgyalások folyamán fényesen beváltotta és általában egész eljárása, saját javaslatával szemben való teljes elfogúlatlansága és a felmerült inditványokkal szemben való előzékenysége által igen nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a reform barátai itt e házban és az országban, a törvényjavaslatnak is barátaivá lehessenek. (Élénk helyeslés jobb felől.)

Végzem t. ház, annak kijelentésével, hogy e javaslatot, a mely betetőzi az 1848-diki alkotásokat és a jogegyenlőség gondolatát megtestesiti ott is, a hol mint eddig chinai fallal volt elzárva; e javaslatot, a mely a választás puszta formái helyett a megyéknek komoly jogokat és valódi jogbiztositékokat nyujt; e javaslatot, melynél liberálisabb alkotás nézetem szerint hosszú idők óta nem foglalkoztatta a képviselőházat, a tárgyalás alapjául elfogadom. (Élénk helyeslés és tetszés jobb felől.)«

Nem hagyhatjuk ezúttal emlités nélkül, miszerint képviselőnk közelebbről pár napot körünkben időzvén, több ízben alkalmat vett magának a jelenleg is még parlamenti tárgyalás alatt álló közigazgatási reformjavaslat tüzetes megbeszélésére s nevezetesen annak kifejtésére, hogy a tervezett reform megvalósitása mily sürgös feladatot képez, különösen az állami egység megszilárditása, a közigazgatás

javitása s a megyei közszolgálatnak biztosabb alapokra fektetése szempontjából. Városunk polgársága körében általános helyesléssel találkozott azon tapintatos fellépés és határozott álláspont, a melyet képviselőnk a fenforgó törvényjavaslattal szemben tett, illetve elfoglalt.

Itthonléte alatt több oldalról részesült a választó polgárság lelkes és megtisztelő óváczióiban is. A helybeli görög kath. püspök is megtisztelte becses látogatásával dr. Molnár Antalt, ki nemcsak a nemzet tanácsában, a törvényhozás asztala mellett teljesíti hiven képviselői hivatását méltólag képviselve szülővárosát az országgyűlésen; hanem az idén is, mint legutóbbi megválasztása óta minden évben (Szent-Gergely ünnepén) száz forinttal járult városunk különböző jótékonyczélű közérdekeinek anyagi előmozditásához is.

Mindezekután fölösleges külön is kiemelnünk, hogy Szamosújvár szabad kir. város, melyet immár közönségesen »a magyar-örmény metropolis« néven emlegetnek, a legnagyobb büszkeséggel tekinthet azon fényes képviseltetésre, mely dr. Molnár Antal országosan tisztelt és nagyrabecsült neve alatt a magyar nemzet tanácsában osztályrészeül jutott! . . .

Sz. K.

I. Choszrov király.

214—258.

E nagy, eseményekben gazdag korszakban az ország egy tiszteletreméltó uralkodónak jutott kezére. Az észlelő Choszrov jól tudta, hogy a kazároknak adott érzékeny leczke által a zaklatás csak pillanatnyilag van elnyomva; ezért országlása kezdetén csattanos jelét adá annak, hogy a mindig visszatérő száguldozásoknak véget akar vetni. Szeme sehogy sem tudott letévedni az ázsiai Sarmatia, vagyis az éjszaki kobor népek táborának állandó mentsváráról: a Kaukáz hegyről, a honnan oly rossz szél fenyegette az ország biztonságát; meg vala győződve, hogy valamennyi kisérletnek gyakorlati eredménye nem lehetend, míglen a zsákmány után áhitozókat saját tűzhelyüknél föl nem keresi. Zaj nélkül hatol át az agg feje fölött sok vihart elvonulni látott hegytömkelegen. A kazárok aggódva látták a harczot elkerülhetlennek, mert a nem várt látogató lealkuvás nélküli követelőként lépett föl; a csata rájok nézve véresen ütött ki. A szabadulás szalma szála után kapkódva mindenféle igéreteket tettek. Chosrov azokat nem vette készpénznek. A jobbmódú és előkelőekből minden száz után egy kezest voltak kénytelenek állitani; s az igéret beváltására emlékeztető görög feliratú oszlop állítatott föl, hogy az a király hatalmi súlyának jelzőjeül szolgáljon.

Choszrov ekkép törekvéseit teljesülve látván, gondoskodott arról, hogy az ország minden részében új élet fejlődjön. Az általa épitett városok s alakitott új községek a gyarapódás és gazdagság emelkedésére utalnak; azonban a beállott mostoha körülmények feltartóztatták a nyugalmat és új erőt kereső királynak törekvéseit. Rómának 23 éves törpe ura, Caracalla a könnyelmű embernek változékony és ügyetlen szeszélyével tudatlanságot és kegyetlenséget párositván, fivérét megölte, azután útnak indult; főleg a keleti tartományokat járta be. Alexandriában, hol galádságaiból némi ráolvasásokat tartottak, a lakosokat leméészároltatván Syriába jött. Itt már mint hóditó akart szerepelni. Mindent megkisért, hogy a római fenhatóság alatt levő Edessát és a birodalommal békességben élő Armeniát a csábitás tőreibe rántva elnyelje. Szép szín alatt lappangó mesterfogással az előbbinek urát, a már kereszténynyé lett Ábgárok utódát Antiochiába hivatván, börtönbe vetette és Edessát (Ozroenét) római tartománynyá alakitotta. Igy akart bánni az épen keze ügyében fekvő Armeniával is, mintha az gazdátlan holmi lett volna. A szivélyesség álczájával fogadja az elébe jövő Choszrovot s koholt ürügyek alatt nem akarta elbocsátani. Azonban az életösztönnel biró nemzet az országnagyokkal együtt fegyvert ragad. Ennek folytán a fennen beszélő kényúr kénytelen volt Choszrovot szabadon bocsátani. De a féket nem türő uralomvágy megbánta, hogy az izgalom hullámait lecsillapitotta; ezért Nicomediából Theocrites bizatott meg, hogy a hódoltatást végső erőfeszitéssel is hajtsa végre. A puhaságra nagyon is serény tábor megverettetvén fájdalmasan győződött meg arról, hogy itt a betolakodók számára nincsen tér. A sors összetörte a reményeket s azzal az »Armeniacus« czímmel való kérkedést. Caracalla az elérhetlen vágyak pusztáira üzetve, más oldalról keres tért a hírszomj kielégitésére.

Markovich Jakab.

Kisebb közlemények.

Örmény kolónia Indiában. Van-e a föld kerekén oly régi és a világon annyira elszoródott nemzet, mint az örmény? Majdnem mindenütt találunk örményt, mert mindenütt megvetette lábát az öshajdankor ez életrevaló nemzete. — Itt most csak az indiai örmény kolóniáról szólunk, mely habár egy század óta ismeretlen csillagzat alatt él, mégis buzgón megtartotta örmény nemzeti sajátságait. Jávában 32 örmény család lakik. Szt-Jánosról nevezett templomuk Mánugián Mária nevű örmény asszony költségén épült. Papjuk Der Mêgêrdicsh. A jávai örmények Persia Uj-Csughá helységéből valók. Otthon a perzsiai örmény tájnyelvet beszélik, ellenben a kereskedelmi életben az angol, vagy a holland nyelvet használják. Örmény vendégszeretet lakozik házaikban; minden család elég vagyonos.

Az ákuliszi örménynek második fia született. Anyja Sándor nevet akar neki adni. Az atya ellenzi és okvetetlenül Mâgêrdicsh-nak akarja kereszteltetni azt.

— Miért akarod Mêgêrdicsh-nak kereszteltetni? kérdik a rokonok.

— Megmondom. Első fiam neve János (Hovhánnesz), a másodiknak Mêgêrdicsh (Ker. János) nevet adok és ha Isten még egy harmadik fiúval megáld, azt Gárábéd-nek (Joannes Praecursor) fogom nevezni. Ha megnőnek legalább mind a háromnak nevenapját egyszerre fogjuk ülni, és így kevesebbe fog kerülni.

Tréfás étlap. 1890. szept. 16-án Erivánban Árdzruni tiszteletére adott lakomán ez a tréfás étlap volt az asztalra téve: Leves = hirlapirás; hal = értelmes; töltött káposzta (dolmá) = vegyes hirek; philáv = örmény tett; rántott = »Mêság«; sült = örmény tanitó; gyümölcs = ázsiai.

Irodalom és művészet.

A zeneszerzés köréből. Konstantinápolyban egy »Zemireh« czimű regeszerű török dalművet adtak elő nem rég, melynek zenéjét örmény szerző: Csuchádsián Tigrán irta. E dalmű, melyben sok a szemkápráztató látványosság, egy arab lakodalommal végződik. A tarka kiállitású s keleti zenéjű darabot Párisban is szinrehozzák.

A konstantinápolyi hirlapok száma ezidőszerint 50, — melyek közül napilap: 19. Török betükkel tizenöt lapot nyomtatnak; négy török újság örmény betűkkel, egy pedig görög betűkkel nyomtatva jelenik meg. A töröknyelvű lapokon kivűl még a következő nyelveken adnak ki hirlapot a török fővárosban: u. m. örmény, görög, franczia, angol, héber, bolgár, arab és perzsa nyelven; az ottani egyetlen német lap megszünt.

Közgazdasági élet.

Keleti kertművelés. Khinában, a haszon és diszkertészet e kiváló hazájában a kertművelésnek már századok óta egyik főtényezőjét képezi: a galambtrágya, a mivel a khinaiak bámulatos kertészeti produktumaikat létrehozzák. De Perzsiában is különösen Ispáhán vidékén, hol ama hasonlithatlan illatú és zamatú dinnyék teremnek, a dinnyés-földek galambtrágyával szoktak termékenyittetni; s ez az oka, hogy tulajdonkép sehol a világon nem tenyésztenek annyi galambot, mint éppen ott, — valamint a rózsaberkeiről hires Sirász-ban is a rózsák erőteljesebb szinét és dúsabb olajtartalmát az által érik el, hogy a galambok eledelét a rózsaföldekre szórják szét, s ekként a földek termékenyitését a galambok által eszközlik.

A kisázsiai vasút. Nedjib pasa, kit angol tőkepénzesek támogatnak, az ismid-bagdadi (részben már kiépitett) vaspályavonalat a perzsa öböllel összekötni tervezi, s ekként az örmény földön keresztül vezetendő vasútvonal kiépitése által egyszersmind az Indiába vezető legrövidebb út lenne megnyitva.

Mi újság az örmény világban?

Kivándorlás Amerikába. Mult évben a new-yorki kikötőben összesen szászhusz örmény kivándorló szállott partra, s szaporitá az ottani örmény kilónia létszámát.

A Luszinián-család. A milanoiak pár év előtt a legnagyobb sajnálkozással voltak Luszinián (Lusignan) herczeg iránt, a kinek ősei nagy időknek előtte Armenia fölött uralkodtak, — s a ki Milanoban vonva meg magát, szük anyagi visszonyok között élt, — s midőn nem régiben meghalt, három árván maradt gyermekét (két fiút és egy leánykát) a város vette gondjaiba. A kisebbik fiút és a leányt intézetbe adták, a nagyobbik fiú már képes volt kenyerét megkeresni. -- Később egy oroszországi nemes érkezett Milánoba, a ki Luszinián herczegnek egykor jó ismerőse volt s annyira megesett szive az árvákon, hogy az ifjabbik fiú-gyermeket magával vitte Párisba, s ott olyan anyagi helyzetet teremtett neki, hogy a fiú magához vehette leánytestvérét is. Nem rég azután az oroszországi nemes mind a két testvért elvitte magával Oroszországba; a nagyobbik fiú azonban még Milanóban maradt.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Emin Ker. János.

Az Európaszerte ismert Pátkánián Kherovpe után nemsokára elvesztette az örménység másik híres orientalistáját is: Emin Ker. Jánost (Mêgêrdics). A táviró mult év deczember 25-én vitte el az öt világrész különböző részeiben elszoródott örményeknek a szomorú hírt, hogy a »híres örmény tudós« hosszas betegség után megszünt élni.

Emin- Hovszephián Mêgêrdics (Emin-Józseffi Ker. János) az Ispáhán mellett fekvő Új-Csughában (Nor-Csughá, Persia) született 1813-ban. Kilencz éves volt, midőn atyja őtet Indiába vitte és beadta Calcuttában az örmények »Emberszerető iskolá«-jába. De nem maradt itt sokáig. Svéd hajóval bejárta Ázsiát, Áfrikát; elment Svédországba, Finnlandba; 16 éves korában Moszkvába érkezett. Még Indiában tartozkodása alatt sok szépet hallott a moszkvai Lázárev-féle akadémiáról, azért 1829-ben Emin ezen akadémia növendékei közé iratkozott. Ekkor anyanyelvén kivűl tudott ángolúl és perzsáúl. Az egyetemi tanfolyam befejezése után a tanári pályára lépett. Sok évig tanárkodott a Lázárev-féle akadémián, melynek felügyelője, a Vladimir- és a moszkvai V-ik gymnasiumnak pedig igazgatója volt.

Emin Mêgêrdicsnek irói munkássága nagy nevet szerzett. Ő különösen a régi örmény irodalmat tanulmányozta. Alaposan megismerkedvén az örmény nemzet multjával, irodalmával, — igyekezett azt nemcsak az oroszok, hanem egész Európa előtt is ismeretessé tenni. Még akadémiai tanuló korában lefordított egy jó franczia munkát oroszra — és az akkori orosz sajtó azt figyelmére méltatta.

Számos munkái közül itt csak egy-kettőről teszünk emlitést: 1) Chorenei Mózes történelme jegyzetekkel, oroszúl. 2) Nagy Vártán történelme, oroszúl. 3) Ászoghig történelme, oroszúl. 4) Sárágán, teljes forditás, oroszúl. 5) Régi örmény regék, örményül. 6) Byzanczi Faust, francziáúl. 7) Az örmény irásjegyek. Nagyobb munkáinak száma 34. Legtöbb munkájában régi, klasszikus örmény irókkal foglalkozik, kiknek munkáit oroszra vagy francziára forditja. Ezeken kivűl irt még számos örmény tárgyú tanulmányt, értekezést oroszúl, miket a tudósok többnyire francziára lefordítván, megismertették Európával az örmény irodalom kincseit.

A határtalan tiszteletnek, melylyel a mély tudományú iró iránt különösen az örménység viseltetett, 1886. ápril 29-én adtak ünnepélyes kifejezést számos ismerősei. Ugyanis a mondott napon tartotta a Lázárev-akadémia a híres Emin 50 éves irói jubileumát. Özönével jött a távirat, üdvözlet. Ez alkalommal több tudományos intézet tagjává választotta Emint. Az ünnepély alatt az üdvözletekre válaszolva a többek közt ezeket mondá a szerény tudós: »Nem tudom, mivel érdemeltem meg e fényes kitüntetést. Én a tudománynyal, régiségismével, orientalismussal, irodalommal azért foglalkoztam, mert azokban gyönyörűségemet leltem. Én kedvencz tárgyaimnak csak annyi időt szenteltem, mennyi szabad perczet szakithattam a tanitás fárasztó, nehéz órái után tanulmányaim szives folytatására; azért csak annyit tettem, mennyit tudtam. Én dolgoztam, mert a munka jól esett lelkemnek. Önök azonban más jelentőséget tulajdonitanak munkásságomnak; azt mondják, hogy szolgálatot tettem munkásságommal az irodalomnak, a tudománynak. . . Csak ma, miután mindezt láttam és hallottam, kezdettem munkásságomnak magam is más értéket tulajdonitani. Most már úgy vagyok meggyőződve, hogy életemből egy félszázad nem tünt el — haszontalanúl.«

Szongott Kristóf.

Agathangelos örmény történetiró. [1]

V.

Hátra van még megállapítanunk Agathangelos munkája egyes részeinek történeti hitelességét. Hasonlítsuk először is össze Choszrov és Tiridát haditetteinek »szent Gergely életé«-ben foglalt leirását azokkal a gyér feljegyzésekkel, melyeket Örményország e korbeli történetéről görög és római iróknál találunk. Dio Cassius szerint Artashir 228-ban megtámadta Örményországot, de az örmények, a médeknek egy része s Ártáván fiai megverték s vissza kellett vonulnia. A hadjáratban, melyet Alexander Severus a perzsák ellen intézett (231—233), az örmények szövetségesei valának a rómaiaknak s mint Herodian elbeszéli, a római sereg egy része Örményországon keresztül nyomult be Médiába, felégette falvait s sok foglyot hurczolt el, a nélkül, hogy Artashir a hegyes vidéken hasznavehetlen lovasságával ezt meggátolhatta volna. Ámbár a római sereg csakhamar vissza lőn híva Médiából, a szenvedett vereségek folytán mégis annyira meggyöngültek a perzsák, hogy három-négy évig szükségképen nyugodtan kellett viselniök magukat. Sz. Gergely életirója beismeri, hogy Örményország királya nyugodtan nézte Ártáván bukását s visszavonult Örményországba, mert nem volt a küzdelemre előkészülve; de azután előadja, hogy a kaukazi népek által támogatva támadó hadviselést kezdett Artashir ellen s tiz éven át, meggyilkoltatásaig minden évben seregeket vezetett a perzsa birodalomba, Assyriát elpusztitotta egész Ktesiphonig, sőt az arabok földjeig előrehatolt. Mind a két ízben ugyanarról az eseményről van szó, csakhogy az örmény iró, nyilván nemzeti hiúságból, elhallgatja a médek s párthusok még le nem igázott részével való szövetséget, melynek tetemes része volt az örmény király első nagy sikereiben, valamint a rómaiakkal való még fontosabb frigyet is. Az örmény király győzelmeinek tiz esztendeje 228—237 közé esik, a kezdet megegyezik tehát a Dio Cassius által emlitett időponttal, s az időköz vége a rómaiak s perzsák közti hadviselés utáni három-négy év lejártával, a mely alatt Herodian szerint nyugodtan kellett vesztegelnie Artashirnak. Az örmény életiró tehát jól értesültnek bizonyul s semmi támpontunk sincs arra, hogy őt túlzással vádoljuk; sőt a rabló kaukazi népek felhasználása a perzsa király ellensége által, mint igazi történeti jellegű részlet, más időkbeli számos analogia által is megerősitést nyer.

---

[1] Gutschmid, Agathangelos stb.

Örményországnak meghódításáról a perzsák által, a következőket foglalják magukban a görög följegyzések; Zonaras és Evagr. szerint Fülöp császár 244-ik évi békekötésben Örményországot Mesopotamiával egyetemben átengedte Shapurnak, de csakhamar felbontá a szerződést s a maga részére követelte ezen országokat. Csakis Gallus uralkodása alatt (252 vagy 253) voltak a perzsák képesek »Örményország birtokába helyezni magukat, miután annak királya, Teridates elmenekült, fiait pedig hatalmukba ejtették.« Homlokegyenest ellenkezik e feljegyzéssel az örmény életiróé, mely szerint Choszrov király 238-ban a perzsák bujtogatására meggyilkoltatott, Örményországot Artashir nemsokára megszállotta s utolsó királyának, Trdátnak még gyermekkorban levő fiát a római területre menekülni kényszerítette. Egyike forog itt fenn azon ritka eseteknek, a midőn még ma is megállapitható, Fárbi Lázár állításának igaz volta, hogy a régi örmény történeti könyvekben vannak tudósítások, a melyek jelentékenyen eltérnek Agathangelos adataitól. Az örmény nemességnek

II. Theodosiushoz intézett iratában (Elisaeus-nál, c 3) említés történik arról, miként Trdát királyt, hogy megmentsék kegyetlen s apagyilkos nagybátyjaitól, gyermekkora óta görög földön nevelték. Közelebbről tekintve a dolgot, össze lehet ezt egyeztetni avval, a mit az örmény életiró mond. Mindenesetre a fődologban, hogy t. i. Trdát gyermekkorában a perzsák elől római területre menekült, a két örmény tudósítás, bár egészen függetlenek egymástól, szem közt áll Zonaras-sal s fel lehet tennünk, hogy az örmény hagyománynak jobban kellett értesülve lennie e kérdésben, mely az ország első keresztény királyát érinti. Ha igaza lenne Zonarasnak, csak Teridátesre gondolhatnánk, a ki 217-ben örmény királylyá lett s az örmény források részéről összetévesztése forogna fenn két azonos nevű uralkodónak. Evvel az összetévesztéssel azonban elesnék az egész többi elbeszélés is Örményország visszafoglalásáról Trdát által, megismerkedéséről a kereszténységgel s atyjának a perzsákkal való háborúiról, a melyeket Choszrovról az idősebb Teridates-re kellene ez esetben átvinnünk. Ámde nagyon feltünő lenne, hogy az örmény hagyomány ne őrizte volna meg az első keresztény király atyjának nevét sem. S mint sok más esetben, itt is az unoka neve, megerősitni látszik a nagyatyáét. Trdát fiát ugyanis szintén Choszrovnak nevezték.

Csak az örmény életirónak időmeghatározása tarthatatlan a Zonaras-éval szemben. Ámde hogy az utódok emlékezetében Örményországnak a perzsák által való meghódítása közvetlenül Choszrovnak meggyilkolásához csatlakozott, azt megmagyarázhatni részint abból az optikai törvényből, mely szerint a távolságok a messzebb állónak szemeiben rövidülnek, részint a költői szükségéből a népmondának, melyre nézve a hősnek halála itt képezte az egyedül alkalmas befejezést. A történeti valóságnak annak kellett lennie, hogy Choszrov meggyilkoltatása 238-ban egyelőre minden befolyás nélkül maradt Örményország sorsára; fia, Trdát zsenge gyermekkorában követte őt s a perzsáknak, szövetségben Choszrov fivéreivel, csak 252-ben vagy 253-ban sikerült Trdátot, mielőtt még férfikorát elérte volna, elüzni s Örményországot hatalmukba ejteni.

Egészen kétségtelen továbbá, hogy nem Ardashir, hanem fia, Shapur volt Örményország meghódítója. A határárok, melynek létesitését az életiró a perzsa királynak tulajdonítja, megfejti, hogy miként jöhettek az örmények e téves névre. E határjelzőket ugyanis »Artashir-félék«-nek nevezték, s ezen elnevezés eredetét majd a sassanida Artashirtól, majd egy hasonnevű régi örmény királytól származtatták le.[1] Feltétlenül az utóbbit kell helyes megfejtésnek tartanunk.

A mit Trdátnak római számkivetésében viselt dolgairól olvasunk, mondaszerű ugyan, de mégis tényleges dolgokhoz fűződik. Agathangelos elmondja, hogy párviadalban legyőzte a góthok királyát, ki a rómaiaknak hadat üzent s jutalmul a császártól diademet kapott és hadsereget, melynek segitségével a perzsákat kiüzte Örményországból s visszaszerezte őseinek birtokát. E visszaszerzésről mit sem tudnak a classicus források. Olvassuk azonban Trebellius Pollionál, hogy 260-ban Örményország királya volt Shapurnak szövetségese; Artabasdesben, kivel Choszrovunk a perzsákkal frigyre lépett, egyik fivérét kell felismernünk. Másfelől Synesios-nak egyik elbeszéléséből, mely Probusra s a 279-ik év körüli időre vonatkozik, kiderül, hogy a római császár Örményországban, a perzsa határ tőszomszédságában egy perzsa követséget fogadott s oly benyomást tett erre, hogy az ifjú perzsa király háború nélkül kész volt minden kivánságát teljesíteni. S mint Vopiscus-ból kitünik az örmények már 271-ben Zenobia zászlói alatt harczoltak. A közbeeső időben kellett a perzsáknak újra elveszteniök Örményországot. A körülmények egybevetése azon következtetéshez vezet, hogy csakis Odenathusnak a perzsák fölötti diadala folytán következhetett ez be. Csakis így magyarázhatni meg a classicus kútfők teljes némaságát oly fontos eseménynyel szemben, a minő Örményország visszaszerzése, a mi merőben érthetetlen lenne, ha a perzsák elleni birodalmi hadjárat idézi vala elő. Épen ezen időre esnek azonban a góthok kisázsiai rabló hadjáratai. Egy ellenök intézett hadmenet alkalmával vesztette el Odenathus életét.

---

[1] Chorenei Móz. II, 56.

A mennyiben tehát azon körülményekről van szó, a melyek közt Trdát atyjáinak országába visszatért, az örmény életiró itt is jól értesültnek bizonyul.

A miket később Trdátnak a perzsák elleni hőstetteiről elbeszél, ugyanazon mérlegelés alá esnek, mint az atyjáról, Choszrovról feljegyzett dolgok. Nemzeti hiúság az örmények, mint Róma szövetségesei által kivivott sikereket tisztán örmény győzelmekké bélyegezte; ámde életirónk annyiban hű marad a tényálláshoz, hogy Trdáttal görög (vagyis római) lovasság élén veretteti le az ellenséges csapatokat. Csakis azon hadjáratokról lehet itt szó, a melyeket Carus (283-ban) és Galerius (296—297-ben) a perzsák ellen folytatott. Nárseh Örményországba való bevonulással nyitotta meg a háborút; Galerius Örményországban vivta meg a perzsák fölötti döntő csatát[1] s a béke-pontozatok közt egy Örményország javára is szólt, a mennyiben megszabta, hogy Zintha erőd Media közelében fogja a határát képezni. Kétségtelen, hogy az örmény királynak e háborúkban kiváló szerepet kellett játszania; s az életiró azon adata is, hogy Trdát pusztította el különösen Assyriát, megerősitést nyer abban, hogy Galerius czímzésében[2] a perzsák fölötti saját győzelmein kivűl szövetségeseinek, az örményeknek s médeknek diadalaival is kérkedik.

Ezek mellett a mondai elem is bejátszik azonban az elbeszélésbe. Az a megjegyzés például, hogy »a büszke Trdát a folyamok gátjait feldönti s bátorságával kiszáritotta a tengerek áradatát,« eredetileg valamely mythicus tényre vonatkozhatott s csak később fűzhették azt egy történeti személyiséghez. Megerősíti e feltevést az a körülmény, hogy Choreneinél[3] találkozunk a hasonló tetteivel egy sokkal régibb Trdátnak, ki mint felkelő az örmény király ellen Mediának hozzáférhetlen határvidékein tanyázott s a király halálának hirére visszatért. Tudvalevő dolog, hogy a népmonda előszeretettel fűződik számüzöttekhez, ezeknek idegen földön viselt dolgaikhoz s hazatérésökhöz és kétségtelen, hogy mindkét esetben ugyanazon mondákról van szó, melyeket majd a régi felkelő Trdátról, majd a hasonnevű számüzött s hazatérő későbbeni királyról beszélnek el.

---

[1] Eutrop. IX, 25. — [2] Euseb., Hist. eccl. VIII, 17. — [3] II, 63.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Az örökség.

— Folytatása és vége. *) —

A hogy az udvar hátsó részében álló külön kis házhoz értek, annak ajtajában megjelent a galambfehér hajú matróna, Csámicsné. Kérdő, csaknem ijedt tekintetet vetett urára, a mint közelebbről végig nézett az útszéli alakon, ki megilletődve érezte volna magát e bibliai hasonmású pár előtt, ha a bensejében forró érzelmek- és tervektől ilyesmire hangolódni birt volna. E helyett azonban fürkészőleg nézett az öreg nőre, mintegy kitudni szerette volna, hogy mit gondol felőle, hogy a szerint intézze majd beszédét.

— Azt mondja, — szólt Csámics Retezárra mutatva, — hogy vérem. Fedelet és kenyeret kér ez éjszakára. Isten nevében megadjuk neki.

— Véred? — kérdé hitetlenül az asszony; hát hogy jut ilyen sorsra, mikor te minden becsületes rokonodat szived szerint segited?

— Nem tudom. Eszembe se jutott, időm se volt még megkérdezni, hogy ki ő, és hogyan nem emlékezem a sorsára, arczára? — De gyerünk be, — végzé Csámics és kinyitá az ajtót, melyen át csakhamar az egyedüli szobába léptek mind hárman.

Ez inkább egy kis kápolnához hasonlított, és bármelyik kisebb falu szerette volna, ha ilyen temploma lett volna

---

*) Szerző betegsége akadályozta a regény korábbi befejezését. Szerk.

A tágas, nagy szoba falai csupa szentképtől volt boritva, míg a két ablak közé eső rész előtt, csaknem egy oltár külsejével biró emelvény állott, középen hatalmas kereszttel, előtte nehéz diófából való térdeplővel. Az egész teremnek nem volt aztán egyéb butorzata, mint egy fehér fából faragott asztal a középen, (rajta imádságos könyvek és olvasógyöngyök) és ez asztal körül két szék.

Ez utóbbiak egyikére mutatott rá Csámics, midőn kissé hagyta Retezárt körültekinteni, hogy térjen ahhoz a gondolathoz, hogy hol van. Szinte mondta ezzel: Vigyáz, akár csak Isten szine előtt beszélnél, úgy hallasd a szavad. . . . . Leültek, a két férfi az asztal mellé, mig az asszony a feszület előtti térdeplőre omlott, és nem látszott többé a körülötte történtekkel törődni.

Távolról halk dörgés hallszott, és pár pillanat mulva a szoba láthatólag elsötétült a borús égtől, mire Csámics meggyujtá az asztal fölött függő olajlámpát és ebben a rejtélyes benyomású helyzetben intézte Retezárhoz a kérdést.

— Tehát csakugyan vérem vagy?

— Az.

— Hogy hivnak?

— Retezár vagyok.

— Hol születtél?

— A hol az örményeknek legszebb a templomuk, és legigazabb a nyelvük.

— Különösen beszélsz, de megértettelek. — Szamosújvárt?

— Igen?

— Ott is nöttél fel?

— Nem. Az apámmal, a ki testvére volt a feleségednek, Biharba kerültünk. Ott született még a leánytestvérem is, Kata.

— Él az apád?

A rongyos alak hallgatott. És ekkor az öreg asszony fölállott a térdeplőről. és Retezárra szögzé szemeit.

— Nem hallottad mit kérdeztem? él az apád? Mint van, hogy te így lehetsz?

— Meghalt, — volt a csavargó ajkán kelt tompa válasz.

— Az Isten szedte el, vagy emberek okozták vesztét?

Mély csend, mely alatt Csámicsné végtelen izgatottsággal nézte az elzüllött embert, kitől ilyen egyszerű szavakkal, olyan rettenetes vallomást akartak véletlenül kivenni.

— Az Isten szólitotta magához, — szólt végre nagy küzdelem után Retezár, s kémlelőleg tekintett Csámicsnéra: Vajjon tudod te itt, ez elzárt helyen, hogy mivé lett az apám? Hallottad hirét itt, a hol ember se jár, hogy mi voltam én eddig?

Ezek a gondolatok forogtak meg fejében, de nem volt ideje felettök töprengeni, mert tovább kellett folytatnia áldatlan beszédét: — Hirtelen szedte el az öreget az Isten, — mondá tovább — és hirtelen szakadt meg dolgos, istenes élete. Épen imádságát végzé, midőn borzasztó gutta fért testéhez. Én fogtam karjaimba, és utolsó áldását is reám hagyva, lehelte ki jó lelkét. . . . . . De nem fogant meg az áldása; üzletemben elveszitettem mindent a mit ő reám hagyott, és idegen országban próbáltam szerencsét. Átok üldözött ott is, és ily rongyokban kerültem a ti városotokba, hol azt mondták jó lelkek nekem, hogy ti ide jöttetek a szentek kedvére élni. . . . . Két hete étlen-szomjan gyalogolok ide hozzátok; alig egy-két szekér vett fel olykor, s alig jutott egy pár falatom; de türtem mint Job, mert hiszen érts meg rokon, nem magamért jövék. A szegény anyám és a húgom kéretnek, hogy add ki most életükben az örökségüket, mert nagy nyomorban élnek, és — uram bocsás — talán még az életkedvük is elmegyen, ha nem segitesz rajtuk.

Csámicsné, — ki egy nagy-örményországi kéregető örmény paptól tudta, hogy a Retezár apját, ki az ő bátyja volt, fiának elvetemedettsége vitte a halálba, — eddig állhatatosan hallgatta a közéjük nem való ember hazug szavait, mert hitte hogy beszéde közben azt is megtudja, hogy mi lett az öreg Retezárnéból, és mi sors vár a szegény Kata ifjúságára? És most a mikor Retezár az anyját és húgát emlegette, visszafojtva utálatát és haragját, csöndesen kérdé meg őt:

— És hol lakik a szegény bátyám asszonya és leánya?

— Kolozsvárt.

— Senki sincsen velük? Az asszony özvegy és a leány annak maradt?

— Igen, igen, — válaszolt nagy készséggel Retezár, azt hivén, hogy most őt is szánni fogják és czélt ér. Egy öreg rokonuk van, a kinél meghuzták magukat, de most az is az útczára hajtja őket. Ingyen nem tartanak senkit . . . . . hazudott tovább.

— Beh jó hogy szóltál, — szólott utána Csámicsné. Ez lesz az ők szerencséjük. Mindenünk az övék lesz; magad fogod el vinni nekik holnap. . . .

— Magam viszem el?! — tört ki örömében Retezár, — de hát . . . . mormogta később . . . . miért nem ma? Talán nem biztak bennem? — és itt arcza elsötétült, szemei vadul forogtak.

— Hogy ne biznánk benned, fiam; hiszen te is a mi vérünk vagy. Csak hogy ma már későn van. A dolog nem csak úgy megy. Magunknak is kell valamit hagynunk. Nem tudhatjuk, Isten meddig nyujtja életünket. Holnap újra megjösz. Kora reggel. És akkor elintézünk mindent.

— De hát miért kell innen elmennem? — kérdé újabb gyanúval Retezár.

— Mert itt nálunk ember nem hál soha. Ez a fogadalmunk.

— Pénzem sincs, hogy hol töltsem az éjszakát.

— Azt ád az uram; Csámics helyeslőleg bólintott, és intett mindkettőjüknek, hogy kövessék őt. Midőn elhagyták a kis kápolna-szóbát, az agg ember bement a lakó-szobájukba, és pár percz mulva meglehetős pénzzel tért vissza.

— Nesze, — szólt Retezárhoz, — vezéreljen az Isten; jó éjszakát. — De kezet nem nyujtott neki; e helyett előre sietett a kapúhoz, hogy azt kinyissa. Csámicsné pedig kezeit égre kulcsolva adott hálát az Égnek, hogy ez embertől megszabadulnak.

A Retezár szemeit sokkal jobban elkápráztatta a régen látott pénzcsomó, sem hogy észrevette volna azt a félelmetes huzódozást, mit e két tisztes alak iránta e perczben mutatott.

— Csámics felnyitá a kapút.

— Az Isten legyen igazságos, — szólott Retezárhoz, ki átlépett a kapú küszöbén.

A míg Csámics azt bezárta, az öreg asszony pár szóval fülébe sugta, hogy Retezár gyilkolta meg igazán a bátyját, és hogy meglopta anyját és húgát minden vagyonuktól. Az aggastyán arczába e szavak hallatára piros vér szökelt, és régen érzett indulat vett erőt rajta. Hirtelen fölnyitá a kapú kis ablakát, és Retezár után nézett.

— Holnap korán itt leszek, — szólott az utóbbi a mint azt a szép ősz fejet megpillantá a kapú ablakában.

— Soha! — mennydörgé Csámics.

— Ah, hát rászedtetek mégis?! — ordítá Retezár dühtől tajtékozva, és irtózatos káromkodás tört ki ajakán.

Csámics sietve csapta be a kapú ablakát és azt jól elzárta. Ugyan e pillanatban rettentő mennydörgés rázkódtatta meg a levegőt és a villám kétszer is lecsapott a szomszédos nagy jegenyefákba. Retezár rémülve kullogott el az «örmény-ház« elől a faluba.

Aztán elnyelte az éj sötétje . . . . a sorsa, és soha ember többé nem hallott róla. . .

* * *

A szép Retezár Kata lakodalma, hét megyére szóló vigaság volt

Mert tudni kell, hogy a Csámicsék sok arany- és ezüstneműje mind, pénze, mind a Katáé lett, s a két szentes öreg jóformán mit se tartott meg magának.

A szegény grófi hadnagyból, gazdag gróf lett, ki mindig hálás, egyformán lángoló szivvel zárta szivére az ő »örmény asszonyát.«

Igy olvastam egy régi könyvben, melynek lapjait egy öreg barát irta össze unalmában. . . . .

Törös Tivadar.

Utazás Orosz-Örményországban.

Ernest Chantre, a lyoni természetrajzi szertár másod-felügyelője taval Káukasiában és Orosz-Örményországban járt. A tudós felügyelő, ki szülővárosának, Lyonnak tiszteletet szerez, Ázsia nyugati részében már harmad-ízben járt. Hat honapig tartott ez a tudományos utazás, mit felesége társaságában tett meg. Haza térvén útjáról, a »Lyon Républicain« czímű lapban ezeket közli:

Elindulás. Én — mondja Chantre — ezen utazás alatt nem foglalkoztam földvizsgálattal; én csak annak a tudományos megbizatásnak, mit a közoktatásügyi miniszter nőmre és reám bizott — tettem eleget. Utazásunk eredménye messze felülmulja várakozásunkat. Magunkkal hoztunk számtalan érdekes dolgot, emléktárgyat; hoztunk állat-, növény- és ásványgyüjteményt.

1881-ben tett második útam leirását e szavakkal zártam be: »A lepelnek, mely Kaukasia tudományos és ipari gazdagságát fedi, csak egy részét voltam képes felemelni; az a nehány részlet, mit a festői szép tájakból láttam, csak arra ösztönöz, hogy újra visszatérjek ide.«

Álmom megvalósult. Elhagytam Francziaországot; de ezen alkalommal nem egyedül tettem meg útamat, hanem velem jött feleségem is, ki szavaival bátoritott, tanácsaival istápolt, szóval: tudományos kiküldetésünk védő angyala volt.

Márt. 22-én Marseillenél a Tigris gőzhajóra szállottunk. A levegő igen tiszta volt; a nap fényesen világitotta meg a tenger hánykodó hullámait és Frankhonunk festői szép tengerpartját. Gyönyörű volt tengeri útunk és Bátumba érvén elővettem szerszámaimat, melyek az állat-, növény- és ásvány-gyüjtésnél elkerülhetlenül szükségesek. Vittem magammal fényképészeti készüléket is. Tengeri útunk 15 napig tartott; a gőzhajó 15 óra alatt vitt el Bátumból Tiflisbe.

Tiflis nyugati Ázsia szép városaihoz tartozik, magas hegycsúcsoktól környezve a Kaukazus lábánál festői szép völgyben fekszik. 12 napot töltöttünk itt, hogy vezetőre és szolgára tehessünk szert; azután Elisabetopolisba (Kándzág) vitt minket a gőzhajó. Itt kezdettem tanulmányozni Orosz-Örményország különböző népeit; sok néprajzi emléket gyüjtöttem, aztán átmentem Bákuba.

Báku-t, a kőolaj városát, bányái kiváló ipari központtá tették. A város piaczán olyan apróságokat vettem, miket Közép-Ázsia népei készitenek. Báku a transkaukasiai vasút végpontja.

A kurai halfogók. Bákuból Kura folyó torkolatához mentünk, mely a Kaspi-tenger partján igen jelentékeny folyó és a lyoni kereskedőktől kapott ajánlólevelünk előmutatása mellett meglátogattuk az itt épült halfogókat. Millió meg millió itt a halak száma. Felvágják minden halnak hasát, kiveszik a káviárt (cháveár), aztán hordókba rakják és Astrakanba (Ázsderchán) küldik. Ez a kivitel központja. E halfogókban sokféle halra tettem szert. Az örmények igen szivesen fogadtak. Egyik halfogó-tulajdonos, az örmény Mutháfeán segitsége mellett gőzhajóval felmehettem a Kura folyón az Árákszt torkolatáig. Télen e hal a tengerben van; ellenben nyáron fölmegy a folyóba.

Az ország belseje. Áráksztól Susiba mentem, mely hegytetőn épült igen szép kilátással biró város. Véglegesen itt rendeztem el karavánomat, mely kivülem nőmből, a tolmácsból, szolgából és a holmimat meg eszközeimet hordozó 11 baromból állott. A fényképészethez tartozó tárgyakat két ló vitte. Susi és Geokcshá (kék vizek) tava közt terül el a Kárábágh hegység. E vidéken posztógyárak is vannak és az orosz itt lóistálókat tart, melyek tele vannak szép lovakkal; e lovak arab és thurkmen lovak vegyülékei.

Az emberi typusokat vizsgálva itt tatár fajra is akadtam; ezekről fényképeket is csináltam. Folytonos hegyek környeztek. Elérkeztünk Geruni nevű szép, örmény városba, a hol érdekes nép lakik. Az egész úton a neves Sáh-Ábbász által elpusztított ezer meg ezer zárda romjai közt talált iparczikkeket gyüjtöttem.

Júniusban hagytam el Kárábágh-ot és beléptem Zánkeázurba, mely a világ egyik legszebb erdősége. Itt agancsokat, vadkecske és más állati és réz-darabokat gyüjtöttem. Ebben az erdőségben sok rezet termelnek. Főlelőhelyek: Bák-Khent, Khávárt és Kháthár. A réz kénnel vegyülve fordul elő. Azt megégetik azután öszvérekre rakják és Kándzág-ba (vasúti állomás) viszik, mely 100 kilometernyi távolságra fekszik. Találhatók ott olyan sós vizek is, melyek a saint-galmiei és vichyi ásványvizekhez hasonlók, de nincsenek használatban.

Bák-Khentből az Áráksz völgyébe szállottunk le. A rettenetes meredélyeken akárhányszor le kellett venni a lovakról a terűt és mi vittük azt.

Ászdádzor faluba, mely a baraczknak hazája, érkezve újabb kellemetlenséggel találkoztunk. Itt minden igen jó lett volna, csak a hőség volt égető; aztán megrohantak a kiállhatlan perzsiai bolhák és a töménytelen szúnyogok. A leplek, miket a szúnyogok ellen használtunk, nem védhettek meg minket; boszankodtunk eleget, sőt sirtunk is, mert ezen élősdiek miatt nem is alhattunk. Itt fönséges borok teremnek, melyek vetekednek a bordeaux-i és xeresi borokkal. Hoztam magammal e borokból kostolót, valamint a bokrokban talált kigyókból gyüjteményt. A folyók hosszában virág szegélyezte úton haladtunk tovább. Jól kipihentük magunkat Migri örmény faluban, honnan veszélyes szorulatokon át eljutottunk Ordubátba. Itt az Áráksz 100 meter magas szikla mellett halad; lovaink csak nagy nehezen mentek át, egyik ló bele is esett. A tatárok egyik főlebbvalója igen szivesen fogadott; elvezetett a selyemgyárba, mit csodálkozva néztünk meg.

A selyemgyár. A gépek mind Lyonban készültek, 100 tatár férfi sodor és 100 tatár asszony fon; de ez kivétel, mivel itt az asszonyok munkátlanúl a föld alatt tartozkódnak. Külön engedélylyel fogadták be a fonodába az asszonyokat, de avval a határozott kikötéssel, hogy a számukra kijelölt helyre férfi ne tegye a lábát.

Ákulisz városában, hova eljutottunk, van sok nyugalomba ment milliómos örmény, kik közül többen — mivel Marseille-ben laktak — francziául is tudnak. Ákuliszből Dsulfába (Ó-Csughá) érkeztünk. Persia ezen határszéléről táviratot küldöttem családomnak, minden szóért egy frankot fizettem.

Náchicsévánon át egy csinos tatár városba mentünk, hol régi zárda-romokat fényképeztem le. Végre megállapódtunk Erivánban; itt újra szerveztem karavánomat, hogy Arárát csúcsait meglátogathassam. Átmentünk a nagy csatatérre, Árális és Szardárbuláchba, hol néhány napot töltöttünk. Erivánban határőrző kozákok vannak, melyek sátrak alatt tanyáznak. Itt kurdok is laknak, melyek pásztorkodással foglalkoznak. E népfajok minket szivesen fogadtak. Köveket, növényeket, ugyszintén számtalan régiséget gyüjtöttünk tőlük. Nőm mohamedán asszonyokat fényképezett le és rajtok koponya-méreteket eszközölt. Aztán megmásztuk az Arárátot; a csúcsát el nem érhettük, hanem 3.500 méter magasságban megállapodtunk; itt a hőmérő 0 fokot mutatott; 15 napot töltöttünk itt fent és több tájkép felvételt eszközöltünk, aztán leszállottunk a török-orosz határon Ikdir mezejére. Itt kozák katonák igen érdekes tájékozást nyujtottak nekünk e vidékről. Ikdirből Orosz-Örményországba mentünk és Goghp-ba értünk.

A só hazája. Itt van a sóbányak hazája. A minket környező hegyek egészen sóból állanak. A sót éles ásókkal vágják és különböző darabokra aprózzák. Szamarak szállítják tova a sódarabokat. Erivánig, a hová visszatértünk, egy csepp édes vizet nem kaptunk. Negyven fokú meleg, szúnyogok és sós viz; ezekkel kellett küzdenünk. Alig voltunk képesek szomjúságunkat dinnyével és éretlen kajszi baraczkkal bár némileg — enyhiteni.

Július 14. Nemzeti ünnepnapunk Goghp-ban talált. Ki nem tűzhetvén háromszinű lobogónkat, kitettem azt sátrunkra; kis ünnepet csaptunk és helyi bort iszogatva vig asztal mellett időztünk.

Megállottunk Ecsmiádzinben, mely Transkaukasiának Rómája gregorianus szerzeteseivel, zárdájával és kincseket tartalmazó levéltárával. — Erivánban újra élelmet vettünk magunkhoz, hogy a Geokhcshá (Szeván-) tó déli részén levő hegyeket tatar karavánunkkal meglátogassuk. Itt 2—3000 méter magasságban kurdok laknak.

Kéghárti-ben nevezetes zárdát üdvözöltünk, melynek temploma és kápolnája sziklába van vésve. Midőn ide érkeztünk, nagy embersokaságot találtunk itt. E zárda búcsújáróhely; azt hiszik, hogy az emberek és állatok terméketlenséget e hely megszünteti. Ezeken kivűl még számos beteg, — kik itt gyógyulást keresnek — látogat el ide. A Szévántó partjairól nem kis számú madár- és más állatgyüjteménynyel távoztam.

Új-Bájázidben hagytuk lovainkat; 12.000 kilómeter útat tettünk és szekérrel tértünk vissza Tiflisbe. Míg Erivánból gyüjteményeimet és ládáimat elküldötték, Tiflis környékén tettünk kirándulást. Auguszt 8-án a Tigris hajóra szállottunk, mely Marseillebe vitt minket.

Otthon rokonszenves fogadtatásra találtunk; nőmet a szó szoros értelmében elözönlötték virágokkal.

Megismerkedtem Orosz-Örményország különböző népfajaival, sajátosságaival. Mi ezen kedves országban örmények ajánlásával, örmények vezetése mellett tettük meg útunkat. A derék örmények igen előzékeny fogadtatásban részesitettek. Reménylem, hogy megbizatásomban eljárva nemcsak a tudománynak, hanem az ethnographiának is szolgálatot tettem.

Sz. K.

I. Choszrov király.

II.

Parthiában a hatalomra törekvő, önző tusák folytán az ügyek nem folytak csendes medrökben. Caracalla berontott oda hadizenet nélkül. Pusztitva s a védtelen népet lekonczolva még elég hiú volt arra, hogy »parthicus« czímet biggyeszszen csinált virágai közé. De a meglepettekre nézve is elérkezett a visszatorlás ideje s Ártábán a cselekvőség tetére lép. Ezalatt Macrin a testőrsereg egyik parancsnoka, fölbérel egy századost, ki a szörnyeteg Caracallát épen útközben, midőn Luna tiszteletére Edessából Carraeba utazik, meggyilkolta 217-ben. A testőrség, minthogy a párthusok dühösen előnyomultak, Macrint kiáltotta ki császárnak. Ez Syriában Ártábánnal összecsap; két napig tart a véres csata, a római sorok meggyérültek; okvetlenül tehát szükséges megmenteni, a mi megmenthető. A kezdeményezést az egyezkedésre Macrin tette meg, hajlandónak nyilatkozván a foglyok és elfoglalt részek visszaadására, továbbá a pusztitás és zsákmányolás okozta károk megtéritésére; mely pontok elfogadtatván a parthus 9 millió tallérral tért vissza. Ezen békekötés alkalmával Armeniának szintén szerep jutott; Choszrov jogainak elismerését kivivta. [1])

A következő évben Macrin megöletett s míg Heliogabalus a császár s a nap-isten főpapja gazság tekintetében valamennyi szörnyeteg elődeit fölülmulta, azalatt Armeniában pihentek az események.

Parthiában a kedélyeket elmérgesitő párttusák véget nem értek, melynek szövedékeiből Armenia sem bontakozhatott ki; minthogy e két államban az események szoros összefüggésben állanak.

Az ‚arsacida'-házat komor fellegek fenyegették. Ártábán gögös magatartása által a vizet az elégületlenek malmára hajtotta, kik közül egy persepolisi igénytelen perzsa katonának, Sásánnak fia: Artaxerxes (Ardasir) satrapa kiváló tiszteletet tudott maga iránt parancsolni. E nagyratörő férfiú nemzetfeleiben a Dariusok fényes múltja iránti elfojtott lelkesedésnek szikráját lángra élesztvén, kitüzte az elodázhatlan nemzeti törekvés zászlóját és kétszeri összecsapás után a nemzet a diadal dicsőségében tünt fel. A nagy Arsaces által alapitott Parthia 475 évi fennállása után a harminczadik Arsacida fejedelemmel, Ártábánnal vérében fetreng s az államok sorából kitöröltetvén a parthus adozója lett a megifjult Persiának, mely Artaxerxesben az első Sassanida királyt üdvözölte.

Eddig Armeniában és Parthiában közös dynastia uralkodott. Igaz ugyan, hogy épen e viszony képezte gyakran a két állam között a viszály almáját, amiért oly sok bajon ment keresztül a szegény haza; mindazonáltal a közös ellenséggel szemben az összetartás szüksége érvényre emelkedett s a legtöbb esetben ezen 475 évi dynastiai közösség Rómának rettegése volt. Az erőknek ily megbénulása

---

[1]) La paix fut acceptée et les Armeniens firent en meme tems leur accomodement aux memes conditions. Hist. univers. Comp. par Ord. des Mesd. de France. Paris. T. VII. p. 224.

közepett Choszrovnak aggodalmai elég indokoltak voltak, és valóban Artaxerxes fenyegető állást foglalt el szomszédai, kiválólag az arsacidaházi örmény király irányában. Mindkettő egymás ellen fegyvert kovácsol. Choszrovot már aczéljelleme mintegy kiszemelte arra, hogy e válságos időben vezér legyen a megbukott rokonház elveszitett jogainak visszaszerzésében. Nem is első eset ez, hogy Armenia királya, a valahányan annyi felé huzó párthus kir. család vitás ügyeibe, mint rendező lép föl. E tekintetben a történelem Ábgár multjára, mint útmutatóra tekint. Azonban Choszrov vérző szivvel kényszerült tapasztalni, hogy a kegyelem szolgakenyereért kétrét hajló érdekletteknek öngyilkos rövidlátásán és bűnös tétlenségén az ő közvetitő tevékenysége szilárd szirtbe ütközött. Megérkeztek ugyanis követei, kiket a chusok ősi honába, a dicső Báhlba küldött volt, hírt hozván, hogy csupán Véhszádsánnak, a báhli ‚Káren-arsacida'-ág fejének volt bátorsága a figyelmeztető intésre, a dermesztő halálszunnyadás karjaiból kibontakozni; ki is már összes családjával és csapatjaival megindult országából és siet a király seregével egyesülni. Artaxerxes éles szemmel vizsgálta minden mozdulataikat s azon, reája nézve kellemetlen dolog nyomába jött, hogy a feloldhatlan egységbe olvadt ‚Káren-ág' jobb időt remélve Choszrov köré csoportosulandó már útban van. Emiatt teljes rettentési rendszert állitandó egy csapással az egész családnak férfiágát kiirtotta; egyedül a törzsfőnök kiskorú fia Berozámád siklott ki a hajhászok kezeiből, kit Purz, a ház hive a vérfürdőből kirántott és elvitt a chusok, vagyis a közép-ázsiai euthalita hunnok országába, hol királyi rokonai házában neveltetett. Ez lett törzs-apja a Kámszárok nemzetségének Armeniában.

E rémtörténet hirére Choszrov sikra szállott annyi erélylyel, hogy ellenfelét az örvény szélére taszitá, ki ily helyzetben is birt elég ügyességgel, hogy onnan szerencsésen megiramodjon 230-ban. Ázsiában a rómaiak azt hitték, hogy a perzsa, kivel Choszrov ily nagy iskolát járatott ki, az aggodalmaskodás terére lépett; Choszrov ez ügyről szabatosabb tudomással birt; mert minden titokzatosság mellett átszivárgott a hír, hogy a vert fél erőt gyüjt új alapokat teremteni s legott tudósitást tőn Rómába, hogy a szerencse kedvencze elhagyva a felüdülés végett eddig őrzött védsánczait, nemcsak Armenia, hanem elnapolt tervének kivitelére vagy is a birodalom ázsiai birtoka ellen indul.

A birodalom ura nem a baromi Heliogabalus volt, hanem annak fivére Alexander Severus, ki a negyven évi zsarnokság alatt a szétfoszlásnak kitett birodalmat nemesebb öntudatra emelte s a fegyelem hiányát a hadseregnél helyreállitotta. Eszerint Choszrovval frigyesülve szavára hallgató haderővel állott ő résen, midőn Artaxerxes az Eufráton kényelmesen átcsoszog és Syriához közeledett. Tudott ám fenyegetődzni is; mert volt 120 ezer kitünő lovassága, kevesebb számú lomha gyalogsága, mely bérencz tömeget a zsákmánydüh hajtott össze, ezen kivül 1800 hadiszekere és 700 elefántja. E magasságban elszédülve, a szine-javából kiválasztott 400 követe által Antiochiában a császár előtt e követeléssel lépett föl: »A királyok királya parancsolja a rómaiaknak, hogy üritsék ki Syriát és Kis-Ázsiát egész a Fekete- és Aegei-tengerig, hogy így a perzsáknak át legyen engedve azon birodalom, melyet őskirályaik, Cyrusnak utódai birtak azon erőszakos megtámadás napjáig, melyet Nagy Sándor eszközölt.«

Ez előadásra minden fül megcsendült, s mihelyt a fenhéjázó szó végét érte: elkezdődött a munka. Severus a követeket Phrygiába számüzte, hogy földet míveljenek, Mesopotamiát elfoglalta; erre összecsaptak s a legmakacsabb harcz után a perzsa véres fővel távozott. A tovarobogó hadi kocsivárakat kergető győzők többnek birtokába jutottak. Tizezer lovasság gyepre ültettetett, kétszáz elefánt elesett, háromszáz kézre került 234-ben. Igy vallotta Artaxerxes a leggyalázatosabb kudarczot. A fáradalmat megunt rómaiak nem nyujtának kezet Choszrovnak, hogy föltétessék a zárkő azon épületre, melyet együttesen emeltek. A tervezett három oldalróli támadás elmaradt, mert a római sereg ezt kikerülendő tisztjeit leölte. Al. Severus »párthus és perzsa« czímet nyerve s négy elefánt által vonatva diadalmenetet tart, de azért Persia döntetlen áll.

A góth eredetű s kanászból lett durva Maximin császár, ki jótevőjét Severust megölte, Ázsia sorsáról nem

sokat töprenkedett, jelmondatához hiven »minél nagyobb, annál munkásabb« volt a negyven font hús és 40 icze bor fogyasztásban mindennap. Ezt a testőrség ölte meg, ugy szintén Maximust és Balbinust is, mint a senatus teremtményeit. A belviszonyok rongáltsága miatt ugy lehete tekinteni a római birodalmat, mint kis fellegecskét s Artaxerxes hitte, hogy az reája nézve nehéz felhővé ki nem nőheti magát s felöltve az elbizakodás sarúját, elfoglalta Mesopotamiát és Syriát elpusztitotta.

A fiatal, szelid Gordianus császár őt visszaszoritotta, a senatus neki ezért diadalt rendelt; azonban Eufrát partjain 244-ben hasznos életét bűnös kéz oltá el. Gyilkosa és utóda az arab eredetű Fülöp nemcsak alább hangolt kivánalmakkal lépett elő, hanem Mesopotamiát a győzöttnek engedte azért, hogy e tartományt kiürithesse s a födözeti és őrségi csapatokkal megerősődve állását sikeresebben biztosithassa. Földre fektették tehát a római hadjeleket a perzsa előtt.

Az ügyet Armeniának kellett befejeznie. Tiz évig zaklatta Choszrov az örjöngő perzsát. Miután a változó esélyekkel járó hadfolytatási ügyben annyira haladott, hogy Albania, Iberia, a káspitengermelléki népek, ugyszintén a saját őrhelyeinek: Armenia szorosainak megnyitott kapúin átvezetett temérdek húnsereg [1]) bizalommal seregeltek körülötte: a perzsa lovasságnak az összecsapás első hevében való rettenthetlen lelkesülése lohadni kezdett.

Bármint erőködjék a »királyok királya,« a hullák torlaszain át könyörtelenül közelg hozzá s vállaira teszi véres kezét a rideg valóság. A látvány, miszerint a bizalmatság befészkelte magát megtört emberei közé, lezuhanyozta kedélyét, ellankadva az oly nehéz csapásokkal sujtolt perzsahad, a csüggedő levertség zászlója alatt tolongott Choszrovtól üldöztetve India határaihoz.

---

[1]) Csákêdsián, Örm. tör. 110 l. — Apri le porte degli Alani, e quello del suo stretto (delle porte caspie) e da quelle fece usure gli Unni ed incorrere ne' confini di Persia. Storia di Agatangelo. Part. I. Ez utóbbi történész méltán nevezi a Káspikapúkat Choszrov-szorosának; mert e czímre a királynak támpontot nyujtott azon túlsuly, melynek már ezelőtt a kazárok legyőzésével elemeit nyerte.

Choszrov a soká számüzött csendesebb napok beálltával Persia beljéből Atropatene tartományba vonult, hogy ott fáradt tábora magát kipihenje 253-ban. Innen fölhivást intézett a nemzethez, mely élénk mozgalmat idézett elő. Óriási tömeg hullámzik a hét bálvány székvárosa Pákáván felé; hosszú sorokban érkezik a fényes küldöttség, mely a király parancsára a zsákmány ötödrészét hozta hálaáldozatul; hozta mindazt, a mi értékes és példányszerű volt, u. m.: keleti gyöngyöt, arany-, ezüst ékszereket, aranyhimzetű öltönyöket, fölékesitett áldozati állatokat, a bika, ürű, öszvér és kiválólag a nap tiszteletére, — melynek imádása kapcsolatban állott az öröktűz imádásával — a mén fehér fajából a legczimeresbeket, hogy az ezeknek vérétől párolgó oltárok körül hálával köszönjék meg a győzelmet. Emellett a táborzó csapatok és segélysereg megkapták részöket, tele marokkal szórván a király bajnoki törhetlenségükért az ajándékot. Mintha csak egy sejtés volna a jövőbe, melynek méhében nagy események érnek, — hogy e nagy hadipompa között a nép millióinak ajkai oly mohon igyekeznek kiüriteni utolsó cseppig az ünneptor kelyhét. — Lássuk!

Artaxerxes kardja ketté törött. Kit sorsa India szélére hajtott, mérges tehetlenségben ugyan, de nem öntudatlan tétlenségben tölti napjait. Megjő neki is az étvágya, midőn hallja, hogy a szomszéd ily gazdag ebéd elköltésében andalogva kéjeleg. Nagy érdekében állott Armeniát, biztos önállóságának eme hivatott sírkövét megtörni, de jelen helyzetében nem képes magát megboszúlni; gonosz úton tehát akarja elérni, a mit egyenesen ki nem vihetett. Még élénken foly a társalgás a szomszédban és ő bérenczet keres, kinek tört adjon kezébe, hogy az által az ő érdekeinek ellentétes uralkodó-házat kiirtsa. Anyagi előnynyel, kitüntetéssel kecsegtette perzsa satrapjáit egyfelől, míg a párthusok ősi birtokának Báhlk [1] koronájának fénykörével szinezte ki jövőjét a megaláztatásnak földjén tartozkodó Arsacidáknak, ha valamelyike közülök orozva megöli a

---

[1] Kúsok földe, Báhl fővárossal. Ez az örmény kútfőkben néha Aria, népe ‚árik' nevezet alatt jön elő. Chor. 2. k. 2 fej.

rokon armeniai arsacidát. És találkozik egy, a rút önzés uralma alatt álló rangvadász, ki a kápráztató igéretek felé fordul, s saját vérének hóhérjai közé lép. E kalandor a báhli Szuren-arsacida-ág egyik tagja Ánák (örm: ólom, czin), ki tetteti magát, mintha Artaxerxessel ellenséges lábon állana; azért mint hontalan bujdosó egész családja és fivére kiséretében, álnok epedéssel, Armenia felé tart 256-ban. Artaxerxes gondoskodott arról, nehogy valaki észrevegye a cselt, mert emberei zavar és üvöltés között nagyjában ütik bottal a nyomát a hirtelen kiosonó párthusnak. Míg ezek történnek, Choszrov Atropateneből kivonulván a Kur folyó jobb partján Kálkálba tette át lakását, mely rendszerint a királyok télszaki tartózkodási helye volt. A megmenekült Ánák a legbensőbb vonzalomnak czimertábláját magasra emelve, magát bemutatván kiváló előzékenységgel fogadtaték. Mihelyt a tavasz szárnyas hirnökei vándorlásukból visszaérkeztek (257 Kr. u.), a kir. családdal ő is Válársábádra, a barátságos nyaraló székhelyre telepedik át.

Miután a király és az országnagyok kegyeibe befurta magát, kitüzött czéljához ingatlanul egyengette az útakat, melynek folytán az országra virad egy siralmas esélynek napja. Nagyban foly a vadászat, minden a legnagyobb élénkség és vidorság árjai között megy végbe. A kegyhajhász ez elhatározó pillanatban kiváló érdeklődést tanusit a király iránt s fontos közlendők végett a kiserettől félrevonja. A becsületes arczú öreg a szép szavak ölelő karjain a csal-étekre száll, mire a legborzasztóbb kiábrándulás következett; mert agyonszuratva annak kardja által vérzik el, ki szivének kitünő gondját képezte. A nagy zürzavarban a czinkos fivérével lóra ülve nyilsebességgel eltünnek; de a legnagyobb ellenség: a sikertelenség útjokba állott. A balsors Artaxata felé vezette őket, a hol a büntető igazság karjába kerülvén, az Árákszon át fekvő hidról a hóolvadás és erős jégzajlás miatt áradozó folyamba dobadták. A koczka a hozzá tartozóira is elvettetett; mert a még lihegő király azokra is halált kiáltott. Erre aztán a nagy izgalom a vérboszú szenvedélyét fölszinre hozta, s a tömeg örjöngő harczot folytatott a szerencsétlenek ellen; nem is szünt meg bakó lenni, miglen kor és nem különbség nélkül kardra hányva örökre el nem bánt azokkal is, kik ártatlanok voltak.

Az üldözésnek vérfürdőjéből sikerült Ánáknak Okohi nejétől született két figyermekét biztonságba helyezni; az egyiket, kit Surenának hivtak, gyámatyja Persiába és onnan a chusokhoz vitte, a hol fölneveltetett nővére által, ki Tiránnak, az ‚euthalita-hunok' Csovánsír nevű királya fiának volt neje. A másikat pedig keresztény dajkája Zsófia, egy dicső kor földeritésének zálogául cappadociai Caesareába vitte. Choszrov 44 évig uralkodott; a lap melyet a történelem könyvébe igtatott, hősiességéről s az atyátlanság könnyeit siró népének szeretetéről tanuskodik. Az ellenség mindannyiszor megszégyenülve rakta le előtte fegyverét s míg élt vaskeze nagy súlylyal nehezedett Persiának új államéletére. Halálának hire ama megrázkodtatott országot cselekvési erőre gyulasztva átalakitotta. Ama rejtélyes alak, mely a gombolyagot kezében tartotta, ugy hitte, hogy nincs oka többé takaródzni, nagyban kezdett szerepelni. A visszautasithatlan érdekközösségbe olvadt országnagyok nem késtek az aggasztó jelenségek ellen erőfeszitéssel munkálni. Az ország hadszertárrá alakult; mert számot vetve a körülményekkel, nem táplálhatták azon reményt, hogy Róma az őtet is érdeklő nehéz viszonyok könnyitésére kezet nyujtson; ott is a legszomorúbb állapotok uralkodtak. A germanok és frankok, góthok és scythák minden oldalról megtámadták a birodalmat. Mindamellett a kölcsönös jóakarat megvolt s ennek biztositékaúl érkeztek is Phrygiából némi segélycsapatok. Az országnak ily szomorú képe tárul fel, midőn a perzsa »király fia« Sapor[1]) féktelen folyamként árad elő. A megtámadottak a legelkeserültebb csatákban az enyészni kezdő remény mellett is utolsó perczig bebizonyiták törhetlen hűségöket. A harcz eredménye iszonyú bukás lőn. — E nagyszerű megrázkodtatás után a tajtékozó dühnek habjai neki rohannak a védtelen népnek, s e működési körben különösen szem előtt tartatott Choszrov házának kiirtása. Pusztitó lángok világánál büszkén hirdettetett az erre vonatkozó rémparancs. A satrapák

---

[1]) Sah-pur: király-fi.

látva, hogy a folytonos új támadásra sorakozókkal szemben szerepök megbukott, Kis-Armeniába és azzal határos Cappadocia széleire vonultak, mely alkalommal Mántáguni országnagy magának maradandó nevet szerzett a még gyermek korát élő Tiridát királyfinak hősi bátorsággal való megmentése által, kivel ez elnémitott időben Caesareába vonult. A családfőnek ezen emberiség parancsolta tényeért a Mántáguniak kiirtattak.

A perzsa kezét kardja markolatán tartva kevesebbre nem gondolt, mint a rómaiak ellen sikra szállani. Bevette Mesopotamiát, bevonult Syriába és Antiochiát égetve pusztította. Valerián császár legyőzvén a góthokat, azon kilátással kecsegtette magát, hogy a veszedelmes áradat terjedésének gátat vetend; de szerencsétlen balfogások jöttek közbe s Mesopotamiában 259-ben tönkre veretvén a békét pénzen vásárlandó kénytelen volt a személyes érintkezés útjára lépni. Ez alkalommal foglyul ejtetvén rettentésül lánczokkal terhelten hordoztatott körül, s míg szép jelmondását »nem keményen, hanem inkább szeliden« fontolgatta, az a szomorú szerepe is jutott, hogy nemcsak lovászlegényül, hanem zsámolyul is használtatott; mert az elbizakodott perzsa a fejére vagy hátára hágva ült fel a nyeregbe, pajkos élczczel reá olvasván eme szavakat: »Ez már a valódi s nem olyan rómaiféle, képzelmi diadal.« De belszervezkedési terveinek valósitására Armenia megnyugtatása nem megvetendő kellék volt. Ez okból, hogy a menekültek bizalommal ereszkedjenek karjai közé: pazar, békülékeny hajlamokat kürtölget. Az egész országon Cappadocziáig átvonul a gyujtó szó: »Térjetek vissza s nyugodtan élhettek tűzhelyeitek mellett.« Erre a sovár tekintetek az anyahon felé fordulnak, hogy azt, siető gyógyitásra váró állapotából kibontakozni segitsenek.

Visszatértek ők s velök együtt az életben maradt Arsacidák, ugy szintén az országul szétszórt erődökbe menekültek s mindnyájan örökségükhöz jutottak. Ugy látszott, hogy derengeni kezdett; holott csak a harcz alakja változott. Az elmállasztás korszaka jött el. Ennek valósítására elódázhatlan szükségességnek ismertetett több százados kapcsokat leszedni s más gyülölteket illeszteni; a hatalomszónak hideg lehellete elölte az ősi intézményeket. A tartományi helytartók állásuktól elmozdittattak s a hajlongásból szélesre hizott perzsák állittattak az ügyek élére. A mérföld- és határkövekről a dicső II. Ártáses név lesimittatott s azokra a hódoltatónak neve s állami jelzője tüzetett fel; az erődök leromboltattak. Sorban következtek a honi ist. tiszteletre vonatkozó megszoritások. A perzsák különösön imádták a tüzet, mint jelvét a világosságnak, mely utóbbi eleme az általok tisztelt legfőbb istenségnek. Azt tehát kedvteljesen vették, hogy Pákávánban Ormuzd vagy is a jó és a fény istenének tiszteletére öröktűz tápláltatott; de már Válárs király által ugyanott fölállitott őseinek szobrai, mindannyi történelmi emlékek, összetörettek; mert ezek folytonos óvásként állottak az országtipró hatalmaskodás ellen; hasónlag bántak a nap és hold és más istenek bálványképeivel Ármávir és Ártáxátában. Midőn ekkép a haza gyermekei saját honukban hontalanokká lettek: a haza egyik érdemtelt fia, az Ámáduni-ak nemzetségéből való Oda, Áni várának parancsnoka mosolyogva tekint az ellenség erőlködéseire, ki azt az ostromláshoz keveset értő embereivel körülfogva tartja s megzavart kedélynyugalommal várja a sasfészek beomlását. A hatalomnak egész súlya nem volt képes arra birni az aczéljellemű férfiút, hogy az általa biztonságba helyezett királyleányt és a kir. kincstárt átszolgáltassa. Az ellenség elvégre is szégyennel távozott el a védfalak alól 260-ban Kr. u.

De Sapornak delelő hatalma hanyatlásnak indult. Balistus római vezér összeszedvén a sereg maradványait, Saport, ki új hadjáratában Caesareát is elfoglalta, Lycaoniában tönkre verte, sőt még feleségeit is hatalmába keritette. Az összehalmozott gyúanyagot növelte egy legérzékenyebb sértés, melyet a perzsa némely sarácen törzsek fejedelme, vagy is a palmyrai Odenatus ellen intézett. Hogy az elkeseredett kebel magát teljesen kiönthesse a rómaiakkal a legszorosabban egybefüződve Mesopotamiát visszafoglalta s a fogoly Valerián megszabaditása végett tovább vonult a birodalom beljébe s Saport megvervén Ctesiphon fővárosáig üzte (261 Kr. u.). Az egyedül csak fegyverjogot ismerőnek iszonyú helyzete a leigázott hon

ügyeire nézve is kedvezőbb kilátást nyujtott; csinján kezdett tehát azzal bánni. Nem fukarkodott az igéretekkel, sőt mindent megtett, mi az anyagi jólétnek előmozdítására szolgálhatott. Ezen idő óta immár az ország gyakrabban beszéltetett magáról. Ugyan is Odenatus, ki Gallienus császár által kormánytársul fogadtatott, megölettetvén, midőn Zenobia, az ő özvegye s talán bűntárs is a férj meggyilkoltatásában, a kormány gyeplőjét tele hévvel vezette, Armeniának a külügyekbe való befolyása nem jelentéktelenül termékenyedett. A kelet királynéja, amint magát czimezte, fegyvereit Róma ellen fordítá. Nem is volt a birodalomnak ennél szerencsétlenebb időszaka, midőn Gallienus császár tétlensége következtében minden oldalról bitorlók egymást irtva, támadtak fel, kik egy hasonló athenaei esetre vonatkozással »harmincz zsarnok« nevezet alatt ismeretesek, jóllehet számuk nem ment annyira. A perzsa, kinek pöffeszkedését a gonosz napok lehütötték, jónak látta a nagy vezér és tudományokban nem járatlan fejedelemnőnek szobrok és föliratokkal ékitett palmyrai csarnokai elé kitárni barátságos érzelmeit és igéreteit.

Armenia Persiával szemben való mostoha viszonya daczára ekkor nem épen gyümölcstelen őrködést fejtett ki jogai mellett, és hogy amannak nem törpült játékszerévé, élő bizonyitványai voltak követei, kik Palmyrában¹) nem csupán betekintési szabadalommal, hanem mint élet-elemmel biró fél, a perzsa küldöttekkel együtt résztvesznek a tanácskozásokban; amellett Zenobiának segélyserget is állitott ki; csakhogy a nagyratörő nő épen a legkedvezőtlenebb időben ragadtatta magát a meredélyes útra.

---

¹) Palmyra várost, Mesopotamia és Syria között az arab sivatagban, három napi járásra az Eufráttól — Salamon király épitette, hogy az utazó karavánoknak enyhet nyujtson. A Seleucidák alatt a történet semmit nem jegyzett fel róla, a világtól mintegy elszigetelve megtartotta függetlenségét, söt Róma és Parthia vetekedve kereste barátságát; ekkor a megvesztegetett sarácenoktól is elhagyatva urnöje, mint menekvő, elfogatván fölékszerezve nyakán és kezén aranylánczokkal és annál borúltabb kedélylyel kénytelenittetett Aurelián diadalmenetének fényét emelni; de alig hangzott el az örömzaj Tiber környékén, állásához illő földbirtokot nyert. Palmyra, minthogy lakói a római örséget meggyilkolták, összeromboltatott. l. Cantu, 6 k. 423 l.

A birodalmi folytonos belviszályok korszaka véget ért s 270-ben a pannoniai származású Domit. Aurelián kiáltatott ki császárnak, ugyanaz, ki Traján hóditásait a Dunán túl — Erdélyt és Havasalföldet — föladván Palmyrát ostrom alá vette.

Az általános forrongás nagy zsibajában Aurelián, a birodalom helyreállitója — a hajlott korú és szelid Tacitus és ennek fivére Florianus megölettetvén — a jó fejedelmi tulajdonok birtokosa vette föl a bíbort. A közelmultnak intő szózata és Probusnak Galliában a frankoknak a Rajnán túl való űzésével eszközölt vivmányai ezer torokkal kiáltják Persiának, hogy siessen a helyzetet figyelemre méltatni. Eljőnek tehát követei és Probussal békeségre lépnek. Az alább szállitott perzsa igények hatása alatt Armeniában is a háborgó kedélyek pihenni mennek, hogy az események meddő lánczolatán át lépésről lépésre haladjon egy boldogabb kor fejleményeinek útjára.

Markovich Jakab.

Egy örmény ifjú, ki a kalkuttai egyetemen tanult.

Az angol kormány Indiában három egyetemet tart fenn: Bombai-, Madras- és Kalkuttában. — Az idén egyetemi vizsgálatra (Kalkuttában mindig tartanak ilyen vizsgálatokat) 9000-en (kilenczezeren) jelenkeztek. A kalkuttai örmény akadémia 12 ifjút küldött erre az egyetemre, kik közül hat örmény. A havi irásbeli vizsgálaton a 9000 ifjú közül csak 320-an kaptak jeles bizonyitványt; a 320 között 25 keresztény volt (5 leány és 20 férfiú). A husz jeles keresztény férfiú közül elsőnek tartják az örmény Széthián Jakab nevű ifjút, ki Új-Csughából való, 18 éves. A kalkuttai lapok nagy dicsérettel szólanak erről az ifjúról.

Hazám örmény ajkú magyar ifjai! kövessétek Széthián példáját és igyekezzetek, hogy mindig a jelesek közt tündökölhessetek.

— *f.*

* * *

Kisebb közlemények.

Közmondások és elmésségek. Ha a róka megdöglik, egy tyúk sem siratja.

Ne kérdezd a haltól, hogy mi történik a szárazon.

Gyutacs nélkül a legjobb fegyver is olyan, mint a közönséges bot.

Csak arról gondolkozz, mit elérhetsz.

Ki házához szép nőt visz, az nyugtalanságot vitt házába.

Nemesség — érték nélküli régi portéka.

Meggyőződés — az állással változó árúczikk.

Eszmény — újalakú főveg.

Pénz — állandó barátság.

Barátság — láthatatlan valami.

Pénztár — Torricelli-féle ür. (A vidéki szinészek némely napi bevétele.)

Levegő — a falusi tanitó állandó tápláléka.

Szinész — egy perczig király, gróf, gazdag, szegény.

Fül — hallszerv, mely azonnal megsüketül, mihelyt a tulajdonos tagjává lesz a kormánynak.

Az angol földrajzi társaság ülésén nem rég igen érdekes értekezést olvasott Pell ezredes Örményország földrajzáról. Erre lord Wolseley angol tábornok azzal toldotta meg az értekezést, hogy szolgálata hosszú ideje alatt ő is sok örménynyel ismerkedett meg. »Az örmények — mondá ez — igen fogékony és munkás nép, ezért a leggazdagabb nemzet Keleten. Cyprusban ugy, mint Egyptomban sok örmény tiszt szolgált alattam. Értekező — a tábornok véleménye szerint — egyet elfelejtett megemliteni és ez az, hogy az örmények a föld legjobb nyelvtudósai; a legutolsó örmény is beszél négy-öt nyelvet — jól. Egyptomban örmény volt hadsegédem; ennél vitézebb és jobb embert nem láttam. Ez az örmény birt az angol összes jó tulajdonságaival, de nem volt meg benne a keleti ember egyetlen egy fogyatkozása sem. Kilencz nyelvet beszélt, csodálatos katona, tapasztalt ember, igen nagy emberbarát volt.«

Irodalom és művészet.

Udvari színház Teheránban. »Egy telem a persza fővárosban«, czim alatt dr. Kégl Sándor a »Vasárnapi Ujságban a teheráni udvari szinházról is ir; melynek belső berendezését egy negyedrangú vidéki theatrumhoz hasonlitja. A szinháznak van udvari páholya, vannak zártszékei és karzata. Függönye csak kettő van és diszlete ugyanannyi. Az egyik egy közönséges perzsa szobát ábrázol, a jellemző kapcsos ajtóval, a másik egy utczarészletet a platánboulevardról. A primadonnán kivül nincs más rendesen fizetett színész, s igy csak örmény műkedvelők játszanak benne. Ottlétem ideje alatt — irja továbbá a nevezett utazó — tiflisi örmény műkedvelők, a városi vállalkozó honfitársaikkal együtt, adtak elő perzsára forditott franczia egyfelvonásos darabokat. Olykor átalakitott, röviditett franczia szomorújátékokat is adnak. Rendkivűl humorosan hat a mult századbeli öltözetű harisnyás marquis-k szájában a virágos, képletes, művelt perzsa nyelv. A közönség a lehető legnaivabb; minden élczet hatalmas, falrengető tapssal fogad. Legjobban szeretik a bohozatokat, a hol lehet nevetni. A színészek két nyelven játszanak; a prózai részeket perzsául, a dalokat, énekeket örmény nyelven adják elő. Az udvari színésznő (egy franczia nő) monologokat szaval, alig hallható selypesen. — Eredeti perzsa szinművek (mint a nevezett utazó irja) nem léteznek, ha csak Fethali Akhondzade törökül irt perzsa tárgyú darabjait nem tekintjük ilyeneknek. Nehány Moliere és egy-két Shakespeare-forditásból áll az iráni repertoire!

Zenészeti hirek. A milanoi »Secolo« szép czikket ir Csuhádsián Tigrán újabb szerzeményéről, Zemire-jéről. Ez az olasz lap nagy dicsérettel emlékszik meg az örmény zeneszerző szép művéről, egyúttal közli Csuhádsián életrajzát is.

— Málezián Száthinig kisasszony »Hisádág Hálkhii« (Halkhi emléke) czím alatt igen szép zenedarabot irt. Azok, kik hallották, vagy zongorán ők maguk játszódták, elismerőleg szólanak ezen műről.

— A napokban látott napvilágot Merdsán »Reverie Orientale« czimű zongorára irt darabja. Szerzőnek, ki ő maga is zenetanár, ez már 108-ik szerzeménye. Élvezetes darab.

Kheoszeán »Aminie« czím alatt perzsa-indulót irt; »Lisette« czimű darabja salon számára irt mazurka. Mindkettő sikeres szerzemény.

A berlini műtárlat festményei közt látható az agg örmény művésznek: Ajvázovszky-nak egy régebbi műve, melynek czime: »A vizözön.« Mint olvasóink már tudják, e művészünk a legjelesebb tergerfestő.

Közgazdasági élet.

A moszkvai kiállitás. Középázsiai kiállitás nyilt meg márczius hó végén Moszkvában, oly czélból, hogy a közönséget az illető országok gazdagságával megismertesse. A kiállitás a császári történelmi museum palotájában tizenhét helyiséget foglal el, s négy hónapig marad nyitva. A főterem egy valódi ázsiai árúcsarnokot (bazárt) képez.

Kelet némely iparágairól tartott minapában előadást Vámbéry a fővárosi iparosok körében. Fejtegette Ázsia iparának történeti fejlődését és elterjedését, megemlitve, hogy keleten az ipar már akkor több remek munkát hozott létre, mikor Európában még bőrökbe burkolództak. Az ázsiai legrégibb ipar Indiában keresendő, innen ment át Persiába, Kis-Ázsiába, Syriába, s igy jutott el azután hozzánk. Ez az ipar természetesen csak házi ipar volt, s nem állhatja ki a versenyt a nyugatival. Keleten a czéhhez hasonló rendszer uralkodik. Minden czéhnak van egy főnöke, ki igen hatalmasan oltalmazza az iparosokat az idegenek ellen. A rézművesek rendkivűl finom, művésziesen kivésett edényeket készitenek. Az ötvös-munkák különösen a Kaukazusban voltak leghiresebbek. A kardkészités tulajdonkép perzsa eredetű. A keleti szövött árúk két-három száz esztendeig eltartanak; a selyem pedig — az igazi selyem — csak keleten készül. A szőnyegek közül a turkomán szőnyegek a legfinomabbak. Az ily igazi szőnyegek valódi ritkaságok és mesés drágák. Ezek ugyanis újszülött teveborjú szöréből készülnek, melyet több napon át tejben forralnak. Hiresek az angorai kecskék szöréből készült szőnyegek is. — Vámbéry szerint az angolok nagyon elterjedt importja elnyomja a keleti népek belföldi industriáját.

A saloniki szőrme-üzlet különböző ágai (nyest, nyuszt, vidra, görény, róka, farkas, vadmacska, borz), mint a »Kereskedelmi Közlemények«-ben olvassuk, főleg az idei zord tél folytán nagy keresletnek örvendettek. A Maczedoniából és Albaniából, de főleg a Monasztir környékéről érkezett árúk azonnal vevőre találtak. Legnagyobb mennyiségben a lipcsei piacz vásáról, mig hazai szücsárúsaink legnagyobbrészt viszont Lipcsében vásárolnak. Közvetlenül Salonikiban csak igen keveset.

Mi újság az örmény világban?

Dr. Pátrubány Gergely királyi tanácsos, Budapest főváros nyugalmazott főorvosa jún. 3-án hunyt el. Eszével, szorgalmával önerején emelkedett fel. Hasznos életet élt, sok jót tett. A haza benne egyik tevékeny, derék fiát, Erzsébetváros pedig — melynek falai között ringott bölcsője — egyik büszkeségét veszitette el. Áldott legyen emléke!

Két nagy halott. A hires örmény szinész Ádámján Péter, kinek arczképét és életrajzát folyóiratunk idei évfolyama közölte, jún. 14-én meghalt Konstantinápolyban 42 éves korában. Ádámján, kinek utólérhetlen művészetét nem egy ország bámulta, nemcsak a szinpad deszkáin aratott hervadhatlan babérokat, hanem a festészet és költészet terén is fényes jeleit adta kiváló tehetségének. Ádámján halálával — a külföldi örményeket nagy veszteség érte.

Mákár, ki a ‚kátholikosz'-i székből 6 évig kormányozta a nemegyesült örmény egyházat, ápril 17-én adta vissza jó lelkét Teremtőjének. — A legújabb kátholikosz választás 1885. ápril 17-én történt. Krimián kapott 50, Murádián 42 és Ásèkián Choren 18 szavazatot. A czár a jelölést visszavetette, és azt kivánta, hogy az új választás alkalmával Mágárra is adjanak szavazatot. A második választás első helyre Muradiánt és a második helyre Mágárt jelölte. A czár 1885 ápr. 21. Mágárt nevezte ki ‚kátholikosz'-nak. — Mámigonián Mágár, Mus vilajet Bulánègh kerületének Thezud falujában 1813. ápr. 6-án született. Iskolainak elvégzése után a papi pályára lépett. 1843-ban Ecsmiádzinben vártábéd, 1851-ben püspök, 1861-ben Iberia és Imereth felügyelője. György kátholikosz halálos ágyán kátholikoszi helyettesnek nevezte. 1883-ban a czár koronázási ünnepélyén ő képviselte Moszkvában az örmény nemzetet. Kátholikoszszá történt kinevezése előtt Besarabia érseke volt. Sok kitüntetésben részesült. Az egyháziak úgy, mint a világiak meg voltak elégedve kormányzatával. — Hirtelen halt el április 17-én; az nap reggel felöltözött, a szolga bevitte theáját; de alig lépett ki, a kátholikosz kiadta lelkét. Az elősietett orvos már nem segithetett rajta. Húsvét napján (ó-naptár) ment véghez nagyszerű temetése. »Ne sirjatok, hogy megfosztattatok ettől a tevékeny élettől; mert ez a halál: halhatatlanság... Készülj, oh ember, itt e földön, hogy a más világon méltó légy egy jobb életre; ott mindenki érdem szerint fog megjutalmaztatni«.... A koporsót virág és ezüst koszorúk boritották. Igen sokan voltak jelen a temetésen. Ott volt a tartomány kormányzója is. Több város és testület küldött képviselőket a temetésre. Részvéttáviratot küldöttek Jeruzsálem-, Tebriz-Tiflisből, Konstantinápoly-, Teherán-, Smyrnából és a t. — Az új kátholikosz választás 1892 ápr. 17-én lesz.

Kurd lovas ezredek. A porta elhatározta, hogy Oroszország példáját követve, ázsiai birtokainak fegyverfogható lakosságát katonai szolgálatra kötelezi. A szultán rendeletére Sakir pasa az álásgerdi, bájázidi, musi, erzerumi stb. határtartományok kurd törzseiből huszonnégy lovas-ezredet képez, kurd tisztek vezetése alatt, az oroszországi kozák csapatok mintájára. Ama törzsek, melyek a huszonnégy ezredet kiállitják, minden egyéb köztehertől mentesek. Ugy vélik, hogy egy esetleges orosz-török háborúban egy újonnan szervezendő kurd lovasság jó szolgálatot fog tenni a czár kaukázusi hadcsapataival szemben.

Bákuban hajótársaság alakult. A társaság egyik új hajója, mely Armájisz nevet visel, 210.000 rubelbe került. Egy másik hajó Ráffi nevet fog viselni, és októberben készül el; 112.000 rubel az ára; 30 ezer but terüt bir el, míg az elsőre 60 ezer but terhet lehet rakni.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID ANTA
'91 SZEP 9
KÉZDI VÁSÁRHEL

Örmény népdalnokok.

Vannak irók, kik azt mondják, hogy az örményekben nincs költői szellem, az örmények nem birnak érzékkel a költészet iránt. És ezek állitásuk bebizonyitására azt hozzák fel, hogy az örmény irodalom nem tud igen becses költői műveket és olyan dalokat felmutatni, melyek a szerelmet éneklik, hanem csak vallásos, hazafias tartalmú, vagy bölcselkedő irányzattal biró költeményeket.

Ezen irók azonban nem forgolódtak a nép között; mert különben ismernék a népköltészet termékeit, melyek az örmény irodalom gazdagságát képezik, — tudomásuk volna az örmény népdalnokokról; ezeknek sejtelmök sincs létezéséről azon — habár korlátolt számú — könyvekről, melyek az örmény népköltészetet tárgyalják. Sőt az örmény történelemből még azt sem tudják, hogy hajdan létezett Örményországban Koghthán nevezet alatt egy egész kerület, mely az országnak kitünő népdalnokokat adott.... és hogy a fenmaradt kevés számú koghtháni*) dalok (koghthánáh jérkh գողթանայ երգք) az idegenek előtt a bámulat tárgyát képezik. Ezért bátran elmondhatom, hogy a fennevezett irók sem az örmény népet, sem ennek irodalmát nem ismerik alaposan.

---

*) I.. M. Emin, Վէպք հնոյն Հայաստանի: (Vebkh hênujn Hájászdáni: Ó-Örményország regéi) czimű művét.

Mert hogyan ismerheti az az örmény ifjú, ki — habár lelkesedik népe- és hazájáért, de — nem nött fel a nép közt és távol él hazájától — népét és hazáját? A könyvekkel, de sőt még azokkal sem, kik jól ismerik az országot, nem sokra megy; mert csak a nép az, melytől az óhajtott ismereteket megszerezheti. A következőkben megadom a ‚miért‘-re a feleletet.

Az örmény népdalnokokat, kik régen *երգիչ* (jerkicsh), *գուսան* (kuszán) név alatt voltak ismeretesek, most a népnyelv ásugh-oknak nevezi. Igy nevezi Kis-Ázsia minden nemzete a népdalnokot; tehát az ‚ásugh‘ nem örmény, hanem nemzetközi szó. Az örmény ásugh-ujonczok a néptömegből kerülnek ki. Született vakok, vagy olyanok, kik sem irni, sem olvasni nem tudnak. Ezek a népdalok költői. E népdalnokok között vannak olyanok is, kik legkevésbbé sem törődnek avval, hogy költeményeik leirassanak. Azért mindazt, mi e költeményekből fenmarad, a nép nyelve örökiti meg. De hány ilyen költemény van, mely a jelenlegi irodalom legjobb ismerője előtt is ismeretlen? És hány megy ki a nép emlékezetéből? Vannak azonban olyan ásughok is, kik gondot forditottak ugyan arra, hogy összes műveik rendezve nyilvánosságra kerüljenek; de talán a kéz, melyre azok közreadását bizták, nem volt biztos. Khicsig Novi nevű ásugh, ki 50 évvel ezelőtt halt el, összes leirt dalait nejének adta át, ki azokat mind azonnal a tűzbe dobta, nehogy fia is e pályára lépjen. Mert e hivatás azt követeli, hogy az ásugh távol családjától, mindig a nép között forgolódjék. Az ásugh — mint ezek magukról mondani szokták — a ‚nép szolgája‘. Az örmény nő pedig minden eszközt fölhasznál arra, hogy férjét vagy fiát családjához füzze; mert ő ebben keresi és találja boldogságát. Ezért égette el Khicsig Novi ásughnak felesége is férje műveit, nehogy fia is atyja költeményeinek hatása alatt örökké vándorló ásughghá váljék. Az anyák ilyenféle eljárása, fájdalom, eddig már igen sok költeményt semmisített meg.

Ilyen viszonyok közt az iró, igaz, csak nagy nehezen ismerkedhetik meg az örmény népköltészettel; . . . de ha nem ismerkedhetett meg avval, akkor ne mondjon arról tájékozatlan itéletet, mint a fennemlitett irók. Nézetem szerint egy nemzet, melynek ilyen népdalnokai vannak, mint az örmény ásughok, nem érdemli meg a becsmérlést és igazságtalanság róla azt mondani, hogy nem bir érzékkel a népköltészet iránt.

A Tiflisben ismeretes ‚dal-énekes‘-ek és ‚dalszerzők‘-ből lesznek a legjobb ásughok. Ezek műveit különösen Ghálojéncz Bághdászár és Choszrojéncz Gáspár gyüjtötték össze. A tiflisi örmények között, kiknek derült kedélye ismeretes, sok kitünő ásugh él. Ezek közt leghiresebb volt Száját Nová.

Az ásughok régen a királyi és kiváló egyének udvarainál tartozkódtak. Emlitésre méltó, hogy napjainkban a perzsák-, georgiaiaknak és törököknek az örmények adják a legtöbb ásught; azért ezek nemcsak örményül, hanem perzsául és törökül is énekelnek és költenek. Az ásugh, mindig tekintettel van a közönség nyelvére, mely előtt dalol. Azt a megoldatlan kérdést, vajjon az örmény ásugh nyom-e a perzsára, törökre — örmény szellemet, vagy talán ezen utóbbiak befolyásolják a dalnokot, eddig még senki sem tette tanulmánya tárgyává.

Az ásugh nagyon ritkán van otthon családja körében; mindig vándorol, de egy helytt nem tartozkódik sokáig. A hol csak alkalom kinálkozik, mindig előáll művészetével. Ha azon helységben, hová elérkezett, menyekzőt, lakomát — mely ünnepélyeken ő nélkülözhetlen — nem tartanának, akkor elmegy a kávéházba. Ő még a falvakban is szivesen látott vendég. Villámgyorsan terjed a hir, hogy ez az ásugh itt van. Mindenki siet előadását meghallgatni. Díjtalan a bemenet. Mérve szerint a benyomásnak, mit az ásugh a jelenlevőkre gyakorol, özönlik a pénz minden oldalról a tálczába, mely az ásugh mellett levő széken áll.

Az ásugh különösen az aratás idejét tartja alkalmasnak arra, hogy a falvakba kirándulásokat tegyen, a hol ő művészete dijában buzát, árpát, gyümölcsöt, bort is elfogad. Ezen időszakban járnak a falusiak bucsúkra és tartanak menyekzőket, mely ünnepségekről az ásugh nem hiányozhatik.

De a téli esték a legérdekesebbek különösen akkor, ha egy helységbe véletlenül két ásugh érkezik. Ilyen esetben annak, ki utóbb érkezett, becsületbeli dolga, — mihelyt megtudta, hogy a helységben más ásugh is van — megjelenni ott, hol a másik előadásait tartja. És itt a következő sajátságos jelenet játszódik le, mely a középkor lovagidejére emlékeztet.

Belép a két ásugh egyike a terembe, hol előadásait akarja tartani és meglepetésére a falon hegedűje felett egy más hegedűt lát felfüggesztve, a kettő fölött pedig egy felirással ellátott vászondarabot. És most a közönség is tudja, hogy itt két ásugh fog egymással versenyre kelni. Valamint a közönség, úgy az ellenfelek is nagy érdekkel várják a verseny kezdetét.

Azt, hogy miként foly le egy ilyen verseny, Chárib ásugh után mondom el, kit a törökök magukénak vallanak ugyan, de valódi örmény. Chárib a versenyt egyik művében így irja le:

Egyszer Árság (így hivták Cháribot, mielőtt mint ásugh hírnévre tett volna szert) egy idegen városban azt kérdezte egy öregtől: »Szivesen látják itt az ásughokat?« Mire ez: »Ott a gabonapiaczon, Kidz Mánug kávéházában hangszerek vannak felfüggesztve, menjünk holnap oda és mutasd be művészetedet.« Másnap az öreg és Árság (ki még csak 20 éves ifjú volt) elmentek Kidz Mánug kávéházába és köszönvén helyet foglaltak. Az ásughok és a jelenlevők, miután látták, hogy Ársák kezében száz-ot (hárfához hasonló hangszer) tart, azt kérdezték tőle, hogy hova való. Mihelyt megtudták, hogy Tebrisben született, az ásughok feje így szólott hozzája: »Tebris sok vidékét láttam, de száz-odat egyszer sem; mondj Tebrisről dics-éneket.«

Árság dala (habár még csak kezdő volt) tetszett az ásughoknak, kik megdicsérték őt és így szólottak hozzája: »Mától fogva Chárib ásugh a neved.«

Másnap az öreg, kinél Árság lakott, ennek egy shawl-t adott (vászon darab); Árság erre felirta nevét, aztán elment a kávéházba és e szavak kiséretében adta át Kidz Mánugnak: »Versenyt akarok tartani.« Mire ez: »Ha bizol magadban fiam, én felfüggesztem felirásodat, károm nekem ugy sem lesz belőle, aztán meg is untam már ásughaimat.« »Ne aggódjék« válaszolt Árság és átadta felirását. Kidz Mánug magasabbra függesztette fel ennek hárfáját. (Ez a versenyre való felhivásnak a jele.) Nemsokára beléptek az ásughok és látták, hogy az övéik felett magasan csüng egy hárfa. Bosszúsan kérdezték Kidz Mánugtól, hogy: »Kié az? Ki az, ki minket a tudatlanok közé soroz, midőn hárfáját a mieinknél magasabbra függeszti?« Kidz Mánug ezt felelte: »Az, ki tegnap Tebrisről dics-éneket mondott.« »Látjátok — mondá most az ásughok feje — tegnap kedveztünk e hetyke ifjúnak, megtiszteltük őt és szabályaink értelmében Chárib ásugh nevet adtunk neki és ő minket föl sem vesz, midőn magát győztes lovagnak tartja! Hivjátok elő azt a hetykét, hogy leaggatott hangszerét daraboljam szét és mutassam meg neki, hogy mit tudok, kivel ő merészel megmérkőzni.« Igy szólott bosszúsan, midőn Chárib ásugh belépett és hozzá e szavakat intézte: »Mester! miért haragszol, hisz: Az égig egyik kéz magasabb mint a másik.« (*Ձեռքը ձեռքէն բարձր է մինչեւ երկինքը-* czérkhê czérkhen párczêr e mincshjév jérginkhê. E közmondás jelentése: Szabad mindenkinek előre törni.) »Mi heten vagyunk — mondá a főnök — közülünk mindenki fog egy-egy szót mondani és te tönkre leszesz téve.«

Chárib Árság ezen szavak hallatára kezébe ragadta hárfáját és hozzákezdett egy dalhoz, mely kérdéseket foglalt magában. (A versbe irt dalt én kötetlen beszédben közlöm itt:)

1. Kérdezlek titeket dicső mesterek: Mi az, mi az embereket mindig meghatja? Egy bölcsőben tiz testvér nyugszik és ha megmozditják azt, a tiz csak egy hangot ad? 2. Ki volt az, ki a népet lecsendesítette és husz darab kenyérrel száz személyt jóllaktatott? Ki volt az az asszony, ki a király szivét meglágyitotta és ezáltal egy nemzetet megmentett? 3. Mi az, melynek csak hangja van, de teste nincs és mit megfogni nem lehet? Mi az, mi az emberi életet fentartja és mit mindenki ingyen kap? 4. Mi az, minek két teste, 52 szeme, 12 keze, 366 ujja, 4 szája van és min-

den szájban más-más nyelv? 5. Mi az, mi a vizben nem ázik meg? Mi az, mi a földbe eltemetve nem rothad el? Melyik alvó az, ki akkor sem ébred fel, ha húsába vágnak? Mindezek megfejtését Cháribb könnyű dolognak tekinti.

A költemény eldallása után Cháribb ásugh felszólitotta a mestereket, hogy adjanak feleletet. De az ásughok, mive! érezték, hogy helyes feleletet ugy sem tudnának adni, csak egymásra néztek és mélyen hallgattak.

Erre a kávéház tulajdonosa leaggatta a mesterek hárfáit és azokat Cháribnak adta át (a győzelem jeléül) e szavakkal: »A közönség nevében mindnyájan kérünk, hogy fejtsd meg kérdő-költeményedet (Հարց-երգ hárczjérk). Most Cháribb újra hárfájához nyult és így énekelt:

1. A kérdéseket megfejtem önöknek, dicső mesterek: A zene az, mi mindig meghatja az embereket. — A ‚száz‘-on (hangszer) van tiz húr, és azok játszás alkalmával csak egy hangot adnak. 2. Eliseus volt az, ki a népet lecsendesitette és 20 darab kenyérrel 100 személyt jóllaktatott. — Eszter lágyitotta meg Asverus szivét és a zsidókat megmentette. 3. A szél az, melynek hangja van, de teste nincs és ezt megfogni nem lehet. — A viz tartja fenn az emberi életet; ebből szegény, gazdag ingyen merithet. 4. Az évben van két nagy ünnep (karácsony és húsvét), 52 hét, 12 hónap, 366 nap és 4 különböző évszak. 5. A lúd a vizben nem ázik meg. — Az arany a földben nem rothad el. — A halott nem ébred fel, ha húsába vágnak is. — Ezek Cháribb előtt egyszerű dolgok.

A közönség tapsolt és köszönetet mondott a megfejtésért; az ásughok pedig felállottak és el akarták hagyni a kávéházat; de Cháribb magához szólította Kidz Mánugot és kérte ezt, hogy hívja vissza az ásughokat, mert vissza akarja adni nekik hangszereiket. (Jogosan széttörhette volna azokat, de a költő büszkesége ezt nem engedte meg).

Habár Cháribb ásugh, kinek művéből van e részlet itt közölve, több mint száz évvel ezelőtt élt, de azért bármely ásugh által előadott dalait, életrajzát most is szivesen hallgatják. Ennek az elbeszélésnek czíme: Cháribb ásugh mondája (Աշուղ Ղարիբի հեքեաթը. — Ásugh Cháribi hekeáthê). E mondát dolgozta fel a híres orosz költő Lermontow is, ki ugy mint mások is, Cháribb-ot török ásughnak tartotta;

habár munkájának egész gondolatneme is arról tanuskodik, hogy Cháribb egészen örmény és örmény ásugh volt.

És itt alkalmat veszek magamnak, hogy figyelmeztessem a tisztelt olvasót arra, hogy azok, kik úgy nyilatkoznak, mint a czikkem elején említett irók — kellő tájékozással nem birnak. Mert ki tagadhatja, hogy mily fontos szerepet játszik az ásugh a nép között és mily nagy befolyást gyakorolt és gyakorol még most is a népre. Ezt tudnia kellene mindazon iróknak, kik szeretnek gáncsolódni, de kevéssé érdeklődnek olyan tényezők iránt, mint az ásughok és mit sem szólanak, ha némely idegen azt állítja, hogy »Cháribb ásugh mondája« török mű....

Az ásughokat arról lehet felismerni, hogy mindig vállaikra felfüggesztett hangszerekkel járnak.

Sok térre lenne szükségem, ha itt minden nevezetes ásughról sorban említést tennék; azért kiegészitésül csak a legöregebb örmény ásugh: Száját Nova nevét említem fel, kinek majdnem teljesszámú művei nyomtatásban is megjelentek és még a jelenkor legismertebb ásughjának Dsiváni-nak nevét jegyzem itt fel, ki arról is nevezetes, hogy elődeinek legjobb műveit nyilvánosságra hozza.[1])

Cselingárián Jakab.

---

[1]) Azon czélból, hogy az ásughok tevékenységét és szolgálataik szellemét közelebbről megismerhessük, következő czimek alatt még közlök két czikket:

I. Száját Nová ásugh,
II. Dsiváni ásugh.

Habár e czikkek az itt közölt dolgozat kiegészitő részét fogják tenni, azért önálló czikkek lesznek. Reménylem, hogy Dsivánínak arczképét is megszerezhetem, hogy azt »Armeniá«-nkban közre is adhassuk.

Agathangelos örmény történetiró. ¹)

VI.

Áttérve a megvizsgálására annak, mennyiben tulajdonítható történeti hitelesség »szent Gergely élete« fő részének, annak, a mi sz. Gergelyt magát illeti, ismételjük, hogy a szent főpap ifjú éveinek kapcsolatba hozása Trdát ifjúkorával nem látszik történeti alapon nyugvónak. A való tényállás átcsillámlik azon állításon, hogy Gergely Cäsareában nött fel, s hogy Trdát őt »idegennek s köztünk ismeretlennek« jelöli meg. Egészen mellékes annak felfedezése, hogy Gergely fia a királygyilkos Ának-nak s befolyás nélkül is marad e körülmény az eseményeknek alakulására. Maga az életiró sz. Gergely sajátképeni martyriumát avval indokolja, hogy Trdát a római császárok példájára szükségesnek találta a keresztények ellen fellépni. A kezdetét sz. Gergely szorongattatásának vallása miatt már arra az időre teszi az életiró, midőn Trdát római területen számüzve volt, s midőn az egyházat a római császárok üldözték. Ez egybe is hangzik a történeti tényekkel, mert csakugyan arra a korszakra esik a Valerian-i keresztényüldözés.

Gergely martyriuma s a körülmények, melyek a királynak megtérését előidézik, az életirónál is a csodaszerűség jellegét viselik magukon. Mielőtt azonban kedvezőtlen következtetést vonnánk ebből általános hitelt érdemlő voltára, meg kell gondolnunk, hogy a kortársaknak uralkodó nézete jut itt kifejezésre, s hogy tudvalevőleg még Sosomenos is csodáról beszél, mely a megtérésben szerepet játszott volna. S ha aztán a pogány templomok szétrombolásánál a gonosz szellemek mindenfélével felfegyverkezve, gyalog és lóháton védik magukat, a födelekről köveket s nyilakat zúdítanak az új keresztényekre s midőn látják, hogy ez mitsem használ, ordítozva menekülnek el a Kaukázba és Chaldeába (a hol tudniillik sokkal tovább fenn-

---

¹) Gutschmid, Agathangelos (Zeitschrift d. d. morgenländ. Gesellschaft, XXXI) stb.

maradt a pogányság): ez az egész előadás nyilván képletes, s a gonosz szellemek alatt nem nehéz a pogányokat s pogány papokat felismernünk.

Az egész elbeszélése a pogányság kiirtásának Örményországban élénk localis szinezésével, részletes leirásával a bálványképeknek, gondos feljegyzésével az istenek neveinek, beható ismeretével az örmény mythologiának önmaga mellett beszél. S egyebek közt Windischmann buvárlatai a perzsa Anahitáról s Mithráról is teljes világításba helyezték az életiró gazdag adatainak megbízhatóságát.

Ugyanily hiteles jelleggel birnak feljegyzései az új örmény egyház szervezetéről is. Azoknak magvát, hogy az örmények megtérítése felülről lefelé ment végbe, egy külső tanúság is megerősíti: Sosomenos azt a kifejezést használja, hogy Teridates kereszténynyé lett s egyúttal minden alattvalójának megparancsolta, hogy ezt a tant elfogadják. Nehéz lenne azonban megértenünk, hogy a felülről megparancsolt kereszténység miként verhetett oly gyorsan gyökereket, ha az életiró azt a további rendkivül becses adatot is nem tartotta fenn, hogy sz. Gergely az örmények előtt örmény nyelven tartotta hítszónoklatait. Döntő volt az örmény egyház egész jövendő állására nézve, hogy sok helyütt a pogány templomoknak vagyona egyszerűen átment a keresztény templomokra, s különösen az, hogy első sorban a pogány papok fiai képeztettek ki keresztény lelkészekké, s nagy részét alkották az új klerusnak.

Az életiró e fontos feljegyzései, melyek egyedül magyarázzák meg, hogy az örmény egyház miért visel magán oly élesen kidomborodó nemzeti jelleget, valamint azt is, hogy a legrégibb időktől fogva miért volt oly erősen összeszövődve az országnak világi ügyeivel, megerősítést s kiegészítést nyer egy azon korbeli hiteles tudósításban. Szent Izsák kanonjaiban ¹) ugyanis ezeket olvassuk: »Midőn Gergely különböző pogány papokat lelkészekké szentelt fel, ezek megkérdezték tőle, miből fognak ezután megélni, mert eddig a népnek a bálványképek előtt benyujtott ál-

---

¹) Idézve a mechitharista atyák által Agathangelos olasz fordítása kapcsában, 175 l.

dozataikból tartották fenn magukat; s a szent nekik engedte át egy részét a szarvasmarha- és júhnyájaknak, melyek a templomoknak a szegények közt való kiosztás céljából fognak adományoztatni, s ezenfelül a termésnek és a szőlőknek tizedét.« Azon feljegyzés is, hogy Trdát minden helységben a templomnak hét fekvőséget adományozott, megerősítést nyer egy régibb időbeli tényben. Páp király (367—374) ugyanis a hét fekvőségből ötöt visszavett s csak kettőt hagyott meg minden templomnak.[1]

Örményország megtérítését az életiró Trdát uralkodásának tizennegyedik évére, Constantin és Diocletian előtti időszakba teszi. Ezt is megerősítik régibb görög tanuságtételek. Sosomenos is az örmények megtérését Constantin előtti időre helyezi, s ezt az általánosságban tartott időmeghatározást szorosabban körvonalozza a háború, melyet Maximinus 312-ben a keresztény örmények ellen viselt, hogy kényszerítse őket az újtanról való lemondásra.[2] Ebből első tekintetre az látszik, hogy el kellene vetnünk az életirónak legalább egy állítását, mely szerint Gergely Keresztelő sz. Jánosnak és sz. Athenogenesnek cultusát meghonosította Örményországban, hogy kiszoritsa Ámánor és Váhágên pogány isteneket. Sz. Athenogenes ugyanis (kinek emléknapja júl. 17-én van) állítólag püspök volt Kis-Örményországban s Diocletian alatt vértanúhalált szenvedett volna Sebaste közelében, cultusának életbeléptetése tehát vértanúságával egyidejűleg, sőt talán annál is előbb történt volna. De épen itt jő segitségére az életirónak egy egykorú okmányszerű bizonyiték. Sz. Gergely egy dédunokája ugyanis Athenogenes nevet viselt; kétségtelen, hogy az említettük szent után nevezték el, élő bizonyságát képezve e szent cultusának az ő születése idejében. Ez pedig 312-re esik; teljesen fenmarad tehát az ellenmondás Athenogenesnek Diocletian alatti vértanúságával. Sőt még növeli ezt az a körülmény, hogy a legrégibb tanú, Cäsareai Basilius[3] ezt állítja Athenogenesről, hogy meg-

---

[1] Faust. Byzanz. V. 31.

[2] Euseb., Hist. eccl. IX, 8.

[3] De Spiritu S. ad Amphilochium, c. 29.

égették, s csak a későbbi hagyomány, melyet Metaphrastes Simeon képvisel, fejezteti őt le. Ez a több más szenttörténetnél is előforduló ellenmondás szükséges volt, mihelyt a szentnek ereklyéi vallási tisztelet tárgyaivá lettek. Minthogy pedig Örményországban már a 312-ik év előtt ez volt az eset: már ezen idő előtt el kellett homályosulnia az Athenogenes halálára vonatkozó igazi traditionak, a mi egykorú egyéniségnél képzelhetlen lenne. A Basilius és Metaphrastes közti ellentét kezeinkbe adja a megoldás kulcsát s felvilágosít arról, hogy sokkal régibb szent forog itt szóban, a kinek története tele van mythikus vonásokkal. A hindu nő, ki Athenogenest kiséri s az anya által a szentnek emléknapján[1] az oltáron önként feláldozott szarvasborjú mutatják, hogy keresztény lepel alatt pogány istenség van itt kérdésben, és pedig az erdő állatainak s a vadászatnak védura. Mint vadászistent pedig a görögök által Heraclesnek nevezett istenséget tisztelték p. Adiabeneben,[2] és így Athenogenes az örmény Váhágên vagy a görög felfogás szerinti Heracles egyenes jogutódjának tünik fel előttünk. E tekintetben is tehát egészen igazolva van sz. Gergely életirójának hitelt érdemlő volta.

Külső tanújelek nem kevésbbé igazolják arra vonatkozó adatait, a mi a megtérés után történt. Avval az állítással, hogy Gergely Cäsareában nyerte a felszentelést, szemben áll ugyan egy másik az örmények levelében Elisäusnál[3], mely szerint Trdát s népe a keresztény vallást egyenesen a római püspöktől vette volna. De kétségkivül az életirónak van igaza. Gelas. Cyzic[4] cäsareai Leontius püspök czimében, ki a nicäai zsinat megállapodásait aláirta, az alája rendelt suffragan-püspökségek közt felemliti Nagy-Örményországot s megerösíti evvel az uralkodó örmény hagyományt, mely szerint az örmény catholikos-ok Nerses halálaig (378) a cäsareai püspöktől nyerték a felszentelést. Az említettünk levél állítása czélzatos koholmány, mely akkor jött forgalomba, midőn az örmény egyház Cäsareától elszakadt.

---

[1] Acta S. S. Julii, IV, 218.

[2] Tacit. Ann. XII, 13.

[3] 3-ik fejezet, Langlois-nál II, 206.

[4] II, 36, Mansi-nál II. 929.

Összefoglalva a mondottakat Agathangelos munkája egyes részeinek történeti hitelessége tekintetében e zárkövetkeztetésekhez jutunk: »Szent Gergely életé«-ből az első rész, mely Choszrov és Trdát királyoknak és Gergelynek viselt dolgaival foglalkozik az örmények megtéréseig, ha nem is ment egészen a belevegyitett mondaszerű adalékoktól, alapjában véve mégis teljesen magán viseli a történeti jelleget. Viszont a második rész, mely magát a megtérést foglalja magában, s azt, a mi a megtérés után Örményországban történt, a szónak legszigorúbb értelmében történeti hitelességre tarthat számot s feltétlen megbizhatóságú kútfőt képez. Agathangelos munkájának többi részei, nevezetesen »sz. Gergelynek és sz. Ripszimának és társnőinek aktái« történeti szempontból jóformán használhatlanok s a történeti birálatot csak közvetve és annyiban érdeklik, a mennyiben csodaszerű tartalmuk visszatükrözi eszméit és nézeteit a kornak, melyben a szerző élt. Alig szükséges hozzátennünk, hogy ugyanily szempontok alá esik a »szent Gergely látománya« s mindaz, a mivel az utolsó átdolgozó a munkát kibővitette.

Dr. Molnár Antal.

Érintkezés Angol- és Örményország között a XIV. században.

A londoni levéltárak sok olyan hivatalos iratot foglalnak magukban, melyek ezen érintkezésre vonatkoznak; ez az érintkezés különösen 1335-től Kr. u. egészen 1396-ig terjedő időközre esik. Ezeken a hivatalos okiratokon kivűl az évkönyvek is megörökítettek nehány adatot, melyek arról tanuskodnak, hogy tartozkódtak örmények Angolországban. Igy például Walsinghami Tamás (Thomas de Walsingham) évkönyvében azt mondja, hogy 1362-ben London város Smithfield terén lovagjátékokat tartottak, melyekben az örmény lovagok is részt vettek,

kik magukra vonták a jelen volt angol király és királyné figyelmét.

Az emlitett hivatalos okiratok elseje 1335 decz. 12-ről szól; ezt az angol király parancsára Auckland irta, melyben utasittatik London első birája, a Lord-Maire, hogy az örmény követeknek bizonyos összeg pénzt adjon. A másodikat is Auckland irta; ez másolata annak a levélnek, mit »Eduard az ő szeretett barátjához,« V. Leó-, Örményország királyához irt. Ezek — mint látszik — Eduárd gyors hadjárata alatt irattak, ki a skot határszélről délre sietett, hogy megvédje magát a francziák ellen, kik a La Manche partjait fenyegették.

Abban az Eduard által aláirt levélben, melynek kelete: London 1343, az angol király részvétének és mély fájdalmának ád kifejezést azért, hogy a »hitetlenek« oly szorult helyzetbe juttatták az örmény királyt.

Ez után jön egy örmény okirat. Ez egy levél, mit Ádánából irt Guidon örmény király. E mellett még más bizalmas iratok is találtatnak, miket az örmény követek a »felséges fejedelemhez és Eduard urhoz« vittek. E levelet Guidon, ki uralkodásának második évében megöletett, mindjárt trónralépte után küldötte.

1347-ben egy örmény küldött megy Angolországba VI. Kelemen bullájával.

Az az okirat, mit Reading 1360 ápril 28-án irt, a király pártfogó irata; ez Magas-Örményország ‚meden‘-i zárdájából való, Szt-Balázs rendjéhez tartozó István és Jakab szerzetesek számára adatott ki. 1364 febr. 7. Nerszesz zárdafőnök és Jakab szerzetes, kik Kis-Örményország Szt-György nevű kolostorából valók, szintén pártfogó iratot kapnak. Mindkét hivatalos iratban a király megparancsolja alattvalóinak, hogy jól fogadják vendégeiket.

III. Eduard uralkodásának egész ideje alatt sok rokonszenvet tanusitott Örményország iránt — s ha éjszakon a skotokkal és délen a francziákkal elfoglalva ne lett volna, bizonyára segitségére sietett volna az örményeknek és a történelem egy keresztes hadjárattal többet jegyzett volna fel. Igy azonban csak erkölcsi támogatást nyujthatott Armeniának és vendégszeretetben részeltette azon örményeket, kik angol földre mentek.

Közeledett a keresztes hadjáratok ideje. Az örmény nemzet a keresztesek jövetelét nemcsak üdvözölte és segitséget nyujtott nekik, hanem azokkal együtt türte el az éhséget és halált. Az örmény nemzet, mely Keleten egyedül vallotta Krisztus hitét, azon tettével, hogy fegyvert fogott a kereszt védelmére, maga ellen bőszitette a barbárok pusztitó tömegét. Hasztalan fordult nyugati keresztény testvéreihez az utolsó védvástya; mert nem nyujtottak neki védő kart azok, kiken ő a harcz mezején fiainak vérével segitett. Hősi volt a viadal, de hamar ért véget. Nyugati barátjaitól elhagyatva, a konstantinápolyi császárságtól elárulva — mely így saját szolgaságát készitette elő — Örményország elveszett. Elfogott uralkodója 6 hosszú évig nézte magas fekvésű fogságából Kairó minaretjeit és a Nilus habjait. VI. Leó, ki a castiliai király közbenjárására 1383-ban szabadúlt ki, előbb Jeruzsálembe, később Róma-, Spanyol-, Franczia- és Angolországba ment.

Vannak a londoni levéltárakban iratok, melyek arról szólanak, hogy hol tartozkodhatott az utolsó örmény király és van két oltalomlevél: Westminster 1335, október 24. kelettel ellátva, melyek egyike VI. Leóhoz van intézve és a következő czimet viseli: »Nagyságos Leó fejedelem, Örményország királya» (latin nyelven így volt czimezve: »Magnificus princeps Leo, rex Armeniae«), a másik asztaltársához Ruszp Jánoshoz szólott.

A látogatás tartama nyilvánosan nem látszik a hivatalos iratból. A királynak és kisérőinek adott 1386. máj. 12. kelettel ellátott oltalomlevél szerint szabad volt nekik 1386. decz. végeig Angliában tartozkódniok; de bizonyos, hogy VI. Leó nem maradt sokáig Londonban; mert Francziaországba akart menni, hogy Angolország és a szomszéd között folyó háborúnak véget vessen. Alább látni fogjuk, hogy Örményország királya megszüntette az ellenségeskedést, mert a hadakozó felek az ő közvetitését elfogadták. Anglia királya II. Richard beleegyezett abba, hogy 1387 ján. 27-én hozzákezdjenek a béke feltételeinek megállapitásához. Holinshed krónista azt mondja, hogy VI. Leó két hónapnál tovább nem tartozkódott Angliában. Ugyanez a krónika még azt is mondja, hogy midőn az örmény király Angolországba jött, II. Richard a karácsony ünnepét ülte Eltham faluban, mely nem messze Londontól a Kent grófságban fekszik.

Ezen hivatalos iratok közt van egy 1385 okt. 28. kelettel ellátott okirat, mely szabadságot ad az örmény király asztaltársának arra, hogy VI. Leó használatára franczia borokat vihessen be Angolországba.

A franczia krónisták kiegészitik a fentemlitett adatokat. Froissant mondja, hogy az örmény király Angolország Port de Douvres helységében tartozkódott, és itt találta Richard király két nagybátyját, kik egy erős hadsereg élén állottak; ezek »őt illően és szivesen fogadták és tiszteletére nagy lakomát adtak.« Douvres-ből Londonba ment VI. Leó — miként Froissant mondja — hol London város lakoi nemcsak »nagy figyelemmel viseltettek iránta, hanem ezen jó emberek ünnepelték és tisztelték őt.« Az angol és örmény király találkozott egymással és »sokáig édesen beszélgettek.« VI. Leónak Londonba érkezése után négy nap mulva II. Richard tanácsát összegyüjtötte Westminsterbe. Ezen tiszteletreméltó gyűlés előtt szólott Örményország negyedik dynastiájának utolsó képviselője: VI. Leó országáról, a békéről és megmutatta, hogy »sokat gyöngült a szent kereszténység a franczia-angol háborúk okozta pusztitások ideje alatt.« Megjövendölte Konstantinápoly elestét és megsiratta saját királyságának elvesztését; »azért Isten és a jámborság nevében kérte (a gyűlést), hogy a béke alapján egyezség köttessék az angol és a franczia király között.« Leó az nap Richarddal étkezett. Ez a büszke fejedelem szokott fénynyel és pompával fogadta vendégét; miért, Froissant szerint, nagy tiszteletben részesítette VI. Leót, »az ebéd pedig fényes- jó volt, a szolgálat gazdag.« A mondott szerző szerint Richard szokott bőkezűségénél fogva ajándékokkal akarta Leót megterhelni; de Örményország királya, kinek nemességéről, fönségéről és önmegtagadásáról a hivatalos iratok is tanuskódnak, »mit sem akart elvenni és megtartani, hanem — miként

Froissant mondja — csak egy gyürüt, mely 500 frankot ért meg.«

A »Saint-Denis-i szerzetes (Le Religieux de Saint Denys) czimű munka is szól a két fejedelem találkozásáról és II. Richard bőkezűségéről. Ezenkivűl van a londoni levéltárakban egy hivatalos irat, mely Windsor kastélyban van 1386 febr. 3-án keltezve és II. Richard aláirásával van ellátva. Ezen irat szerint 1000 frank évi járadékot rendel VI. Leónak az angol király magán pénztárából.

Az a rendelet, melylyel képviselőket küld ki Richard, hogy ezek tárgyalásokat folytassanak a franczia királylyal, francziáúl és nem latinúl van szerkesztve, mint a többi hivatalos iratok. Ebben az okiratban, mely az indokok felsorolásával kezdődik, mondja Richard, hogy »rokonom, az örmény király« ösztönző kérésére küldök ki nehány hű, bölcs és titoktartó férfiút. Hetet küldött ki; ime ezeknek nevei és czimei: Coventry-i püspök: Soutfolk Mihály, a király kanczellárja; Beauchamp Vilmos, Calais kapitánya (akkor ez angol birtok volt); Hugh de Segrave; Devereux János, Clanbowe János és Ronhale Richard ur, jogtudor (docteur en Leys [Loi]). Az okirat kelt Westminster 1385 ján. 22.

A gyűlés Lelinghen-ben, Boulogne és Calais között ült össze VI. Leó elnöklete alatt. Juvenal des Ursins, ki erről krónikájában emlitést tesz, mondja, hogy a franczia király Boulognebe »igen jelentékeny követséget küldött; az örmény király volt a közbenjáró — és hat hétig maradtak itt.« Történetesen az angolok és francziák nem tudtak megegyezni; azért »az előbbiek Angliába és az utóbbiak Párisba tértek vissza.«

A tárgyalás megszüntetése végtelen fájdalmat okozott VI. Leónak; mert így megsemmisülve látta törekvéseinek sorát. Szándéka volt az ellenségeskedés megszüntetése után a vele egyesülendő franczia-angol hadsereg segitségével az örmény földről kiűzni a mohamedán hordákat s Antiochiában és Jeruzsálemben újra felállitani a szent kereszt jelvényét, — Örményországot pedig régi dicsőségének romjain ismét lábra állitani. Hiú remények! Pedig ha VI. Leó nemes szándékát valósíthatta volna és Örményország

— mint Kis-Ázsia ölében a míveltség és polgáriasultság védbástyája — független állam maradt volna: akkor mai napság a törökök nem lennének urai Byzancznak; mert ezeknek erejét megtörte volna ez a keresztény állam, mit elpusztulni engedett Nyugat-Európa az emberiség nagy kárára!

VI. Leó a sikerre nem vezetett tárgyalás után Angolországba ment, miként tanusítja II. Richard királynak 1392. decz. 11-ről szóló irata, mely oltalomlevelet és lakozásra engedélyt adott »az ő szeretett rokonának: Leónak, Örményország királyának és azon 60 személynek, kik kiséretét képezték.« Figyelemre méltó körülményről tesz ez az oltalomlevél emlitést: megengedi, hogy az örmény király ellátogathasson a várakba is. . . . Ez az okirat zárja be sorát azon hivatalos iratoknak, melyek VI. Leónak Angolországban való tartozkodásáról szólanak. Ezen látogatás sem tartott sokáig, miután Örményország utolsó királya a következő 1393. év nov. 27-én Párisban meghalt.

Képünk a Saint-Denisben (Paris mellett) nyugvó bölcs király szép síremlékét ábrázolja.*)

A »Hájászdán« után eredeti örményből

Szongott Kristóf.

* * *

---

*) L. »Armenia« 1887 évfolyam 15 és 46 lapjain megjelent sikerült dolgozatokat.

Erzsébetváros hatósági rendeleteiből.

I.

Az »Armenia« jelen év ápril havi füzete említést tesz azon fényes ruhákról is, melyeket az erzsébetvárosi örmények a mult században magukra öltöttek. És előhoz eseteket is, melyekből kitünik, hogy akkor némelyek állásukhoz nem illő, igen drága, vagy tulságos czifra ruha viseléseért pénzbirsággal büntettettek.

Az »Armenia« állítása igaz, — egykorú oklevélből beszélt. De miért történt e birságolás? Elmondom.

Áni elpusztulása után a legjobb és legvagyonosabb családok közül sokan elhagyván a barbár ellenség által előidézett nyomor színhelyét, Európa felé vették útjokat. Ott maradt a földbirtok, ott hagyták pompás épületeiket; de vittek magukkal aranyot, ezüstöt, drágakövet böven. Megtelepedtek idő folytán Krimiában, Lengyelországban, Moldovában, Bukovinában, de édes otthonukat csak e hazában lelték fel. — Habár apáink nem éltek készből, hanem ernyedetlen munkásságuk mindig tudott szerezni: mégis a vándorlás, annak a földnek megvásárlása, melyre letelepedtek, szép városok és fönséges templomok épitése sok pénzükbe került. Azért a magyar földön történt végleges megállapodásuk után e hazában már nem folytathattak olyan fényes életet, milyenhez addig szokva volta. Előre látó apáink tehát, hogy útját állják a beállható elszegényedésnek, a fényüzés korlátozását czélzó helyes rendszabályok megteremtéséről kezdettek gondoskódni... és azokat, kik e szükséges szabályok ellen cselekedtek, meg is büntették. Mivel az »Armenia« eseteket hozott elő, keresni kezdettem a rendszabályokat.

Hosszabb kutatásaim szerencsés eredményhez vezettek; megtaláltam a mult század első felében kelt és — nézetem szerint — a legelső rendeletet, mely a női ruhaviselet szabályozásáról szol. 1) A törvényhatóság az indokokat is felsorolja, melyek szükségessé tették ezen rendelet közrebocsátását. »Mert látjuk — mondja többek közt — hogy napról napra újabbnál újabb, fölösleges öltözetek jönnek divatba és használatba; mert kis városunkból ki akarjuk irtani a szegénységnek okozóját: a kevélységet, a nagyravágyást«. — »Az idegen uraktól hallottuk: Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek.« — »Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény«.

Hogy a fényüzést valósággal nagy mértékben gyakorolták az örmények akkortájban, az indokolásból és rendeletekből tisztán kitünik. Ennek pusztításait és tovább terjedését akarta a hatóság megakadályozni.

Nem lesz talán felesleges 1) az ide vágó — 1738 január hó 30-án kibocsátott — első rendeletet egész terjedelmében közzé tenni: »A tekintetes tanácsos urak tanácsot tartottak és miután látják, hogy napról napra új meg új felesleges és tulságosan sok ruhanemű hozatik divatba és használatba — elrendelték, hogy a válisz-féle főkötöt senki se használja; mert a mely asszonyság (տիրայ) fején olyan főkötő találtatik, az a fejéről levétetik és egyszersmind 12 magyar forintig megbirságoltatik.«

Tizenkét évvel később 1750 június 16-án újabb törvényhatósági intézkedéssel találkozunk, mely megengedi ugyan a főkötő viselését, de valamint a nőket, ugy a férfiakat is többféle ruhanemű és különböző ékszerek használatától szigorúan eltiltja.

Ezen rendelet — magyar fordításban — szóról szóra következőleg hangzik:

»Mivel látja a város tek. tanácsa, hogy napról napra egyik a másikat felülhaladja a különféle ruhák használatában, azért jónak találta a sok ruha közül az alulirottaknak kitiltását. Olyan ruhát tehát ezután senki se ne viseljen, se gyermekét olyanokba ne öltöztesse; mert arról, a ki e

---

1) Erzsébetváros derék polgármesterének, Lengyel Márton urnak szivességeért, mely rendelkezésemre bocsátotta a város levéltárát — itt a nyilvánosság elött is hálás köszönetet mondani kötelességemnek tartom. — Lengyel Árpád levéltárnok ur pedig nagy előzékenységgel kézbesitett nekem több rendbeli — a mult században a város által kibocsátott rendeletet és örmény nyelven szerkesztett törvényhatósági jegyzőkönyvet.

1) A fölötte érdekes oklevelet szives készséggel adjuk közre. Küldjön az erzsébetvárosi gazdag levéltárból minél többet! Szerk.

parancsot áthágni merészelné, emberek közt, vagy az útczán, vagy akár hol legyen, levétetik az, a mi nagy szégyen lenne reája nézve — ezen kivűl pénzbeli birságot is fizet.

»Ennek okáért tehát megtiltatik, hogy senki gyermekének fején ne találtassék hajpor, lánczocska, gyöngy, boglár vagy másnemű főrevaló ékesség; azonban ha a szükség okvetlen megkivánja, akkor meg van engedve, hogy rézből vagy kerti virágokból tehessenek a fejökre ékességeket; de koszorút, koronát, a mit fejre szoktak tenni, még ha rézből is volnának, nem szabad viselni. Hasonlóképen a karkötő viselése is, melylyel az inget a karra szokták erősíteni — tilos. Mindenki elégedjék meg az Istentől adott hajjal és ne kössön homlokára felesleges dolgokat. A ki ezen parancsnak nem engedelmeskedik, 24 magyar forintig fog megbirságoltatni.« — »És mivel a leányoknak nem engedtetik meg, hogy fejökön ékességeket hordjanak, annál inkább tiltatik, hogy az asszonyok a fejkötőn kivűl semmiféle arany, ezüst, gyöngy, vagy másféle ékességeket ne viseljenek a megjegyzett feltételek és birság mellett. Ezen rendelet végrehajtásával a tekintetes tanács Ötvös János felügyelő urat bizta meg és jogot adott neki arra, hogy azon, kiről megtudja, hogy a törvény ellen cselekszik, a birságot azonnal vegye fel. Ezen birságnak egy harmad része a felügyelő urat, a két harmad rész pedig a tanácsot illeti.«

Mint említém, ezen rendelet 1750 június hó 16-án bocsáttatott közre. De — a mint látszik — vagy a rendelet nem volt egészen nyilvános, vagy a felügyelő nem volt képes személyesen felügyelni és a rendeletet végrehajtani, vagy pedig a keresztülvitel több nehézséggel járt; azért ugyanazon év deczemb. 28-án a mondott rendelet a következő modosításokkal bocsáttatott ki:

Az Ur segitségével Erzsébetvárosa a következő határozatokat hozta. A tekint. tanács felkérte főtiszt. dr. Chêngánosz Mennász apostoli misszionárius-kanonok urat, ki a méltó ágos káptalannak apostoli pronotariusa, esperes, az örmény nemzet archidiakonusa, egyszersmind városunknak érdemdús plebánosa, hogy vegyen ő is részt a gyűlésen,

melynek tagjai a város tek. tanácsa és a tek. polgárok akarata szerint a ruházatviselésre vonatkozólag az alább irt határozatokat hozták; az indokok közül azonban itten röviden csak egy nehányat sorolunk elő:

1. Miután arra törekszünk, hogy megállapodott várost alapitsunk és azt kellően igazgassuk, melyre már — Isten kegyelméből — engedélyünk is van és sok kiváltságokat kaptunk; azért úgy vélekedünk, hogy azt más módon nem leszünk képesek kormányozni, hacsak nem igyekszünk a takarékosságot városunkban meghonosítani.

2. Azt akarjuk, hogy a mi kis városunkból kiirtsuk a kevélységet, a nagyravágyást, a szegénységnek okozóit: a rendetlen öltözeteket; mert napjainkban oly nagyra nött a kevélység, hogy nem is tudjuk megkülönböztetni a szegényt a gazdagtól; mivel a szegény is ugy öltözködik, mint a gazdag.

3. Ambár ezelőtt elhatározták a tekint. tanácsos urak és elrendelték, hogy mikép öltözzék a szegény és mikép a gazdag; de a mi nemzetünk engedetlen levén, elrontották a határozatot, ugy hogy most egyik úgy öltözik mint a másik. Azért jónak látta a tek. tanács, hogy mostantól fogva úgy legyen, a hogy itt leirva van.

4. Mivel minden zavart ki akarunk kerülni; azért a tek. tanács elhatározta, hogy az alulirt pontoknak mindenki tartozik engedelmeskedni, legyen az biró, tanácsos, városi polgár vagy nemes, ha e városban él. Az ellenkező avval a birsággal fog megbüntettetni, a mi itt lenn meg van határozva.

5. Azért is akarjuk, hogy ezen szükséges határozataink érvényesüljenek, mert tulságosan kevély ruhák levén használatban e városban, az ország előkelői (*երկրին պարոնտաքը*) nagy bajt hozhatnak fejünknek. Mert sokan közülünk saját füleinkkel hallottuk és most is halljuk ezt a mondást: »Az örmények kimondhatatlan gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen (fényes) ruhát.« Azt mi is látjuk, hogy ezen ruhaneműek nem a mi állásunkhoz valók, azért a tek. tanács egyhangúlag jónak vélte, hogy ezen felesleges öltözetek a mi kis városunkból kiirtassanak

és a polgárok se ezen városban, se a környéken, se más országban az alább jegyzett és megtiltott öltözeteket ne viseljék; mert ha valaki a parancs ellen merészelne cselekedni, az meg fog büntettetni.

— A befejező közlemény következő füzetünkben. —

Govrik Gergely.

Tiridát király.

— 286—342. —

Az ifjúság fogékony korában egy alak emelkedik ki a reménytelen helyzetből azon magasztos hivatással, hogy nemzete ügyeiben döntőleg befolyva azt szellemileg megujhodni segélje. Távol a hazától idegen földön Caesáreában hagytuk volt a sok rossz napokat túl-élt Tiridátot, a meggyilkolt Choszrov fiát, kivel a kegyelet lelkétől vezéreltetett gyámnok később Rómába költözött, hogy növendéke jogos igényeinek megvalósitására a legkisebb reménysugár fölvillanását fölhasználja. Ha az e korbeli nemzeti föltámadásnak könyvét kezünkbe veszszük: annak több évlapjaira a fegyverforgatásban kitünő ifjú Tiridát hősies tulajdonairól meglepő dolgokat kezdett irni Rómában a krónikás, hol eszélyes magatartása által igen kedveltté tette magát a felsőbb körökben. — Nem lesz érdektelen fölemlíteni, hogy az olympiai játékokon ereje és a bajvivásban való gyakorlottsága a legnagyobb megkülönböztetések tárgyát képezé, mely körülmény jövőjére elhatározó s a viszonyok alakulásában új irányt adott. Távol legyen tőlünk, hogy ennek bebizonyitása végett a nagyitás szótárához folyamodjunk. Egy lófuttatás alkalmával sebes iramat közben vetélytársának fortélyos mozdulata által szekeréről kifordulván, oly szilárd kezet vetett ellenfelének kocsijára, hogy a négy tüzesvérű tátos egy lépést sem tehetett s így bukásából még nagyobb fénynyel emelkedett ki. — Rendkivüli ereje még kézzelfoghatóbb kifejezést nyert azon tényében, mely szerint két szilaj bikával folytatott viadalban azoknak szarvait megragadván, ugy megrázta, hogy

az alig lihegő állatok összezuzott nyakokkal terültek le. Hadjáratok alkalmával a legnagyobb akadályok nem voltak képesek kimérni ténykedésének határait. Midőn Probus császár a gothok ellen indult, hogy azokat békére kényszerítse, a takarmány hiánya oly fergeteget idézett elő a zavart ohajtó lovasok részéről, hogy az éktelen lármába és szitkokba kitört nyugtalankodók neki indultak a csapatvezéreknek. Ekkor Tiridát Liciniusnak, mint szives házi gazdájának sátra nyilásánál állva lebilincselő hatású ellenállása s tekintélyének varázsával mérsékletre kárhoztatta a legott szétoszlott hetvenkedő tömeget.

De eljött az idő, hogy ő, ki a honszeretet érdekeltségével lesi az alkalmat, törzse leggyülöltebb ellenfelével érintkezésbe jöhessen. Az igazságos Probus a császárok irtózatos sorsának esvén áldozatul, a testőrsereg főnöke: Carus választatott meg. A perzsának jelentékeny hadserge volt Mesopotamiában. Carus hadat indit ellene és Tiridát Seleucia és Ctesiphon elfoglalásában tevékeny részt vett. (284 Kr. u.) A hadsereg örömzaja csakhamar aggodalmas csenddé változott; mert a császárt — mint mondák — a villám sujtotta agyon, és ez a romlásnak biztos jeleként vétetvén, a szájasok visszavonulást lármáznak. A vad bögés Tiridát kilátásait messze távolba taszitja. Numeriánussal, a császár fiával paczkázó csapatok Eufrátnak már tulsó partjára tolattak elő, főtörekvésök lévén Tigris határairól is, ezen a rómaiakra nézve izzó talajról tova haladni. Tiridátot fontos véletlen akadályozza az előhaladásban; lova t. i. a kalandozó ellenségtől megsebesítetvén, málhát és fegyverzetet fölkapván a folyamnak tartva beleugrik s mint olyan, kinek elszántságán az események semmi fordulata nem változtathat, uszva s mindnyájak meglepetésére partra jutva bámulatos feltünést okozott. E visszavonulás alkalmával Numerianus, ugy szintén azután fivére Carinus meggyilkoltatván a házi testőrsergek főnöke, a dalmacziai születésű Diocletián kiáltatott ki császárnak. — Tiridát, kinek ifjú életében sok volt a ragyogó pont, kedves egyéniség volt a császár előtt is s befolyását akkép tudá érvényesíteni, hogy mindenfelől részvétre talált; ennélfogva Diocletián — értesülvén királyi eredetéről, országlásának harmadik évében (286-ban)

Armenia kérdése megoldásának kulcsát a császári udvarnál sok időt töltött ifjúnak kezébe adá, emellett kir. koronával s biborral őt földiszítvén kellő haderővel látta el.

A dolgok menete felől értesült országnagyok a tömörülés útjában álló minden veszélylyel daczolva cappadociai Caesareába összegyülöngtek, hol is a kegyelettel dicsőitett Tiridátot királyokul elismervén, a királykoronázó Pákráduni Szêmpád által fejére tett ősi koronának dicsfényében az együttartásra legyőzhetlenül megerősödtek.

Ez időben a meghasonlás fellegei nehezültek a kényuralom uszályában kullogó perzsa satrapák munkásságára. A fegyveres ellenállás rugója az által is kapott el, hogy a scytha eredetű s különös figyelemben részesülő Mankun satrapa solyomszemeivel a dologba belátva mákszemnyi hajlamot sem érzett a perzsával kezet fogni. Ezen férfiú a chinai birodalom határain, mely akkor Sogdianáig terjedett. Zenia tartományban uralkodó Árpoknak örökös surlódásban élő két fivéreinek egyike volt.[1] Igen jól érezve az elfajult szenvedélyek mérgesedéséből eredő válságnak félelmes voltát, magát törzse fagyos kebléről kitépvén Oxus felé osontott és Sáporhoz folyamodott, ki nemcsak tárt karokkal fogadta őt, sőt a foglalás nemtelenségét tovább folytató chinaiaknak őt kiadni vonakodott; mert — mint mondá — Artaxerxes, az ő atyja a Napnak világosságára esküdt meg, hogy a menekült irányában a vendégszeretet jogát meg nem sértendi s a nyugati határokon, Armeniában honi birtokára emlékeztető s virulásban diszelgő róna jelöltetett ki lakhelyeül. A befolyni tudó eszélyes ember az ország törvényes urának igazait elismervén a határokon megjelent Tiridát részére állott, ez által is a nemzet fejére nött hatalom szolgáinak lábai alatt az alap szükebbé vált. Nem volt tehát szükség legott a fegyvert a soká vesztegelt jogoknak letiprói ellen fordítani; miért is a király Caesareából figyelmét Ánira, a leélt borús kornak egyetlen fény-

---

[1] Az önző ifjabb fivér, Peltok eszélyeket josló terveket kezd beszélni bátyjáról; a tévútra vezetett Árpog testvéri vérrel fertözteti be kezeit, ha a vádlott vándorbotot nem vesz kezébe. A Mámkun családnév igen ismeretes e történelem lapjain. L. Cantu C. 6-ik k. 330 l. Chorenei Móses, II. k. 81. fej.

pontjára szegezte, melynek ormairól oly vigasztaló fény áromlott szét a legnagyobb veszély idején, midőn a hon csak hű fiainak szenvedéseiben élt. Odának az erőd vasjellemű parancsnokának, egyszersmind Armenia leánya nevelőjének szivós kitartása mentette meg a királyi nővért Choszrovituchtot és a teli kincstárt. Chorenei, ki a fontosabb dolgokat olykor a legkisebb részletekig megvilágosítja, kedélyesen jegyzi föl: hogy a sziv kincseivel megáldott Choszrovitucht nem tartozott a nyelvgördülékenységben büszkéikedők azon fajához, mely az »ajtótlan száj« tátongását tartja döntő érvnek.[1] Már most az erődnek tömör faragványú kapúi megnyilnak, hogy szinig telve vendégekkel a hálás elismerés ünnepét ülje. Törzslakójának kifáradhatlan türelme böv gyümölcsöt aratott, dajkájának fiát Mántáguni Ártávázdot saját megmentőjét pedig hadsereg parancsnokává nevezte ki.

A király oldala mellett a hirnévnek diszes alapján azon férfiak egyike áll, kinek kortársai fölött kitünő alakján az elérhetlen szellemi magasságnak kinyomata ragyog. Az ilyeneket a nemzeteknek az Istentől kell kiesdekelniök; fia ez Ánáknak a király gyilkosnak, ki felett az irtozatos gazdálkodás oly kemény itéletet tartott Birtoka: egy nemesen dobogó sziv. Nevelőjét Szofiát semmi mulasztás vádja nem terhelheti, mert korán beoltotta a szépre-jóra fogékony keblébe a nemes érzelmeket. A kisded Gergely a kereszt iskolájában felnövekedve szellemi míveltséggel gazdagitva lépett ki a magánélet viszonyaiból a küzdtérre. Nejének, szintén a hit iskolájában nevelt Máriának nemes érzülete az ő fáradozásainak sikerét nagy mérvben mozditotta elő, ki hasonlag a Caesareában tartozkodó árméniai Dávidnak leánya volt. Három évi együttlét után a sziv emelkedett versenye alatt mindketten azon magasztos elhatározásra jutottak, hogy míg a férj összes erejét az Isten érdekeinek szenteli, maga a nő a kisebb fimagzattal Áristáczeszszel zárdába vonuljon; Gergoly pedig az idösbik Vertánt saját nevelőjére, Szofiára bizván Rómába sietett

---

[1] Neque omnino ut aliae mulieres os patulum habebat. L. II. c. 82.

Tiridáthoz, hogy mint ismeretlen az atyja által elkövetett vérbünnek némi lerovására, mint szolgálattevő egyén a meggyilkolt Choszrov fiának körében tartózkodjék. A szellemi nagyság képviselőjének nem volt nehéz urának rokonulási hajlamát kinyerni. Jelen van tehát most, mint jó- és balszerencsében tántorithatlan ragaszkodással viselkedő tanácsos a király diadalmenetén.

Áni ormairól tekintsünk egy más táj felé, hol a sürű gomolyoggá nött néptömeg az ország legjelentékenyebb s műérzetről tanuskodó temploma körül sorakozik. Eufrát partján a legviharosabb örömnapokat élő Eriza helységben az ábrándnak tömjénező király méltán akarja leróni a rózsaujjú[1]) Diána — Anáhid — arany szobra előtt a hála adóját, kiről azt hitte, hogy számára a hon zárt ajtaját megnyitotta; evégett sok lábas jószágot konczoltat imádandó tiszteletül és gazdag ebédül. A templom tele lőn a kék gomolyokban felsiető áldozat illatozó füstjével, a király s az országnagyok fenyő-mirtusz koszorúkkal, zöldágakkal, rózsákkal rakják meg annak oltárát. A sok istenhit csábos képeivel beboritott elme a rajongó sereg által dicséneket zengedeztet ez istennőnek, mint az ország dicsősége védőjének és megtartójának kegyeire. Csupán Gergely volt az, ki mindezekkel szemben nyiltan megbélyegezte a vakhit eme cselekményét. A király tekintélyének súlyát vetette mérlegbe álistenei mellett s kegyelmet mosolygó arczczal édes hangon szólott ő hozzája. Ez nem ment. Erre a hatalom komor tekintetével követelte, hogy áldozzon Diánának. Ekkor a nyilt homlokú férfiú nyitá meg szózatos ajkait. A kereszténység üde levegőjének fuvallatára értésére adá a királynak, hogy az emberi kéz alkotta istenek és képek valóságos balgaság. E hangok hallatára a király kellemetlen kettős helyzetben van; egyfelől nem akarná magától ellökni leghivebb tábornokának támaszát, ragaszkodását, — másfelől amit hallott, sehogysem akart bemenni fejébe. A két ellentétes érzelem közt az elv erősebb volt a szivnél s a legtombolóbb kifejezésekben rivalgott rá, hogy parancsainak a hohér keze fog érvényt szerezni.

---

[1]) »Vártámád.« Diánának volt még aranyképe Ásdisád és Artaxata városokban is. Csámcsián L. 2. p. 620.

Mi csak vázlatát közöljük itt a képnek, melyet iróink a történelem eme eseménydús mozzanatainak egyikéről, a kereszténység vérbiboros hajnaláról oly megragadólag adnak. — A legerősebb lelkületű embert is megdöbbenté a rendületlenségnek fölemelt homloka, midőn nemes szelidségtől sugárzó arczczal türte a szivfacsaró s az emberi érzelmeket kihivó kinokat, milyeneket csak a legmerészebb képzelem és nyers erő képes kigondolni. Ezek pedig nem valának pillanatnyi sugalat művei, hanem jól átgondolt és időközönként mért csapások, melyeket a fogait csikorgató hatalom azért alkalmazott, hogy elvégre az anyagi alkotmány bomladozásával megtörik a túlcsigázott lelki erő. A keserű labdacsok megczukrozásáról is gondoskodva lőn; mert a nagyhangú rábeszélés mulandó javakat igér az el nem tántoritható férfinak: emez pedig — ámbár a kifőcscsenő vér a földet áztatja — lelkét még inkább fölmagasztalva érzé. A verejték özöne boritja a kinzók homlokát, a kinzottnak ajkán pedig folyt az Isten igéje, mint az áradat; az ostor, a szoritó s más előrántott eszközök, kinzó gépek, melyeknek különféle neméből nagy bőség uralkodik: kiestek a dicstelen munkára büszke kezekből. Ennyi sikertelen támadással szemben ámulattal áll meg Tiridát az Eufrátba ömlő s folyvást növekvő bámuló néppel szegélyzett Kájl folyónak partján fölállitott tábori sátrában s mintegy saját munkájától elszörnyedve kiálta föl: »Hogyan lehet az, hogy még élsz és lihegni képes vagy« — mire a hitbajnok viszonzá: »Minden azért történik, hogy tanuld ismerni az Isten szolgáinak türelmét; mert Isten az, ki nekem erőt ad, hogy ezáltal megszégyenítse azokat, kik őt nékülözik, szintugy téged, ki ellene tusakodol.« Miután az erőszak többre nem, csak is a halomra gyült kisérleteinek foszlányaiig mehetett, fönmaradt még a gyarló emberi hatalomnak végvára: a halálbüntetés s minthogy Ártávázd, a hadparancsnok értésére adá a királynak, hogy aki őt szemben ostromolja, fia azon Ánáknak, ki az ő atyját Choszrovot megölte és annyi nyomort hozott az országra, semmi időközt nem enged magának az itélet és kivitel között. Artaxatában vala egy véres emlékezetű »mély verem.« Elég volt csak nevét is hallani, hogy az egész lényében fölrázott embernek haja égnek meredjen, emlitésére különös lehangoltság szállta meg az erőslelkűeknek kedélyét is. E veremnek meg van a maga története, melynek minden sora a kigyók és más undok állatok falatául esetteknek végsohajaiból pattant elő. Számtalanok nyomorainak emez ádáz eltitkolója fogadja be a bünös szenvedély ezen áldozatát. (286. Kr. u.). A kereszt vigasztalásával zuhant le ő annak mély ölébe; kiálló mohos szirtein a szellemi fejlődésnek zászlója megakadt ugyan, de az erőszakosság daczára is világra szóló tanuságát látjuk itt annak, hogy az ily vigasztalás nem szokott elmaradni, ott volt annak ajtajára kitüzve a jobb jövő hajnalcsillaga. Ez az oka, hogy a borzadalmas helyhez manap magasztos emlékek füződnek.

Tiridát azon boldog önhittségben, hogy győzelemhez jutott, kéjelegve élesiti kardját az országban még lézengő perzsák számára, kik tehetlen dühvel kisérték a nemzeti államélet megszilárdulását. A harcz döntő eredményű volt, mire a bilincs szétszakadt: minden visszaszereztetett. A tehetetlen lármát ütő szilaj ellenség a verseny szégyenkoszorújával kitakarodván, a rég nem élvezett jólét felé haladó honnak képéről a viharos idők nyomai elenyésztek. E hadjáratnak (287—290) sikere után misem foglalkoztatta élénkebben a csontostól velőstől álistenei körül rajongó királyt, mint himet varrni azoknak dicsőitésére, kiknek országa nagyságát s a megmentett nemzeti létét hitte köszönhetni, kiknek lombokkal diszitett s virágokkal sűrűn behintett oltáraik — mint az ország létalapja — körül mindenkinek sorakoznia kelle. Ezen irányzat az országnagyjaihoz ugy, mint a föld népéhez intézett nyilt parancsban érvény után erőlködik, mint a kialvó lámpa lángja, mely még egyszer fényes fellobbanásra késztetik.

Királyi hálára magát érdemesitő hajhászatra hivatnak fel jelesen a kormányzók, hogy nyitva tartsák szemeiket az ellensarkiasan haladó s azért csirájában leverendő keresztény felekezetre, mint az istenek nyilt megvetői ellen s ama ereklyeszerű emlékre. az artaxatai rémbörtön ajtajára mutatva mondá: »Én legkedveltebb emberemnek nem kegyelmeztem, hanem iszonyatos kinok után a mély verembe vettettem.« Ezen nyilt parancsban a szennyes érdekek a bejelentendő keresztényeknek csábitólag elétálalt vagyona árán vannak fölélesztve. Ily görcsös birkozás a beható fénysugarak ellen, ugy látszik, nem volt előzetlen dolog. Csak a közel multban is Choszrov, Tiridátnak atyja, ki az ország jólétét annyira iparkodott emelni, eléggé igyekezett szemeit azok elől elzárni, és a keresztény öntudatnak nyilvánulását azáltal hitte elfolytani, hogy az épületek emelése és közlekedési útak készitése alkalmával a vérverejtékes munkára kényszeritett és kinpadra fektetett keresztények hulláján segitette a torz tiszteletet végbomlásából fölemelkedni; de a sz. Táde által hirdetett hit, a vértanúknak eme hagyománya az annak malasztjaitól megfosztott országban a legmagasabb korlátokon is átlebben s csak vár az emberre, ki a közbálványozást elseperje. Az események kérlelhetlen továbbhaladása a hosszú éjre meghozza a vigasztalás pillanatát a verem hős lakójának és ime a sötét fedél alatt a történelem egyik legcsodásabb eseménye megy végbe.

Ama nagy könyvnek, a mindenségnek lapjai kétségbevonhatlan eseményekben tüntetik elő, hogy a nemzeteknek szintugy, mint egyes embereknek étetfonalát egy bölcs és hatalmas kéz vezeti, a mely képes a hullámoknak csendet parancsolni. Ama sír enyhet nyujtó hajlékká változott. Lakója a kenyérnek morzsáival táplálkozik, melyet egy a várban lakozó keresztény özvegy nőnek Annának szánalma juttat részére.

Markovich Jakab.

Kisebb közlemények.

Örmények Jávából. Május végén három Jávában lakó örmény járt Konstantinápolyban: Mêgêrdics Pedrosziáncz (Péterfi János), Krikor Káspáréncz (Gáspár Gergely) Jáva, Batavia városából és Márdirosz Zoráb (Erős Márton) a Bataviához közel fekvő Szurábája szigetéről. Mind három Új-Csughában (Ispáhán elővárosa) született, de évek óta családjaikkal együtt Jávában laknak. 56—66 évesek; éltöket a kereskedelem terén töltötték; most nyugalomba vonultak. — Márczius elején indultak el hazonnan. Egy évet akarnak az utazásban tölteni. Szuez városánál átkeltek a tengerszoros másik oldalára és vasúttal előbb Kairó-, azután Alexandriába mentek.

A húsvét napjait Jeruzsálemben töltötték: eleget tettek fogadásuknak. Szemügyre vettek itt mindent; meglátogatták az örmény Jakabféle zárdában Háruthiun patriarkhát is. Innen Smyrnába mentek, hol a nemzeti intézmények: egyház, iskola, kórház igen jó benyomást gyakoroltak reájuk; azután Athen városán át Konstantinápolyba mentek. Itt megnézték a patriarkhai lakot, az Üdvözitőről nevezett új kórházat, a perai templomot, az ipartanműhelyet, a galathai Világositó-egyházat; a központi, a kumkápui, a chászkiughi Nerszeszféle iskolát és a Kálfa-féle árvaházat. Ugy találták, hogy az itt hallott egyházi énekek dallama kissé eltér azoktól, miket ők honi templomaikban hallottak. Konstantinápolyból Adrianopolison, Szofián át Budapestre, Bécsbe mentek. Innen átmennek Olasz-, Franczia-, Angolországba — és az év végén a szuezi tengerszorosán át visszatérnek hazájukba. — Jává nagyobb városaiban összesen 200 örmény lakik; legtöbb a sziget fővárosában: Bataviában van; e város 300.000 lakosa közt 70 örmény él. Egyházuk, mely Feltámadás nevet visel, vagyona 50.000 török aranyot ér; e vagyon földbirtok- és értékpapirból áll. Papjuk, kinek évi fizetése 120 török arany (1200 osztr. ért. frt) — az Új-Csughában székélő perzsiai és indiai örmény püspök főnhatósága alatt áll. Van örmény iskolájuk és önkormányzattal biró egyesületök. Ezen egyesület jövedelméből évenként 400 török aranyat (4000 frt) küld a kalkuttai örmény »emberszerető akadémiá«-nak (mártászirágán dsemárán.) Ezen az akadémián tanult utazóink egyike: Gáspár Gergely is, valamint a hong-kongi, millióiról hires Dzáthêr, mely utóbbiról »Armeniá«-nk is megemlékezett. — A jávái örmények megtartották nemzetiségüket, nyelvöket és szertartásukat. Itt mindenki beszél örményül. A jávái örmény e helyett իմ կինս (im ginêsz, feleségem) mondja իմ նշանածս (im nêsánádzêsz, jegyesem). Mindnyájan jó anyagi körülmények közt élnek. Utazóink egyikének Erős Mártonnak veje az az Aghánur Bedrosz kereskedő, kinek neve nemcsak Jávában, de sőt Angolországban is ismeretes. — A szép örmény nők több nyelvet beszélnek: örményül, arabúl, holland és angol nyelven; kellő műveltséggel birnak ugy, hogy beillenének bármely európai társaságba. Mindenki becsüli az örményeket. Jávában a kormány a hollandok kezében van; a hivatalnoki kar és 24.000 katona kormányozza a sziget 24 millió lakosságát. — Jává igen termékeny ország; a hollandok mintatermelők. Termények: thea, czukor, indigo, dohány, bors, rizs, gutta-percha. A rizst utazóink egyike Gáspár Gergely termeszti. Az örmények viszik ki e terményeket, különösen a czukrot és rizst és bevisznek európai iparczikkeket. Különösen a mákony (opium) bevitelével gazdagódtak meg az örmények, mit nagy mértékben fogyasztanak a cshinaiak. Az örmények közt vannak milliómosok is. A sziget belkereskedelme a budhaista zsidók és cshinaiak kezében van; ellenben a külkereskedelmet az európaiak és örmények üzik.

Iszlimia mezővárosában (Bulgária), mely a Balkánhegység tövében épült, 52 örmény család lakik. A nagyobb rész iparos. Szt-Istvánról nevezett templomuk 1830-ban épült; van az örményeknek iskolájuk is. A tanulók száma 44, kik közül 29 fiú és 15 leány. A két tanitó egyikét Gárábéd Száhágiánnak hivják, a másiknak neve Háruthiun Hájrábédián. A templom és iskola évi kiadása 2500 frank. A kiadást az egyház földbirtoka fedezi.

Irodalom és művészet.

Örmény történelmi regény. »Nowe o 'poviadania historyczne« (Uj történelmi regények) czim alatt 1889-ben Lembergben lengyelül egy munka jelent meg, melynek szerzője a lengyel irodalomban jelentékeny nevű iró dr. Antal (álnév). E könyvben van a többek közt egy örmény tárgyú regény is. A regény czime: Vártábéd. Ebben le van irva az a villongás, mi a róm. kath. egyház kebelébe visszatért és a nemzeti egyházhoz hiven maradt lengyel-örmények közt a XVII. században folyt le. A regény hőse Murádovics (Murádián) vártábéd (csak diakon volt), ki tanulmányainak Ecsmiádzinben történt befejezése után visszatért Kámenitzbe, hol egyik hatalmas védője lett a nemzeti egyháznak a kath. örményekkel szemben. Hathatósan támogatta őt ezen munkájában a kámenitzi apáczazárda főnöknöje Szeferovics (Szeferián) Erzsébet. Ennek volt egy Dolvátka nevű igen szép leánya, kit megszeretett a diakon. A diakon, hogy czélt érjen, nem lett pappá. De Dolvátka anyja nem egyezett bele a házasságba; mert ő leányából apáczát akart csinálni, hogy majd ez is a katholikusok ellen harczoljon. Ennek daczára a diákon, kedvese anyjának oldala mellett marad... és tovább folytatja a harczot; de Dolvátka halála után (1662) róm. katholikus lett. Igy elveszitvén a lengyelországi orthodox örmények legerősebb védőjüket, hosszas ellenállás után 1666 ókt. 1-én mind a róm. kath. egyház tanait vették fel. — A lengyel iró ezen regényének tárgyát Pitu örmény pap irataiból meritette. Pitu munkája, mely »A lengyel-örmények egyesülése a róm. kath. egyházzal a XVII. században« czimet visel — Pavinsky Adolf életrajzával együtt Varsoban került ki sajtó alól 1876-ban.

Irodalmi statisztika. Az 1890. évről közzétett statisztikai kimutatás szerint: Konstantinápolyban, egy év lefolyása alatt összesen százhusz örmény nyelven irott mű jelent meg, többnyire vallási tartalommal — de köztük egyébfélék is voltak.

Közgazdasági élet.

A mezőgazdaság köréből. A magyar földmivelési miniszter által Keletre kiküldött biztos hazai terményeinkből különféle magvakat vitt magával, s azokat az ott működő gazdákkal megismertetve, őket az ezekkel való kisérletek tételére ösztönözte. Keleten a magyar terménymagvak nagy kedveltségben részesültek, s a törők kormány maga is az új kisérletezést melegen felkarolva, a küldeményt a Keleten igen becsesnek ismert zöldség- és dinnyemagvakkal viszonozta. E már kiosztott magvakkal aztán hazánkban is fognak legközelebb kisérleteket tenni, a melyeknek sikeressége esetében a meghonositott növénymagvak közhasználatra juthatnak, s ekként a mi honi piaczaink is új terményfajokkal lesznek ellátva. Viszont, ha a Keletre küldöttt magvakkal a termelési kisérletek az ottani várakozásoknak megfelelnek, ezáltal mód fog nyujtatni a magyar termelőknek, hogy vetőmagvaikat a külföldön az eddiginél kedvezőbb kilátások mellett értékesithessék.

Olasz borok Keleten. Az olasz kormány egy hivatalos jelentés szerint konstatálja, hogy Keleten az olasz borok nem találnak kellő piaczot, mivel az ázsiai és thrácziai borokkal nem versenyezhetnek. Az olasz borkereskedők kénytelenek ez okból Keleten franczia borokhoz folyamodni, hogy üzletet csinálhassanak.

Mi újság az örmény világban?

Czetz János tábornok Buenos Airesből (Dél-Amerika) állandó összeköttetésbe lépett velünk és lapunk szerkesztőségének nemcsak levelet, hanem dolgozatot is küldött. Közelebbről ezen igen örvendetes hirről többet!

Európa és az örmények. Az angol alsóházban Fergusson, a külügyek államtitkára nem rég azon kijelentést tette, hogy az angol kormánynak nincs oka feltételezni, miszerint az európai hatalmasságok készek lennének arra, hogy csatlakozzanak egy esetleges erőszakos beavatkozáshoz Arménia belügyeibe.

Persia örmény képviselője: Melkhon khán volt londoni nagykövet, mint irják, a sáh kormányzata ellen propagandát csinál »Kanonn« czimű lapjával, mely a perzsák közt nagyban terjesztetik. Állitólag Persiában már számos magasrangú személyiség, köztük az uralkodó családbeli herczegek is, Melkhon khán pártjára álltak.

Szivtelen szomszéd. Török-Örményország Cshêmêsgádzák kerület Szisznáh falujában, hol törökök és örmények vegyesen laknak, történt a következő megrenditő eset: Látja az özvegy örmény asszony, hogy a török gyökerestől akarja kihuzni azt a szomorú füzt, mit férje háza elejébe ültetett; azért kéri, hogy ne tépje ki azt, mert emlék. Erre a kegyetlen szomszéd előveszi botját és úgy elveri az áldott állapotban volt asszonyt, hogy az 24 óra mulva kiadta lelkét.

* * *

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

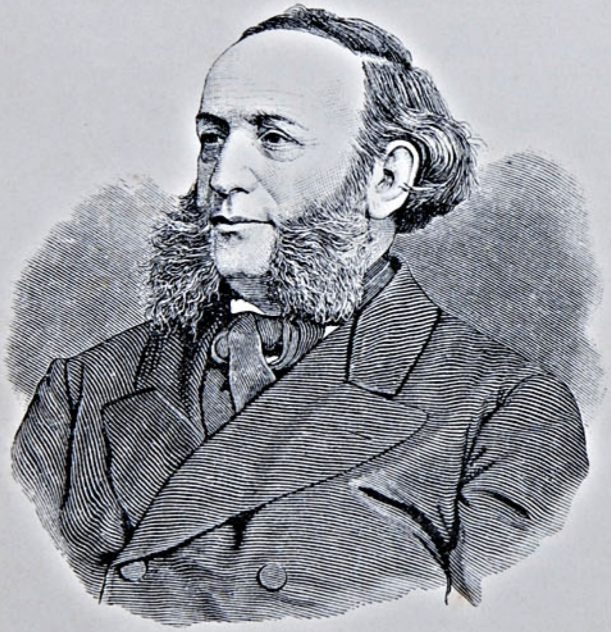

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ։
ÁJVÁZOVSZKI JÁNOS.

DAVID ANTA
91 OCT. 1 N
KÉZDI VÁSÁRHELYT

Nehány adat Ájvázovszki János életrajzahoz.

A hires festő Ájvázovszky Kosztántián János ősei török alattvalók voltak; de a mult században Törökországból kiköltöztek az Ájvázovszkiak és Galicziába mentek; Lemberg környékén most is élnek földbirtokos Ájvázovszkiak, kiknek ősapja Ausztria uralkodójától nemességet nyert.

Festőnk apja még ifjú korában lakását áttette Galicziából Moldva-Oláhországba, hol kereskedéssel foglalkozott. Jól beszélt örményül, magyarul, törökül, németül, zsidóul, czigányul; ezeken kivűl beszélte a Duna-melléki tartományok majdnem minden nyelvét. Azonban e tartományokat nem szerette, azért Krimiába ment és állandóan letelepedett Theodosiában. Itt 1812-ben, — midőn a kolera oly sok áldozatot szedett Theodosia lakosai közül — vagyonának nagyobb részét elvesztette.

Ájvázovszki Kosztántián János e városban született 1817. júl. 17-én. A Gondviselés úgy akarta, hogy a tengerpartján (Theodosia) lássa első ízben Isten szép kék egét az, ki idővel a világ legelső tengerfestője lett. Gyermekkorában Ájvázovszki szemei a tenger megmérhetlen tereit nézték, fülei a hullámcsapkodás előidézte hangokat hallották. Korán érzett magában hajlamot a festészet és zene iránt. Tiz éves korában már ecset volt kezében és vagy görög hősöket festett, vagy az 1828—1829-iki háború látképeit (Várna, Szilisztria) rajzolta. Egy ízben a gyermek Ájvázovszki, házuk külső falára egy katonát rajzolt természetes nagyságban. Az ügyes gyermeki kéz e találó szép művét tömegestűl nézte a város lakosságának érdeklődő nagy része. A boldog apa ismerőseinek egyike Koch mérnök is csodálta a gyermek nem közönséges tehetségeit, azért ezt magához vette, hogy a mértani rajz elemeire tanitsa és megismertesse őt a láttan törvényeivel.

Ájvázovszki ekkor Theodosia községi iskolájának növendéke volt, hol az orosz nyelven kivűl örményül és törökül is tanitottak. Szabad óráit a festészet- és zenére fordította. A gyermek éles hallérzéke segitségével könnyen megtartotta emlékezetében a helyi énekek dallamait, miket otthon nagy pontossággal ismételt gitárján. — Egyszer a polgárnagy Gáznácseév Ivánovics Sándor a tengerparton haladva Ájvázovszki házához közeledett; látott az ablakon ülve egy ifjú zenészt, ki gitáron játszott. Ájvázovszki megszégyelte magát és a gitárt háta mögé dugta; de Gáznácseév szépen kérte, hogy folytassa játékát. Ügyességeért megdicsérte. Igy ismerkedett meg Ájvázovszki evvel a jólelkű emberrel, ki később sem felejtkezett meg róla.

Két hét mulva Koch elment Gáznácseévhez és megmutatta neki Ájvázovszki képeit. »Közelebbről szeretném őt ismerni.« — Másnap a fiú apjával és Kochchal a polgárnagyhoz ment, ki egy katulya festékkel és nehány darab rajzpapirral ajándékozta meg a tehetséges fiút, aztán megismertette saját fiával, ki egykorú volt vele. Ettől az időtől kezdve nyitva állottak a szegény kis Ájvázovszki előtt a polgárnagy vendégszerető házának ajtai. 1830-ban Gáznácseév, ki Krimia kormányzója lett, Szimferápolba tette át lakását; de magával vitte Ájvázovszkit is, ki itt, a helybeli gymnasiumban tovább folytatta tanulmányait. Szimferápolban a Gáznácseév család ismerőseinek száma folyton folyvást szaporodott; e ház barátnője volt Rosztopcsin gróf leánya: Feodorovna Natalia asszony is.

A fiatal Gáznácseév és Ájvázovszki minden vasárnap elmentek Feodorovna Natalia házához, mert egykorúak voltak ennek fiával Demitrievics Feodorral. Egy látogatás alkalmával Demitrievics arra kérte fiatal barátját Ájvázovszkit, hogy rajzolja le számára azokat a zsidókat, kik a szimferápoli zsinagógában épen imádkoztak. Megtette szivesen. A sikerült képet a fiú bevitte anyjához, kire a kis festő műve oly hatást gyakorolt, hogy azonnal így szólott: »Gondoskodni fogok ezen ifjú jövőjéről.« Nemsokára összecsomagolta Ájvázovszki képeit és Moszkvába küldötte azokat egy befolyásos ismerőséhez avval a kéréssel, hogy legyen a czár előtt a tehetséges ifjúnak szószólója. Doncsi a képeket átadta Volkonszki herczegnek, ki végre a maga útján azokat bemutatta Miklós czárnak. Ezen első kisérletek a czár, ki minden igazi tehetségnek pártfogója volt, tetszésével találkoztak; azért parancsot adott, hogy Ájvázovszkit vegyék fel a szépművészeti akadémiába. A költséget maga a czár fizette magán pénztárából. 1833 áug. 23-án lépett Ájvázovszki Szt-Pétervárott az akadémia növendékei közé. Itt szobát, ruhát és étket kapott. Aquarell (vizfesték) képeinek eladásából pedig annyi gyült, mennyi elég volt az aprólékos kiadásokra. Ünnepnapokon el-ellátogatott Szuvárov-Remninkszki herczeg és Domilov Elek házához. Domilov fölötte szerette a festészetet. Képgyüjteményében Rembrant és más elsőrendű festők alkotásai voltak láthatók. Domilov minden útat-módot felhasznált arra, hogy Ájvázovszki tehetségeit kimívelje. Ennek házánál ismerkedett meg Ájvázovszki Montvinov gróffal és más előkelő egyéniségekkel. Mindenki szerette a csinos külsejű fiatal embert. A festészetben tanusitott előmenetelével pedig az akadémia igazgatója Olenin is nagyon meg volt elégedve.

1835-ben Szt-Pétervárott tartozkódott egy Tanner Fülöp nevű jeles, de öntetsző franczia festő, kit a saját érdemei vakká tették. Hazájában folytonos egyenetlenkedésben élvén ügytársaival, Oroszországba jött szerencsét próbálni. A szt-pétervári franczia kolónia mindenütt terjesztette honfitársának hirét úgy, hogy az eljutott Miklós czár fülébe is. Fogadtatás alkalmával a czár megparancsolta neki, hogy készitsen nehány tengerképet. Képei sokaknak tetszettek; egyes körökben a beszéd tárgyát egyedül képei képezték és ez nagy megtiszteltetés volt egy idegen festőre nézve.

Egy ízben a czár azt kérdi Olenintől, kivel épen Tanner képeiről beszélt: »Nincs az akadémia növendékei között egy olyan tehetséges ifjú, kinek Tanner a tengerfestészetből oktatást adhatna?« Olenin Ájvázovszkit ajánlotta. Tannernek azonban esze ágában sem volt, hogy tanitványát saját tudományára megtanitsa; azért vagy látképeket vagy festékeket készittetett vele. . .

De Olenin meggyőződést akart szerezni arról, hogy mennyi előhaladást tett Ájvázovszki a festészet ezen ágában; azért megbizta, hogy e tárgyról: »Szélcsend a tengeren« a világkiállitás számára képet készitsen. Ájvázovszki örömmel engedelmeskedett; azért oda hagyván Tannert visszatért az akadémiára és munkához látott. A kiállitás idejére elkészült a kép. A birálók egyhangú véleménye szerint Ájvázovszki nyerte el az első ezüst-érmet és képe felfüggesztetett az akadémia falára. A látogatók nagy tömege sokáig nézegette e képet — oly szép volt az; a közönség pedig meleg rokonszenvet tanusított a fiatal festő iránt, ki tagadhatlan jelét adta tehetségének.

Ájvázovszki győzelmének hire gyorsan terjedt, eljutott az Tanner fülébe is; de a franczia festő barátai helytelenitették a tanitvány eljárását, ki tanárával szemben lépett ki a versenytérre. A felbőszült Tanner — kinek büszkesége meg volt sértve — a czárhoz futott, ki a várostól távol nyaralójában tartozkódott. A festő háládatlan (?) tanitványát, ki engedélye nélkül állitotta ki képét — panaszolta be. A czár pártfogolta ugyan a szépművészetet és az új tehetségeket, de a jelen esetben úgy találta, hogy a tisztelet, melylyel elöljáróink iránt tartozunk, sértetett meg — azért megneheztelt Ájvázovszkira. Pedig Ájvázovszki bűne épen az volt, hogy engedelmeskedett az akadémiai elnök parancsának. De erről a czárt Tanner, ki meg volt győződve arról, hogy tanitványában igazi tehetség lakózik — nem informálta, hanem a maga előnyére mélyen hallgatott. Erre a czár Volkonszki herczegnek azt parancsolta, »hogy menjen az akadémiára és vegye ki a kiállitásból Ájvázovszki képét.« A parancs teljesittetett. — Az irigy Tanner két hét mulva meglátogatta a kiállitást; de az akadémia növendékei, kik mondott nemtelen eljárása miatt ellenséges indulattal viseltettek iránta, fütytyel és éktelen szavakkal fogadták. Elfutott a kiállitásról; de nem ment el újra panaszra.

Lehetetlen a fájdalmat, mit Ájvázovszki szivében érzett, leirni. Azt hitte, hogy jövője tönkre van téve. Zsugovszki a költő, ki Sándor czárt az orosz irodalomra tanitotta, intézte hozzája az első vigasztaló szavakat és további munkásságra buzditotta. Azután Grigor Iván, a felejthetetlen orosz meseiró látogatta meg őt. »Jer közelebb kedvesem — szólott hozzá édes hangon — és megcsókolta homlokát. — Mi az barátom! megsértett a franczia? Ne busulj, majd Isten jóvá tesz mindent.« E vigasztaló szavak enyhitették ugyan fájdalmát; de azért reája nehezedett még az uralkodó haragja ugy, hogy még Olenin se merészelt a czár előtt szószólója lenni.

De a körülmények rövid idő mulva Ájvázovszki javára változtak! A vakmerő Tanner, ki az udvar jelentékeny embereivel is összezörrent, szokatlan magaviseletéért kiüzetett Oroszországból; az akadémia egyik tanszékére pedig Záuervejt tanár hivatott meg, ki nemcsak a főherczegek és főherczegnők rajztanára volt, hanem szép hadi látképeiért Miklós czár különös kegyében is állott. Záuervejt nagyon szerette Ájvázovszkit.

1836. év márcz. egyik napján rajz-óra után Záuervejt a palota azon termében találkozott a czárral, mely Tanner képeivel volt ékesitve. A czár szivesen fogadván a tanár üdvözletét megállott egy kép előtt, melynek alakjairól szigorú kritikát mondott; de nyomban reá megdicsérte ugyanazon festőnek egy más képét. Helyeselve a czár véleményét, tisztelettel azt jegyzé meg Záuervejt tanár, hogy »a mi festőnkben: Ájvázovszkiban is van annyi ügyesség.« — Erre az uralkodó arczán alig észrevehető felhőcske tünt fel és kék szemeiből hirtelen harag csillámlott ki; de azért a félelmetlen nemes Záuervejt így folytatta:

— Habár Tanner úgy szólott Ájvázovszkiról, mint háládatlan emberről és azt elég sötét szinekkel festette; de azért mi, akadémiai tanárok, részrehajlatlan, igaz itéletet mondunk növendékeinkről. — A czár kegyes mosolya felbátorítá a tanárt, ki most már a történt dologról nemcsak teljes felvilágositást nyujtott az uralkodónak, hanem igen elismerőleg szólott Ájvázovszki tehetségeiről.

— Miért nem mondotta ezt nekem elébb? — jegyzé meg a czár.

— Fölség — válaszolt alázatteljesen Záuervejt — zivatar idején nem tanácsos kis csolnakokkal közeledni a nagy hajókhoz, melyek ezer meg ezer ágyúval vannak felfegyverkezve. . . . de csendes időben lehet. . . .

— Ön mindig mesét mond — jegyzé meg a czár nevetve. — Hol van Ájvázovszki?

— Az akadémián van Fölség!

— Holnap mutassa be nekem azon képet, mi kivétetett a kiállitásból — végzé szavát Miklós czár és elbocsátotta Záuervejtet.

Záuervejt sikeres közbenjárása után örömmel nyitott be tanitványához: Mária Nikulajevna főherczegnőhez . . . és szivesen beszélte el, hogy miként fordult a czár könyörülete ismét Ájvázovszki felé. . .

Másnap elvitték Ájvázovszki képét a téli palotába. A czárt, ki műértő volt, nagyon meglepte a kép; azért nemcsak 1000 rubel ajándékot adott a festőnek, hanem még utitársúl is rendelte Nikolaévics Konstantin főherczeg mellé, ki épen akkor készült tengeri útra.

E percztől kezdve akadálytalanúl haladt előre Ájvázovszki pályáján, mely hervadhatlan babérokat szerzett annak, kit Európa a világ első tengerfestőjének tart. *)

Szongott Kristóf.

---

*) Ájvázovszki képei-, kitüntetéséről és jubileumáról l. az »Armenia« I. kötet 32, 319, 378, — a II. köt. 28, — a III. köt. 30, 64, 93, 301, — a IV. köt. 351 és az V. köt. (1891. évfolyam) 75. lapját.

Az örmények Törökországban. 1)

I.

A rablás és gyilkolás évek óta napirenden van Török-Örményországban. A lakósság minden pillanatban szemben áll avval a veszélylyel, hogy elvesziti vagyonát, nőt és gyermekeket s életét. Gátolva van vallásának szabad gyakorlásában, nem látogathatja háboritlanúl templomait. Ha vagyont szerzett, nem örülhet annak; mert nem tudja, meddig nevezheti magáénak. Ma gazdag, gyönyörködik gyermekeiben, becsülik és szeretik, — s holnap már nincs semmije és senkije. Másutt is érhetnek bárkit a sorsnak csapásai; ámde Török-Örményországban rablóknak és gyilkosoknak kezei semmisitik meg könyörtelenül, igen sok esetben minden megtorlás nélkül embertársaiknak javait s életét. Hogy csak egy példát emeljünk ki a számtalan közül, Mussa-bey kurd főnök egész sorát az örmény falvaknak égette fel, templomokat és házakat rombolt szét, mindenféle erőszakosságot és gyilkosságokat követett el, — és a török biróságok teljesen felmentették, és ámbár Anglia is követelte, hogy méltó büntetésben részesüljön, mégis ott éli világát ez idő szerint a szultán palotájában, a konstantinápolyi Jildiz-kioszkban.

A törökországi keresztény örmények gyászos sorsa már régebben magára vonta Európa figyelmét s arra inditotta 1878-ban a berlini kongresszust, hogy az örmény kérdésnek szentelje a békeszerződés hatvanegyedik czikkelyét, melynek alapján a török kormánynak reformálnia kellett volna az örmény viszonyokat s erről évenként számot adnia az európai hatalmasságoknak. Hasztalan várja azonban az örmény lakósság helyzetének javitását, családi nyu-

---

1) Dr. Bárchudárián János örmény tudós felolvasása a thüringiai földrajzi társaságnak egyik közelebbi ülésén. Das Ausland, Stuttgart, 1891, már. 15 és 22. sz. — V. ö. továbbá a »törökországi örményekről s a szomszéd népekről« Marseilleben M. A. irói névjelzéssel a mult évben örmény nyelven megjelent tanulmányt és dr. O. Heyfelder »Die Armenier und ihre Zukunft« cz. czikkét. (Deutsche Rundschau, 1890, 8 Heft.)

galmának biztositását; az ifjú örmény nők ma is sok helyütt férfi ruhában kénytelenek járni, hogy kikerülhessék a a háremekbe való elhurczoltatást. A török kormány vonakodik eleget tenni a berlini szerződésnek s az európai hatalmak sürgetésére azt szokta válaszúl adni, hogy az örményeknek egyátalán semmi okuk sincs a panaszra, hogy a helyzetök teljesen kielégitő, hogy autonomiára nem is gondolhatni, mert a számuk igen csekély, sőt a sajátképeni Örményországban ugy szólva nincsenek is örmények s e nép szétszórt maradványai — elenyészőleg kevés számmal — a városokban élnek.

Ez a nyilvánvaló eltagadása a tényeknek még nem a legnagyobb baj az örményekre nézve. A mióta tapasztalta a török kormány, hogy czélt ér mentegetőzéseivel s hogy Európa hitelt ad igazságtalan állításainak, föltette magában, hogy mindenféle uton-módon csökkenteni fogja az örmény lakósság számát. S ez a terve bizonyos mértékig sikerült is, a miben nagy része van a kurdok naponként ismétlődő rablásainak és pusztitásainak.

Az európai tudósok és utazók, Elysée Reclus, Wunsch, Theophile Deyrolle, Mostras, Knapp. Vámbéry Southgate és mások igen csekélynek tüntetik fel az örmények számát. Azonban nem egy ellenmondással s nem kevés tévedéssel találkozunk munkáikban. A minek oka egyfelől az, hogy nem ismerik eléggé az örmény viszonyokat, melyek a népesség megállapitását lehetővé tennék, másfelől a török kormánynak említettük politikája. Felületes statisztikai összeállitásokat készittetett ugyan a kormány is, de azok el vannak temetve a hivatalok iratcsomóiban. Az örmény patriarchatus is kezdeményezett egy évtizeddel ezelőtt pontos összeirást, de a török kormány ellenséges magatartása nem engedte meg annak ismétlését.

Elysée Reclus, a hírneves franczia geographus az örmények számát Ván tartományban 30.000-re és Musban 15.000-re teszi, holott a konstantinápolyi örmény patriarchatus statisztikája szerint az előbbeni tartományban 190.000, az utóbbiban 130.000 örmény él. Erzerumról azt állítja, hogy 20.000 örmény lakik falai közt, holott tényleg, a patriarchatus statisztikája szerint s az egyházi

adó alapján 80.000-re megy az ottani örmények száma. Mostras szerint Bitlisben 15.000 főnyi a lakósság, míg Deyrolle körülbelől 20.000 lélekszámról (4000 házról) és Knapp[1]) 30.000-ről beszél. Ván lakósainak számát Southgate kétezer örmény s ötezer mohammedan családra, a Missionary Herald 4500 keresztény s 2500 mohammedan házra, Deyrolle pedig 12—15.000 lélekre becsüli. Egyikök sem volt abban a helyzetben, hogy pontos adatokat gyüjthessen oly vidékeken, hol még a benszülöttek élete sincs biztonságban,[2]) s hol politikai tekintetek is gátot vetnek az igazság kideritése elé.

A lélekszámot többben az utazók közül a házak számához képest állapitják meg, a mi szintén nagy tévedésekhez vezet. Az idegen nem tudja, hogy az örmények manapság is ragaszkodnak régi patriarchalis szokásaikhoz, s hogy a testvérek családjaikkal, az apával, unokákkal s dédunokákkal egy fedél alatt élnek. Török-Örményországban nem ritka a 20—25 tagú család; vannak 40 tagúak is s alig van olyan, melynek hétnél kevesebb tagja lenne. Viszont a mohammedan családban, a soknejűség miatt, két fivér soha nem lakhatik együtt s a családtagok száma átlag négynél nem nagyobb. Ily körülmények közt a házak megszámlálásáról nem lehet megbizható statisztikát czinálni. Míg a kurdoknak az a fő törekvésük, hogy minél nagyobb nyájuk s minél több majorságuk legyen, az örmény apa lehetőleg sok gyermeket óhajt maga körül látni. Az »örményekről s a szomszéd népekről« Marseilleben nemrég megjent munka felemliti, hogy Hájocz Czor községben egy örmény apának 18 gyermeke él, a kik közül többen már házasságra is léptek, s hogy egy másik faluban egy hetven éves asszony 45 lélekből álló családnak a feje.

Törökország lakósainak száma átalában nem szaporodik, hanem különösen a gyakori éhinség s a ragályos járványok következtében folyton fogy. Ehhez járul, hogy a törökök sok helyütt felhagynak a mezei munkával s a nagyobb városokba költöznek, a mi szintén nem csekély befolyással van a népesedési viszonyokra. A mi különösen a lakósság keresztény részét illeti, a barbar állapotok folytán mindinkább terjedő kivándorlás jelentékenyen apasztja ennek a számát is. 1828-ban Erzerumból egy éjjel 40.000 örmény költözött ki. A legutóbbi orosz-török hadjárat után Achbak, Áláskert és Mokáz tartományokban több mint százötven falu lett lakatlanná s csak Aláskertet 3000 család hagyta el, melynek nagy része útközben betegségeknek s éhinségnek esett áldozatul. Chisan tartományból egy éjjel negyven falunak örmény lakóssága költözött ki, a kurdoknak hagyván martalékul házait és földjeit. Husz év alatt, 1858-tól 1878-ig Ván tartományban 2840 háznak három negyedrésze elpusztult s 61 templomot felégettek a kurdok. Az örmény patriarchatus statisztikájából kitünik, hogy Konstantinápolyban 30.000 örmény él feleség és gyermekek nélkül s nem kevesebb mint 5000 törökországi örmény Tiflisben, Batumban és Potiban foglakozik munkával. Ezek a szerencsétlen emberek igen gyakran távol családjuktól a legnagyobb szegénységben halnak el, vagy mint koldusok térnek haza. Ván és Mus közt az idegen több oly falut talál, a melyekben csakis asszonyok és gyermekek láthatók, de egyetlen felnött férfi sincs. E falvak férfi lakóssága Konstantinápolyban s Transkaukaziában elszéledve véres verejtékével keresi meg mindennapi kenyerét.

---

[1]) Missionary Herald, Boston, 1873. Jul, 210 l.

[2]) Nem ok nélkül mondja Häckel, hogy »az utazás Kis-Ázsia kultiválatlan belsejében több nehézséggel jár, mint Australiának vagy Afrikának legtöbb vidékén.«

Az egész ozman birodalom lakósságának ez idő szerinti lélekszáma 23 millióra tehető, a melyből $4^{1}/_{2}$ millió Európában, 1 millió Afrikában és 18 millió Ázsiában él. Az »örményekről s a szomszéd népekről,« szóló fennebb említettük munka adataiból s az örmény patriarchatus statisztikájából kitünik, hogy ebből a mintegy husz különböző nép faj közt megoszló lakósságból nem kevesebb, mint 3.500.000 esik az örményekre.

Dr. Molnár Antal.

* * *

Viszhang Kuun Géza gróf czikkeire.[1]

Kuun Géza gróf, a »Codex Cumanicus« tudós kiadója, két izben szólalt meg már az »Armenia« magyar-örmény havi szemlének hasábjain, elsőbb »az új-perzsa nyelv birtokragjairól» (A IV 97—100), majd »az új-perzsa nyelv tulajdonitó s tárgyi ragjairól« (A V 104—107) irott valóban nagyérdekű közleményeivel gazdagitván irodalmunkat. Mindkét kérdéssel Müller Frigyes, a hires bécsi egyetemi tanár és ismert örménytudós — nekem régi jóakaróm — szintén foglalkozott már »Erânica« czimű értekezésében (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Bd. 66, Jahrg. 1870, p. 367).

Az első czikkben a nemes gróf azt állitja, hogy az új-perzsa nyelv birtokos személyragjai török befolyást árulnak el: maguk az új-perzsa birtokos személyragok ugyan nem kölcsönzöttek, de a birtokos személyragozás a török nyelvszellem érvényesülése az új-perzsa nyelvben.

»Tudvalevő dolog« — mondja a czikkiró, — »hogy a turáni s eráni nyelvek, ott a hol összetalálkoztak s hoszszas időn át egymás mellett gyakorlatban voltak, egymásra kölcsönősen hatottak is, a mi nem is lehetett másképen. Erről a hatásról röviden szóltam a »Codex Cumanicus« bevezetésében. A török nyelvnek egy ilyen hatását láttam az új-perzsa nyelv birtokragozásában.«

A mi Kuun Géza gróf állitásának történeti hátterét, az iráni és turáni népek érintkezését illeti, egyszerűen Brunnhofer »Iran und Turan« czimű könyvére utalunk, (Einzelbeiträge zur allgemeinen und vergleichenden Sprachwissenschaft. V. Iran und Turan. Historisch-geographische und ethnologische Untersuchungen über den ältesten Schauplatz der indischen Urgeschichte. Leipzig 1889), ki az indogermánok legrégibb nyelv emlékében, a Rigvedában is felismerni véli az óind népnek iráni és turáni népekkel való szoros érintkezését. Nem teszek kifogást részemről a turániak és perzsák történeti érintkezése ellen, főleg ha a perzsa történet újabb fejleményeiről van szó, hiszen Firdusi is a gaznevida Mahmud szultán udvarában költött, ki pedig a török Sebuktegin fia volt (Brunnhofer XII). Azt is elismerem, hogy a birtokos személyragozásban az új-perzsa nyelv tökéletesen úgy jár el, mint a török nyelvek és a magyar nyelv.

---

[1] Az »Armenia« szerkesztőjét üdvözli ez új, a régihez rokon téren a czikkiró.

Müller Frigyes »Erânica« i. h. Pronomen czim alatt következőleg tárgyalja azokat a kérdéseket, melyekkel Kuun gróf két czikkében foglalkozik:

»Az új-perzsa irodalmi nyelvben a személyes névmásnak — a genitivust kivéve — minden más casusalakja kiveszett, s ennélfogva benne éppen úgy, mint a nevek többesszámában, a genitivus lép a többi esetek helyébe is. Az új alakoknak a régiekhez való viszonya a következő:

		Avesta	*O-perzsa*	*Új-perzsa*
egyes sz.	1 szem.	mana,	manâ,	man.
többes sz.	1 szem.	ahmâkĕm,	amâkham,	mâ.
egyes sz.	2 szem.	tava	—	tô.
többes sz.	2 szem.	yûśmâkĕm	—	śumâ.

Ezek a tövek, valamint a többi névmási tövek is, aztán úgy kezeltetnek, mint minden más névszótő.

Figyelemre méltók az új-perzsa személyes névmási ragok, melyek nemcsak a névszóhoz, *hol genitivusban állóknak tekintendők*, hanem az igéhez is, mint accusativus- és dativus jelölők, ragasztatnak, pl. pidar-*at* »atyá-*d*,« didam-*at* »láttalak t. i. *téged*,« dâdam-*at* »adtam *neked*.«

Egyesszámú alakjaik:

1 szem. -am
2 szem. -at
3 szem. -aś

az ó-perzsa enklitikus alakokból:

1 szem. maiy (Gen. Dat.), ma (Acc.)
2 szem. taiy (Gen. Dat.), valószinűleg thuva (Acc.)
3 szem. saiy (Gen Dat.), sim (Acc.)

keletkeztek a szóvégi törvények szerint.

A többes alakok pedig:

1 szem. mân
2 szem. tân
3 szem. śân

csakis mint anorganicus, a névszók analogiájára az egyesszámú alakokból keletkezett képzések foghatók fel, mire már olyan alakokkal, melyekre vonatkoznak, legtöbbnyire az úgynevezett idâfath segitségével eszközölt összekötésük is rámutat.

Hogy azonban az enklitikus alakoknak formalis ragokká való képződése *valószinűleg csak a szomszéd sémi nyelvek befolyása folytán* jött létre, ez már a hangsúly helyéből is következik, mely (az aorist alakjainak kivételével) a ragot megelőző szótagon van, pl. pidár-am, pidár-at, pidár-aś, pidár-mân, vagy pidár-i-mân, pidár-tân vagy pidár-i-tân, pidár-śân vagy pidár-i-śân, bînám-at, ellenben dīdam-at.«

Már az idézetből kiderült, hogy míg Kuun a tárgyalt személyragokat török befolyásra vezeti vissza, addig Müller a szomszéd sémi nyelvek befolyására gondol.

Ezzel szemben állana a harmadik lehetőség, mely így volna formulázható:

Az új-perzsa személyragok az ó-perzsa enklitikus alakokból a szóvégi törvények szerént keletkeztek, tehát török vagy sémi befolyás nélkül is azzá kellett válniok, a mik. Én Kuun és Müller véleményeivel szemben kénytelen vagyok emez éppen Müllerből vett motivumra, a szóvégi törvényekre[1]) hivatkozva a személyes névmási ragok keletkezésénél minden idegen befolyást kizártnak tekinteni. Hangsúly nincs rajtuk éppen azért, mert enklitikumok.

---

[1]) A kérdés ez oldalát itt természetesen nem tárgyalhatom, de figyelmeztetem az érdeklődőt Müller szóban forgó értekezésének kezdetére: Erânica. I. Das Auslaut- und Betonungsgesetz des Neupersichen. p. 361—369.

Eleget akarunk tenni Kuun gróf a kérdés megvitatását czélzó ohajtásának (A IV 100)*»még pedig tekintettel az örmény nyelvre is.«*

Hasonló birtokos személyragok, mint az új-perzsában, magyarban stb. az új-örményben is vannak: հայր-ս hájr-*sz* atyá-*m*, հայր-դ hájr-*t* atyá-*d*, (իւրեն irjen) հայր-ը hájr-*ĕ* aty-*ja*.

Ez azonban megint nincs semmi összefüggésben az új-perzsával. Az örmény különben sem iráni nyelv, hanem büszkén sorakozik az árja nyelv-ág (=ind, iráni) mellé az indogermán nyelvek sorában.[1]

Dr. Patrubány Lukács.

Erzsébetváros hatósági rendeleteiből.

II.

Az öltözeteket illetőleg a férfiak ugy, mint a nők, a fiatalok ugy, mint a leányok, kik e városban tartozkódnak, az alulirt pontoknak engedelmeskedjenek és azok szerint cselekedjenek.

1. Semmiféle arany szövetű öltözet ne legyen a mi polgárainkon, se ezen városban, se ennek környékén, se ezen országban, se más országban. Ne készitsenek e szövetből se mentét, se szoknyát, se kötényt, se örmény, se magyar viselethez tartozó mellényt, se vállfüzőt.

---

[1] V. ö. Hübschmann, Über die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen (Kuhn, Zeitschrift für die vergleichende Sprachforschung XXIII 5 s köv. ok.) továbbá Brugmann Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzgefasste Darstellung der Geschichte des Altindischen, Altiranischen (Avestischen und Altpersischen), *Altarmenischen*, Altgriechischen, Lateinischen, Umbrisch-Samnitischen, Altirischen, Gotischen, Althochdeutschen, Litauischen und Altkirchenslavischen. I. Einleitung und Lautlehre. Strassburg, 1886 p. 3, Brugmann Károly az újgrammaticusok egyik főképviselője, a hires Curtius György utódja a lipcsei egyetemen.

2. Semmiféle ruhaneműn ne legyen ezüst vagy arany ékszer, se kötés, se csipke, se paszomány, se rojt, se bármi névvel nevezendő arany vagy ezüst czifraság, se a mentén, se a szoknyán, se a kötényen, se az örmény, se a magyar divatú mellényen, se a vállfüzőn; de meg van engedve az arany vagy ezüst zsinor és szarkaláb viselése; a zsinort azonban úgy viseljék, mint a hogy most szokásban van. A zsinorból készült és megfelelő rojttal ellátott szarkaláb, melyen vitézkötés nem lehet, lehet az edddiginél valamivel hosszabb is. Ezt is csak az asszonyok viselhetik, de a férfiaknak nem szabad ezt viselniök; mivel a fejkötőről kell megismerni, hogy szabadok.[1]

3. Az aranynyal és ezüsttel himzett vőlegényi zsebkendők és nyakkendők használata tiltva van, ezeket tehát nem szabad használni. Hasonlólag nem szabad arany vagy ezüst himzéssel ellátott abroszokat, párnahéjakat, lepedőket használni.

4. Valamint a nők, úgy a leányok sem viselhetnek aranyos és ezüstős topánkákat, vagy selyem harisnyákat.

5. Hasonlóképen se a férfiak, se a nők ruháján ne találtassék se arany, se ezüst, se selyem krepin; mert tiltva van még az ezüst, arany, vagy selyem szállal való varrás ir.

6. Sodronymívű és aranyszálból kötött gombokat az öltönyökre sem a férfiak, sem a nők nem tehetnek; arany vagy ezüst zsinoros csizmákat sem szabad viselni.

7. Mindenki azt a fehérneműt, mi már készletben van, használhatja békével, míg azok elszakadnak. De mostantól fogva nem szabad az inggallérokat arany fonallal csinálni; azonban az ing-előt és ing-fodort lehet arany szállal himezni.

8. Mindenki azt a paplant használhatja békével, milyene van; de mától fogva nem szabad arany szövetből, bársonyból, damaszból, brokátból[2]) és gázból papiant ké-

---

[1] Ugy látom, hogy nem a határozat hiányos, hanem a jegyzőkönyvi másolat a hibás. Véleményem szerint a rendelet ezen részének értelme következő: A szarkalábot az asszonyok viselhetik, de a leányok nem; mivel a fejkötőről lehet felismerni azt, hogy kik a szabadok.

[2] Himzett szövet, arany-ezüst virágú kelme.

szittetni. Hasonlóképen a vőlegényi ing se legyen ezüst vagy arany szállal varrva. Ha megtudódik, hogy valaki a fennirt szövetek valamelyikéből magának paplant varratott, meg fog birságoltatni.

9. Elhatároztatott, hogy a mai naptól kezdve az asztalon semmiféle menyasszonyi hozomány öltita ne legyen. Ezentúl se a vőlegény a menyasszonynak, se a menyasszony a vőlegénynek asztali ajándékot ne küldjön. A vőlegény egyedül öltözzék fel és ne öltöztessék őt a fiatalok.

Ez a tekintetes város határozata, a mit leirt kilencz pontban; és kivánja, hogy e pontokat — Isten segedelmével — megtartsa mindenki; reméli is, hogy a boldogságos Szűz-Mária közbenjárása mellett mindenki e pontokat megtartja.

De ha találtatnék olyan kemény fejű tekintetes úr, vagy polgár, különösön azon urak közt, a kik ezen határozat hozatalnál jelen voltak — a ki lábbal akarná ezen pontokat tapatni és engedetlenségből vagy ellenzésből ezen határozatot megsemmisíteni, az olyant a tek. tanács Jézus Krisztus rettenetes itéletére bizza, hogy számoljon vele; de ezen lelki büntetéstől ő maga az Úr Krisztus mentsen meg mindnyájunkat. Az olyan azonban, ki ezen iszonyatos itélettől nem félne és az ő megkövesedett szive után járván, a közönségnek kárát kivánná, testi büntetéssel is meg fog büntettetni, huszonnégy (24) aranyat fog birságképen fizetni, mely birság négy részre fog osztatni; az egyik rész az egyházé, a másik a tek. tanácsé, a harmadik a tekint. társulat ládájáé, a negyedik az alább jegyzett igazgatóságé lesz. Ezen ügyre nézve felügyelőkül a tek. város kinevezte tekint. Ötvös János urat, Issekutz Vártán fiát Auxendet, Unánián Thorosz urat, Issekutz Vártán fiát Chêndánoszt és kezökbe tette a fentirt hatalmat, hogy azokat, kik ezen határozat ellen cselekednének, birságolják meg a fenn emlitett összegig.

Miután a tek. tanács látja, hogy — ugy hamarjában és kiváltképen az ünnepnapok előtt — a tisztelt polgárok nem képesek — mert nincs idejök sem a férfiaknak, sem az asszonyoknak, sem a fiataloknak, sem a leányoknak — ruháikat ezen megállapitott szabályok szerint elkészíttetni és átváltoztatni; azért a tek. tanácsosok a közönségnek időhaladékot adnak még a bekövetkező farsangi napokra is, t. i. hamvazó szeredáig, hogy mindenki öltözetét a tek. város parancsolatja szerint elkészithesse úgy, a hogy az őt megilleti. Ezen a farsangon tehát mindenki ruhaneműit úgy használhatja, a mint vannak, azonban köteles minden családfő saját házában mindenféle ruhaneműről, legyen az akár férfi, akár női öltözet — az aranyat, ezüstöt lebontani; szóval a megállapított határidőn túl se új, se régi ruhán arany-ezüst ne találtassék. Arról az engedetlenkedőről pedig, ki a parancs ellenére a farsang ideje alatt ruháit át nem változtatván a jövő hamvazó szerdán ezüst és arany ékességekkel menne templomba, a tekint. felügyelő urak a tek. tanács által nekiök adott hatalomnál fogva a kiállitott város szolgák által az ilyen ékes ruhát le fogják huzni. Az ilyen tehát nemcsak szégyent fog vallani, hanem még meg fog birságoltatni is a fent meghatározott összegig. Lehet, hogy lesz a polgárság között olyan is, ki azt fogja hinni, hogy ha engedetlenségéért egyszer megbüntettetett, akkor szabad neki bármilyen ruhát viselnie, — azért kijelentjük, hogy az engedetlen annyiszor fog megbirságoltatni, a hány ízben vét e határozat ellen. Ezért értésökre adják ezt a tekintetes tanácsosok a tisztelt polgároknak, hogy senki se mentegethesse magát avval, hogy nem ismerte a határozatot.

Nagyobb megerősités végett aláirták: főt. P. Chêngánosz Mennász, a tekint. biró ur és a tek. tanácsos urak, a tek. társulat főnökje és tagjai; egyszersmind a tek. város pecsétjével is elláttatott, hogy mindig változatlanul maradjon.

Kelt üdvösségünk 1751-ik évében deczemb. 28-án, Erdélyben, Erzsébet örmények városában.

Azt, hogy a felügyelőség miként és milyen szigorral járt el tisztjében, a tisztelt olvasó látta már az »Armeniá«-ban (1891. évfolyam, 123 lap). Ott folyóiratunk 16 esetet hozott fel és nemcsak a megbirságolt egyének neveiről tett emlitést, hanem szólott a büntetés mennyiségéről is;

midőn még azt jegyzem meg, hogy a felügyelőség azok közül, kik nem tartották meg a rendeletet, egyet sem büntetett meg 24 aranynyal, — kiegészitem a közölt névsort még öt eset felemlitésével, miket Dániel Ámirá tanácsos jegyzeteiből (pro futura memoria ad Archivum) veszek át:

1. Thorosz Szárkisz felesége, mivel aranyszállal himzett kézelőt viselt, 3 frt. büntetést fizetett.
2. Néhai Ámirá Lukács felesége selyemmel varrt kézelőért 3 frttal birságoltatott.
3. Néhai Chêngánosz Hánkó felesége, ki selyem fonallal himzett kesztyűt használt, 2 frt 38 kr. büntetést fizetett.
4. Néhai Chêngánosz Luszig családja — Thorosz Lukács urékhoz küldött nászsüteményért fizetett 2 frt 38 krt.
5. Lázár ur fia, ki arany sujtásos nadrágot viselt (habár a sujtás megforditva volt) 2 frt. 38 kr. birságot fizetett.

Govrik Gergely.

Ászvádur.*)

(Elbeszélés az erdélyi örmény életből.)

I.

A kis ember haragos volt.

Félig délre járt az idő és mindössze csak egynehány mustra-néző paraszt állitott be a Püspöksüveg-be. Pedig hetivásár volt és a Püspöksüveg az Ászvádur boltja. S ez sokat jelentett.

A hetivásáros parasztok nagy része nála hagyogatta összekuporgatott filléreit, kiknek csak ugy ontotta a sok apróságot, mi konyhához, czifraságra vagy háztüzhez kellett. A kicsike polczok gazdagon megrakva, egyik holmi a másik hátát lapitotta. De Ászvádur ügyes volt és ugy bánt az összedugott portékával, mint egy mester, a ki könynyen kezeli szerszámját. A falusi oláhok »hárnyik Ászvádur«-nak hivták, míg a városi nép ördöngös kezűnek nevezte el, szapora munkája miatt.

Még uri nép is járta a Püspöksüveg-et, holott alig volt egypár lépés az egész lyuk.

Tréfából aztán azt mondogatták, hogy Ászvádurnál még »jó kedvet« is árulnak.

Nem is volt annyi kávészem a boltjában, mint a hány irigye volt.

Ászvádur nem nyugtalankodott miattuk.

Ha azonban ugy egyedül volt a boltban, odament az ajtószöglet mellett álló kis iróasztalhoz, előhuzta annak egyik rekeszéből a berámázott szent Antal-képet, megcsókolta párszor az áhitatos arczú szentet s a mint hosszan nézte, — köszönte, újra kérte segitő malasztját.

II.

Gyereknyi kis ember volt.

Sürű fekete haja fél homlokát eltakarta, mitől alig választotta el valami szétágazó, nagy szemöldökeit. Piros, élénk arczát benőtte a buja fekete szakáll, mit üres ültében kékes-vöröses kezeivel borzolgatott. Szemeiből becsületes jóság nézett ki; mikor nevetett, csunya arcza egészen átváltozott s fénylő szemei egy nyugodt lélek tisztaságát tükrözték vissza.

Apjáról, anyjáról csak az öreg Mánuság nénitől hallott valamit, ki könyörületből vette magához árvaságában s hosszú napok alatt nehéz vesződéssel varrogatott pipereholmikkal küldözgette lutrizni házról-házra a városban, hogy megérdemelje a szükös falatokat, miket az öreg Mánuság összeszerezhetett. Egy alkonyattájban aztán az öreg Mánuság leesett a füstös házpadlás lajtorjájáról és Ászvádur .... sorba járta az öreg asszony ismerőseit és azok lutriszámok helyett temetési költségre adtak össze pár forintot, miért aztán ráhantolták Mánuságra az agyagos földet és — Ászvádur egyedül állott a világban. ...

---

*) Szerzőnek ez elbeszélése, közelebbről jelenik meg a konstantinápolyi »Árevelk« czimű lapban, Cselingárián örmény forditásában.

Harmadnapra már a Hekiát Kirkor boltjában rótta az árúasztalt s emelgette vézna karjaival a portékás ládákat.

Hekiát Kirkor olyan megszólott, prédagazda volt, kinek a boltját, a »Püspöksüveg»-et, csak véletlen szerencse tartotta fenn. Ha csak tehette, otthagyta a boltot, és a — vásár után — tétlenkedő kikicsárokkal[1] ült össze kártyázni.

Néha késő éjszakákon került haza, s ilyenkor Ászvádur zárt boltot és számolt az egész napi keresményről.

Ászvádur ilyenkor, — nehogy észrevegyék, — félve siratta a Hekiát Kirkor feleségét, a kit sohse ismert, és szánta gazdáját.

De Hekiát hiába igérte. Megmaradt a réginek. Fogadása csak kiejtett szó volt, és újra kerülni kezdette a templomot, meg-megszökött a boltból, hogy rossz vérére hallgatva kártyázzék és dorbézoljon. Idővel Ászvádur végezte a »Püspöksüveg« dolgait. Öregbedett a jártassága, s megszokta mindenki az ő sürgő-forgó alakját látni az árúasztal mellett. Néha benézett a boltba nyiló szoba ajtaján Nánikóhoz, és kiadogatott egyetmást a ház szükségeire. Egy Anna-napon pedig együtt küldtek a barátokhoz[2] két nagy viaszgyertyát kék pántlikával, hogy a Hekiát Kirkor feleségének lelkiüdveért gyujtsák fel a szent Anna oltárán.

A haladó évek, mit se változva a Hekiát Kirkor szokásán, vitték előre az Ászvádur szerencséjét.

Az egyik Antal-napi vásár, ez idő tájban, nagy gyászt hozott a Püspöksüveg-re. Kora reggel Hekiát Kirkort vérben ázva, halva hozta haza két városi strázsa.

A Kövecses-ben kártyázott jómodú vidéki parasztokkal és elveszitette minden pénzét. Dühében összeveszett velük s egy kést kapott fel rájuk az asztalról, mire egyik paraszt kaczrával felhasitotta a torkát.

Mikor a két strázsa ölbe véve haza indult vele, már túl volt az életen.

A strázsák jajveszékelésére, — melylyel a kora hajnal csöndjét zajolták fel, — sorba nyiltak útczahosszat a házak ablakai s álmos arczú emberek rémülve futottak azoktól vissza.

Egy tartós susogás futott végig a városon:

— Hekiát Kirkort megölték a Kövecses-ben.

III.

Egy faggyúgyertya pislogott a kendermaggal töltött bádog félkupásban. Ugy bele volt szurva. A lámpákat kioltotta Ászvádur.

Elővette a szent Antal képét, valami imádságot mormolt hozzá örményül, megcsókolta párszor s keresztet vetve, feltette sapkáját.

Behuzta a vasasajtót, ráforditotta a zuzmarás zárra a kulcsot s a szobaajtónak tartott.

Belépett a szobába.

A Hekiát Kirkor Nánikója az asztal előtt ülve, imádságát végzé.

Szép volt, mint egy fakadó virág.

Az ifjúság már magában is szépség, de Nánikó mesteri ecsetre való keleties szépség volt. Mikor észrevette Ászvádurt, hozzásietett s karját gyöngéden vállára téve, kérdé:

— Fáradt vagy, ugy-e, jó Ászvádur?

— Nem, Nánikó, csak bágyadt.

Beh jó vagy te! Mennyit fáradsz érettem. De az Isten számba veszi és boldoggá tesz egész életedre.

Az Ászvádur arcza hirtelen elkomorult. Leült az asztal mellé s maga elé bámult.

Nánikó újra hozzászólott:

— Ugy-e, te is hiszed?

— Hogyne hinném az Isten jóságát. . .

E kitérő szavak, miket Nánikó nem értett meg, eltakarták, de meg fel is tépték az Ászvádur sebét, fájdalmát.

A szeretetnek előérzetei vannak.

Mikor belépett és Nánikót imádkozni látta, mint egy nehéz vas fájó ütése kapott újra szivébe az az érzés, mely elöregitette lelkét. Tudta jól, régi bántódása volt, hogy az átszellemült szép arcz miért válik fájdalmassá? Hogy azok az epedő ajkak, az imádság szavainak susogása közben, kinek a nevét rebegik?

---

[1] Sátoros szatócsok.

[2] A Szt-Ferenczrendiek temploma.

Mióta Hekiát Kirkor ugy elveszitette magát s az Ászvádur sorsa még inkább a Nánikóéhoz füződött, becsületes nyugodtságának ez volt az első nehéz gondolata.

Az első, melyről érezte, hogy egész életén keresztül fogja kisérni.

Mikor először gondolt arra, hogy a Nánikó boldogságát a magáéval köti össze; mikor észrevette, hogy a szeretetben, mit a leány iránt érez, már a férfinak is része van, megijedt magától és bűnnek, árulásnak tartá szerelmét.

Félt, hogy olyan titkot hord szivében. Nem hitte magát elég eősnek arra, hogy palástolni tudja.

Ha Nánikó rátekintett, szinte hallani vélte kicsinylő szavát:

— Te mersz engem szeretni? Te, a semmi? A miért erősebb férfi vagy, azért az enyim itt minden s örülj, ha szolgám lehetsz! . . .

A boltban, a falusi leányok csábitó mosolygásaiból, gunyos megjegyzéseiket vette ki:

— A »hárnyik Ászvádur,« a szép domnişórát*) szereti, és ténsur akar lenni . . .

A rámába tett szent Antal képből haragot olvasott ki:

— Elpártoltál az Istentől, és embert imádsz? . . . .

Ha a templomba menekült, hogy nyugtalan lelkét megerősitse s megbánja bűnnek hitt szenvedélyét, a körülötte éneklő emberek ájtatos hangjából, az orgona zengéséből azt sugta oda félénksége:

— Örökre fogod szeretni. . . .

És ebben a vergődésben mindig eszébe jutott a szerencsésebb, a másik, — Pári Tóni, ki messze nagy városban urnak, doktornak nevekedett.

Fia volt az öreg Párinak, ki házsártos, tékozló élet után a szegények házában kapott végső menedéket.

Olyan urias, tanult fiu, kinek a járásán is meglátszott, hogy uri nép közt forog. Szegény és mégis módos. Eszével takarta, mi nála pénzért hiányzott. Ha ritkán hazajött,

---

*) Kisaszonyt.

csak urakkal barátkozott, kik Pári doktor-nak hivták és egymás elől kapdosták el ebédre, mulatságra.

Egyik karácsonykor már fel se kereste az öreg Párit a szegények házában . . .

Azt az egyet azonban még az urak is szerették volna tudni, hogy honnan telik Pári doktornak ilyen urfiskodásra? . . . Odafönt nem nevelősködik, egyetlen gazdag rokona sincsen s az a sovány stipendium, mit a város juttat neki, még szivarra sem lehet elég neki.

Alig egy évvel előbb is még fölismerték rajta hol egyik, hol másik módosabb barátjának a ruhadarabját. . .

— A befejező közlemény következő füzetünkben. —

Törös Tivadar.

Száját Nová ásugh.

Az általunk ismert ásughok szülőföldje: Tiflis, Eriván, Gándsá, Sámáchá és Ástrákán. Az ásughok közül a legkiválóbb helyet azok foglalják el, kiknek otthona Fiflis; ezekhez tartózik Száját Nová is.

Azt, hogy ki volt a legrégibb ásugh, meghatározni nem lehet. Akkor kapták az örmény népdalnokok az ‚ásugh' melléknevet, midőn Örményország — idegen népekkel: arabokkal, törökökkel és más mohamedán népekkal megtömve — politikai önállóságát elveszitette. És e szomorú korszak a XIV. században állott be. Ezen idő óta az örmény népdalnokok előadásának lényege változást szenvedett; mert az idegen népek befolyása alatt a körülményekhez alkalmazkódva, valamit elsajátitottak a mohamedánoktól is és dalaikat más szokott nyelven is előadták, hogy annál több hallgatóra tehessenek szert, magukat pedig a perzsa ásugh vagy ásêgh szótól, mely ‚szerelmes'-t jelent, ásughoknak nevezték.

Az ásugh főfeladata az, hogy alkalmi dicsénekeket költsön, énekelje meg a nőt, a szépséget. . . . Tehát ő az örökös szerelmes (‚ásugh'), ki habár szabadon költ, szeme előtt mégis azt tartja, kiről az alkalmi dics-ének szól. Azért az itész, ki valamely ásugh műveit megbirálja, e körülményt figyelmen kivűl nem hagyhatja.

Száját Nová egyike Tiflis azon legrégibb ásughainak, kiknek dalai előttünk ismeretesek. Tesz ugyan ez naplójában elődjéről: Doszti ásughról is emlitést, de ennek dalairól senki sem tud semmit; Doszti úgy járt, mint sok más ásugh: sírba szállottak és neveikkel együtt dalaik is feledékenységbe mentek.

Száját Nova körülbelől 1712-ben (pontosan nincs megállapitva) született Tiflisben. Dalaiból tudjuk, hogy ő egy mêghtesznek (egyházszolga) volt fia. Atyja, ki fiából iparost akart csinálni, Áruthin-t (ez volt Száját Nova keresztneve: Anastasius = Paskal = Joakhim) egy takács műhelybe adta; de a fiú szabad óráiban ‚cshonkur‘-on (չօնգուր) és khámáncshá‘-n քամանչայ játszott (hegedűhöz hasonló hangszerek), megtartotta szent Gárábéd (az örmény ifjú legények védszentje) bőjtjét kérvén ezt, hogy segitsége mellett kellő előhaladást tehessen a zenében. Már mint kis gyermek Száját Nová csengő hangjával és khámáncshá-játékával magára vonta a szomszédok figyelmét. Ezek, valamint mások is, kiktől sok dicséretet kapott, folytonosan arra ösztönözték, hogy hagyja el a műhelyt. Ő szót fogadott és kizárólag csak a zene és ének tanulására adta magát, míg végre mint népdalnok Száját Nová ásugh név alatt ismeretessé tette magát.

Száját Nová azon kevés számú ásughok közé tartozik, kik nem vándorolnak ide-oda, hogy hallgatókat keressenek. Ő II. Herakles georgiai király udvarában szivesen látott, nagyrabecsült dalnok: ő udvari ásugh volt.

De 58 éves korában elveszitette hőn szeretett nejét; azért felhagyott a dallással és zenével és a Tiflistől nem messze fekvő ‚hághbáth‘-i zárda szerzetesei közé lépett. Kezdetben nem akarták elhinni a tiflisiek azt, hogy a vigkedélyű Száját Nová csakugyan szerzetessé lett; erről tanuskodik a következő legenda is:

Hallja Száját Nová szerzetes, hogy Tiflisbe egy híres ásugh jött; azért félvén tőle, nehogy idegen ásugh győzze le szülővárosát, Hághbáthból Tiflisbe sietett. Tudomást szerzett megérkezéséről a tiflisi zárda főnöke is, ki azonnal utána küldötte szolgáját; de ez hosszas keresgélés után a hangversenytéren találta meg Száját Novát khámáncshával kezében, ki már elragadta volt a babért vetélytársa

elől. — Mindez azonban csak a képzelet szüleménye; mert a szigorú, vallásos szerzetes ilyen csinytettet nem engedett meg magának.

Igaz, egy ízben odahagyta Hághbáthot, mert meghallotta, hogy egy nagy perzsa sereg Aga-Achmed khan vezérlete alatt Tiflis felé megy. Ugyanis Száját Novának volt két fia: Melchisedek és Ohán s két leánya: Sára és Máriám. Ezeket akarta a veszély elől elmenekiteni: Mozdokba küldötte őket. De kevés vártatva belépnek a perzsák Tiflisbe és hozzálátnak a rablás-, pusztitáshoz. Száját Novát a vártemplomban találták imádkozva; felszólitották, hogy hagyja el a szentegyházat és térjen át Mohamed hitére. Mire ő: »Nem megyek ki a templomból, nem árulom el Jézust.« Vértanú halált szenvedett. Igy fejezte be hasznos életét 1795-ben. Ugy tett, a hogy dalnok korában egyik török dalában dalolt: »Száját Nová nem hagyja el vallását: ő örmény« (Sajat Nova tinesia inkhar ethmas, ermani tur).

Száját Nova költeményeit — melyek közül némelyek kelettel is el vannak látva, egy vagy talán több dáftárba (naplókönyv) irva, rendben hagyta hátra. Unokája, a Tiflisben most is élő Der-Movszesz lelkész, ki Száját Nová Melchisedek nevű fiának fia, egyszer véletlenül növére fiának kezében egy füzetet látott, mely Száját Nová dalait tartalmazta. Der-Movszesz azokat magával vitte Tiflisbe és barátja dr. Pondojáncz kérésére, az ismert örmény irónak Áchverdián Györgynek ajándékozta, ki azokat közre is adta. A naplókönyv utolsó lapjai, melyekre örmény-török és georgiai nyelvű dalai voltak irva, hiányzanak. Volt Száját Novának ezeken kivűl még sok más dala, melyek azonban elvesztek. Örmény dalaiban, melynek megértése elég nehéz, a tiflisi szójárást használja.

Annak, a ki valamely ásugh műveit helyesen megérteni, szolgálatait megbirálni akarja, nemcsak az ásugh míveltségének fokát és a kort, melyben élt, kell tekintetbe vennie, hanem még a körülményeket is, melyek alkalmat nyujtottak neki a dallásra. Mert nem mindig a belső ösztön sarkalja az ásughot dallásra, hanem legtöbbször dalol, mert erre fel lett szólitva. Ezek tehát befolyást gyakorolnak a muzsára, a költő szabadságát korlátok közé szoritják. A szenvedő, ki bú-bánatjával tépelődik, vagy mások szomorúságából vesz részt; — az ujongó, kinek jó kedvét a családi öröm-esemény fokozta: az ásugh szájából szeretne vigasztaló szép szókat, vagy örömverset hallani; azért e szavakkal fordul hozzája: »Barátom! énekelj nekem valamit.« A ‚chágh ászogh‘ erre egy alkalmas dallal felel. De máskép fogja fel az ásugh e feszólitást: neki valami újat kell költenie, dalolnia; azért kezébe ragadja hangszerét (láz) és új dalt s új dallamot énekel annak, kinek tetszeni, vagy kit gyönyörködtetni akar. Minél jobban ismeri ezt, annál elmésebb költeménye; de ha azt, kit meg kell énekelnie nem ismeri, akkor ennek csak külsejével foglalkozik.

A mondottakból láthatjuk, hogy az ásugh műve nagyon szigorú birálat alá nem eshetik, annál inkább nem, mert ő egyazon időben költ, dalol és hangszerén játszik s még annyi idővel sem rendelkezik, hogy a személyt, kit és a tárgyat, mit megénekelni akar, kellőleg megismerje. . .

Száját Nová nemcsak korának volt legértelmesebb és legtehetségesebb ásughja, hanem mint valódi mester most is ritkitja párját. A költés Száját Novára nézve, ki gazdag képzelőtehetséggel volt megáldva, könnyű mesterség volt. Az ő jámbor, becsületes alakjai, szigorúan vallásos szellemű dalaiban világosan ki vannak domboritva. A humor az az eszköz, melylyel hallgatói sziveiből a szomorúságot elüzi. Száját Novát legjobban saját szavaival lehet jellemezni: »Az ásugh nyelve csalogány, mely szitkot nem, hanem csak áldást mond; szava a királynál is meghallgatásra talál, reá nézve nincs bakó.«

Cselingárián Jakab.

Tiridát király.

II.

Tiridát ekkor hatalmának magaslatán állott. Atropatene ugyan perzsa s a mesopotamiai részek római uralom alatt voltak; de Iberiát és Albániát Armenia jogara igazgatta. Miután a belrendezkedést befejezve a jólétet ezelőtt nem ismert fokra emelte: házassági tervekkel

kezdett foglalkozni s az alánok királyának leányát Áskent 291. évben Kr. u. nőül vette.

Ez időtől fogva kilencz év merült alá az enyészet tengerébe s a pogányság Diocletián császár alatt kétségbeesett harczokat támasztott a kereszténység ellen, mely általa az emberi nem ellenségének vala kikiáltva. Armeniában ép ez időszakban rontatik le a fénykör, mely ott ama vallásos rendszert környezte. Rómából t. i. az üldözés elől némely szerzetesnők Kájánné főnöksége alatt a birodalommal határos Armeniába menekülendők hosszas vándorlás után eljutottak Vághársábádba, hol akkor a kir. udvar székelt s a városon kivűl a szőlőhegyeken, a borsajtó épületekben tartozkodtak, csak is az élelmi szerek beszerzése végett ment be közülök egykettő a városba.

Diocletián közös cselekvésre szólitotta fel Tiridátot; folytak tehát e szerfelett sürgős ügyben a kutatások hiuz szemekkel. A sok rossz napon átment jövevények megjelenése, szokatlan öltözetök, az ismeretlen nyelv nagy néptömeget tereltek össze a menhely körül. Ripsime az ártatlanság fehér mezében kellemei miatt gyúpontja vala a gyönyör utáni beteges vágy pillantásainak. Ennek hire felköltötte a királynak figyelmét, ki legott látatlanban elhatározá, hogy a mosolygó égű Latiumnak leányát nőül veendi; azt hivén, hogy rokonszenvet rendeletek által is lehet parancsolni. Ennek jelezésével megbizott főrangú küldöttségének szeme-szája eláll bámulatában, midőn tapasztalja, hogy a komoly előterjesztés sehogy sem találkozik előzékeny érzülettel. E sikertelen kisérlet után a király maga elé idézte az önmegtagadásnak eme megörökitett példányképét. Félelem nélkül néz ő a hatalmasnak szemébe, kinek ajkain amugy hömbölyögnek az édesgető csábitással teljes érzelmi áramlások, behintve a legszebb szóvirágokkal. De élet, vér és fény elveszték minden erejöket. A házi úr hasonlóan a döre emberhez, ki az ellenfél ügyvédétől kér tanácsot, Kájánné közvetitésére számit; ez pedig még inkább serkenti a kitartásra a megpróbáltatásnak kisérleteit kiállni tudó nővendékét, a miért a főnöknő betördelt fogakkal börtönbe záratott. Ripsime az Istenben bizó kedély nyugalmával haladott a zsufolt csarnokokon át s a marczona testőrök, mintha a csaták villámát látnák magok előtt, szabadon engedék visszatérni aggodalmaikban imádkozó társnőihez őt, aki azelőtt gunyos czélzásaiknak tárgya volt.

Az idegeket felizgató kudarcz után Tiridát előkészületeket tesz egy elkeseredett csapásra. Ripsime nevéhez nyugodt lélekkel várta a halált.[1] A kiküldött bakó először kitépte nyelvét, melylyel a hitnek igéjét hangoztatá, szemei kiszurattak, végre meggyujtott szövétnekek lassitott tűze véget vetvén életének, teste darabokra szaggattatott. Mindez az éji homályban történt; a bakók társnőit is halomra konczolták; az őrült garázdálkodás Kajánné főnöknőnek megölettetésével fejeztetett be. A kivégzettek harminczheten voltak.

Ripsime alakja legyőzhetetlen hatalommal uralkodott a szilaj indulatú Tiridátnak lelke fölött. Midőn arról értesült, hogy borús zavar sugalta parancsa következtében Ripsime kivégeztetett, szobáiba zárkozva minden dolog iránt közömbösen viselkedő tompa egykedvűség, álmat elrabló éjnapi gond szállta meg őt s hat napon át, mint valami nehéz lidércznyomás, nem engedett pihenést kifáradt lelkének; az udvari kör akkép vélekedett, hogy szorakozás által meghasonlott kedélyébe a nyugalom visszavarázsolható. Vadászkertjében nagyszerű vadászatot rendeznek, de alig érnek ki a városból, a már etfátyolozott lelkű király ijesztő mérvben kifejlett komorkórsági rohamában leugrik kocsijáról, fogaival ruháját és saját testét marczangolva futott műve fölébredett árnyaitól. Lelke végképpen elborult; az annyi ártatlan vérrel áztatott s halálmezővé tett kies tájék reá nézve barom legelővé lett. Kedvencz vadkanjai közé elvegyülve eltorzult alakja s rekedt röfögése őt azokhoz majd-

---

[1] Ῥίπτω M. ῥίψω hajit dob, vet; ῥιψαμένη = »A halálból az életre odahajitott.« Római Agathangelos (P. 1. C. 18) a királynak első titkára, mint szemtanú irta le e kor eseményeit. »Története, mely örményből olasz nyelvre is fordittatott, egyik gyürűjét képezi azon történeti lánczolatnak, melyet a mechithárándisták kezdének Velencze szigetén. L. Cantu C. 6 k. 477 lapon levő jegyzetet.

nem hasonlóvá tette. E nyomorult helyzetben kerülte az érintkezést a körülötte őrködő emberekkel.[1]

E közben egészen váratlanul a közfigyelem más táj felé fordul. Az idő járta a maga útját; már tizennegyedikszer pergett le az év azon naptól fogva, hogy a szenvedések embere: Gergely amaz ismeretes verembe dobatott. A királynak nővére Choszrovitucht a verem nyilására mutat, mint a melynek lakója hivatva van, hogy az igazságnak isteni szellemével a kebleket megilletve, a királynak s vele a hosszú zsibbadásból életre költendő országnak belső világát újjá teremtse. Süket füleknek beszélt. Voltak, kik a kétkedés mosolyával utaltak az örökös éjre, mely oly huzamos idő óta a kivégzetre borult. De a sziveket magával ragadó ismételt biztatások diadalmaskodtak az elfogultság fölött. A királyi nővér nevelője, a harczban edzett Oda odaszól Gergelyhez. A jelenet, az idegrázó látványosság minden fogalmat túl szárnyal, midőn a megszólitott a lebocsátott kötelet megérintve, a türelemnek tündöklő dicsőségével homloka fölött, emelkedik ki földalatti börtönéből 301-ben Kr. u. A valóság ott áll mindenki szemei előtt és e nappal egy új korszak vette kezdetét..

Utazása a székvárosba győzelmi menet volt. Tiridát ép úgy, mint egykor a gangos Nabukodonozor király, kinek agyában hasonlag megbomlott az értelemnek rendszere, füvekkel töltözve, a csapás iskolájában keserű tapasztalatok után lett józan;[2] ez is, mint amaz, büneit megvezekelve ismerte meg az Istent. — Ő, ki ezelőtt mindenütt rémeket látott, most az örök igazság igéit elfogadni kész lelkületet hoz magával, hogy a bűnsúly elvétessék öntudatáról. Nagy az ige hatalma. Midőn az annyi éven keresztül elzárt hang ismét hallatta magát, a szavak a vakdűh kábaságáért bocsánatot kérőknek sziv- és lelkökig hatottak: »Én hozzátok hasonló ember vagyok — szóla a keresztény hős — ti pedig ismerjétek meg teremtőtöket, aki az eget és a földet, a napot, holdat és a csillagokat, a tengert és a hegyeket teremtette. Csak Ő újithat meg titeket.«

---

[1] Kimeritő tanuskodások küzdenek a fölhozottak mellett: Chorenei Mózes L. 2. c. 83, az eseménynyel egykorú Zenobius, sz. Chrysost, sz. Gergely fölött tartott dicsbeszédében; Nicephor, Callistus VIII. Átalában a későbbi olasz szerzők sz. Gergely életrajzában, úgy szintén a görög egyház kétségen kivűl teszik, hogy a szemtanú Agathangelos nem értelmi korlátoltság okozta jóhiszemű tévedésből futkos olyan képzeleti délibábok után. L. Bekehrung Armeniens. M. Samuelián. Wien, 1844 S. 172.

[2] Dániel 3. v. 12, 13. – A kereszténység első korszakában a csodák szerepelnek s habár az emberi hatalom szenvedésben, ellenállásban s győzelemben mutatkozik; mindazáltal Isten keze magának a természet rendének megszüntetésénél is oly világos, hogy amaz eseményeket kevésbbé lehet leirni, mint tisztelni. Cantu C., 6-ik köt. 53. l.

Márcovich Jakab.

Kisebb közlemények.

Ádámján játéka. Arról, hogy milyen sikerrel játszott Ádámján Szent-Pétervárott, legjobb tanuságot tesznek a műértő Számojlov szavai. Ugyan is a műértő, előadás után Ádámján lakására ment, megölette, megcsókolta azt, azután igy szólott: »Őszintén mondom, hogy Salvini játéka nem nyujtott nekem annyi élvezetet, mint az Öné.«

Népszokás. Az ázsiai örmény a nagyböjt alatt nemcsak a hús éldeletétől tartozkodik, hanem még tejneműt sem eszik; a hét hét alatt tisztán böjtöl. A Belső-Áchdáhban lakók nagyhéten aláirás útján bizonyos összeget gyüjtenek és avval marhát vesznek; ezeket a marhákat leölik és húsvét vasárnapján mise után a húst maguk közt feloszszák.

Trapezunti örmények. E kikötő városban, mely a Feketetenger partján fekszik, mintegy 1000 örmény család lakik. A kereskedés nagyobbrészt az örmények kezében van; de van itt örmény iparos is. A trapezunti örmény nő a szó szoros értelmében feleség: nemcsak segit férjének, hanem a házi munkát is egy maga végezi. Főz, varr, mos, fon, sző. Van itt özvegy örmény asszony, ki kézi munkájával megszerez annyit, mennyi elég az ő és gyermekei fentartására. A trapezunti örmény nők erényes, példás életet élnek; mert a munka és foglalatosság az erényes élet — őrei.

Irodalom és művészet.

A magyar Chorenei. Mig a művelt külföld különböző fordításokban birja az örmény történetirás »Herodot«-jának: Chorenei Mózesnek klasszikus művét, — hazánkban mindeddig senki sem vállalkozott annak magyar nyelvre átültetésével megküzdeni. Azt

hiszszük tehát, hogy ily körülmények közt e lapok szerkesztője nem végzett fölösleges munkát, midőn Chorenei örmény történetének mindhárom könyvét az eredeti szöveg alapján a magyar irodalomba átültette. A magyar Choreneire, (mely magyarázó jegyzetekkel van ellátva) bővebb ismertetés végett még visszatérünk!

Czimertani munka. Dr. Temesváry János (volt aradi, most zombori tanár) lapunk dolgozó-társa, egy valóban becses és hézagpotló mű kidolgozásán fáradozik, mely a magyar heraldikai és genealogiai irodalomra nézve valódi nyereségnek tekinthető. Ez a hazában magyar nemességet nyert (számszerint mintegy ötven) örmény családnak nemesi czimerlevelét — armalisát — fogja bemutatni, és pedig a czimerek szabályszerűen hű rajzaival, s a nemesi diplomák szövegének teljtartalmú közlésével, az eredeti latin nyelven. Az adatgyüjtés, (melynek meginditásáról annak idejében már volt szó lapunkban) ezidő szerint annyira előrehaladt, hogy az ide vágó anyag máris egybegyüjtöttnek tekinthető, s jóformán még csak a rendszeres összeállitás, valamint a szükséges magyarázó jegyzetek elkészitése veszi igénybe a szerzőt.

Közgazdasági élet.

A törökországi vasútak mentén rendszeressé vált emberrablások végre erélyes intézkedésre ösztönzik a török kormányt. Hír szerint a porta elhatározta, hogy a tapasztalás szerint legtöbbször veszélyeztetett vonalrész mentén katonai őrállomásokat épittet, melyekben egy tiszt parancsnoksága alatt állandóan 30—30 ember fog tanyázni. Az épitkezés okozni fog ugyan egy kis költséget, de annál kétségkivűl többre rugnak a kiszabaditott emberekért az idegen kormányok követelésére a török államkincstárból kiutalványozott váltságdijak.

Az oroszországi mezőgazdaság körében a tevék alkalmazása mostanában igen szokásba jött, és jó szolgálatot tesz a mezei munkáknál. A transkaspi vasút megnyitása óta áruk is olcsóbb levén, meglehetősen el van terjedve a tevék használata, — igy Orenburg vidékén, hol ezelőtt harmincz évvel csak sószállitásra használták, de ma minden nagyobb gazdaságban száznál több teve végzi a mezei munkát. Van olyan falusi gazdaság, melynél a tevén kivűl más állatot nem is tartanak a nehéz munkákhoz, s a földbirtokosok is szivesebben alkalmazzák azt, mint az ökröket és lovakat. Az Ural vidékén a déli Don környékén s a Krimben van a legtöbb teve; de találni lehet azokat északra fel egészen Archangelszkig. A hideg iránt különben ez állat nem igen érzékeny, inkább csak a nedves föld ártalmas neki; a magyar Alföldön tehát sikerrel lenne meghonosítható és tenyészhető.

Mi újság az örmény világban?

Váhrám bey Dádián neje: szül. Széchényi Vanda grófnő, mint egy teljesen megbizható forrásból értesülünk, férje anyanyelvét megtanulta, s jelenleg jól beszél örményül. Hogy szépen is, az önként értetődik.

Az örmény kivándorlás. A török kormány, hir szerint, szigorú katonai intézkedéseket szándékozik foganatba venni az örmények, valamint a szyrusok kivándorlásának megakadályozása czéljából.

Jótékony egyesület. Van Smyrnában egy egyesület, mely 29 év óta működik az örmények között. Ingyen küld orvost, ingyen ád orvosságot, küld ételt és egyebet a nemzet azon szegény tagjainak, kik szégyelnek koldulni, kórházba pedig nem mehetnek.

Uj miniszterek. Egyptom újonnan kinevezett kormánytagjai között van két örmény is. Külügyminiszter lett Tigrán pasa, kiről folyóiratunk is tett emlitést (1891. évfolyam 144 lap), mig a közoktatásügyi tárczát Jákub Ártin pasa foglalta el.

Kitüntetés. A szyr katholikosz drágakövekkel ékitett keresztet küldött a bukaresti örmény egyház főesperestjének: Moszgofián Chácshádurnak viszonzásúl azon szivességeért, melyben részeltette azon szyr egyházi férfiakat, kik az idén Bukarestben jártak.

Örmény tanulók. Lipcsében a taval 4 örmény ifjú és 2 leány tanult; 3 ifjú theologiát, a negyedik bölcsészetet hallgatott; az egyik leány az egyetemi tanfolyam előadásait hallgatta, a másik a conservatoriumnak volt növendéke.

Ágop pasa meghalt. A szultáni civillista keresztény minisztere: az Europa-szerte ismert és közbecsülésbev állott, örmény születésű Ágop (vagy Hágop) Kázázián pasa, ki több éven keresztül az ottomán császári kormányban, a pénzügyminiszteri tárczát is átalánosan elismert s a szultán által tüntetőleg méltányolt ügybuzgósággal és tehetséggel képviselte, — e napokban egy esti sétalovaglás alkalmával oly szerencsétlenül esett le a lóról, hogy súlyos sérüléseiben egy óra mulva meghalt. Temetése a török fővárosban minden nemzetiség és felekezet imposans részvéte mellett ment végbe s úgy a belföldi, mint a külföldi pénzvilág számos taggal volt képviselve. A szultán is sietett élénk részvétét kifejezni az oly váratlanul elhunyt minisztere családjának. — Agop pasa arczképét és életrajzát folyóiratunkban már régebben vették olvasóink, s midőn a pénzügyminiszteri tárczától megvált, bővebben méltattuk nyilvános pályájának érdemeit; de más alkalommal is többször megemlékeztünk a most szerencsétlen véget ért jeles államférfiú működéseről, — melyeknek ismétlését tehát ezúttal mellőzzük! — Helyére Michail efendi, a földmivelési bank főigazgatója neveztetett ki a civillista miniszterévé.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Lukács László.

Midőn Lukács László arczképét és életrajzát mutatjuk be az »Armenia« olvasóinak, a hazai örménység egy oly kiváló fiával foglalkozunk, ki fiatal kora daczára már ma is országos nevet vivott ki magának s a kire a jövőben még fényesebb szerep vár.

Lukács László az erzsébetvárosi Lukács család sarja, mely nemességét 1760-ban Mária Terézia alatt nyerte. E család azóta folyton izmosodik, több jeles tagja általánosan ismertté és becsültté tette azt a nevet, melynek diszéhez Lukács László kiváló tehetsége és munkálkodása nagy mérvben hozzájárul.

Lukács László Erdélyben, Zalatnán született 1850. nov. 24-én. Atyja Dávid bányabirtokos volt. László mint egyetlen gyermek — két testvére zsenge korban halt el — elsőrendű nevelést nyert. Középiskoláit s az egyetemi tanfolyamot Kolozsvártt végezte kitünő eredménynyel. Már mint tanuló kivált társai közül komoly irányával. Egész erejét tanulmányainak szentelte. Elvégezvén a jogot, nem a semmittevésre adta fejét, hanem mint valamely szegénysorsú fiatal ember foglalkozás után nézett. Tudományos hajlamainak engedve, a tanári pályát választotta, s már 1872-ben Győrött találjuk az alig 23 éves ifjút: ki az ottani kir. jogakadémián tanárkodott. Mint tanárt köztiszteletben részeltették a nálánál alig fiatalabb tanitványai kitünő, tudományos képzettségeért és szívjóságáért. Atyjának közbejött halála miatt, alig másfél év múlva, lemondott tanári állásáról, mely pályán pedig oly szép auspiciumok között indult meg. Lakását Zalatnára tette át, hogy öröklött bányabirtokait kezelhesse. Itt élt 1878-ig; részt vett a megyei életben, de főleg bányaszaki és közgazdasági tanulmányokkal foglalkozott. E pár év alatt szerezte azon széleskörű nemzetgazdasági és pénzügyi ismereteket, melyek későbbi pályájának alapját vetették meg. 1878-ban a magyar-igeni kerület országgyűlési képviselőjének választotta, s ezen kerületet három cycluson keresztül egymásután 1887-ig, mint a szabadelvűség eszméinek és Tisza Kálmánnak személyes hive, választóinak tántorithatlan bizalmától kisérve képviselte. 1879-ben már mint országos képviselőtől jelent meg »Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője« czimű alapos tanulmánynyal irott munkája, mely nemcsak a bányászattal foglalkozók közt, de a közgazdasági szakkörökben is élénk figyelmet ébresztett.

Mint képviselő mindjárt kezdetben a zárszámadási bizottság tagjává, majd előadójává választatott. Itt kezdődik tulajdonképeni országos pályája. Szakismereteit fáradhatlan szorgalmával napról-napra növelte. A számtételek labirintjában valóságos tekintélylyé nötte ki magát. A horvát-magyar regnicolaris egyezmény is jórészben az ő műve. A házban csak akkor szólalt fel, ha mint előadó azt ki nem kerülhette, de a bizottságban annál több s nagyobb munkát végzett. Ilyformán pár év mulva 1885-ben már a pénzügyi bizottság sorolta őt tagjai közé, hol működésének, ha nem is terhesebb, de fontosabb tere nyilt. A zárszámadási bizottság őszintén sajnálta távozását, s a bizottság nevében Prileszky Tadé, akkori elnök arany tollal lepte meg a bucsúzó előadót.

A pénzügyi bizottságban nötte ki magát Lukács László valódi pénzügyi szakférfiúvá. A képviselőházban ekkor még sűrűbbé vált szereplése; minden párt figyelemmel hallgatta előadását, melyet szakszerűség és szolidság jellemez, mint különben egész egyéniségének is ez adja meg kiváló jellegét.

Midőn Tisza Kálmán 1887. február havában a pénzügyi tárczát átvette, s Wekerle Sándor lett az államtitkár, a pénzügyminiszteriumban megüresedett az a fontos és evidenter bizalmi jellegű osztályfőnöki állás, melyet addig Wekerle oly kitünően töltött be, Tisza Lukács Lászlóban fedezte fel Wekerle méltó utódját, maga mellé hivta s miniszteri tanácsossá tette, reábizván a hitel- pénztári és számviteli ügyek vezetését fokozott hatáskörrel.

Lukács László ezen idő óta a pénzügyminiszteriumban működött, s épen oly mérvben birta a jelenlegi miniszternek, Wekerlének bizalmát, mint birta előbb a Tisza Kálmánét. A conversio, valamint a regale kártalanitási ügyek óriási munkája is az ő vállait terhelte, a mely nagy feladatok keresztülvitele mellett Lukács László többi — a szakmájához tartozó — teendőit is pontosan ellátta. Ez mintegy próbakövét képezte az ő kiváló tehetségeinek és munkásságának. Jelenleg országgyűlési képviselő.

Bevégzetlen lenne e vázlat, ha még végül nem említenők fel azt, hogy Lukács László 1880-ban nősült meg elvevén Lukács Jólánt, Lukács György belügyminiszteri államtitkár leányát, mely házasságból egy szép kis leánykának atyja.

Sz. K.

Gajzágó Salamon, mint ifjúsági szónok.

(Egy emlék 1848-ból.)

A mint tudva van, a pozsonyi országgyűlés buzdittatva a Bécsben márcz. 13-án kiütött forradalom által is, egy küldöttséget inditott a királyhoz, hogy kieszközölje Magyarország részére a többi közt a felelős miniszteri kormányzatot. A küldöttséget az országgyűlési ifjúságnak egy nagy részével felkisérte Bécsbe Gajzágó Salamon is, akkor Széchenyi István gróf mellett követi irnok, ma a magyar kir. állami számvevőszék nagyérdemű elnöke. A történetileg oly nevezetes küldöttség, akadályt akadály után legyőzve, — végre czélhoz jutott: Battyány Lajos gróf ki lett nevezve Magyarország miniszterelnökévé. Pozsonyba visszatérve, az országgyűlési ifjúság lobogó lelkesedésében fáklyás-zenét rendezett az újonnan kinevezett miniszterelnök tiszteletére. Szonokúl egyhangúlag Gajzágó Salamont választották meg, — ki ez alkalommal (1848. márcz. 17-én) a következő üdvözlő beszédet intézte az első magyar miniszterelnökhöz:

Azért állok itten Uram! hogy e mérhetlen sokaság örömét kifejezzem. Idegen földről ragadt ma vissza hazád, de nem idegen lelkektől s miután közöttök az újjászületés magasztaltságát élvezéd, im itt is feltárjuk előtted örömrészeg kebleinket, diadaláért elveidnek, szabadságáért e szent hazának!

A tér, melyet ifjú napjaidban küzdterül választál, sivatag volt és reménytelen, melyet jelenleg a legjobb király akarata s nemzeted osztatlan bizalma mér elődbe; reád mosolyog hazád nagyságával. Neked jutott dicsőségedűl eltemetni a magyar kétes sorsát, és látni, miként sarjadzik ez eltépett s összerohadt testből a legszebb jövendő! A nemzet örül, mert szabadsága biztosítva; a nép, mert szabaddá lett és az egész haza örül, mert örömét megoszthatja társakkal, kiket a legkeserűbb multak emléke füzött a jelen napok nem várt eseményeihez.

Tudjuk, hogy még nincs minden befejezve; de szükségünk van e lelkesülésre, hogy osztatlan gonddal viseljük

a jövendő terheit. Mi elveiddel nöttünk fel; mi meg fogjuk azokat őrizni örömben és búban, miként Isten vezérlend! A te és társaid kormánylata alatt valósitandja meg e nemzet a frank herczeg büszke szavait, miszerint: Uram, mi oly nép vagyunk, mely szomjában a hir- és nagyságért csak egytől fél, csak egytől tart: az egek — leszakadásától! (?)

Végül fogadd leendő kormánytársaidhoz előre is — örömtapsainkat. Mi bizni fogunk bennök, bizni s minden tettetekhez e nemzet örök kiáltása fog hangozni: hogy sokáig éltesse Isten az első alkotmányos minisztert.

Az örmények Törökországban.*)

II.

A kurdok legnagyobb része Mosul és Tigranokerta környékén, a török-perzsa határszélen s az Ararát környékén él. Nomád életszokásaik folytán nem fejlődött ki közöttük se nemzeti érzés, se egységes nyelv. Nem ismerik a haza fogalmát, mert nincsenek a földhöz hozzákötve. Két osztályra szakadnak: az »assiretá«-kra, a nemesekre, a harczosok osztályára, mely földmíveléssel nem, csak állattenyésztéssel foglalkozik; és a »guran«-okra, a föld mívelőire, a kik soha nem forgatnak fegyvert s a kiknek az előbb említettük osztálytól meglehetős elnyomatást kell szenvedniök.

A két osztály külsőleg is feltünően különbözik egymástól. Az assiretának durvák, szögletesek az arczvonásai; szemei mélyen fekvőek és merevek s fellépése szilárd, míg a guranoknak sokkal szelidebb, az arczképződésük szabályos, olykor görög vonásokkal. Az assireták rabszolgáiknak, tulajdonuknak tekintik a guranokat s olykor egész falvastól árúba bocsátják vagy kicserélik.

---

*) Dr. Bárchudárián János örmény tudós felolvasása a thüringiai földrajzi társaságnak egyik legutóbbi ülésén. (Das Ausland. Stuttgart, 1891, márcz. 25 és 22 sz.). — V. ö. továbbá »a törökországi örményekről s a szomszéd népekről« Marseilleben, M. A. irói névjelzéssel a mult évben örmény nyelven megjelent munkát és dr. O. Heyfelder »Die Armenier und ihre Zukunft« cz. czikkét (Deutsche Rundschau, 1890. 8 Heft).

Statisztikai adatokat a kurdokról felette nehéz összegyüjteni. Mert nincsenek állandó telepeik, nyáron az egyik, télen a másik tartományban tartozkódnak. A melegebb napokkal fölhuzódnak a váni és erzerumi fensíkra, s a tél közeledésével átteszik lakhelyüket a mosuli s tigranokertai völgyekbe. Ámbár Konstantinápolytól Bagdadig mindenütt találkozunk kurd sátorokkal, mégis aligha meghaladja lélekszámuk a 850.000-et. Vannak, a kik egy millióra becsülik a kurd népességet; Vámbéry még tovább megy s nyilván némi tulzással két milliónyi kurdról beszél. A törököknek 1877-ik évi statisztikája szerint 120.000, tényleg több mint 170.000 kurd tanyázik Erzerum, Ván, Mus és Khárpert környékén.

Rabló portyázáson kivűl, mely annyi súlylyal nehezedik az örmény lakósságra, főleg az állattenyésztést üzik. Örményország és Anatolia legelőit teljes önkénynyel használják fel e czélra. Hatalmas nyájakkal rendelkeznek; felhők gyanánt lepik el hófehér börű juhaik a hegyoldalakat. Pusztán az örményországi kurdok évenként nem kevesebb, mint 500.000 juhot szállítanak a konstantinápolyi és halepi marhavásárokra.

Ámbár az egész kurd nép harczias természetű, bátorság és katonai ügyesség tekintetében mégis messze mögötte áll a cserkeszeknek és szyriaiaknak. Ha rendes katonasággal állanak szemben a kurdok, mindjárt az első puskalövés után megfutamodnak. Első rohamuk nagyon heves ugyan, de tovább ritkán birják ki. Közönségesen csak olyan embereket támadnak meg, a kiknek nincsenek fegyvereik. Lovasokra nem lőnek a szemközt való találkozáskor, hanem a mikor csak tehetik, lesbe állanak. Tény, hogy különösen a szyriaiakkal nem örömest tüznek össze s minden alkalmát az egybekoczczanásnak a lehetőségig elkerülik.

Annál bátrabbak az örményekkel szemben, a kik el vannak tiltva mindenféle fegyvernek, sőt az egyszerű késnek viselésétől is. Ha egy örmény önnön életének védelmezése közben valamely kézi műszerrel vagy kövekkel megöli kurd támadóját — a török kormány átszolgáltatja a szerencsétlent a kurd biróságnak. S vajjon miként járnak el a kurdok? Nyomban reátörnek az illető örmény helységre, meggyalázzák a nőket, felégetik a lakósság javait s lekaszabolják a férfi lakósságot.

A kurdok egyik-másik tartományban csak névleg tekinthetők török alattvalóknak, a valóságban teljesen függetlenek a kormánytól. A Diarbekir környékén nomadizáló kurdoktól soha egyetlen katonát sem kap a porta. Ván tájékán meg ajándékokat és rendjeleket is kapnak a török kormánytól, csakhogy ne telepedjenek át Perzsiába. Az ugynevezett chosan-i rónákon, Zeithun közelében, Czilicziában ma is 50.000 kurd él, a kik tiz évvel ezelőtt felkelést kisérlettek meg. De minden nagyobb nehézség nélkül megfékezték őket és a mozgalomnak ajándékokkal törbe csalt vezérét foglyúl ejtették s elszállították Afrikába. Sebastienben is nem kevesebb mint 35.000 kurd tartozkódik. Azonban Kurdistan, mint tartomány a valóságban nem, csak is a földrajzi tankönyvek lapjain létezik.

Gyakran megpróbálták már a kurdok a nestorian szyriaiak megsemmisitését, de mindannyiszor kudarczot vallottak. 1842-ben egy kurd főnök, Paterchan bey, szinlelt barátsággal közeledett hozzájuk, aztán hirtelen fegyvert ragadtak emberei s a küzdelemben nyolczezeret leöltek közülök. Anglia azonban Paterchan kiadatását követelte a török kormánytól, a mely végre is engedni volt kénytelen. Azóta a vitéz szyriai népség kedvenczévé lett Angliának. Hű barátja e népség az örményeknek. Az a része, mely örmény falvakban és városokban él, mihamar elsajátítja az örmény szokásokat s nem egyszer házassági frigyet is köt az örményekkel. Ván tartományban körülbelől negyvenezeren élnek. Ennek a népségnek épen ugy meg van tiltva a fegyverviselés, mint az örményeknek; s épen oly sokat kell elszenvedniök a törököktől, mint az utóbbiaknak. Ezért történik, hogy minden évben nagy csapatokban mennek ki Oroszországba munkát keresni.

Tény, hogy a kurdok nemcsak hogy nem szaporódnak, hanem apadóban vannak, a minek különösen a nagy gyermekhalandóság az oka. Nem egyszer megtörténik, hogy a terhes munka s a férjek durva bánásmódja által elkeserített asszonyok leánygyermekeiket mindjárt a szülés után megölik, nehogy azok is az ő sorsukra jussanak.

A kurdok különben alapjában véve, mint minden keleti népfaj, nagyon vendégszeretőek. Olykor egyes lovagias vonásokkal is találkozunk náluk, de a melyeket a rabló környezet mihamar megront. Régebben az örményekkel is jó viszonyban éltek, de a török kormányzat cselszövényei egy évtized óta egészen tönkre tették ezt a jó viszonyt. Egyébiránt a törökök s a kurdok közt sem áll fenn valami benső barátság. A török kormány éber figyelemmel kiséri mozgalmaikat s mindent elkövet, hogy semmiféle újitás ne kapjon köztük lábra. A török hivatalnokok minden képzelhető ürügy alatt megrohanják s kifosztják a kurd családokat. Nincs is valami nagy hasonlatosság a kurd és a török erkölcsi és vallási szokások között. Egészben véve azonban mégis hizeleg manapság a török a kurdoknak, minthogy létezik az örmény kérdés. Egyik alapvonása ugyanis a török kormányzati politikának, minden keresztény népfaj közelében mohamedant tartani, hogy az utóbbival elnyomhassa amannak fejlődését és nemzeti törekvéseit. Igy cselekszik a kurgokkal az örmények ellen; a »divide et impera« ismeretes elvét ekként vette alkalmazásba régebben a druzok és maroniták közt s így bujtogatta fel a rumeliai mohamedánokat is a bulgárok ellen.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Szerencsét kell próbálni.

— Családi kép. —

Az »Armenia« számára irta **Kritsa Klára.**

I.

Szüret előtt.

— Hogy lehet az édes feleségem, hogy te soha sem gyönyörködöl a szép kilátásban, mely nekünk itt minden oldalról kinálkozik? Mert ha gyönyörködnél,

úgy ennek néha szavakban is adnál kifejezést. Lásd az én lelkemet igen jóleső érzéssel tölti el a tudat, hogy mi ily szép helyen lakunk. Házunkat három oldalról kertek környezik, melyeknek ápolása neked és leányainknak nemde kellemes időtöltés? Ha az utczára nyiló ablakok valamelyikén kitekintünk, szemünk elé tárulnak a »Szénszéle« és »Baraandrás« nevet viselő hegyormok, odább meg az »Egyeskő,« az a csodás sziklafal, Istennek remek alkotása. Az udvarfelől pedig — közbeeső kertünk hátterében — festői szépségükben gyönyörködtetik a szemet a »Revendiká«-nak és »Várbükk«-nek nevezett fenyő- és nyirfával sürűn benőtt hegyek, melyek között a »Hámorpataká«-nak kristálytiszta vize csörgedez. S még néha esténként is van miben gyönyörködnünk. Csak a kohóra néző ablakon kell kitekintenünk s ime a legszebb látvány kápráztatja szemünket. A mint a rezet tisztitják, fenn a kohó kéményén a tűzes sziporkák, melyek sürűn szállnak fölfelé, oly képet nyujtanak, mint egy tűzokádó hegy liliputi kiadásban. Valóban kedves feleségem! ez a B.-bánya rendkivűl elragadó hely és. . . .

Bilinczki Jánosnak e hosszú beszédét ily szavakkal szakitá félbe neje:

— Tudod mit édes férjem! Jó lesz ha a miket most nekem beszéltél, leirod terjedelmesebben s beküldöd valamelyik lap szerkesztőségéhez közzététel végett, hogy olvassák azok, a kik sohase látták ezt az elragadó B.-bányát. De érettem többé ne fáraszd magadat efféle szóbeli tájfestéssel, mert Isten kegyelméből 24 éve, hogy itt élek veled e paradicsomban s ép ugy ismerem minden zegét-zugát, mint te. Hogy én nem birok gyönyörködni a szép kilátásban, mely itt kinálkozik, annak igen egyszerű oka van: mert engem csak addig vonz valami, míg új; még a legkedvesebb eledelt is megunja az ember, ha mindig ugyanazt tálalják eléje. És rajtad nagyon tudok csodálkozni, hogy annyi idő alatt nem tudtál eltelni a gyönyörűséggel.

— Hja kedvesem! a valódi szép és nagyszerű mindig vonzza magához, mint mágnes a tűt, a nem közönséges lelket!

— Már legyek én köznapi lélek, nem bánom, de őszintén megvallva annyi éven át nyakig laktam a szép kilátással, sőt ugy tekintem már e hegyeket, mintha börtönfalak volnának, melyek elzárnak minket a nagyvilágtól!

— De édes feleségem, hogy beszélhetsz ilyet?! szólt a férj megbotránkozva.

— Én nemis magamért kivánkozom a világba, — folytatá a nő — hanem leányainkért. Aranka már 23 éves, Ida 21. A két kisebbről most hallgatok, minthogy ezek még gyermekek; de Aranka és Ida meg fognak vénülni leányúl, ha ki nem mozdulunk ez átkos hegyek közül! Egy tervem van, melyről azért nem szóltam idáig, mert attól tarték, hogy nálad ellenkezésre találok, de mivel ez már ugysem tür tovább halasztást s mivel beszédünk tárgya épen alkalmat nyujt erre, tehát halljad. . .

— Az Istenért talán csak nem azt kivánod, hogy elhagyjuk e kedves helyet?! Hisz ha e helytől még meg is tudnék válni, de hol keresnék új állást én, a kinek már félszázad terhe nyomja vállait?. . .

— Ugyan ne ijedj meg! nincs arról szó, hogy itt hagyd drága hegyeidet. Ehhez képest csekélység a mit akarok.

Az az erzsébetvárosi örmény urnő, ki a fürdőről hazautaztában ide rándult férjével, a bánya belsejét, a kohókat stbt megtekinteni s pár napig a mi vendégszeretetünket vette igénybe, egész őszinte szivességgel hivott meg a szüretre. Tehát tervem az, hogy éljünk a szives meghivással és a két nagy leánynyal menjünk el Erzsébetvárosra; a nagynéni addig eljön ide, hogy a két kisebbre felügyeljen. Az útiköltség s egy-egy rend utolsó divat szerint készült öltözék nem kerül oly rendkivűl sokba.

— Jaj édes feleségem! egy szerény fizetéssel biró bányahivatalnoknak, a kinek négy leánya van, óvakodni kell a haszontalan kiadásoktól, ha leányai jövőjét szivén hordozza! Az utolsó divat szerint készült ruhák s az oknélküli utazások, nem a mi erszényünkhöz valók!

— Egy szerény fizetéssel biró bányahivatalnok — visszhangozá Bilinczkiné férje szavait — a kinek négy leánya van, ha ezeknek jövője szivén fekszik, ugy nem sajnál pénzt áldozni arra, hogy leányait megmentse a bizonytalan, a sivár jövőtől!

— De ugyan minő czél leend megközelitve az utolsó divat szerint készült ruhákkal, a szüretre utazással leányaink jövőjét illetőleg? kérdé Bilinczki.

— No arra, hogy ezt azonnal megértse az ember, nem szükséges valami nagy talentum! viszonzá a nő gúnyos ajkbigyesztéssel. Aztán ekkép folytatá:

— Mikor a nagynéném legutóbb itt volt látogatóban, elmondottam neki, hogy mily szivesen hivtak meg a szüretre, mire ő így szólt:

»El kell menni okvetlenül. Szerencsét kell próbálni!«

»Hogy érti ezt néni?« kérdém azonnal, sejtve, hogy mire czéloz.

»Hát úgy fiam, — felelé — hogy a leányokat be kell mutatni a világnak, mert különben bizony nem tudom, hogy ki jön ide az Isten háta mögé leánynézőbe.

Két éve múlt annak, hogy azon falúból, a hol lakom, egy leány az anyjával szüretre ment épen Erzsébetvárosra. Ez a leány úgy szólva legcsunyább volt a falúban, senki se udvarolt neki és uram fia mi történik? Hát bizony csak az, hogy egy gazdag örmény kereskedő halálosan beleszeret s még ott a hely szinén nyilatkozik. Pár hó múlva aztán — falunk csodájára — végbe is ment az esküvő. A kelengyét a vőlegény hozatta meg, mert a leány anyja szegény özvegy asszony. Most már segitheti a leánya, mert van módja benne.

Tudod lelkem! szó a mi szó, de a ki teheti, adja örményhez a leányát, mert az örmény jó feleségtartó. Ott nem fájdul meg az asszony feje. Az örmények kamrája és pinczéje mindig tele van. Ezek nem veszik pl. a zsirt kiló számra az üzletből, hanem 60—80 régi kupát, nem litert, olvasztanak, mikor az ideje. Ismétlem fiam: Szerencsét kell próbálni!«

Nagynéném tanácsa visszhangra lelt bennem. Kérj az igazgató urtól nehány napi szabadságot. Leányaink jövőjeért nem szabad elszalasztani a jó alkalmat.

— Már olyan nincs, hogy én szüretre menjek — mondá a férj — s nektek sem ajánlom, hogy menjetek. A jó lovat a jászoly mellett is. . .

— Hagyd azt az ostoba közmondást! — vágott szavába a nő hevesen. — Leányaink pártában fognak maradni, ha nem megyünk s e gondolat reám nézve elviselhetetlen!

— A házasságok az égben köttetnek. Hidd el, hogy a melyik leányról az van megirva az ott vezetett könyvben, hogy magányos élet-úton haladjon, azt ugyan hiába hordozzák szüretre; a melyikről meg föl van irva, hogy férjhez menjen, azt a legfélreesőbb helyen is előbb-utóbb föl fogja találni az, kit az égi Gondviselés számára élettársúl rendelt.

— Eh! engem ugyan meg nem győzesz szavaid igazságáról; én nem hiszek az égben kötött házasságokban! De ha nem akarod, hogy menjünk, ám legyen! S ha majd leányaink ebben a hegyek által elzárt zúgban elhervadnak s arczukon elterülend az az őszies búbánat-szín, mint a tövén hervadó virágé, melyet senki nem ápol, akkor érje a felelősség Isten s emberek előtt szivtelen atyjukat, kinek hallatlan fukarsága tette boldogtalanná egy egész életre gyermekeit!

Bilinczkiné az utóbbi szavaknál elővette a nők ama fegyverét, mely ritkán téveszti el czélját: sirni kezdett oly keservesen, oly szivszaggatóan, hogy a szegény Bilinczki kénytelen volt meghajolni akarata előtt, csupán azt kötötte ki magának, hogy ő hadd maradjon itthon.

Igy aztán hozzálátott a gondos anya leányaival a szüretre való előkészületekhez. . .

II.

Szüret után.

Nos kedvesem hóditottak-e a leányok egy-egy vőlegénynek valót, lesz-e bokros menyegzőnk? kérdé Bilinczki nejétől más nap, hogy a szüretről hazatértek.

A nő kedvetlenül felelé:

Leányainkat ott a jelen voltak mindannyian igen megkedvelték, csakhogy a férfiak között egy sem volt házasulandó, csak olyanok voltak ott jelen, a kiknek egy része már nős, a többiek meg vagy jegyben járnak, vagy még nem értek meg a házasságra.

— Igy hát hasztalanul folytak könyeid; hasztalanok voltak kiadásaim a divatos ruhákra és útiköltségre és hasztalanúl próbáltatok szerencsét!

E szavak oly keserű gúnynyal mondattak, hogy Bilinczkiné szinte megrázkódott tőlük, de nem nyelte el, hanem így válaszolt szintén gúnyosan:

— No nem voltak épen hasztalanok, mert most már legalább van egy-egy tisztességes ruhánk, nem kell szégyenkednünk, ha pl. a templomban megjelenünk; az útiköltség sem veszett kárba, legalább láttak leányaink e hegyeken és füstös kohókon kivűl valamicskét a világból is és látták leányainkat többen s ezek eldicsérhetik ismerőiknek, a kik között lehetnek házasulandók is. . .

— S ezek eljönnek nemde leánynézőbe, mihelyt megtudják, hogy e hegyek között mily két szép leány termett?

— Különben most már nem óhajtom örményhez adni leányaimat

— Ugyan miért? kérdé a férj kiváncsian.

— Mert egy örmény nőtől a szüreten azt hallottam, hogy nekik minden alkalomra meg van a saját nemzeti eledelök, melyeket nem mulasztanak el pontosan elkésziteni.

Minden vasárnap: ángádsábur, újévkor: dáláuzi, menyegzők és névünnepek alkalmával: dáktákhálvá és páchlává, farsangon: herisza és kézzelvetett pánkó, nagyböjtben olajas dolma, gorgód és máchoch, húsvétkor kátá. . . Oh de ki tudná eszében tartani azt a sokféle ételt és csemegét, melyeket az örmény nők szoktak késziteni! És ebből azt következtetem, hogy az örmények azért élnek, hogy egyenek.

Már most az olyan leány, a kinek az apja lengyel, anyja meg székely származású, hogyan tudna megfelelni egy örmény férj izlésének, ha nem tudná elkésziteni azt a számtalan örmény eledelt? S így kész volna a házi perpatvar.

— No de azért ugy-e édes feleségem mégsem adnál kosarat, ha megkérné leányaid kezét egy-egy csinos örmény gavallér? Hanem mégis csak jobb lett volna, ha itthon maradtok. . .

— Kérlek tovább már ne untass kiadásaid emlitésével; szégyen oly fukarnak lenni!

— Ezekre e perczben nemis gondoltam, hanem arra, hogy jobb lett volna honn maradnotok; mert a míg távol helyen kerestétek a szerencsét, addig az itt járt e falak között.

— Mit beszélsz!?

— Az igazat! A míg ti szüreteltetek, addig ide járt leánynézőbe a szomszéd faluból egy csinos székely férfiú, a ki nem rég foglalta el ott tanári állását. Doktor barátom mutatta be, ki nagyon sajnálkozott, hogy nem találták itthon leányaimat. Innét aztán elmentek az özvegy asszony leányához a szomszédba.

— Nos? szólt feszült kiváncsisággal a nő.

— Nos úgy beszélik, hogy a szomszéd asszony leánya, az a tűzes szemű örmény leány meghódította. . .

Az ajtón kopogás hallatszott.

— Szabad! mondá Bilinczki félbeszakitva szavait.

A szomszédasszony lépett be, kezében egy nyitott levéllel.

— Talán zavarom önöket? mondá.

— Oh dehogy! foglaljon helyet szomszéd asszony! szólt Bilinczki udvariasan.

— Köszönöm nem ülök le, nagyon sietek, mert szapulunk, hanem egy nagy kéréssel jöttem a tekintetes szomszéd urhoz: Legyen szives erre a kérőlevélre fogalmazzon egy választ.

— Miféle kérőlevél? adja csak ide szomszédasszony! Ah! igen az a tanár kéri leánya kezét! . . . Nos hát hogy hangozzék a válasz?

— Hát csak úgy, hogy az ajánlat igen megtisztelő s hogy szivesen látjuk a tanár urat, hogy. . . Hiszen a szomszéd ur tudja, hogy miként kell az ily levélre felelni, ha nem akarjuk a kérőt visszautasitani.

— Jól van jól szomszéd asszony! hát csak hagyja itt a levelet, majd megirom az inpurumot.

S ezzel Bilinczki átvéve a levelet, kikiséré siető szomszédnőjét, míg neje bennt bosszúságában majdnem a tiz ujját rágta.

Hallott is aztán szegény feje eleget, a mint visszatért a szobába. Egyik szemrehányás a másikat érte: hogy ő milyen rossz apa, hogy nem tudatta velük, miszerint a szomszéd faluban egy házasulandó tanár van, akkor nem mentek volna szüretre; hogy ő milyen erélytelen, gyáva ember, a ki nem tudta férji tekintélyét latba vetni, hogy semmi szín alatt ne egyezett volna bele a szüretre való menetelbe, úgy most legalább egyik leányt férjhez adhatnák.

E szemrehányásokat keserves sirás követte. Ezt már nem birta hallgatni a szegény férj, hanem kalapját és botját véve rohant ki az ajtón, azonban nem állhatta meg, hogy vissza ne forduljon s az ajtón keresztül e szavakat oda ne mondja siró nejének:

— Furcsa állapot biz ez! Te vagy mindennek oka és még te haragszol. Olybá veszed a nagynénéd szavait, mint a szent kenetet s eljátszod leányaid elől a jó szerencsét e tanács folytán: »Okvetlenül el kell menni a szüretre; szerencsét kell próbálni.«

E szavak után menekült is, a merre a szeme látott. . .

Erdélyi örmény közmondások.

Csak akkor veszi el házastársúl a nőt, ha talál természetök. — Incshu cshi zárnêvin, ná cshin árnêvi.

*

A kevés elég, a sok elmegy. — Khicshê g'okti, sádê gethá.

*

A jóllakott (ember) az éhesnek apró szeleteket vág. — Gustê khághczhádzin mándrê gi pêrte.

*

A mondónak hallgatóra van szüksége. — Ászoghin lêszogh.

*

Görbe lyukhoz, görbe csap. — Dzur dzágin, dzur csép.

*

Lukutz kutyája Lipcsében járt és mint kutya jött vissza. — Lukutzin sunê Lipszkán khálile, u jéd êndêr sun tárczile.

*

Nem akarok úgy járni, mint Biáthá kutyája. [1] — Cshuzim ámbesz khálelu, êndêr Biáthájin sunê.

*

Akármelyik ujjamat vágjam el az öt közül, egyformán fáj. — Èzvor mádêsz ál gêdrim, ná ámenê gi czhávi.

Összegyüjtötte:

Dr. Gopcsa László.

Erzsébetváros polgármesterei.

Az erdélyi örmények lelke, intézője bejövetelök alkalmával Dániel Tivadar volt, kinek halála után Apaffy Mihály az erdélyi örmények főbirájává: Gergelyfi Miklóst, albirákká e kipróbált hüségű férfiakat: Zakariás Endrét, Czifra Lukácsot és Várteresz Lukácsot rendelte, kik közül Zakariás Endre Ebesfalván székelt; utána időrendben ezek a birák és polgármesterek következtek:

1727—1732	Zakariás János,
1732—1736	Issekutz Miklós,
1736—1737	(ismét) Zakariás János,
1737—1740	Dániel Imre,
1740—1742	Lázár János,
1742—1743	Issekutz Emanuel,
1743—1745	Dániel János,
1746—1747	Dániel Imre,
1747—1749	Lukács Tódor,
1749—1751	Lázár János,
1751—1753	Ötves János,
1754—1755	Issekutz Auxent,
1755—1757	Gáspár Melkhon,
1757—1760	Issekutz Ágoston,
1760—1762	Zakariás Tamás,
1762—1763	Kosotán Márton,
1763—1764	Issekutz Auxent,
1764—1766	Zakariás Tamás,
1766—1768	Dániel Eugen,
1768—1770	Issekutz Antal,
1770—1771	Csiki Tivadar,
1771—1772	Vikol Bogdán,
1772—1773	Csiki Emánuel,
1773—1774	Dániel Eugen,
1774—1775	Issekutz Auxent,
1775—1776	Dániel Lukács,
1776—1777	Dániel Eugen,
1777—1779	Csiki Emánuel,
1779—1780	Dániel Eugen,
1780—1781	Issekutz Antal,
1781—1782	Csiki Emánuel,
1782—1784	Issekutz Antal,
1784—1789	Csiki Emanuel,
1789—1790	Török János,
1790—1792	Issekutz Auxent, [1]
1792—1793	Lengyel Lukács,
1793—1794	Csiki Mihály,
1794—1795	Patrubány Vártán,
1795—1796	Issekutz Antal,
1796—1798	Csiki Mihály,
1798—1799	Török János,
1799—1800	Dániel Gergely,
1800—1801	Csiki Mihály,
1801—1802	Török János,

---

[1] Hiában járt, mint kutya tért vissza.

[1] Issekutz Auxent jelen volt az 1791-iki országgyűlésen, mely az örményeket honfiúsitotta s városainkat az erdélyi szab. kir. városok sorába felvette.

1802—1803	Csiki Mihály,
1803—1804	Zakariás Zakariás,
1804—1805	Csiki Mihály,
1805—1810	Csiki Lázár,
1810—1813	Dániel Gergely,
1813—1814	Dániel Imre,
1814—1832	Dániel Gergely,
1832—1839	Lengyel Márton,
1839—1850	Dániel Eugen,
1850—1851	Fark János,
1851—1855	Dr. Wolff József,
1855—1860	Bilcz József,
1860—1861	Nuridsán Bogdán,
1861—1875	Karácsony János,
1875—1877	Csiki Lázár,
1877—1882	Tompos Gergely,
1882—1885	Joseffi József,
1885 óta	Lengyel Márton.[1]

A mult nagyjai emlékeik megalkotásában élnek, a jelenlegi polgármester bölcs munkásságában él, s a jövő elöljárói éljenek reményeik megvalósitásában.

Ávedik Lukács.

◆

Ászvádur.*)

(Elbeszélés az erdélyi örmény életből.)

IV.

Peránav Mányi, kinek egy pálinkás bódéja volt az Ászvádur boltjával szemben, azt beszélte egy temetésen a kántornak, hogy a Pári doktor gavallérosságában sok része van a Püspöksüveg — kasszájának. . .

De hát ki tudott volna a Peránav Mányi pletykájának hinni, különösen, ha olyanokat tóditott hozzá,

---

[1] 158 év alatt, 62 izben választott Erzsébetváros elöljárót és ezen elöljárók között csak egy volt (1855—1860 Bilcz József), ki nem örmény. Szerk.

hogy Nánikót doktornévá akarja Ászvádur tenni és azért költ Pári doktorra.

Az urias Pári doktor pedig nagyot nevetett rajta, mikor az urak a kávéházban elbeszélték ezt neki.

Pedig ugy volt minden, a hogy Peránav Mányi mondotta

A szegény Ászvádurnak, — a mint ő magában hitte, — malasztot adott a Szentlélek s a hogy észre vette, miért jár Pári doktor annyit a Püspöksüveg-be, és azon keresztül (hogy sokan ne lássák) be a szobába, lemondott magáról egészen. Visszanyomta szivébe a kétségbeesést; a gyülöletet, mit Pári doktor iránt érzett, szeretetté ámitotta magában s Nánikóban csak testvérét nézte, hogy boldoggá tehesse.

S hogy meg is sirassa, mint elveszett üdvösségét.

Egyik nap még egyszer igazat adott Peránav Mányinak.

Ászvádur este későn fáradtan tért be a boltból Nánikóhoz. Ez sirva térdelt a szent Anna képe előtt, melynek két oldalán igazi kérlelésnek miatta két szentelt gyertya volt gyujtva.

Odarohant s fölemelte a reszkető leányt.

— Mi bánt?

— Oh, bár meghalnék! fuldokolta sirástól elfojtott hangon.

— Na ne beszélj igy, nehogy az Isten meghallgassa. — Nekem csak megmondhatod?

Nánikó odatámolygott az asztalig s mikor már Ászvádur a divánig segitette, kebeléből egy levelet vett elő és két karjára zökkentve fejét, tovább sirt keservesen.

Ászvádur magához vette a levelet s vitte a szobájába.

Hirtelen végig pörgette olvasóját és aztán — elolvasta a levelet.

Egész éjjel nem aludt.

Kora hajnalban belopódzott a boltba és egy nehéz pénzeslevelet csomagolt be.

Keserves munka becsületes gyümölcsének nagy részét.

S megczimezte — Pári doktornak.

Ez volt az első.

V.

Rossz hirnek szélsebes a szárnya, míg a jónak sokan lassitják futását.

Ha valakit felkap a szerencse, emberi gyarlóság szivesen hall arról rosszat.

Hirét vehette bárki is, hogy Pári doktort városi orvosnak választották és hogy milyen fogyatékos lett benne eleinte a figyelem Ászvádurék iránt. De csakhamar sürűbben kezdett a Püspöksüveg-be eljárni, mert az uri ismerősei furcsán kezdtek róla gondolkozni.

Ritkultak a szives meghivások és csak ugy elvétve akadt egy-egy nagykanalas ebéd, vagy zajos mulatság, hol közfigyelem tárgya legyen.

Mintha a tudományát sem méltányolták volna eléggé. Hálátlan uri barátai ugy vélekedtek, hogy legényebb korában jó volt czimborának, hogy az időt elöljék vele, de most köszönje meg ő, hogy kenyérhez juttatták. Kevés háznál lett házi-doktor és a tervezgetett jó partik is kezdtek eltünedezni.

Apró, jelentéktelen figyelmetlenségek egymást érték, alapját vetve meg annak, a mi lassan öl, miből kinövi magát egy láthatatlan csapás; mikor nem veszik számba az embert. . . .

Ha valaki okát kérdezte, azt felelték rá: Pári doktornak a Püspöksüveg-nél vannak kötelezettségei. A hálától nem illik senkit se visszatartani. . . .

Ászvádur — látszólag — együtt örült Nánikóval a Pári doktor visszatértén s dolgozott napestig.

Olyan volt, mint egy szenes rab. Türte szótlanul, de még elő is segitette a Pári doktor bizalmaskodásait s a mit eddig a sokpecsétes levelek tettek meg, azt most négyszem közt intézte el. . . . »Ászvádur sógor.«

Egy őszi vasárnapon, végre ki is hirdették az öreg templomban Nánikót Pári doktorral.

A menyegzőn a régi uri barátok mind ott voltak, hogy megadják a kegyelemdöfést az »Ászvádur sógorának.«

A lakomán megtánczoltatták sorba a menyasszonyt, elég jónak találták a Püspöksüveg tokaiját és mulat-

tak a vergődő Ászvádur erőltetett tréfáin, ki örmény nótákat is énekelt a vendégségnek.

Mikor megtisztult tőlük a két kis szoba s hárman együtt maradtak, Ászvádur ugy bucsúzott el Nánikótól, hogy pitymallatkor a szentpéteri vásárra indul, a hol dolga akadt.

— A boltban a szomszéd zsidó szatócs fog vigyázni, ki holnap, a szombatért ugy sem nyithat magának boltot. Már át is adta neki a kulcsokat, hogy kivülről nyissa fel kora reggel az ajtókat. . .

VI.

Az Ászvádur szekerese harmadnap egyedül jött vissza. Ászvádur egy korcsma szénás hijján elveszitette magát. A zekéjében hordott pisztolylyal kétszer lött magára. Falusi oláhok nem engedték, hogy hazahozzák a határukon, mert a jég elver minden vetést. . . .

Nánikó nagyon megsiratta.

Pári doktor pedig másnap eladta a boltot a szomszéd zsidó szatócsnak.

Peránav Mányi azt mondta erre, hogy még nem látott zsidót püspöksüveg alá bujni.

Törös Tivadar.

Örmények az ötödik világrészben.

A marseille-i »Armenia« 1891. máj. 23-án kelt 75. számából veszszük át ezt az érdekes czikket, mit Jeruántuni nevű örmény irt Melbourne-ből:

E világrész jelenéről irok. Áusztrália *) több részre oszlik : Déli-Új-Wales (New-South-Wales), fővárosa Sidney; Victoria, fővárosa Melburn (Melbourne); Déli-Áusztrália (South-A.) fővárosa Ádêlejd (Adelaide); Khuinszlend (Queenslande) fővárosa Brizben (Brizbane) és végre Nyugati-Áusztrália

---

Australia röviditett alakja az Austral-Asia szónak, jelentése: Déli-Ázsia (australis, latin szó: déli).

(Western-Ausztralia) fővárosa Perth. E városok közül szép fekvése és fejlődött kereskedelméért Melbourne tekintetik Áusztrália fővárosának.

Nagy-Britania, mihelyt e világrészt uralma alá hajtotta, mindent elkövetett, hogy ezt a földet mívelje, épületekkel megtöltse és Anglia fönséges és előre törekvő kolóniái egyikévé tegye. És törekvéseit siker koszorúzta. — Áusztrália aranybányáival rég-óta magára vonta Anglia szemeit. . . és midőn évekkel ezelőtt ide gonosztevők számkivetésbe küldettek, ezek nagy vagyonra tettek szert és életök végszakát krözusi gazdagságban töltötték.

Áusztrália általában erdős föld, talaja sziklás-köves; azonban a szorgalom és a kitünő földmívelési gépek azt termékeny mezőkké változtatták, hol most sokféle növény terem. Főbb termények: búza, burgonya, különféle zöldség, mely utóbbiak közül különösen emlitést érdemel a ‚banana‘. Áusztrália állatai közül hiresek a ló, bival, juh, házinyúl, a kenguru (kangooroo).

Egalja nagyon változó. Márczius, április, szeptember és október nagyon változó honapok. Süt a nap; ezüstfényű sugarait bőven löveli földre, fűre, emberre, állatra, melyektől a lélek új reményt, új fényt kölcsönöz — és egy percz múlva a tiszta égboltot hirtelen vastag, sötét felhők boritják; eső, villámlás, dörgés, mennykő rémitik azt, kit a zivatar a szabadban talál. Télen itt nem havaz, csak néhány magas hegy csúcsán lehet havat látni. Néha 4—5 napig folytonosan esik.

Melbourne, ez a szép, népes és munkás város, mintegy 50 évvel ezelőtt úgyszólván semmi volt: pusztaság, hol alig élhetett meg az ember. És most csodaszép épületek, virágos, zöld kertek, magas egyházak, csinos színházak, diszes daltermek, melyeknek alsó padlata márvány lapokkal van kirakva, ékesítik téreit; kikötőjét pedig különböző lobogókkal ellátott hajók töltik el. Áusztrália az ipar, földmívelés, vasútépités és a kereskedelem terén oly hírnévre tett szert, hogy itt-ott még az Egyesült-Államokat is felülmulja. Ezt mondja sok ámerikai és európai utazó. Melbourne-t Áusztrália New-York-jának tekintik. — Érdekes itt a ‚cable-train‘-nak nevezett lánczokból készült gép, mely ló és gőz nélkül viszi-hozza a kocsik egész sorát. Csak

California- és San-Franciskoban lehet ezen »eszes« találmány párját látni.

Melbourne, vagy jobban mondva Victoria aranybányái nagyobbrészt már kimeríttettek. Csak nagy tőkével rendelkező gazdag társulatok nyitnak itt-ott újabb-újabb bányákat. Melbourne városában, mely alig 20—25 év óta épült — a legújabb népszámlálás szerint — 1,140.132 lélek lakik. Épületei közül legszebb a kormány által épitett kincstár, tanácsház, museum és nyilvános könyvtár. E könyvtár, mely majdnem minden nemzet irodalmi termékeiből van összeállítva — leggazdagabb könyvtára Áusztráliának. Itt találtam — nagy örömömre — két kötet angol-örmény és ismét két kötet örmény-angol szótárt. Itt szólás-szabadság uralkodik. Most szólok e város örményeiről.

Az utóbbi évek óta több örmény utazik e tájakra. Mintegy 3—4 évvel ezelőtt jött ide ‚thokáti‘ Álthuneán Minász szatócs; jó állapotra vergődött. Taval költöztek ide Egyptomból a jeruzsálemi születésű Márdiroszeán Sándor és János testvérek, kiknek elseje átment Nyugat-Áusztráliába, János pedig itt gyöngyház kereskedést folytat. Egy szorgalmas örmény lakik Brokhên-Hili-ben, neve Szebásztei Ignácz. Van közöttük nős örmény is. Ez Gosztánteáncz Simoneán Tigrán; ghárábághi születésű (Sus). Gosztánteáncz lóháton Persián át Indiába ment (Calcutta). Innen két konstantinápolyi örmény ifjúval 3 évvel ezelőtt Melbournebe jött. Ezek egyike: Kheledsán, Sidneybe ment. Gosztánteáncz itt czukrászatot nyitott, ángol nőt vett; már leány gyermeke is van. Jó örmény; örmény lapot járat; meggazdagódott.

Sidney-ben hét örmény lakik; egyiknek neve Smyrnai József, másik eriváni Máhdészi Mánug, egy harmadiknak neve Ávákián Mêgêrdics, ez Mus-ból ment Áusztráliába, hol már 12—15 év óta lakik. Brizben városában tartozkodik Bárszámeán Miszág Árábgirből, ez 6 év óta lakik Áusztráliában. — Egész Áusztráliában 16 örmény van.

Eredeti örményből: ***Szongott Kristof.***

* * *

Az örmények a legelső keresztények.

Az örmény történelemirók, kikhez Agathangelos (élt a IV. században) és Zenob Klág is (Világositó-Szt-Gergely tanitványa) tartozik, világosan mondják, hogy midőn Nagy-Konstantin a kereszténységre áttért, az örmény nemzet már rég keresztény volt

Saint-Martin volt az európai tudósok közt az első, ki e tényt elismerte és történeti adatokkal be is bizonyitotta, hogy Konstantin megtérése előtt a keresztény vallás volt Örményországban az uralkodó vallás. Az örmények a világon a legelső keresztények.

Erre vonatkozólag Saint-Martin szó szerint ezeket irja: »Arra a háborúra, mit Maximianus az örmények ellen viselt, alapot az szolgáltatott, hogy az örmények védték a kereszténységet. Ezt a körülményt nem vették észre azok a tudósok, kik az egyházi régészettel foglalkoztak. E háború ismertet minket azon nagy eseménynyel, mely eddig előttünk ismeretlen volt: ez mutatja nekünk, hogy Örményország 311-ben (tehát Konstantin előtt) Krisztus tanait vallotta, és hogy e nagy országban, mely a görög császárság közelében feküdt, terjedt az evangelium tanitása. És e körülményből arra a következtetésre jutunk, hogy itt a keresztény tan már előbb vert gyökeret. Ez a világos nyilatkozat, mit Jesebus közöl velünk, eléggé meggyőzhet minket arról, hogy az örmények a legelsők, kik a kereszténységet felvették. . . . Örményországban 276-ban a király, a herczegek, a nép a keresztény vallást követték.«

Más helyütt ugyanez a Saint-Martin ezt mondja: »Tiridát trónralépte előtt 18 évvel és Konstantin megtérése előtt 30 évvel az örmények és királyuk már a kereszténység ölében voltak.«

Tehát ott, hol Noe bárkája megállapodott, hol első ízben mutattak Istennek áldozatot, szilárdult meg és onnan terjedt tova — Krisztus üdvadó tana.

Cselingárián Jakab.

* * *

Tiridát király.

III.

Nem lehet szándékunk a történelem és hagyomány fonalán a méltó érdekeltségnek e bőtartalmú tárgyát lapokra terjedő részletekben ecsetelni.

Egy nemzeti újjászületésnek átmeneti körülményeit csak is azon főbb pontokban jelezzük, melyek a multat a jövőhöz füzik. Ama végzetes sajtók környezete, — hol az öszi virágokban oly színgazdag növényélet hullámzott — festői sírkert látványát tárja fől a szemlélő előtt.[1]) A hajnal pirkad s az elláthatlan néptömeg hullámszerű mozgással lepte meg a helyet. Ott vala a király és a nemzetnek legjóbbjai. Miután a borzasztóan megcsonkított hullák kilencz nap óta temetetlen hevertek a vértől gözölgő vesztőhelyen, azokat Gergely összegyüjtetvén a sajtóépületekbe, a hol azelőtt laktak volt, helyeztette el; őmaga is az Úr szőlőjének valódi munkása, e helyet választá magának lakásúl.

És most a feddő szeretet indulatának nemesebb kitörésével tartja szemeik előtt a vak gyülölet küzdelmeit a kiszenvedettek ellen; a különös erélylyel hangsúlyozott szavakra a vádló öntudat fájdalma könnyözönben áradozva hangos zokogásban tört ki s az ajkak közlékenyebbekké lettek: »Remélhetünk-e — szólának ők — bocsánatot Istentől, midőn egész valónkat ily nagy bűnnek terhe nyomja?« És a béke fejedelmének küldöttje, a felébredt lelkiismeret e nyilatkozatára oda áll melléjök, hogy őket ez üdvös fordulatban megedzdze. — »Az ártatlan vér — mondá ő — melyet ezen szüzek Krisztus nevéért öntöttek, égbe kiált Istenhez; de nem bosszúért, hanem irgalomért, azoknak megtéréseért, kik őket meggyilkolták, azon ország és nép üdvéért, melyből a vértanúság koszorújával az égbe szálltak.« . . . . »És miért tartotta meg Isten életemet? Nem egyébért, hanem, hogy munkáljam a ti üdvösségteket, hogy hirdessem az ő szent nevét és hogy a sötétség műveinek szolgálatától megszabaduljatok.« A hitbajnok hő imába merült s a szellembeteg király s hozzátartozói az életnek visszaadattak. E percztől az Ársácida dynastia uralkodásának új, dicső — vajha állandó — korszaka virradt fel. — Ennek első lapján a szenvedés elsőségének, a nemzet Világositójának neve áll. Rengeteg munka vár reá, szent Tadé és Bertalan működésének fonalát vette fel, hogy az életnek tanát hirdesse. És e tanitás oly kapos volt, hogy a megrögzött elfogultság és minden a mi az érzéki embernek drága, áldozatúl hozatik annak az önodaadásnak, mely az Isten és erény kellemes jármába veti magát. Forradalmat támasztott: »a szivek forradalmát.«

---

[1]) Ripszime és társainak halála az örmény naptárnak második, vagy is a szeptember és október közé eső és 30 napból álló ‚Uri' havában történt. Agathangel. P. 1. C. 21.

Hatvanöt napig tartott böjti sanyargatással fogadott tanitás folyama alatt a pogányság bűbáj körében fölburjánzott eszmék, elnyilt virág gyanánt hervadtak el. Erre az egy hít-, egy szeretet-, egy közösségbe sorakozó népet pezsgő munkára hivja fel. A homloksorban a király áll, ennek és udvarának példáján mindnyájan felbuzdulva az ország legkiválóbb fiai és leányai hordták az épitkezési anyagot s feltörött kezeik alatt erélyesen folyt a munka; s a tervezőnek lelke előtt fölragyogott fényoszlopok térein buzgóan épűlnek az Istenházak és pedig a közelmult vérengzések küzdterén; egyike, hol sz. Ripszime, a második a halálhörgés tanyáján, a közvesztőhelyen, hol Kájánné és társai szenvedtek, a harmadik a sajtó épületeknél, hol egy beteg társnőjök öletett meg. . és az áhitatnak ezen szent helyein temettettek el aztán a vértanúk tetemei.[1])

Szálljunk vissza majdnem három évszázad hosszú során. Ott látjuk Ánánun királynak, a hitszegőnek, ki minden erkölcsi gátot lerombolt, sötét alakját. Az örmény egyház véres gyermekségének napjai, melyeket Ánánun idézett elő, ujjmutatásul szolgáltak arra nézve, hogy mindent előre gondoskodólag akkép kell elintézni, hogy megsemmisüljenek az aljas számitáson alapuló működések. Az ügy fontossága hangosan követelte, hogy a pogány intézmények gyökerére fejszét fogjanak. Maga a király tépte szét a koszorúkat, melyeket azoknak tiszteletére font; ledönté a szobrokat, melyeket őmaga oly fénynyel állitott. Az önzés szennyes sarában kéjelgő papjai e bálványoknak, a beszélő tények bizonyitéka daczára nem tekinthették egykedvűleg a dolgok fejlődését. A dűh lángjával, mint egy test emelkednek fől veszendőbe menő uralmukért harczot küzdeni; azonban a pöffeszkedő szájhősök és Apollonak álnok látnokai látva, hogy a király kebelére hiába kivánkoznak, mint világosság kerűlő madarak odujokba bujva annak szélén összedugott fővel lesekednek s a nép régi gyarlóságaira támaszkodva mindaddig huhogtak, míglen a meggyőző érvekre sivító szájuk elnémult nemcsak, hanem még az elismert igazság hiveivé is avatták fől magukat.

A hitbeni megszilárdulás műve már most háboritlanúl folyt. Gergely apostoli utazásaiban leszáll az Isten egyszerű népéhez. Az élő szóval gyakorolt tanitásra le-lepattog a máz, melyet a hamis tudomány csempészei rátapasztottak a korhadt épület falrepedékeire. Ez új időnek új emberekre volt szüksége. Ilyen volt a hitküldérhez csatlakozott király: ki férfiasan bevallotta előbbi tévedéseit, midőn a néptéritési ügyben a legszélesebb engedékenységet gyakorolja tanulságokban és bünhődésekben gazdag élete; fejedelmi biztató szavai például szolgáltak arra, hogy Vághársábádnak, mint az ország szivének élénk dobogása az igazi Világosság kútfeje iránt, annak minden részében hasonló érlüktetést idézzen elő. A neki bátorodott nép, hálából a hitigazságok letéteményese iránt, fürge munkálkodással maga távolitá el a pogány jelvényeket és örömmel szemlélte feltüzetni a szabadság fáját: a keresztet azon helyeken, melyek kijelöltettek a végre, hogy oda templomok épittessenek.

Gergely látván, hogy a vivmányok napról-napra ily mérvben gyarapódnak, minthogy semmi egyházi hatalommal és joghatósággal nem birt, arra figyelmeztette a királyt, hogy gondoskodjék egyházi férfiakról, kik az országot az igaz Isten számára berendezzék. Erre minden arcz azon férfiú felé fordul, ki életének minden perczét nemzete jólétének szentelé. Hogy mily távol állott egyszerű lényétől a magasra emelkedés után törekvő vak hiúság: tanúbizonyságot szolgáltatott az által, hogy szerényen visszautasitá az ajánlott egyháznagyi méltóságot; de minthogy nemzetét énjénél jobban szereté, hogyan térhetett volna ki a sürű kérések elől?

---

[1]) Az örmény egyház a pünkösd nyolczada után következő hétfő napot különösen Sz. Ripszime emlékére szenteli, keddet pedig Kájánné és társai emlékére; ugyanezt teszik a koptusok szeptember 26-ik, a görögök 29-ik, a latinok és arabok ezen hó 30-ik napján.

Nem sokára cappadociai Caesarea, az ő egykori menhelye érdekes eseménynek lőn színhelye; hangzatos neve az ország határain túl a szomszéd tartományokat is beszárnyalta; azért szivesen látott jövevény vala ő Caesareában, hol az egyháznak valódi disze, Leontius érsek által áldozárrá s azután az emberi szellem újrateremtőinek: az apostoloknak egyik méltó utódává lőn fölszentelve 302-ben Kr. u. Soha őszintébb üdvkivánatot nem cserélt ki ember emberrel, mint e két főpap.

A legszentebb érzelmekkel telik meg a kebel azon folyvást ragaszkodó kegyelet miatt, melyben menet-jövet az összegyülekvő tömegek részeltették Világositónkat.

Sebáste városában, a tudományosság és buzgóság megérdemlett hirében álló egyének csatlakoztak az eleven vértanúhoz, köztük a syr eredetű Zenobius Klág, kik törhetlen hűséggel vágyakoztak az igaz vallás elterjedésének útját álló akadályok elháritásának munkáján vele együtt fáradozni.

Sebásteből az élet vonzó képeit lebegtető virányos Járonnak báj-, termény-, bor- és búzadus földjére léptek, melyhez a rohamosan előtörő mozzanatokon kivűl oly régi emlékek ragadnak. Itt egy zajongó töredéknek dühönczeivel megbeszélendő kérdések voltak még hátra. A vidék egyik legérdekesebb pontján 6000' magas ágra emelkedik a »Charche« hegy, mely vidám tekintetét kilencz kristálytiszta forrásaival az agg Taurusra pihenteti; miért is e virághintett hely kilencz forrásnak neveztetik.[1]

Az ész, mely Istent imádni megszünt, imádását lealacsonyitva, a hegytetőn, öntött rézből két óriás képszobrot állitott fel. A szellemnyügző békok eme kapcsai nem honi

---

[1] Inágn = neun Augen, kilencz szem, forrás.

intézmények, bölcsőjök Indiában ringott. Kiszáne[1] és Demeter fivérek hazájok földét elhagyni kénytelenittetvén, Armeniának ős időktől ismeretes vendégszeretetét vették igénybe. Az Arsacidaház alapítója Vágharság őket a fennevezett Járon vidékével ajándékozta meg; miután itt fejeik felett szebb nap kékellett, nemzeti isteneiket Ásdisád városban meghónositották. A jóllét magas polcza szédíteni szokott; de a király figyelmét ki nem kerülte, amit gonosz kezök új hazájokban kovácsolt; miért is életökkel lakoltak, de fiaik javaiktól nem fosztattak meg. Ezeknek tekintélyök idővel oly nagyra nött, hogy zavartalanul gyönyörködhettek azon képszobrokban, melyeket atyáiknak emlékére fölállitottak. A szellemi sötétség azokat, mint az egész vidéknek tisztelet-tárgyait, az istenek közé sorozta. E hely most a kereszténység ellenségeinek főhadiszállása lett. A hegyek visszahangozták a lázitó beszédeket, melyek Ásdisádból, mint irányadó pontból jövének. A vidék hatalmas ura, az ellenesek egyik első rangú vasgyurója, farkas bőrét és lelkét az őszinteség szép takarójába göngyölgetve, a békés egyetértés nyilatkozatait fitogtatja; de szemfülessége folytán a gyors szervezkedés szükségét érezve, aljas csinyre készül. E nyugtalan fővel egy kürtben fúnak a hamis tannak konczvesztett képviselői, kik tudva azt, hogy a halál kopogtat ajtaikban. Árczán főpapjok, Hásden birtokosának vezérlete alatt a kétségbeesett küzdelem dühös hánykolódásaival akarták útját vágni az ügy előhaladásának; de az erős kiséret, miután Hásden ura, Árczán fiával Demeterrel elesett, elrontotta az ósdiaknak tréfáját — úgy, hogy ezen leczke óta a fűnél alázatosabbak lettek.

Ezzel az izgalom tüze kialudt, a gyengék felbátorodtak, a habozók tettre buzdultak. Mily csudás a felvilágositás hatalma, ha fogékony keblekre talál, ime a viszály nem választja el már a sziveket egymástól, a szeretet köteléke lett a tér urává. E téren a pogányság végvára előtt állunk.

Markovich Jakab.

---

[1] Kesz: szőr, haj. A szobor alakját sürű haj árnyalta be, a bálványpapnak is ilyennek s mocskos külsejűnek kellett lenni, L. Bekehrung Armeniens, 182. l.

Kisebb közlemények.

Az Ur imája. Londonban nem rég egy nyomdászati remekmű jelent meg, melyben a legszebb imádság: a »Miatyánk« van elmondva háromszáz nyelven, minden nyelvnek saját betűivel, tehát háromszáz különféle alfabettel. Megjegyezzük, hogy már ezelőtt ötven évvel is megjelent a »Miatyánk«-nak egy soknyelven nyomtatott kiadása a bécsi államnyomdában, de csak kétszáz nyelven. — Örményül az Ur imája igy hangzik: »Hájr mjér, vor jerginêsz jész, szurp jéghiczhi ánun kho, jégészczhe árkhájuthiun kho, jeghiczhin mámkh kho, vorbesz hérginêsz jév hérgri. Êz háczh mjér hánábázort dur mjéz ájszor, jév thogh mjéz êz bárdisz mjér, vorbész jév mjékh thoghumkh mjéroczh bárdábánáczh, jev mi dánir êz mjéz i phozczuthiun. Ájl phêrgéá i csháre. Zi kho e árkhájuthiun, jev zoruthiun, jév phárkh hávideánêsz. Ámen.

A bulgáriai örmények. Bulgáriában kerek számmal 5000 örmény lakik; ezeknek van 11 nemzeti iskolájuk, melyekben 20 tanitó és tanitónő ad oktatást 500 növendéknek (fiú és leány).

Örmény önkéntesek. Algirben a franczia katonaság azon osztályában, mely »Legion étrangére (Idegenek legiója) czímet visel, 5 örmény önkéntes szolgál; kik közül 3 konstantinápolyi, 1 caesariai és 1 adonai születésű.

Irodalom és művészet.

Összehasonlitó nyelvészet. Egy külföldi örmény lapból veszszük át a következőket: »A görög ἔργον, az örmény գործ és a német Werk egy tőből ered. Az ind-európai nyelvek egyik szabálya azt tartja, hogy az az *e*, mely nem az utolsó szótagban áll, **é**-re (ե), vagy **i**-re (ի) változik, p. Werk, w**i**rken, bew**i**rken. A hádsneiák a ե-t ի-re változtatják, p եփեցաւ helyett եփիցաւ v. իփիցաւ és բերան helyett բիրան-t mondanak. — Az árja nyelvek hosszú **i**-je a görögben ἡ, az örményben ուհի (թագ-ուհի: királynő) a szanszkritban **isi** (mah isi: nöstény bival). A felhozott példában az örmény հ az indeurópai **s**-nek felel meg, p. թագ-ուհի = թագ-ու-si (az ու kötőhang). — A szánszkrit hosszú **i**-je az örmény ի-nek, a görög ῑ-nek, a latin **i**-vagy **ei**-nek (a régi ῑ helyett az új-görögben ει tétetik), a german és szláv nyelvekben is **i**-nek felel meg, p. կենդանի, (կեանք, կիանք).

Csuchádsián zeneszerző nevét egyik magyar lap közelebbről ugy említi, mint török zeneirót. Habár a nevezett szerző török dalművek szerzőjeként emlegettetik, s művei főleg Konstantinápolyés Smyrnában adatnak elő, — mindazonáltal maga Csuchádsián Tigrán nem a török faj szülöttje, hanem — mint neve is mutatja — örmény.

Közgazdasági élet.

Baross miniszter a török fővárosban nagy buzgalommal tanulmányozta közelebbi alkalommal mindazon viszonyokat és intézményeket, melyek Magyarországnak a Kelettel való forgalmára nézve fontosak. Meglátogatta egyebek közt a kereskedelmi kamarát, — melynek igazgatója: az örmény Ázárián efendi, — továbbá az ottani tözsdét és vámhivatalt. A magyar kereskedelmi társaság konstantinápolyi főügynökségének képviselőjével hosszasabban értekezett a miniszter a Magyarország és a Levante közt legközelebb életbe léptetendő gyorsárú-csomag-forgalom tárgyában. Figyelmét a levantei vasútakra és a póstairányitás kérdésére is kiterjesztette.

Árúminta-gyüjtemény. A keleti népek közt leginkább kelendő árúczikkekből a budapesti magyar kereskedelmi muzeum igazgatósága minta-gyüjteményt állított össze, hogy hazai iparosaink tájékozást szerezhessenek itthon is aziránt, hogy az illető keleti országokban milyen minőségű czikkek, s milyen áron adhatók el. Eddigelé Bulgáriából, Szerbiából, Stambulból, Marokkóból és a britt Birmából szerzett be az igazgatóság ily gyüjteményeket, s ezek jövőre tervszerű kiegészitéssel fognak tovább fejlesztetni. A mennyiben a magyarországi kereskedők vagy iparosok körében valamely más keleti ország behozatali czikkei iránt mutatkoznék érdeklődés, a kereskedelmi muzeum igazgatósága időnként intézkedni fog a kérdéses behozatali czikkek minta-gyüjteményének pótlólag leendő beszerzésére.

Hajóforgalom a Feketetengeren. A Dunagőzhajózási társulat Batum és Galacz közt személy- és árúszállitási közlekedést létesitett; mely a két kikötőváros közt — a »Medea« nevű tengeri csavargőzös által közvetitve — tizennégy napi időközökben a legrövidebb hajójáratot biztositja.

A dohányváltság Krimiában. A dohányültetés még csak nem rég kiváló helyet foglalt el a Krim mezőgazdaságában, s a hetvenes és nyolczvanas évek elején érte el virágzásának tetőpontját. De az utóbbi években már nagyon estek a dohányárak s igy sokan kényszerültek a dohánytermesztéssel felhagyni, hogy végkép tönkre ne menjenek. E krizis folytán számosan egész vagyonukat elvesztették, s adósságokba keveredtek. Az árhanyatlás és a válságos helyzet egyik legfőbb oka a kaukazusi versenyben keresendő, hol a föld s a munkaerő még nem oly drága, mint a krimi félszigeten.

Mi újság az örmény világban?

Érdemes dolgozótárs. A magyar szabadságharcz egyik kimagasló hőse, Bem erdélyi diadalainak osztályosa: Czetz János tábornok, ki a dél-amerikai Argentina köztársaságban (Buenos Aires) a katonai akadémia igazgatója, közelebbről irodalmi összeköttetésbe lépett folyóiratunkkal. Az »Armeniá«-t, mint »a hazai kifejlődés ezen fényes példáját«, nagy érdeklődéssel kiséri. »Hadd legyen — igy szól nagybecsű levelében — legszebb sikere nemes fáradozásáért. — Jövőben igyekezni fogok minden két-három hónapban az Armenia olvasói számára valamit késziteni.« A dicső tábornok irályán ma is meglátszik a negyvenes évek erőteljes stylusa és a székelyföldi örmény származás A negyvenkét évi távollét daczára ma is jó magyarsággal ir; leveléhez csatolt is egy igen érdekes dolgozatot, de mivel annak nagy része politikai tartalommal bir, a kizárólag tudományos, szépirodalmi és ismeretterjesztő tartalommal biró Arménia programmkörén kivül esik, ennélfogva a szerkesztőség a szerző engedélyét kérte ki, hogy azt valamelyik politikai lap közölhesse.

Sáválán Ádhemár herczeg, a konstantinápolyi orosz nagykövetség jogi tanácsosa, San-Stefanoban rablók által megtámadtatott és megöletett. Konstantinápolyban nagy pompával temették el, a szultáni udvar s a diplomacziai testület részvétele mellett. Sáválán herczeg, ki a Dádiánokkal is közel rokonságban állott, egy ősrégi arméniai család ivadéka volt.

Nehrimán khán tábornok, a bécsi perzsa nagykövet, közelebbről a sáh felhivására Perzsia fővárosába: Teheránba utazott.

Smyrnából. A smyrnai és a közelvidéki szőlőbirtokosokra nézve napjainkban egy kedvezőtlen felfedezés történt, mely kideritette, hogy az ottani szőlőkben is elterjedt már a veszélyes növénybetegség: a szőlőrovar. — A Ferencz József királyunk bőkezűségéből fölépitett Mária-templomot nem rég szentelték fel nagy ünnepélyességgel.

Kaukázusi tudósítások szerint az ottani állitólagos éhinségről és nyomorról szóló hirek koholtak. Az idén az egész Kaukazusban nem is közepes, hanem egészen jó termés volt Mint irják: a Bakuban évenként fellépni szokott lázbetegség is az idén elmaradt.

Kurdok kegyetlensége. A londoni »Standard« czimű angol lap távirati tudósitása szerint egy örményországi kerületnek kurd lakossága kegyetlen mészárlást vitt véghez ismét a keresztény lakosok közt.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Az „Armenia“ melléklapja.

„Keressetek és megtaláltok!...“ Az igaz megtérés lélekemelő példája foglaltatik azon egyszerű, de bensőségteljes nyilatkozatban, melylyel egy volt katholikus pap tudatja megtérését a nyilvánosság előtt; s melyet a »Magyar Állam« után ime itt közlünk:

— Alulirott a következő vallomást teszen és adom át a nyilvánosságnak: Tizenhat éven át voltam a római katholikus anyaszentegyház szolgája, az esztergomi főegyházmegye áldozárja. Ekkor egy meggondolatlan felháborodás és a világ szelleme által elragadtatva kiléptem a papság kötelékéből és a római katholikus anyaszentegyház kebeléből. Nagy lelki küzdelmek között éltem ily állapotban éveken át, keresve lelkem nyugalmát, a melyet azonban nem találhattam. Az önmeghasonlás e vergődései növelték bennem a vágyat visszatérni az elhagyott lelki otthonba, visszamenni az édes anyához, a római katholikus anyaszentegyházhoz, melytől a ki elszakad, lelki hallottá válik. Isten irgalma nem hagyta terméketlenül érzelmeimet; igazságának világosságát kiterjeszté fölöttem. Egy napon igy szóltam lelkemhez: Meddig tart még e kinos gyötrődésed? Ébredj botlásod álmaiból! Az éj elmult, a virradat megérkezett, kösd fel az igazság fegyverét s lépj az Ur utjára, melynek mutatójára Istenkéz e szavakat irta: »Kövess engem!« És én fölkeltem s követve a tékozló példáját, odaborultam az egyház lábaihoz. A törvényszabta modozat szerint a budapesti evangelikus plébánián kijelentvén kilépésemet, — Kalocsára mentem, hogy ott a Jézus-társasági kollegiumban bünbánatot tartsak nagy tévedéseimért. Az örök igazság kétélű kardja által áthatva, bánatteljes szivvel kértem a végtelen jóságú Istentől bocsánatot, a melyet türelmes bűnvallomásom által, a mint azt reménylem, meg is nyertem: XIII. Leó pápa Ő Szentsége által adott, s a kalocsai egyházmegye által közvetitett hatalom által büneimtől, különösen pedig a hitehagyás nagy vétkétől kegyesen feloldoztattam. Legyen mindezekért hála a jó Istennek, a ki vezeti földi életünk utját, — s kegyelmének erejével kormányozza akaratunkat és tetteinket a jóra! Legyen hála szent anyánknak, a római katholikus anyaszentegyháznak a nagy szeretetért, melylyel megtérő bünös fiát kebelére fogadta s megnyitotta előtte ismét szentélyének ajtaját! De legyen hála az esztergomi főegyházmegye ezidőszerinti kormányzatának a bölcs nagylelkűségért, hogy nem utasitá el a hitehagyás sötét útjáról visszatért s nála kopogtató fiát, hanem az anya jóságával fogadta őt, s visszaadta neki papi öltönyét, az evangeliumot és a kelyhet, az oltárt és a szószéket! Lelkem kimondhatatlan örömével jelenthetem tehát, hogy ismét katholikus és pap vagyok.

Kivánom, hogy ezt tudomásul vegyék mindazok, a kiket egykor botrányos lépésem által megszomoritottam Kivánom, hogy az egész főegyházmegye, a mely ápolt és nevelt, -- annak papjai és hivei, valamint az egész katholikus egyház, tudomásúl vegyék ezen nyilatkozatomat és abbeli kijelentésemet, hogy hitehagyásomat szivből sajnálom, fájlalom és szeretném, ha azt soha el nem követtem volna; sajnálom és fájlalom a botrányt, a melyet az egyháznak okoztam! Midőn tehát ezennel mindazt, a mit szóval vagy tettel az egyház ellen valaha tettem, — elitélem és visszavonom, — kijelentem, hogy főtörekvésem lesz ezután a tett lelki károkat jóvátenni s életemet, erömet, buzgóságomat, munkásságomat az egyháznak szentelni. Katholikus testvéreimtől, paptársaimtól, egyházi kegyes felsőbbségemtől bocsánatot kérve a multra, elnézést, türelmet, szeretetet a jövőre, szivemet az Istenhez emelem, hogy adjon nekem erőt és malasztot ezen föltételeim és elhatározásaim hű és pontos kivitelére. — Budapest, 1891. szept 16-án Zoványi J. Mihály.

A keleti pósta. Egy külföldi lap hire szerint az angol kormány már hivatalosan értesitette a franczia kormányt, hogy az angol keletindiai pósta jövőre Londonból nem Francziaországon és Brindisin át fog közlekedni, hanem Ostenden, Német- és Magyarországon (illetve Budapesten) keresztül — Saloniki felé Ez, ha megvalósul, magyar szempontból is fontos dolog, mert az angol keletindiai (egyszersmind áusztráliai) pósta rendkivűl jelentékeny forgalmat hozna a magyar államvasútakra, s hazánkba terelné a világforgalom egyik fővonalát.

Torontálmegye virilistái sorában gróf Karácsonyi Aladár 30.028 forinttal, gróf Karácsonyi Jenő 10.142 forinttal szerepel. Előbbi a bánlaki, utóbbi a beodrai urodalomhoz tartozó birtokok után fizeti óriási adóját. A harmadik fivér: gróf Karácsonyi Camillo a gyönyörű kamenicai urodalom tulajdonosa a horvát-szlavon határon, nem messze Ujvidéktől. Mindhárman fiai a néhai gróf Karácsonyi Guidónak, kinek családja Szamosújvárról származott át Délmagyarországba, s városunknak megválasztott diszpolgára volt.

Örmények a statusgyülésen. Az erdélyi róm. kath. status szept. 22-én Kolozsvártt tartott ülésén jelen voltak: Antalfi Manó, Ávéd Jákó, Bárány Lukács, Bogdán Arthur, Csákány Adeodát, Csiki János, dr Csiky Viktor, Dániel Ferencz, Dániel Joakim, Dániel Márton, Karácsony Márton, Kábdebó Oszkár, Korbuly Bogdán, Lukács Béla, Lukács László, Markovich Jakab, dr. Molnár Antal, Placsintár Dávid, Simay Gergely, Szongott Kristóf. Összesen 20, tehát a megjelent 98 statusgyűlési tagnak $^1/_5$ része.

„Ungaria“ czím alatt Kolozsvártt egy román nyelvű havi folyóirat indult meg. a szamosújvári születésű dr. Moldován

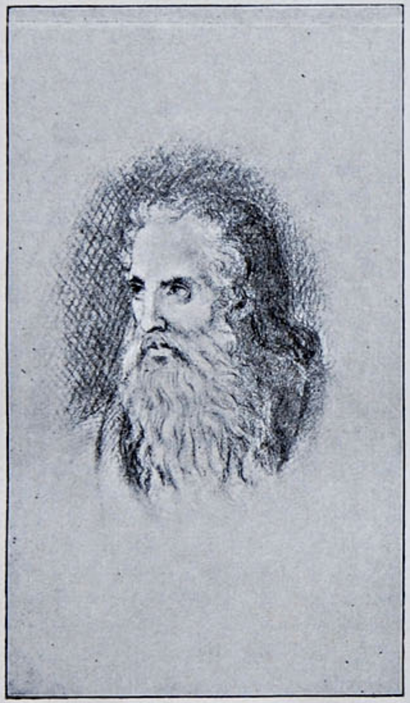

Մ· ԽՈՐԵՆԱՑԻ
Chorenei.

A magyar Chorenei.

Az ó- és középkor határán, az ötödik keresztény században — mely az akkor még állami léttel birt örmény nemzet irodalmának virágzó korszakát képezé — jeles irók legjelesebb kortársaként élt Örményországban egy férfiú, ki nemzetének történetét nem száraz krónikák alakjában, de klasszikus történetirói tollal irt (három könyvre osztott) művében akként örökitette meg a késő utónemzedék számára, — hogy ezen nemcsak históriai, de nyelvészeti szempontból is megbecsülhetlen munkájával méltó érdemet szerzett ama disznévre, mely őt közönségesen mint az örmény történetirás »Herodot«-ját jelöli.

Hogy e nagynevű nemzeti irónknak: Chorenei vagy Chorenáczhi Mózesnek főművét (az örmények történetét) ma már magyar nyelven is birjuk, az eredeti örmény szöveg után hozzáértő nyelvismerettel leforditva, — s hogy pár hét alatt már a teljes magyar Chorenei, magyarázó jegyzetekkel kisérve kikerül sajtó alól, — a hazai tudományos irodalom eme legújabb s jelentőségben nem kicsinyelhető gyarapodása egy szerény középtanodai tanárnak, e lapok sokérdemű szerkesztőjének: Szongott Kristóf-nak köszönhető!

A nélkül, hogy ez irodalmi eseménynek akár a magyar világtörténeti irodalom, akár a nyelvészet álláspontjáról való, s egyedül a szakférfiakat illető méltatását illetéktelenül megelőzni törekedném, — midőn e sorok megirásához fogtam, nem lebegett előttem egyéb czél, mint hogy egyfelől a magyar tudomány érdekében, másrészt az örmény név diszének előmozditására, az általam különösen tisztelt forditó részéről kifejtett érdemes fáradozásnak nyilvános elismerésében első lehessek; egyszersmind röviden rámutassak azon szellemi nyereségre, mely a szóban levő (s minden társulati támogatás nélkül létrejött) irodalmi vállalkozásnak ingyen jóvoltából a hazai tudományosságot éri.

Azonban a magyar Choreneiről szólva, nem mellőzhetem már ezen bevezető czikkben egyet-mást megérinteni, a miből ugy az eredeti örmény klasszikus mű, mint zengzetes magyar nyelvünkre átültetésének irodalomtörténeti jelentősége, e régi örmény irók termékeivel teljesen ismeretlen olvasóink előtt is némileg érthetőbb alakban kidomborodjék.

Ki volt Chorenei Mózes az örmény nemzet multjának felderitésében és korunkra áthagyományozásában? — részint abból, mit e folyóirat korábbi füzeteiben elszórtan közöltünk, részint azon további életrajzi és kritikai adalékokból, melyek a jelen alkalmi füzet más helyén látható közleményekben foglaltatnak, — eléggé megközelitő képet alkothatunk és történetirónk életviszonyaira nézve is kellő tájékozást merithetünk ugyan; mindazonáltal nem vélem itt fölöslegesnek némi nyomatékkal kiemelni azt, hogy Choreneinket a világirodalom oly kimagasló alakjának tekintik Európa legműveltebb nemzetei körében is, hogy vele behatólag foglalkozni, s történetét több európai nyelvre átforditani már régóta méltó feladat gyanánt tünt föl az idegen nemzetek tudósai előtt.

Valóban nagy ideje volt már, hogy a magyar tudományosság hivei is végre hazai nyelvükön birhassák az örmény »Herodot« főmunkáját; melyet alkalmasint még jó sokáig nélkülözniök kellett volna hazánkban, — ha e folyóirat szerkesztője, nemes ügyszeretetből meg nem hozza becses szellemi ajándékát a magyar irodalomnak.

A mi Chorenei művét, önbecsén felül, még becsesebbé teszi, — azon kor, melyben a most magyar ruhában megjelenő örmény történeti munka iratott. Egy oly korszak, melyben az egykor világrenditő hatalommal birt római imperatorok uralkodói székébe, a népvándorlás áradatának ellenállani képtelen Romulus-Augustulusok kerülnek; s a birodalom szertehulló romjain barbár jövevény népek tanyáznak; — egy oly korszak, midőn a mai magyar nemzetnek ősei még a távoli ismeretlen őshazában élték patriarchalis életüket; míg a keresztény alapon fejlődött örmény nemzeti irodalom, kedvező körülmények közrehatása folytán épen azon időben a virágzás oly fokára jutott, hogy napjainkig fenmaradt termékei egy magas fejlettségű kulturnép elvitázhatlan jellegével ruházták föl az akkor még egységes, ma már mind az öt világrészben elszórtan feltalálható örmény népfajt.

Nemzeti irodalmunk ezen aranykorának, a történeti szakban is klasszikus becscsel biró alkotásai, nemcsak az örménység jelenkori irói, de idegen (európai) irók öszhangzó állitásai szerint is koruknak más forrásokból kellőleg alig felismerhető történetére meglepő s legnagyobbrészt közvetlen fényt deritenek, — sőt nem csupán hazájuk ama korbeli eseményeit, de egész Ázsia azon terjedelmes részének, melyet közönségesen a Kelet elnevezése alatt értünk, s melylyel az örmények hajdan részint szomszédsági és kereskedelmi, részint politikai és harczias érintkezésben állottak, — történetét is, az örmény iróknál oly sajátos-élénkséggel, szintén sokoldalú s váratlan világitásba helyezik.

Magyar őstörténeti szempontból ma még eldöntetlen ugyan a kérdés, hogy azon hajdankori népek Ázsia földjén, melyek nevei alatt a dicső magyar nemzet egykori ősei a különböző nézetű történetbuvárok műveiben különböző irányban nyomoztatnak, mennyiben azonosak valóban Árpád nemzetének őseivel: nem szenved azonban kétséget, hogy Chorenei és kortársai történeti adatainak fonalán oly következtetések nyomára juthatunk, melyek — más irányú nyomozásokkal egybevetve alkalmasak lehetnek egy egészen új, talán váratlan világosságot deriteni az eddig ismeretlen magyar őshazára. . . .

Bármiként legyen is azonban, részünkről a sajtó alatt levő kötetre a közfigyelmet mindenesetre érdemesnek tartottuk felhívni, — az olvasó közönség alaposan várható érdeklődésére bizván a felhivás méltatását: »Tolle lege!«...

Dr. Simay János.

Az örmények Törökországban. 1)

III.

Az örmény nemzet nagy szerepet játszott a történetben s mindenkor összekötő kapcsot képezett a görögök s a messze Kelet népei között. Az ó-örmény irodalom nemcsak önálló művekben gazdag, hanem a görögből való átültetésekben is. Még a bibliának örmény fordítását is a modern theologiai buvárlat mintaszerűnek és felülmulhatlannak nevezi. Az ó-örmény irodalomnak kiváló jelentőséget kölcsönöz az a körülmény is, hogy sok oly, még fel nem dolgozott anyagot foglal magában, a mely meglepő világot vet Kisázsia történetének egyes, kevéssé ismert részeire.

A jövőben is jelentékeny szerep vár az örményekre a kisázsiai népek sorában. Nekik kell a cultura úttörőinek lenniök. Már jórégen meg is kezdték az európai culturának átültetését hazájukba. Új, önálló irodalmuk van; az európai egyetemeket évenként számos örmény ifjú látogatja. 2) Gyakran előfordul ugyan, hogy tévesen itélnek az ázsiai örményekről, de az ily téves nézetek csakis az utazók felületes tanulmányaiból erednek, — kik nem ismerik a nép nyelvét s itéletüket oly tényezőkre alapítják, a melyek egyátalán nem adnak hű képet a valóságról. Gyakran megtörténik az is, hogy nincsenek szakavatott kalauzaik s már azért sem alkothatnak maguknak helyes képet a dolgokról. Találóan mondja Heyfelder az örményekről irt jeles értekezésében: »A lehető legnehezebb dolgok közé taztozik egy idegen népről igazságos leirást adni. Mindig személyes észleleteinkre vagyunk utalva s vajmi könnyen beleesünk abba a hibába, hogy az idegent túlszigorúan ócsároljuk, avagy túlvérmesen magasztaljuk.« 3)

---

1) Dr. Bárchudárián János örmény tudós felolvasása a thüringiai földrajzi társaságnak egyik legutóbbi ülésén. (Das Ausland, Stuttgart 1891, márcz. 15 és 22 sz.) — V. ö. továbbá »a törökországi örményekről s a szomszéd népekről« Marseilleben M. A. irói névjelzéssel a mult évben örmény nyelven megjelent munkát.

2) Az európai egyetemek keleti örmény hallgatóinak számát 500-ra teszik. Ebből mintegy száz Párisban, 40 Németországban, a többi Oroszországban látogatta az egyetemeket.

3) Die Armenier und ihre Zukunft. (Deutsche Rundschau, XII. Jahrg. 8 Heft, 1890.

Az ázsiai örmények, így nyilatkozik róluk Wunsch tanár, kitünő mezeigazdák s állattenyésztők; a városokban kereskedést és ipart is üznek, szellemi főlényük s elevenségük következtében túlszárnyalják e téren a török szomszédaikat. Igen értelmes az örmény földműves is, valóságos lázas vágya a művelődésnek észlelhető nála. Még az ottani szomorú viszonyok közt is tanulni iparkodik mindenki. Szegény hegyi falvakban gyakran találunk hallgatókkal túltömött iskola-épületeket. Ha a politikai viszonyok ázsiai Törökországban jobbra fordulnak, ugy az ottani örménység műveltség tekintetében mihamar el fogja érni Európát. 1)

Az örmények száma Erzerumban, Vánban, Pachesben, Charpertben és Diarbekirben megközelíti az 1.900.000-et. (A török lapok 1.500.000-re teszik az örmény lakósság számát.) Ezek közül 180.000 Diarbekirben, a többi a szomszédos vilajet-ekben lakik. A határok folytonos változásai, a legutóbbi nagy kivándorlások, a siralmas politikai helyzet s a gyakori éhinség nagyon megapasztották az örmények számát. A sajátképeni Örményországban manapság csak a földmívelő örmény lakósság él tömegesen együtt. A kereskedők jobbára a városokba költöztek át; a nemesi osztályt részben az arabok, részben a törökök semmisítették meg, hogy ne legyenek a népnek vezetői. Sokan a görögöknél kerestek menedéket, mások meg áttértek a mohammedan vallásra, hogy megmentsék ily módon vagyonukat. Még manapság is találkozhatunk a kurd főnököknél kihalt örmény nemesi családok neveivel.

Ámbár az örmény lakósság képezi Török-Örményország területén a túlsúlyban levő népelemet, súlyos helyzetében mégsem szaporodhatik. Még a földmíves is nem egyszer odahagyja birtokát s átköltözik a városba, hogy lételét biztosítsa, de a gyakori éhinség ott is tönkre teszi.

Nagy-Örményországon kivűl lakik még Mesopotamiában mintegy 100.000, Kis-Örményországban körülbelől ugyanannyi örmény. Legnagyobb telepeik Trapezunt 100.000,

---

1) Meine Reise in Kurdistan und Armenien (Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien (1883. Neue Folge, XVI).

Sebastia 190.000 és Brussa 120.000 örmény lakóssal. Cilicziában is él 200.000 örmény, kik közül Halep tartományt 90.000-en, Altonát 60.000-en és Koneát 20.000-en lakják.

Nagy-Örményországban 1.900.000 örményre mintegy 782.000 más nemzetbeli lakós esik. Kisázsiában 500.000 örménynyel szemben 1.350.000 más nemzetbeli áll. Különböző európai országokban egészben véve közel 200.000 örmény él; pusztán Konstantinápolyban az 1888-ik évi összeirás szerint 150.000-re megy a számuk. Oroszországban orosz források szerint 1.800.000 örmény él, és pedig 1.600.000 a kaukazi tartományokban, 200.000 európai Oroszországban, Új-Nachicseván, Besserabia és Asztrachan tartományokban. Perzsiában 42.000, Egyptomban 6000, Bulgariában 5200, az északámerikai Egyesült-Államokban 2000 örmény él (1871-ben az északámerikai lakósság közt még csak 7 örmény volt összeirva.) Indiában 1480 az örmények száma, a kiknek túlnyomó része Kalkuttában és környékén tartózkodik. Beszámitva a monarchiánkban élő örménységet s a párisi, manchesteri, marseillei és londoni kisebb örmény coloniákat is, ez idő szerint 5½ millióra tehető az egész világon élő örményeknek a száma.

Török-Örményországban manapság egy négyszög mérföldre alig kilencz örmény lakós esik, míg a negyedik században Zenob Klág munkái sűrű lakósságot mutatnak ki Örményország területén. Fájdalom fogja el lelkünket, ha e művek adatait összehasonlítjuk a mostani állapotokkal s szinte csodálnunk kell, hogy ez a nép oly sok viszontagságok közt megőrizte keresztény hitét s mégsem tünt el a föld szinéről. Az ország oly pusztává lett, hogy alig képes három millió lakósnak kenyeret adni, míg a negyedik század története gazdagnak mondja, hozzátéve, hogy »nem volt oly kis földrészecskéje, a mely művelve ne lett volna.« Akkori falvai nagyobbak voltak a mostani városoknál. Zenob Klág történetiró adatai szerint a negyedik században Kuars falú 3010 házzal 3700 katonát állított ki, Mechti 2080 házzal 2000, Komi 1900 házzal 1700, Parech 1680 házzal 1400 és Basum 3200 házzal 2600 katonát állított ki. Ilyenek voltak az örmény falvak a negyedik században! És most? Romokban hevernek s nyomorban sinlődő lakósságuknak megadással kell viselniök a mohammedan igát.

E sötét képet alig fejezhetnők be méltóbban, mint az örmény Herodotnak, Chorenei Mózesnek ime szavaival:

»Siratlak téged, Örményország, siratlak téged, legmagasztosabb valamennyi északi ország közül. Mert el van ragadva királyod és főpapod, tanácsadód és felvilágosítód, s meg van semmisítve a békéd. A rendetlenség gyökereket vert, az igazi hít meg van inogva, a tévhít, a tudatlanság által megszilárditva. Siratlak. örmény egyház, mely a szentélyed díszéből kiáradó fénytől, mely vitéz pásztorodtól s pásztorodnak bajtársától meg vagy rabólva. Szellemi nyájadat nem látom többé legelni fűben gazdag helyeken s a nyugalom vizeinél, nem többé összegyülve az akolban a farkasok elleni védelemre, hanem szerteszóródva a sivatagokon s meredek szakadékokon« . . .

Dr. Molnár Antal.

Az örmények Trója ostrománál.

— Mutatvány Chorenei művéből. —

E kettő: rövidség[1] és gyorsaság[2] az, mit tudvágyad munkásságomtól várton vár; azt kivánod, hogy szavaim ékesek és világosak, irályom pedig olyan legyen, mint a Platoé, távol a hazugságtól és tele azzal, mi a hazugságnak ellentéte.[3] Ezeknek megfelelőleg azt, a mi az első embertől kezdve korodig történt, ugy sietve előadni lehetetlen; mert még Az is, ki a mindenséget teremtette, ki egy pillantással, egy intéssel mindent létrehozhat — nem úgy tesz; — hanem a teremtményekre nézve napokat és sorrendet különböztet; mert némelyek az első napon, mások a második, harmadik és más napokon teremtettek. Ez által maga a Szentlélek tanítása mutatja nekünk a rendet. Igen, de vágyad — látom — ezen határokon túlmegy; mert neked a pontosság mellett egyszerre kell mindent [1]) elmondanom; és ez rám nézve terjedelmesség, reád nézve szélesen ömlő bőbeszéd, vagy engemet illetőleg elhamarkodás és tégedet kelletlenség lenne. Ezen gyors szorgalmazásod közepett látom, hogy a macedoniakról és a iliumi harczról, a sorrendben [2]) mitsem jegyeztem fel; most az eddigiekhez ezeket csatolom. Nekem nincs szavam ahhoz, vajjon a mi jó művészünk itt bölcs-e vagy tudatlan? [3]) Vagy hogy vajjon később nem fogja-e ezeket a dolgokat, melyek fontosak szerkezetemre nézve, beleszöni?

---

[1] Hámárodásziruthiun, rövidségkedvelés, szabatos rövidség.

[2] Árákápánuthiun, gyorsaság az elbeszélésben.

[3] Igazság.

Melyek lehetnének az ilyenféle dolgok közül az elsők, ha nem azok, melyeket Homer beszél el, — a mit Teutamus, az assyrok királya alatt történt iliumi (trójai) háborúról elmondanak, — és az a körülmény, hogy Zármájr-unk az assyrok szolgálatában kis csapatjával, az aethiopiai hadsereggel együtt Priamusnak ment segitségére........... És ott a vitéz hellenektől megsebesítve meghal; de hinni akarom, hogy a hősök közül nem más, hanem maga Achiles vetett véget életének. [4])

* * *

---

[1]) Teljesen, hiánytalanul, fogyatkozás nélkül.

[2]) A maga idején és helyén.

[3]) Ügyetlen, nem okos.

[4]) Sebbene il nome di Zarmajr non si trovi nell' Iliade d' Omero; ci sembra probabile l' opinione del P. Ingigian, che per Ascanio possassi intendere Zarmajr re d' Ascania, cioè del paese dei discendenti d' Ascanaz. V. Iliade, canto II ov' è detto:

Φόρκυς ἂν Φρύγας ἦγε, καί ᾿Ασκάνιος θεοειδής,
Τῆλ᾿ ᾿ἐξ ᾿Ασκανίης μέμασαν· δ᾿ ὑσμῖνι μάχεσθαι.

E chi sa che Zarmajr non sia il famoso Mennone venuto d' Oriente in soccorso di Priamo, capo dell' esercito etiope di Teutamo re d' Assiria: posto che per gli Etiopi debbansi intendere ivi gli abitanti della Colchide o i Caldei del Caucaso. V. Martinier, alle voci Colchide e Ethiopie. Cellario, t. II, pag. 651. Uezio, pag. 66. Diodoro II. Monaci Armeni. pag. 88.

A régiségbuvárok tudják, hogy az »Aethiopia« név három különböző tartományra alkalmaztatott: mindenek előtt legrégibb időben az euxini tenger körüli vidék neveztetett így a Kaukasus tövében, nem messze új Indiától (ezt érti Chorenei is; a forditó); továbbá Syriának egy része, Joppe fővárossal; harmadszor egy tartomány Afrikában. Cantu, I. köt. 574 lap.

Egy magyar iró Choreneiről.

— Az elhunyt Edelspacher Antal értekezéséből. —

A bolgárokról szóló legrégibb följegyzést Chorenáczhi Mózes »Nagy-Örményhon Története« czimű művében találjuk. E följegyzés szerint egyes bolgár néptörzsek, illetve népek, már a Kr. sz. előtti II-ik században berohanást intéztek az Arsacidák által bírt örmény területekre. A klasszikus világ irói tesznek ugyan a hunokról a Kr. sz. előtti időkre nézve is említést, habár csak meglehetős homályos módon, de a bolgár nép és nevezetet csak Etel világbirodalma romjain kezdik hangoztatni.

Az örmény íróknál a hunok és bolgárok egyidejűleg lépnek a történelem színpadára, s nem is mint új jövevények, hanem mint megszokott és jól ismert északi szomszédok. Honnan e tetemes korkülönzet a két világ írói közt? E kérdés tüzetes megfejtése nem tartozhat e vázlat szük keretébe, azonban mint itt is nagy valószinűséggel alkalmazható általános okúl a következőket jelezhetjük. A történelem rendszerint csak a nagy horderejű momentumokat teszi magáévá; kisebb és jelentéktelen momentumokkal csak rendkivüli körülmények közbejöttével szokott foglalkozni, s a szomszéd népek történelmét csak akkor és azon esetben érinti, a midőn és a melyben azok velük érintkezésbe jönnek. Igen természetes tehát, hogy a hunokkal érintkező örménység már oly korban ismeri e népfajt, a melyben a távoli klasszikus világ még nem is álmodik róla. Ha a hún népek a Kr. sz. előtti II-ik században nem háborgatják vala a szomszéd örmény területet, több mint bizonyos, hogy az ő történelmük is hallgatással fogta volna őket mellőzni.

Chorenáci az V-ik században írt (sz. 370-ben mh. 489-ben). Mind az, mit művében a bolgárokról felhoz, nem képezi szerző saját korabeli eseményeinek tárgyát, s így valószinű, hogy e följegyzést is fő kútfeje, a szyr Mar-Abas Katina művéből merítette, ki, ha nem írt is az időszámításunk előtti II-ik században, mint azt eddigelé általánosan hitték, de mindenesetre kivált a jelen részszerű kérdésre vonatkozólag — hiteles adatokat hagyott hátra.

Choren á czhi csupán két helyen tesz a bolgárokról említést. Az elsők az ogundur-, az utóbbiak pedig valószinűleg az ogur-bolgárok voltak.

Chorenei Mózes és Lukácsi Kristóf.

— Lukácsi véleménye Chorenei történeti művéről. —

Az V-ik század iróinak sorát megnyitja Chorenei Mózes, Izsák és Meszrob iskolájának egyik jeles növendéke, ki Alexandria és Athene akadémiáiban nyerte kiképeztetését. Chorenei, az örmények Herodotja, az örmény történetirásnak atyja; mert jóllehet nem első, ki örmény dolgokról irt, hanem első, ki egyetemes örmény historiát irt, a nemzet eredetétől koráig; ki a kútfőket, melyekből az ó-kor történeteit meritette, megnevezi. Három könyvben foglalta munkáját. Az elsőben a Háikán-dynastiának adja történetét; Háiktól, az örmények ősapjától, az Arsacidák koráig. A másodikban az Arsacida-dynastiának tárgyalja időszakát, Válárszáktól az örmény parthus Arsacida királyiház alapitójától, Tiridates király haláláig, 333-ig Kr. után. A harmadikban végre azon viharos időknek adja történetét, melyek lefolytak II. Chosroes királytól, az örmény Arsacidák trónjának felforgatásáig 433-ban Kr. ut., és szól ezen végzetes eseménynek gyászos következéseiről.

Chorenei első könyvét képezi: Mar Ibas Katinának történelmi műve az örményekről, a II-ik századból Kr. előtt. [1]) Második könyvében számos kútfőre hivatkozik, melyek azóta nagyrészt elvesztek, mint p. o.: a) Julius Africanus. b) Lerubna edessai syrus, időszámitásunk első századából. Ábágár és Szánátrug királyok viselt dolgairól irt munkáját az edessai királyi könyvtárba tette, mondja Chorenei, ki azt

---

[1]) Chorenei II. k. 10. f.

kútfőül használta. [1]) c) Olympius, Áni templomának papja, virágzott az első század utolsó éveiben Darius Vologeses, perzsa és Artaxerxes, örmény királyok korában; irt historiai emlékeket Sinope isteneiről és azok bálványszobrairól, melyek az örményeknél a pogány korban nagy tiszteletben állottak. d) Edessai Bardesanes, kiről emlékezik caesareai Eusebius [2]), élt a III-dik században Kr. ut., tudósitásait, melyeket az ó-korban nagy hirben állott ánii templomról és annak istenségeiről irt, a mondott templom könyvtárából vette, melyet gondosan felkutatott. Művét életkora nevezetesebb eseményeinek leirásával fejezte be. e) Ardites, Világositó Szent Gergely által a keresztény hitre téritett pogány pap, utóbb ugyancsak általa felszentelt püspök, az örmények megtérésének történetét és az örmény egyház állapotát irta meg, Világositó Szent Gergelynek és fiainak főpapi kormánya alatt. f) Chorobut, Sapor perzsa király titoknoka, foglyul ejtetvén a római hadjáratok alkalmával, Konstantinápolyban több évi fogsága alatt megtanulta a görög nyelvet, és megirta a hosszú életű II-ik Sapor 70 évi uralkodásának történeteit, melyek közt megemlitendők: Arsaces örmény királynak fogsága és az örmény birodalomnak felosztása. Chorobut ezen kivül görögre forditotta a perzsa Barsumnak historiai könyvét, melyről Chorenei dicsérettel emlékezik. [3])

Chorenei, ki az örmények történetét tüzetesen irta meg, s azt előbb gondosan tanulmányozta, felkutatta annak érdekében Alexandria, Athene és Konstantinápoly könyvtárait, beutazta Örményországot s felkereste a főnemesi családok levéltárait [4]) és azokat czélba vett munkája érdekében kizsákmányolta, elment Edessába, a hol az örmény uralkodóknak Nisibből Ábágár király által átszállitott évkönyvei és egyéb országos okmányok őriztettek. Ott legtöbb történelmi adatokat gyüjtött. [5])

---

[1]) Chorenei, II. k. 36. f.

[2]) Eusebius Historiae Ecclesiasticae L. IV. c. 30.

[3]) Chorenei, II. k. 70. f.

[4]) Chorenei, I. k. 3. f. II. k. 10. f.

[5]) Chorenei. II. k, 33. és 34. f.

A Chorenei által használt kútfők közt nem utolsó helyet foglalnak el végre, a történelmi tartalmú népregék, mondák, népénekek, dalok, apró költemények, melyeket az iró a nép szájából gondosan feljegyzett és munkájában igen czélszerűen felhasznált.

Chorenei már csak az által is, hogy az ős hajdan eme hagyományait, a pogány kor ezen egyetlen örmény nyelvemlékeit, a végfeledéstől megmentette, halhatatlan érdemet szerzett magának az örmény nyelv és irodalom körül. Leggyakrabban hivatkozik ő Kholtán vidék dalaira és dalnokaira. A regényes vidék ugy látszik, kedvelt lakhelye volt az örmény muzsáknak, minden esetre leggazdagabb részletet szolgáltatott Chorenei néprege- és ének-gyüjteményéhez. Az ős előkori örmény költészet ezen nagybecsü maradványai sokképpen visszatükrözik az örményeknek azon magas korban, melyből e dalok hangzanak, vallási, politikai és társadalmi életét és szellemi műveltségi állapotát. Szerkezetök a keleti költészetnek hordja jellegét, s egyszerűségök által a költészet eredetére és szülőföldjére vezetnek vissza, melynek nem Göröghon, hanem Kelet bölcsője. Hason értelmű mondatok párvonalos összeállitása, hasonhangu rímes végzeteik által hasonlitanak a zsidó költeményekhez, melyeknek a zsoltárokban gyönyörű példányait birjuk.

Emlitést ézdemel itt még azon fontos körülmény, hogy ezen örmény regék közül sok általment, némi változattal, a szomszéd népekhez: georgiaiakhoz, albanokhoz, syrusokhoz és még a görögökhez is. Plato a köztársaságról irt könyvében bizonyos Aer nevű örményről emlékezik, kinek hullája az ütközetben elesettek revedő hullái közt tiz nap mulva teljes épségben találtatott, melyet midőn máglyára tettek, feltámadott és sokat beszélt a túlvilági dolgokról. Mi nem más, mint Árá király regéje, ki mivel a buja Semiramis kezét és trónját visszautasitotta, ettől haddal támadtatott meg, melyben Árá elesett. Kholtán dalnokai ezen eseményt kiegészitvén, abból egy szerelmi regét alkottak.

Hogy t. i. Semiramis, ki Árát mindenáron hatalmába akarta keriteni, miután megtudta, hogy a hős király elesett, hulláját felkereste és megparancsolta bűbájosainak, hogy

Árát titkos mesterségeik által hozzák életre. Azalatt pedig, hogy az örmény hadakat, melyek hőn szeretett királyuk halálát megboszúlandók, újból fegyvert ragadtak, lecsillapitsa, egy Árához hasonló férfit Árá hadi ruháiba és fegyverzetébe öltöztetett és az ablakon a zajongó hadseregnek kimutatott, hirül adván emberei által, hogy sikerült a királyné bűbájosainak a szép Árát feltámasztani.[1]

Harmadik könyvének tárgya közelebb esett az iró korához és azért azt részletesebben s saját tapasztalásai után adja. Emlékezik Chorenei egy negyedik könyvről is, melyet irt, az örmény Arsacida-dynastia nem sokkal az ő halála előtt történt megszüntéről Örményországban; ezen könyv azonban, melyről a IX. században virágzott Árdzruni Tamás történetiró, mint létezőről szól, elveszett, mostanig legalább nem sikerült azt megtalálni.

Chorenei ismerte a hunmagyarokat mint a szomszéd Kaukáziában, mint pedig Közép-Ázsiában, emlékezik felőlük hun-chus, chusán, euthalita, saca, daha és massagetta nevezetek alatt, földiratában pedig guda-magari néven. Azoknak fajrokonságát a parthusokkal világosan kimondja.

A parthusokat Chorenei Ábrahámtól, ennek Cethura feleségével nemzett gyermekeitől származtatja, miben minden esetre nagyobb része van a kegyeletnek, melylyel a keletiek a népek és nemzetségek eredetét valamely szentirási patriarchától szeretik levezetni, mint a történeti valóságnak; általában a részrehajlatlan historia érdekében meg kell vallanunk, miképp Chorenei, valamint sok másban, ugy a könnyenhivőségben is hasonlit Herodothoz.

Chorenei Mózes örmény nyelven megjelent Amsterdamban 1695-ben. Whiston testvérek Chorenei munkáját fontossága miatt latinra forditották és az örmény szöveggel együtt kiadták Londonban, 1736-ban ezen czím alatt: Mosis Chorenensis Historiae Armeniacae libri III; Armenice ediderunt, Latine verterunt, notisque illustrarunt Guilielmus et Georgius Guil. Whistoni filii. A forditást nem mondhatni sikerültnek, minden hiányai mellett azonban Európa tudósaitól nagy érdekkel fogadtatott, és nem is ok nélkül; mert első volt, mely Armenia és Előázsia nagy részének ősrégi történelmét Európa előtt feltárta, és az örmény nyelv és irodalom iránt nyugat tudósaiban érdekeltséget keltett. A tudós Horváth István ezen kiadásról szólván: »E ritka könyvet — mond — én Bécsben ötven pengő forinton szereztem meg, a nem rég meghalt Haselmayer könyvkereskedőtől, és nem egyszer használtam történeti értekezéseimben; közel ötven év lefolyta alatt csak két példány fordult elő Bécsben és mind a kettő magyar kezébe került. A második példány t. i. a nagyméltóságu Apponyi grófi könyvtár ékessége Pozsonyban.[1])

---

[1] L. Emin Jánosnak Moszkvában 1850-ben, Örményország ó-kori regéiről kiadott tudományos értekezését. — Álisán Leont mechithárista szerzetesnek 1852. Velenczében közzétett örmény népénekek és dalok gyüjteményét, angol forditás melléklettel »Armenian Popular Songs« czim alatt.

Chorenei műve és az európai armenisták.

Sokan irtak Chorenei művéről. Nem czélunk ezeket a nyilatkozatokat mind itt közreadni; mert folyóiratunk tere ezt meg nem engedi; azért megelégszünk egy nehány idézettel, miket egy-két armenista műveiből közlünk.

Gutschmid ezeket mondja: A tekintély, melyben Chorenei régi idő óta az örmények előtt áll, rendkivül nagy; a mit régi történelmükből tudnak, azt csak egyedül belőle meritik; ő minden későbbi történelemiróra nézve kanoni jelentőséggel bir. — E mű az örményekre nézve az, mi a nyugati középkorra voltak Jeromos és Beda krónikái. Eltekintve a versenytársak hiányától, ezt ő első sorban irályának köszönheti: Mózes az örmény irodalom klaszszikus korának közepén élt és a történetirás terén a klaszszikus és választékos irály képviselőjének tartatik; a pongyolaság homályositotta el Fausztot, ellenben a választékos irály állapitotta meg Mózes történetirói hírnevét. Ő

örmény Herodotnak neveztetik, czím, melytől a történetiró, ki nemzeténél az első, mihelyt e nemzet csak némiképp hiú — soha el nem esik. — Örömtelten azért, hogy új forrás tárult fel: vette fel Gibbon művébe Chorenei Mózes egész történeti anyagát. — Mommsen is becsesnek tartotta (Chorenei) Mózest. — Az örmény nyelvbuvárlat körülbelől egyhangúlag elfogadta azt az álláspontot, melyre Mózes helyezkedik. — Történelme, mely 441-vel zárul be, egészen szónoki. Alexandria, Róma, Athen és Byzantba tett útjának leirásában tanitói számára a hála emlékjelét állítja fel. Ezen körök irodalmi igyekezete élő örmény hazafisággal volt összekötve; Mózes örmény történetének minden lapja erről tesz tanuságot. — Történeti műve, a Szentirás után, egyik legrégibb mű, mi Keletről jött hozzánk. — Azt, hogy Chorenei az elejébe tűzött feladatot szerencsésen megoldotta, tanusítja a hallatlan siker, mit műve elért. — Munkája az örmény hagyomány és monda levéltára, az örmény nemesség aranykönyve.«

Neumánn-Ávéd így ír: »Az örmény történetirók közül Európában legismertebb és felhasználhatóbb Chorenei Mózes a történész, Iszák és Meszrop túdorok (vártábéd) legkitünőbb tanitványa, ki méltán kiérdemelve tiszteltetett meg honfiaitól nem csak a költő és túdor, hanem egyszersmind az irodalom atyja nevével is.

Mózes, Choren nevű falúban, Duruperán tartományban a 370-dik év körül született s már kora ifjúságától Izsák és Meszrobbal összeköttetésben állott, kiknek Mózes az irodalmi vállalatoknál mindig segítségükre volt és saját elbeszélése szerint, igen sok görög művet fordított le örményre. Igen hosszú életnek örvendett, ugy hogy Ardzruni Tamás szerint 120 évig élt. Ánii Sámuel krónista szerint, Mózes 489-ben halt meg.

Chorenei Mózes a külföldön tett utazása alatt megismerkedve a görög kútforrásokkal, ezek után kezdette irni azon minden tekintetben nagyszerű művét, mely őt halhatatlanítja s történészeink elsejévé emeli; értjük Örményhon történetét, melyet a legújabb idők örmény történészét, Lukácsi Kristóf, Szamosújvár munkás lelkészét kivéve, ki műveit részint latinul, részint magyarul irta, még senki sem irt közöttünk oly átölelő szempontból s annyi készültséggel, mint Chorenei; s bár tudosításai néha összeütköznek azokkal, melyeket a görög vagy római iróknál olvasunk, még sem lehet őt azonnal hamisítással vádolni. Mózes az igazság kedvelője és szigorúan buzgó volt honfitársainak mívelődését illetőleg; fel nem tehető tehát, hogy ő csalni akart volna. Egyetlen hibája, hogy nem mindig volt kutatásaiban óvatos a forrásokat illetőleg; és így néhol rosszul lett értesitve. Ő nyiltszivűleg beismeri műve első fejezetében, hogy hazájának történelmét legnagyobb részt görög források után kellett irnia; mivel földijei a korábbi időkben igen hanyagok voltak arra nézve, hogy az elődök és kortársak tetteiről valami értesítést hagytak volna hátra. Ily szelid itéletet hoztak a Whiston testvérek is e kitünő örmény történész fölött.

---

[1]) Tudományos gyüjtemény, 19 évi folyamat, VII. füzet.

Mózes nemcsak a történelemmel, de az ékesszólással is foglalkozott. Irt szónoklattant — »Oktatás a szónoklatra« — czimű művet is, melyet tiz könyvre osztott fel. Chorenei szükségesnek találta történeti műve mellé egy földirati munkát is késziteni, mely az előbbit kiegészitse. Ezen munka nemcsak régisége miatt nevezetes, hanem azért is, mert a régi földleirók és mennyiségtudósok egyes helyeinek pontos feljegyzését tartalmazza. Mózes fáradhatlan szorgalmának és termékeny tollának még más művecskék is köszönik létöket. Az örmény irók öszhangzó állítása szerint Mózes igen sok görög művet forditott örményre.

Mi Chorenei általános irodalmi érdemét illeti, ő az örmény prózának leghatalmasabb előmozditója s a valódilag örmény irály nagymestere volt. Művei tudósok s közönséges emberek által egyiránt élvezhetők, s tanulmányul szolgálhatnak mindazoknak, kik az örmény nyelv szépségeivel megismerkedni akarnak. Oly bőség és erő, oly hajlékonyság és valódi örménység van szófüzésében, a minőt az eddig virágzó örmény iróknál hasztalan keresünk. E mellett észtani és történeti tárgyalása is kitünőnek mondható. Minden szava bő tapasztalásra, nagy ismeretkörre, s roppant tudományra mutat. Hátrahagyott művei minden időkön keresztül élő kincsei maradnak nemzeti irodalmunknak.«

Sz. K.

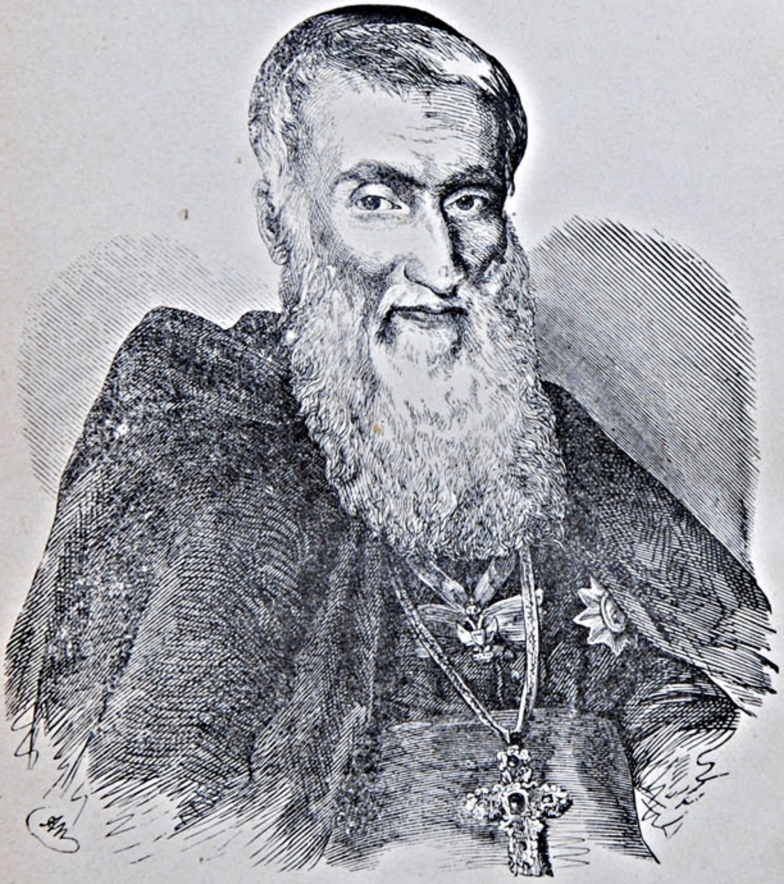

Ázárián Aristaces, érsek.

A bécsi mechitháristák: Ázáriá Aristáces.

IV.

(Arczképpel.)

Aristáces a magas egyház-politikai feladatokon kivűl termékeny gondolat szülte tervének kivitelével volt elfoglalva Megalapitotta a »Jó, katholikus könyveket terjesztő társulat«-ot, mely a katholikusokra általában nagy jelentőséggel birt. Ennek mintájára szervezte később a magyarországi püspöki kar a »Szent-István- Társulat«-ot. Aristáces vállalatáról azonnal értesítette Ő Felségét, ki nemcsak hozzájárult beleegyezésével, hanem még a fenséges családnak minden egyes tagja is belépett a társulatba. De evvel sem elégedett meg a nemes monarcha: meghagyta az érseknek, hogy minden második hónapban személyesen tegyen előterjesztést a megjelent nyomtatványokról.

Husz esztendeig tartott e társulat működése, mely idő alatt több mint 120 kötet tudományos, tanulságos és hasznos munka jelent meg katholikus szellemben, mely könyvekből a congregatio évenként igen sokat osztogatott fegyintézeteknek, dolgozóházaknak....

Hova tovább nött a congregatio tevékenysége, úgy hogy a régi kolostor helyisége szüknek bizonyult. Ezt az akadályt ugy háritotta el a szerzet, hogy »Sitzenthal« nevű birtokát eladta és a Klosterneuburg mellett levő ferenczrendiek kolostorának omladványát vette meg, melyből terjedelmes épületet és csinos kápolnát csináltatott. 1830. május 1-én készen volt az épület és szept. 10-én Károly Ferencz főherczeg, atyja: Ferencz császár és apostoli király nevében letette a Spinola apostoli nuntius által megszentelt alapkövet. Ezen új épületben tartozkódott a növendékpapság, míg a bécsi új épület elkészült (1838).

Említést tettem volt már arról hogy a congregatio 1810 óta a kapuczinusok régi, szük, egy-emeletes kolosto-

---

*) L. »Armenia«, 1890 évfolyam 104, 138 és 208 lapjait.

rában lakott; de ez, a szerzet folyton szaporodó tagjait már nem volt képes befogadni; nagyobb és czélszerűbb berendezéssel biró épületre volt tehát szükség. — Egy véletlen körülmény siettette az épitkezés megkezdését. Ugyanis (1835. márt. 15.) tűz ütött ki a Szent-Udalrich kerületben, mely sok épűletet hamvasztott el. Tűz után a város felügyelősége ezen kerületben minden épületet megvizsgált. S mivel rozzantnak és tűzveszélyesnek találta a kapuczinusok régi kolostorát: azt újra kellett felépiteni. Ázáriá szokott tevékenységénél fogva (1836. márt. 21) az előkészületet az építkezéshez megtette. Másfél esztendő mulva készen állott az új, czélszerű, 40 öl hosszú, három emeletes épület, mely a közepen két emelettel még magasabb és a kertben sárnyépülettel bir.

Aristáces, Ferdinánd császár-királyhoz ment és megkérte, hogy kegyeskedjék saját kezével letenni az alapkövet. Ő Felsége engedett a kivánatnak és megigérte, hogy Mária Anna Ő Felsége jelenlétében kivánja az alapkövet letenni... 1837. okt. 18-án, a délelőtti órákban gyültek össze a magas vendégek, kik közt az udvar részéről jelen voltak Károly, Lajos és Vilmos főherczegek. Pont délben behajtatott Ő Felsége Ferdinánd és Mária Anna császárné-királyné. Az ünnepélyt Ázáriá érsek nyitotta meg latin nyelven mondott lendületes beszédével.

Erre Ő Felsége letette az alapkövet, mit a pápai nuntius és ephesusi érsek Altieri herczeg, az udvari plebános és a benediktinusok abbásának segédkezése mellett nagy ünnepélyességgel szentelt meg. Istenitisztelet után Ő Felségeik és a főherczegek a nyomdát látogatták meg. Az első sajtónál Ő Felségeiknek egy költeményt nyujtottak át, mely az ünnepélyre vonatkozott. A második sajtóból épen azon perczben, midőn Ő Felsége oda érkezett, jött ki egy latin vers. A következő 24 sajtó rendre szolgáltatott egy-egy példányt abból a szép imából (*Որ օրհնես զայնոսիկ*), mely az örmény misében naponta, a világ általános javáért, különösen pedig a katholika egyházért, a katholikus királyokért szokott elmondatni. Mindegyik gép sorban különkülön nyelvű példányt bocsátott ki; még pedig: ó-görög, ó-örmény, latin, német, belga, angol, franczia, olasz, spanyol, portugál, cseh, lengyel, illir, román, cyrill, szerb, orosz, krajna, magyar, új-örmény, arab, perzsa, török és kurd nyelvű imát. Ezekután Ő Felségeik a főherczegekkel együtt az ez alkalomra gyönyörűen felékesített szálonban reggelihez (déjeûne) ültek. A császár-király ismételt elismerésének nyilvánitása mellett Ázáriá érseknek gyémántokkal megrakott gyürűt és nagyértékű mellkeresztet ajándékozott.

Ezen ünnepélyességek után a papok és a növendékek az új épületbe költöztek át 1838-ban. Itt tovább folytatta a congregatio irodalmi tevékenységét úgy, hogy rövid idő alatt egymásután több érdekes munka hagyta el a sajtót. 1847-ben örmény nyelven politikai és tudományos hetilapot adott ki »Európa« czím alatt. A lapnak főczélja az volt, hogy az osztrák-magyar befolyásnak Keleten érvényt szerezzen úgy, mint más idegen lapok az orosz, ángol és franczia befolyást érvényesítették.

Azonban a szerzet benső nyugalma 1848-ban kissé megzavartatott; mert az 1848-iki események nem hagyták érintetlenül a congregatiot sem. A gyengélkedő érsek Triesztbe ment és az egész nyarat ott töltötte.

Ázáriá gyengélkedése daczára fontos ügy elintézése végett, 1850-ben általános gyűlést (generale capitulum) hivott össze. Ugyanis a congregatio fennállása óta a szentszéktől el volt ugyan ismerve; az előirt szabályokat, miket Mechithár alapitótól kapott, pontosan meg is tartotta; de a szent atyától jováhagyott és megerősitett constitutioja nem volt. A generale capitulum tehát azon fáradozott, hogy ezen rendszabályokból összegyüjtött constitutio a szent atya által fogadtassék el és erősíttessék meg. Október elején ötödször utazott az érsek Rómába a szentesítés megnyerése végett. Az előterjesztett alapszabályokat, miket a propaganda bibornokai vizsgáltak meg, a szentatya helyben hogyta és megerősítette. Az erről szóló breve 1852. ján. 23-án állíttatott ki.

Azon idő alatt, mit Rómában töltött az érsek, egészsége napról napra hanyatlott. Itt tudták meg, hogy betegségének oka: szerencsétlen esés. Ugyanis még 1843-ban, egy este, midőn a fali órat felhuzta, a székről oly szerencsétlenül esett le, hogy oldalcsontját a szekrénynek szöglete, melybe ütödött, eltörte. Eleinte mibe se vette baját; de már 1851-ben az orvosok azt ajánlották, hogy műtét alá vesse magát. Az érsek semmikép sem tudta magát erre elhatározni. Ezt meghallotta a szentatya, IX. Pius, mire így szólott: »Én parancsolom, hogy vesse magát alá a műtétnek; én áldásomat adom reá és kérem Istent, hogy a műtétnek szerencsés kimenetele legyen.« Aristáces engedelmeskedett.

Az orvosok megkezdették a műtétet; több hónapon át mintegy 30 operatiot végeztek, a terhes betegnek lassanként három egész oldalcsontját kivágták, de siker nélkül. A legügyesebb orvosok is kétségbe voltak esve; a csontokat tűzes vassal akarták kiégetni, midőn valaki úgy nyilatkozott, hogy van egy szerzetes-barátnak valami tapasza (cirotto), mely már több ízben ilyen bajokban (caries) csodákat művelt. Kisérletet tettek és ime 14 nap alatt annyira javult, hogy kikocsizhatott az érsek Tivoliba. A kocsiban egészen jól érezte magát; azért elhatározta, hogy visszatér Bécsbe; 1852. ápr. 18-án indult útra. A sebek pár hónap alatt tökéletesen begyógyultak.

Épen az 1852-ik év volt a generalis abbás 25 éves érsekségének évfordulója. A congregatio, melynek tagjait az érsek egészségének helyreállása egészen megvigasztalta, készületeket tett az ünnepély megtartására, mely május 27-én végbe is ment.

Másnap az érsek csendes-misét mondott, melyen jelen voltak a bécsi herczeg-érsek, több prelatus és más tekintélyes világi férfiak. Délben nagy ebéd; az asztalhoz ült vendégek közt volt az apostoli nuntius Viale Prelà, a kalocsai érsek és más világi kitünőségek.

1854. febr. 2-án volt az érsek 50 éves pap. A szerzet e napot is fényesen megülte. A nagymise »Téged Isten dicsérünk« énekkel kezdődött. 12 órakor udvari kocsi érkezett. Ő Felségének segédtisztje von Fröhlich báró átnyujtotta az érseknek a vaskoronarend nagykeresztjét. A congregatio, az aranymisés főpap tiszteletére, fényes ebédet adott: 62 kitünő asztaltárs étkezett együtt. Ebéd után az érsek szobájában polyglott akademia (Sprachen-Akademie) tartatott: a növendékek 16 nyelven szavaltak költeményeket. Az ezen alkalomra csinosan nyomtatott és szépen kiállitott ünnepi album a jelen voltak közt is kiosztatott.

Elment az érsek Ő Felségéhez, hogy köszönje meg a kitüntetést. »Örülök, hogy alkalmat találtam Ön érdemeinek megjutalmazására«. Mire az érsek: »Felséged előbb érdemeket teremtett, hogy aztán azokat megjutalmazza«. Mint mondják, ezen nyilatkozat Ő Felségének nagyon megtetszett.

1855-ik évben nagy veszteség érte a congregatiot. Ápril 30-án az érsek kis nyugtalanságot érzett. Másfél napig az ágyban maradt ugyan, de a fontosabb ügyeket azért végezte. Május 5-én görcsök bántották; azonban az orvosok semmi veszélyt nem találtak. Hatodikán már láz mutatkozott, mely erőt vett a betegen ugy, hogy este 7 órakor a beteg már felvette a haldoklók szentségeit és 9 órakor jóbb létre szenderült. Három napig tartott a halotti ünnepély; tömérdek ember gyült össze minden rangból. Az istenitisztelet első nap latin, második nap örmény és harmadik nap görög egyesült szertartás szerint ment véghez. A megboldogultnak földi maradványai a congregatio-templom sírboltjába helyeztettek el.

Azoknak, kik az érseket ismerték és érdemeit tisztelték, halála nagy gyászt okozott.

A tudós congregatio Ázáriá Aristáces személyében egy szerető és szeretett atyát, egy második Mechithárt vesztett. A szerzetes rendek valódi mestert és a szerzetesi élet előképét, — a világi papság és a püspöki kar a legbuzgóbb prelátust, a kath. vallásnak fenkölt terjesztőjét és előharczosát, a polgárság az ő érdekeinek előmozdítóját, — a felséges-ház — egy kiváló férfiúnál többet: a nagyrabecsült tanácsadót és barátot; — szóval mindenki a legtökéletesebb erényeknek vonzó előképét tisztelte benne... Ázáriá folytonoson él az ő munkáiban, különösen pedig azon congregatioban, mely az ő leggyöngédebb gondoskodásának volt tárgya, melybe saját lelkületét lehelte.

Govrik Gergely.

* * *

Erzsébetváros örmény kath. lelkészei.

Habár a Moldovából beköltözött örményekhez több egyházi férfiú társult, u. m.: Ziliftároglu Minász nem-egyesült örmény püspök, Mêndiul Illés főesperes. Dsebdsebán Chácshádur, Álog (?) Chácseresz, tisztelendő Zakariás Tivadar, Jasszii (?) Minász, Szolimán Chácshádur és Nikos Bogdán; mindazonáltal Erzsébetváros örmény lelkészeinek jegyzékével csak 1700-tól fogva rendelkezünk; mert a fentemlitett lelkészek csak a XVIII. század elején kezdettek állandó lakóhelyeken tartozkódni; azért a lelkészek sorrendjét mi is csak innen kezdhetjük meg.

Az erzsébetvárosi örmény kath. egyháznak mostanig 12 lelkésze volt:

1. Oxendi Vártán, ki 1700. aug. 10-én Jassyból, Moldova fővárosából jött hozzánk; de a lelkészi hivatal vezetésére képtelen levén, azt már 1708-ban elhagyta.

2. Êdêlbej János, valamint elődje is, nős pap volt. Êdêlbej alatt épült 1723-ban az ó-templom. Szerette hiveit; csodálatos türelemmel volt megáldva; a lelkészi hivatalt 23 évig viselte. 1731. márt. 9-én szenderült jobb létre.

3. Emmanuel az »egyszemű,« mechithárista volt, csak nehány hónapig adminisztrálta ezen egyházközséget.

4. Gergelyfi Emmanuellel, ki szintén rövid ideig működött, bezárúlt az ideiglenes lelkészek sora; 1734-ben ő volt az első kinevezett plebános.

5. Dániel Mihályt, ki 1740-ben az erzsébetvárosi kerület főesperese s 1747-ben czimzetes kanonok lett, Mária Terezia királynénk arany koronás nyaklánczczal ékesítette fel. Ő épittette a papi lakot s az iskolai alapot 1000 frttal nyitotta meg. Alatta lépett életbe az ó-naptár helyett — melynek intézkedése szerint ján. 6-án ünnepeltetett vizkereszt és Krisztus születése — a Gergely-féle naptár; szintén alatta hozatott be a maig is használatban levő ‚dominikanus‘-misekönyv. Meghalt 1766 jún. 30-án, 66 éves korában.

6. Karácsony János, a római propaganda növendéke, hit- és bölcsészettudor, 1766 júl. 23-án plebános és főesperes, 1767 ápril 12-én pedig czimzetes kanonok lett. Gr. Battyáni püspök feloszlatván a messze terjedő erzsébetvárosi örmény egyház esperesi kerületét, mely Erzsébetvároson kivűl magába foglalta Gyergyó-Szt-Miklóst, Csik-Szépvizt, Kézdivásárhelyt és Görgényt, megalkotá a jelenlegi esperesti kerületet, mely kezdetben csak Segesvár, Almakerék, Sárpatak és Szász-Réten községeit fogtalta magában. — Oly szerencsés volt, hogy 1768. júl. 2-án ő vetette meg a mostani díszes anyatemplom alapját, és 1791-ben el is mondhatta abban hordszéken az első szent-misét. A nagytemplom fölszenteltetése a legnagyobb ünnepséggel 1791-ben Szt-Péter és Pál napján történt gr. Battyáni erdélyi püspök által. E templom épitésére a lakosság szaporodásán kivűl az adott okot, hogy 1762-ben nagy viz-ár pusztitott, mely az ó-templomba is behatolt. — Karácsonyi esperes-lelkészsége alatt épittette Szt-Joachim oltárát Csiky Tódor bőkezűsége. Az a kiváló, buzgó férfiú, mint apostoli jegyző 1791. aug. 17-én hunyt el; tetemei, saját kivánsága szerint, az alatta épült nagytemplom főbejáratánál nyugosznak.

7. Patrubány Antal, 1791. okt. 25-én neveztetett ki plebánossá és főesperessé; de már azelőtt — mint gyergyó-szt-miklósi plebános — czimzetes kanonoksággal volt felékesitve. Hosszas gyengélkedése egyházi funktiokra alkalmatlanná tette; de annál több időt szentelt a tudományoknak. Több mint 1800 könyvet hagyott hátra; ezek vetették meg a plebániai könyvtár alapját. Meghalt 23 évi lelkészkedés után 1814. febr. 20-án.

8. Kábdebó János már Patrubány főesperes utóéveiben viselte a fungens esperesti tisztet. Roppant küzdelmes választás után 1815. január 1-én plebánossá és főesperessé neveztetett ki. 1819-ben czimzetes kanonok lett. Az egyházi hivatalt kitünő erélylyel és nagy avatottsággal 1832-ig viselte. Neki köszönhetjük a szentély megujitását, a két ezüst lámpa, 6 nagy ezüst gyertyatartó, a nagy kereszt és szentségtartó beszerzését, a stallum felállitását, az egyházi szegény-alap létesitését és a gymnasium első alapját. E korát felülmuló, kitünő lelkész, meghalt 52 éves korában. Haláláról legméltóbb tanuságot tett az akkori er-

délyi püspök, midőn Erzsébetváros közönségének a következőket irta: »Benne elvesztettem egyházmegyém fényét, káptalanom diszét, s ti a legnemesebb atyát; azért kérjétek a Szent-Lelket, hogy bár árnyékát feltalálhassátok.«

9. Popoi József e népszerű pap, e megtestesült jószív, gyergyó-szt-miklósi segédlelkész volt, midőn Erzsébetváros plebánosává választotta; öt évig, mint administrator működött. A szabadságharcz ideje alatt a városnak mentő angyalaként szerepelt. 1837-ben lett plebános és kerületi esperes. Meghalt 1856. april 12-én hivei őszinte fájdalmára.

10. Csiki Imre már elődje életében ugy fungált, mint az esperesti hivatal vezetője; 1856. május 30-án plebános és kerületi főesperesnek neveztetett, majd czimzetes kanonok lett; a pápai praelatusi czimet már nem élvezhette; mert 1865. szept. 10-én 9 évi lelkipásztorkodása után csendesen kimult.

11. Mártonfi Antal, ki szamosújvári segédlelkész volt, 1866. ján. 19-én erzsébetvárosi adminisztrator és ugyanazon évben áug. 6-án főesperes-plebános lett. Alatta sok egyházi ügy, különösen az egyházi pénztár jött rendbe. Meghalt mint czimzetes kanonok 1878. april 6-án. Utóda lett e dolgozat irója, ki a lelkészek sorában a 12-ik helyet foglalja el.

Ávedik Lukács.

Tiridát király.

IV.

Tartsunk egy rövid szemlét a magasan fekvő s oly messze röpkedő tervekkel épült Ásdisád fölött; hisz oly nagy történeti fontosságra emelték azt a hosszas sír-éj rémes árnyai, melyek a Chárche hegyoromról kisértetiesen tekintének le az alatta hömpölygő Eufrátra. E végett föl kell lebbentenünk a fátyolt, mely kő- és romhalmazokban kétévezredes dolgokat fedez. Idő és történelem tanuskodnak a romok mellett. Zajos mozgalmak korát

élte a nemzet 151 évvel Kr. e., midőn a nyugtalan vérmérsékletű I. Ártásesz a dúlás zavarában rémületet hinte Hellasra, mely alkalommal a művészet koszorúsai által kidolgozott remekművek s bálványszobrok az ő birtokába jutottak. Vessünk csak egy röpke tekintetet ama bérczvédte mosolygó helyre, s a nemzet belső életének emlékei megelevenednek lelkünkben. Ott egy födél alatt Hellas istenei egymással ölelkezve lakást vettek maguknak. A maga erejére támaszkodott emberi ész sugallatait követő úr és szolga e pontra szegzé szomjas tekintetét. A közeli völgyben a kőrisfa lugosnak a virághintett és szelid hajlású lejtőknek a hegyekre s annak különböző dombcsoportjaira nyiló pompás látóköre nagy élvezetet nyújtott az elepedt vándornak, igéző alakban tüntetve fel a káprázó szemek előtt a magaslaton épült egyik leglátogatottabb hármas templomát Armeniának. — Tudjuk, hogy az ősnépek a fölényt, a nagy természet lét-okát a szabad ég alatt dombokon és hegyeken imádák. Ily kegyeletes érzelmek a magaslatokhoz akkor sem halaványultak el, midőn az istenitett természet, természeti tárgyak és nagy férfiak tiszteletére templomokat kezdettek épiteni. A világtörténeti szerepet játszott II-ik Tigrán alatt, ki a római sasokat nem egyszer kényszeritette szárnyaszegetten visszarepülni, sok vén templomnak falai ifjodtak meg. Hogy atyjának, I. Ártásesznek alkotásait betetőzze, dicsfényt fűze bálványainak fejei körül. A közép vagyis főosztályt Váhákên, Armenia Herculesének óriás szobra foglalta el, sötét tekintetével a hajdankornak sárkányölő regehősét képviselve, kinek hősi fénysugártól körözött alakja az országnak még két külön templomában volt szemlélhető. A másodikban arany talapzatra magasan illeszkedik az »Arany anya« a komoly Ánáhid vagyis Diána, a vadászatban szertelen szenvedélyes honi uralkodók és országnagyok kedvtöltéseinek személyesitője, kinek első aranyszobra Eriza helységében volt fölállitva. Ennek tiszteletére szánt állatok válogatott példányai szabadon legelésztek Eufrát partjain, melyekhez embernek közeledni tilos volt.

A templomban megosztozkódott harmadik bálvány hajdanta a tiszta szerelemnek istennője, most kaczéron fehér-piros rózsákkal koszorúzottan tüntette fel gyönyöreit a bűnös szenvedélyek kielégitésében kereső világnak. Ez Venus, a honi Ászdlig »csillagocska« volt. Ennek szivét a nemzeti hitrege Váhákênével egybefüződve állitja elő, mely szövetség fönnállását az is jelzi, hogy ott meghonosítva egy födél alatt suttognak. Ily szellemi sebekkel vala megrakva a haza keble. Az időnkénti királyok mintegy követelték maguknak, hogy a hármas templomnak föntartásában magukat felülmulatni nem engedik s az országnagyokkal a merész boltivek és oszlopok alá gyülekezve, amugy szórták bálványaikra az áldozati ajándékok záporát. Ide zarándokolnak a szemfényvesztett tömeg ezrei, hogy isteneiktől segélyt kérjenek, s miután a fasorok alatt az áldozati lakomák bolonditó maszlagából mohon ettek, vigan csevegő csoportok ezen oltárok környékét verték zeneszó mellett mozgásra kész lábaikkal.

Im ez a harmadik század kezdetének képe, a nemzet belső társadalmi hit-erkölcsös életének rövid rajza. — A hosszú álomkórság alatt Gergely, a szellemi járműnek éber vezetője imában virraszta.[1] Nemes sebekkel homlokán oly rokonszenvessé tudá magát tenni, hogy előtte a szenvedélyek sem tagadhatták meg a tiszteletet. Minden lábnyomnyi tér, melyet elfoglal, amaz álisteneknek szükiti meg alapját. Elvégre régi vágyainak czélpontjára ért, hogy közvetlenül tapintson az erkölcsi sebnek mélyére. Az ásdisádi templom vagyis áldozatok helye csak úgy hemzsegett az odasereglett sokaságtól. A szavak, — melyeket a szivet, lelket, elmét lebilincselő honi nyelven dörög füleibe, — bús érzületet árultak el, szózatos ajkai Istent mernek hirdetni a szunnyadozóknak. Nyilt homlokáról a sokaság a keresztény polgárisult ág szárnyai alatt saját boldogságát, honának jövendő nagyságát olvasta le. Az isteni kinyilatkoztatás fénysugarai előtt szétoszlik a sötétség, a századokat átélt oltárok ledőlnek, a bálványok porba hullnak, a hármas templomnak nyomai is a felszínről elenyésznek.

Ezekről szólani e helyre tartozott; mert a jelen tüneményeit a múlt kapcsában érthetni meg alaposan. Maiglan is ájtatos menetek érkeznek e helyre »és szent dal árad édes epedéssel.« De nem a régi érzéki nemzedéknek járdalatai ezek. Az éber őr istenházakat állitott fel itt s Jázon tartománya azon páratlan látványnak lett színhelye, hogy ott a világosítónak kisérete s a vidéki nép, mely az előtt annyira kiabálá: Nósza együnk-igyunk, úgy is holnap meghalunk,« miután a keresztséget fölvették, az Úr asztalának lőnek ájtatos vendégei. Tessék oda pillantani az ásdisádi templomnak tisztes romjaira! Fogja-e valaha a pogány ellenség okozta nyomornak sötét éjszakáit fényes multjának napvilága fölváltani? A mult idők szent emlékétől áthatott királyok, a hit- és hazaszeretet lángjától hevült egyháznagyok évenkint megjelentek, hogy megüljék a későbbi újitások alkalmával ívesen falazott első keresztény szentegyháznak ünnepét november 18-án; most ez ünnep pünkösd utáni második vasárnapon tartatik. Ide gyült a püspöki kar, a társadalom erkölcsi és értelmi előhaladása tekintetéből zsinatilag tanácskozandó. »A szentélynek kövei szétszórattak,« bús düledékei fölött áll a hivek lelkébe tapadt szerény imola, melyben a féltékeny buzgóság enyhet nyujt a korszakot alkotott egyháznagy: szt. Izsák földi maradványainak.

A kilencz forrásnál, a csendes természet ölén a szent férfiúnak egy más intézménye, t. i. az Üdvezitő előhírnökének, Keresztelő szt. Jánosnak tiszteletére emelt templom és zárda rendithetlenül áll ellen még ma is a romokat romra halmozó idők viharainak. Első főnöki minőségben az alapitó által püspökké szentelt Zenobius Klág, miért is a zárda ma is az ő nevét viseli. Eme helynek érdekes múltja s jelene megérdemli a vázlatos megismertetést. Az egyesült szellemi erőknek eme gyülpontja, őrhelye volt a ker. polgárisultságnak. Nem lehet visszanyomni a szívnek élénkebb dobogását, ha meggondoljuk, hogy a magánynak lakói által a történelmi régiségek, emlékek és hagyományok fölkutatva, az enyészet kezeiből kiragadva az irattárba, szt. György kápolnájába tétettek le. E roppant irományhalmazban, vaskos kézirati kötetekben kiaknázhatlan kincsbányát tevének a tudomány földolgozásának tárgyává. A pogány babonaság, a tejbe-vajba fürösztött hét bálvány

---

[1] *Γρηγοριος*, éber, őrködő, Gergely.

templomának diszére s papjainak javadalmazására az anyatermészettől pazar kezekkel elhalmozott Jázon tartományba kebeleztetett tizenkét helységet adományozott.

A megváltozott viszonyok között már egynél több ok volt arra hogy azokon kivül idővel a kincstárhoz tartozókból még 18 helység a templomjavak állományába kebeleztessék be. Ne vétkelje senki e jámbor kort, hogy az úgynevezett »holt kezekre« ily bőven adományozott; mert a szegény népnek hagyta azt örökségül. És e »holt kezek« a legtermékenyebbeknek bizonyultak be, folyvást szórva a jótékonyság áldásait, előzékenységgel fogadva s tápszerekkel ellátva az éven át többször e helyre zarándokló hivek sokaságát, mely a magas fallal köritett s négyszögre emeletesen épült zárdának beljében diszlő templom ormáról visszhangoztatni hallá ama kegyteli hangon mondott szókat: »Szánom a sereget.« A zarándoklás történik Urunk színváltozása és N. Boldogasszony ünnepén, főleg pedig szeptember 12-én. Ezen nap, a pogány korban, az évnek első napja volt, Jupiter tiszteletére. A ker. vallás, hogy az anyagias irányú korban tisztává tegye azt, mit a tévely beszennyezett, e napot az örök Isten imádására tartotta fön, ki magát az ő szenteiben oly hatalmasnak és kegyelmesnek mutatta; miért is ekkor szt. Gergely rendeléséből a Leontius érsektől nyert ker. szt. János és Athanagenes ereklyéinek áthelyezési ünnepe ületik meg, minthogy épen ezen ereklyék befogadására vetette meg ő a minden tekintetben figyelemre méltó templomnak alapját, miért az és a zárda: »szt. Előhírnök« nevet visel.[1]

Markovich Jakab.

Kisebb közlemények.

Nyomtatott „Jótékonyság.“ A gyergyószentmiklósi szegény tanulókat segélyező egylet 1889. jún. 6-án nemcsak estélyt rendezett a tanulók javára, hanem »Jótékonyság« czim alatt az nap lapot is adott ki. Kritsa Konrád munkatársunk szerkesztette a »Jótékonyság« egyetlen számát — ügyesen. Miután a napokban jutott kezünkbe mondott lapnak egyik példánya: nem tartjuk fölöslegesnek arról pár sorban említést tenni. A vezérczikket a közszeretetben részesülő Görög Joachim örmény kath. plebános irta; eszmegazdag dolgozatából ime egypár sor: »A sziv világában is történt a századok folyamán haladás. Egy drága kincscsel gazdagódott a sziv, melyhez nem a föld gyomrában pislogó mécsvilág, hanem a megnyilt ég vakitó fénysugara vezette az embert. E drága kincs — a részvét. E kincs szerezte vissza az embernek elvesztett méltóságát, e kincsben rejlik azon bűverő, az újvilág csodája, mely a rongynak értéket adott, s a puha kézre, a szegények és árvák széméből ráhullott könnycseppet becsesebbé tette a legnagyobb gyémántnál.« — Kritsa Klára, kinek szép tollal irt érdekes dolgozataiban nem egyszer gyönyörködött már az »Armenia« tisztelt olvasó közönsége — »Jólét és nyomor« czim alatt irt egy alkalomszerű életképet, melynek befejező sorai ezek: »Oh! ti gazdagok, kik gyönyör- és jólétben úsztok, nyujtsatok segélyt azoknak, kiknek a sorstól csak bánat, szenvedés, nyomor jutott osztályrészül; töröljétek le a szegény szenvedők és árvák könnyeit! Minden mulandó az ég alatt; de a jótettnek, a szeretetnek áldásos emléke mindig élni fog a háladatos szivekben…“ Az első levelet Eránosz Bogdán, ez a derék, mivelt, köztiszteletben álló férfiú irta, ki buzog a szép, jó és nemes eszméiért, ki előmozditója a közjólétnek. »Ha segiteni kell, hol a keresztényi szeretetnek legnemesebb tettei nyilvánulnak — igy szól a fenkölt gondolkodás — ott teljes erömből s öszinte szivvel közrehatni: legelső kötelességem.« — Görög Kata ezt irta: »Felkért a szerkesztő úr, hogy irjak bármily keveset csak — szivesen. Nemde elég kevés, ha arra kérem mindnyájokat: áldozzanak a szegény tanulókért bármily keveset, csak — szivesen. — Dolgozatot adtak még a »Jótékonyság«-nak dr. Fehér Dávid, a Fehér kisasszonyok, Szász Etelka, Römer Ilka, Havas Jakabné és Juhász Károly. — A tér szüke miatt még csak nehány sort a lap azon rovatából, mely »Humor« nevet visel: Ebben az örmény-székely városban, mely szent is, Szász a járásbiró, Görög az örmény plebános, Székely a tanitó, Lengyel az ács, Török a csizmadia, Rátz a festő, Orosz-ok a földmivesek, Tatár-ok a napszámasak; Császár a postamester, Juhász a tisztviselő, Biró az adótiszt, Madarász a rendőrbiztos, Kánya a joggyakornok, Havas az állatorvos, Asztalos a szücs, Kovács a vendéglős, Varga a kovács, Katona a varga, Szabó a könyvnyomdász, Czimbalmos a pléhes, Nyerges a hivatalnok, Paizs az asztalos, a Burján-ok gazdák, a Kádárok birtokosok; Borbely a kerekes, Fazekas a sekrestyés, Vizi a czipész, Sáfrány a hivatalszolga, Hideg a rendőr, Bot a tanácsos, Meszáros (vólt az) esperes, Karácsony a mészáros, Czifra gazdag boltos, Sáska dohánytrafikás, Keresztes fűszeres, Veres, Fehér a doktor és Zöld az asztalos.

Régészeti kutatások örmény földön. A bécsi tudományos akadémia Lichtenstein herczeg bőkezűségéből, 1881. óta rendeztet régészeti kutatásokat Kisázsiában. Ez évben két régész Kilikiát utazta; mely fölött a keresztes hadjáratok idejében a rupenita dynasztiából származott örmény királyok uralkodtak. Négy hónap alatt járták be a tudósok a kilikiai (sziszuáni) tengerpartot Ádáliától (Kupelián püspök székhelyétől) egész Mersináig, s átkutatták a tartomány belsejét is, számos romot, melyek elhagyatottságukban oly nagyszerűek, felkutattak vagy felfedeztek. A kibetüzött föliratok nyelvészeti és néprajzi érdekűek; a soloi királyi irat és több más a Kr e. második századból történeti fontosságúak. Régészeti és műtörténeti szempontból igen érdekesek a talált stuceo-festések, kupola-mozaikok s letört kupalakú siremlékek. Földrajzi tekintetben különösen az ugynevezett zord Kilikia ritka szépségekben bővelkedő hegyvidékeinek feltárása volt a kutatókra nézve legháládatosabb feladat. Eredményesek voltak a Középtenger partjai mellett végig huzodó hegységekre tett kirándulások és a magas Taurus megmászása is. — Egyébiránt megjegyezzük, hogy Kilikiáról már a velenczei Szent-Lázár-sziget kiváló tudósa, Álisán Leont, örmény, nyelven nagyszabású illustrált monografiát adott ki, mely a mechitháristák ottani nyomdájából diszesen kiállítva, pár év előtt került ki és az örmény tudományos irodalomnak Európában egyik büszkesége.

---

[1] Athanagenes szt. Gergely nejének fivére s Sebaste püspöke volt. Csámcsián 2. köt. 627. l.

Irodalom és művészet.

Négynyelvű szótár. Arról értesült szerkesztőségünk, hogy a bukaresti örmény főesperes: Moszkofián Chácshádur lovag nemsokára befejezi román-örmény-franczia-török szótárát.

Egy érdekes könyv. A mintát, melyről Angerer a füzetünk élén közölt sikerült Chorenei kép clichejét készitette, a velenczei mechitháristák: »Êndir Hájázunkh« czimű becses művéből vettük. Ezen értékes könyv, mely 1873-ban Velencze Szt-Lázár szigetén nyomult, 13 külön-külön feldolgozott és képpel diszitett részletet közöl az örmény történelemből. A képek ezek: 1. Hájk; 2 II. Tigrán; 3 II. Ártásesz; 4. Ás-chen (*Աշխէն*); 5. Száthinig; 6. Choszrovituchd; 7. Chorenei Mózes; 8 Nagy Vártán; 9. Kájl Váhán; 10. Ánániá Sirágáczhi; 11. Nerszesz Gámszárágán; 12. Lámproni szent Nerszesz; 13. I. Leo.

Közgazdasági élet.

Magyar nemzeti kiállítás. A minisztertanács abban állapodott meg, hogy 1895. évben, a magyar honfoglalás ezredéves emlékünnepe (a millenium) alkalmából fővárosunkban nagyszabású országos, nemzeti kiállitást rendez A czél ebben az, hogy a nemzet saját erejéből való, minden izében nemzeti, s kulturalis haladásunkat minden téren híven feltüntető kiállitást mutasson be a világ népeinek. Ez a kiállitás leend kerete és egyszersmind központja amaz ünnepélyek egész lánczolatának, melyeket a millenium alkalmából rendezni fogunk. A külföldiek, a kik előreláthatólag nagy számban fognak majd ide seregleni, látni fogják, hogy nem idegen tollakkal dicsekszünk, hanem feltárjuk azt, a mit magunkénak mondhatunk; s ha egyik-másik téren nem is fogunk oly fényes eredményt felmutathatni, ennek is meg tudjuk adni igaz magyarázatát. — Remélnünk lehet azonban, hogy a mit a magyar nemzeti kultura terén bemutathatunk, nem fog bennünket a külföld előtt szégyenben hagyni, sőt bizton elismerésre számithatunk a közmivelődési törekvéseinkben elért eredményekért. Ez a nemzeti kiállitás a legmagasabb védnökség alá fog helyeztetni, s kétségkivűl a nemzet minden rétege lelkes buzgalommal fog az ünnepi kiállitás sikerének biztositására törekedni.

Mi újság az örmény világban?

Csiky Gergely † A magyar drámairás kiváló alakja: Csiky Gergely, ki bizonyos nemével a büszkeségnek szokta emlegetni ismerősei előtt örmény származását, e napokban Budapesten váratlanul elhunyt. Apróbb vonásokat róla mi is feljegyeztünk már s egész könyvtárt betöltő, nagyobbára magas színvonalon álló szellemi termékeivel még lesz alkalmunk foglalkozni; arczképét és élettörténetét pedig minden valószinűség szerint a következő (újévi) füzetünkben fogjuk bemutathatni. Mint emberről a lapok sok nemesen jellemző vonást közölnek róla; melyek emlékére a kegyelet és közrészvét melegét árasztják. Mi különösen kiemelhetjük, hogy az »Emke«-gyűlés alkalmával körünkben időzött, s folyóiratunk iránt is érdeklődést tanusitott; mint hozzánk intézett leveléből látszik, figyelemmel kisérte lapunk működését, sőt maga is óhajtott lapunkban irni valamit, de alkalmas tárgy hiányában közremüködése elmaradt. — Csiky Gergely tudvalevőleg mint temesmegyei áldozár, az egyházi irodalom és költészet terén kezdte meg nyilvános irodalmi pályáját, s első színműveit is még papsága idejében alkotta meg. S mi a nélkül, hogy az ünnepelt drámairó emléke iránti kegyelet érzelmeit gyöngédtelenül érintenők — épen mi, kikhez már származásánál fogva oly közel állott! — elveinkhez illő nyiltsággal vagyunk kénytelenek megvallani, hogy mindenkor mélyen fájlaltuk azt, miszerint az elhunyt fényes tehetségű irónk ebbeli hívatásának kizárólagossága érdekében egy korábbi előttünk még magasabban álló élethívatással szakított; a melynek addig élete javakorát szentelé. . . A jó Isten kegyelme nyugosztalja a korán kiszenvedettnek lelkét!

Csiky Gergely, ki 1842-ben Pankotán született, örmény szülőktől származott. Ősei a Csik-Szépviz nevű örmény kolónia közvetlen közelében: Csik-Somlyón laktak, innen kölcsönözték a Csiky nevet. — Egész Magyarország azt mondja, hogy: Csiky Gergely nagy ember volt. — Mindig örömest tréfált és tüntetett örmény eredetével; nem egyszer vendégelte meg barátait pompás örmény nemzeti ételekkel. — »Szegény Gergelyem — igy szólt az utóbbi napokban veje távollétében dr. Bakody — sokat busulok miatta. Az egész ember csupa agyvelő; ez pompás, hatalmas, egészséges benne, de testének minden egyéb szövete gyenge, laza és vére nincs.« — A »Nemzet«-ben Andronicus ezeket mondja: »Megismerkedvén vele, elbámultam fő ötte, hogy milyen nagy, milyen jó, milyen nemes ember. Kedvelője volt a bizalmas kis társaskröknek. Ilyen alkalmakkor a különben kissé zárkozott Csiky kedves volt és vidám. — Szeretetében erős, itéletében szigorú volt; kicsinyesség, hiúság nem lakozott benne. Darabjairól, sikereiről soha sem kezdett beszélgetést. Ha mások hozták szóba irói munkásságát, a legnagyobb objectivitással mondta el véleményét saját darabjai felől Szigorú mértékkel mérte azokat: ebben nyilvánult önérzete; egyiket sem becsülte túl: ez ritka szerénységre vallott. Nem vágyott dicséretekre, nem reclamokra s a kisujját sem mozditotta meg azért, hogy az ilyesmit kieszközölje. Ha ennek daczára dicsérték és emlegették, s ő az emlegetést, dicséretet jogosultnak itélte: akkor őszintén örült neki.« — A »Hét«-ben pedig Kozma Andor igy ir: »A ‚Proletárok' előadása után a sajtó és közvélemény ujongva hirdette, hogy Csiky Gergely nemcsak jelentékeny drámairó, hanem nagy drámairó, a ki nem csupán sikereket arat, hanem előre is viszi az egész magyar drámairodalmat. A sajtó és közvélemény akkor kimondotta rá, hogy a magyar drámairás terén korszakalkotó genie. Utolsó darabja a ‚Nagymama' ismét teljes mértékben megnyerte a nép kegyét ‚Hiába — igy beszélt minden belátó kritikus — mégis csak Csiky Gergely a legnagyobb magyar drámairó — s talán nemcsak az élők között.' Ez volt ő, mikor jön más hasonló?«

Loris Melikov anyja. Nehány nappal ezelőtt temették el Tiflisben Loris Melikov, a hires dictator anyját, ki 93 éves korában halt el. Soha sem volt semmi baja; de fiának két évvel ezelőtt bekövetkezett halála nagyon megrenditette egészségét.

Gyászjelentés. Törös Tivadar munkatársunkat, az »Ország-Világ« segédszerkesztőjét súlyos csapás érte. Neje Wattmann Maelcamp Beaulieu Filomen bárónő Gráczban, hova nyugalmazott apjához ment — meghalt életének 31. évében A boldogult mivelt nő, ki Szegeden született és több nyelven irt és beszélt, kiskorú árvát hagyott maga után. Legyen emléke áldásban!

Höke Lajos veterán irónk, ki az »Armenia«-nak is irt egypár tapraesett czikket, a napokban Csurgón (Somogymegye) meghalt életének 80. évében. Höke évtizedeken át szorgalmas munkása volt az irodalomnak; sok tárczát irt gazdag történelmi ismereteinek és személyes emlékeinek tárházából. Nyugalmazott tisztviselő volt. Tisztelet és becsülés környezte mindenkor.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.